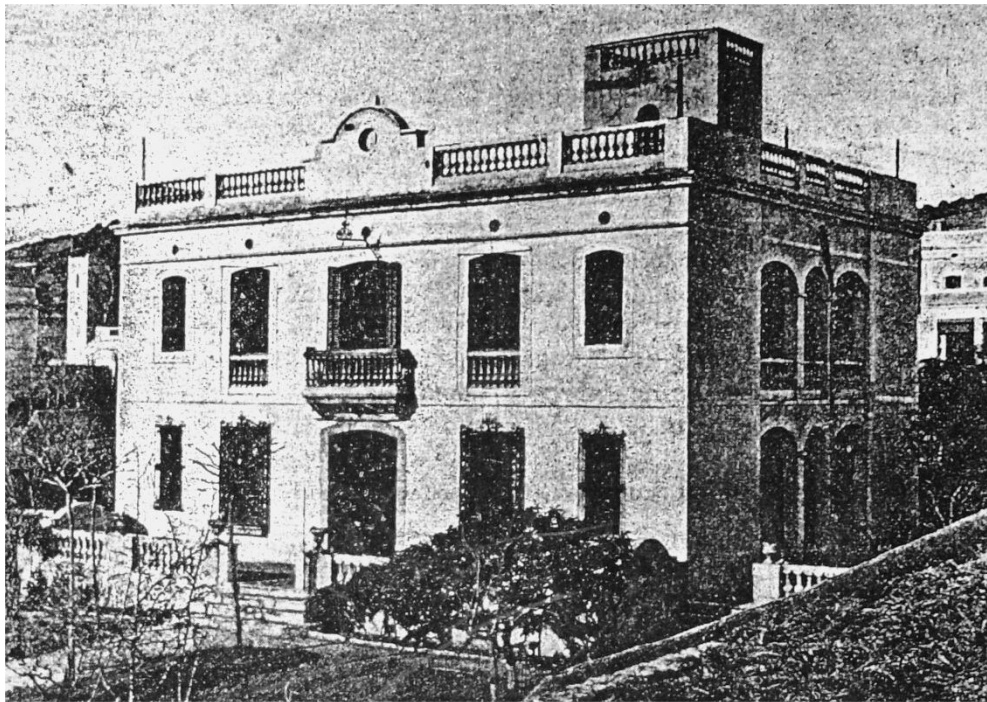

RECUILL HISTÒRIC DE L'HOSPITAL
EVANGÈLIC DE BARCELONA
(1879-2000)

XAVIER SISTACH

RECULL HISTÒRIC DE L'HOSPITAL EVANGÈLIC
DE BARCELONA
(1879-2000)

XAVIER SISTACH

LLEGENDA

No dubto que els que vindran després de mi algun dia afegiran coses als fets que jo he reunit, de la mateixa manera com jo mateix n'he afegit a les que vaig trobar recollides en les obres dels meus antecessors. Les ciències no es completen més que pels treballs reunits dels autors que se succeeixen en la durada dels segles, i no és donat a un home sol aprofundir completament en cap punt dels coneixements humans.

Jean-Louis-Marc-Alibert, un dels fundadors de la dermatologia francesa
Dissertation sur les fièvres pernicieuses ou ataxiques intermittentes (1807)

AGRAIMENTS

A l'Eva Plazas, per oferir-me l'oportunitat d'escriure aquesta història tan estimulant.

A Joaquim Campistron, mestre, articulista i un dels màxims coneixedors de la vida i L'obra de George Lawrence, que molt generosament m'ha subministrat multitud de documents per poder escriure amb garanties el capítol dedicat al missioner gal·lès i els primers anys de la Infermeria Evangèlica.

A Daniel Garcia Ampurdanés, vocal del Patronat de l'Hospital Evangèlic i amic de fa molts anys, per la seva paciència a l'hora de respondre les meves preguntes i il·luminar-me sobre el món dels protestants.

Als responsables de l'Hospital Evangèlic, molt especialment a la Reyes Gualda i a Abel Gelabert, per haver-me facilitat la informació necessària per escriure aquesta història. També al doctor Armand Urrutia i als familiars del pastor Pere Bonet, per la seva bona disponibilitat i per haver ofert el seu propi fons documental i d'imatges.

A Quique Esteban, conservador de l'Arxiu Gràfic Documental Evangèlic de Barcelona (AGDE), per la seva gentilesa i amabilitat a l'hora de proporcionar-me la documentació sol·licitada i d'altra que m'era desconeguda. Donat el gran llegat que conté la biblioteca, caldria esmerçar esforços per digitalitzar els fons més antics i els més sensibles, perquè la seva existència restés ben assegurada.

A Carme Capó, per la conversa intel·ligent i la seva generositat a l'hora de compartir informació sobre la família Capó i del superintendent metodista Robert P. Simpson; i a Sergi Díaz, responsable de l'Arxiu Metodista del carrer Tallers, per haver-me facilitat imatges i informació diversa relativa a l'Hospital Evangèlic.

A la Christina Lawrence, besneta de George Lawrence, per les recerques fetes sobre els seus avantpassats, que han aclarit un munt de dubtes; i Mamen Lawrence, també besneta de George Lawrence, per haver compartit l'arbre genealògic de la família.

A Noemí Cortés, per haver-me donat informació, de forma desinteressada, sobre les dates de naixement i mort de cinc dels nou fills de George Lawrence.

A Píxel, per donar forma estructural i de tex a questa obra, així com a totes les persones que hi ha contribuït activament: Eva Serra, Roc Casas i Eva Plazas.

Als webs que mostren, digitalitzat, els llibres antics de les biblioteques i els posen a disposició dels lectors de manera gratuïta, i així democratitzen el coneixement universal al servei de la humanitat, especialment Google Books, Archive.org, babel.hathitrust.com, Echoes of Service, Centro de Estudios de la Reforma (CER) i Bibliothèque Nationale de France (BnF).

A les llibreries i els distribuïdors en línia que serveixen llibres antics i descatalogats a preus raonables, com Amazon, Iberlibro, Todocolección, Addall o Abebooks.

A la Wikipedia en les llengües diverses, sovint l'inici de la recerca de qualsevol article, i fiable en la majoria d'ocasions.

PRÒLEG

PENDENT

ÍNDEX

Llegenda (1 pàg.)

Agraïments (1 pàg.)

Pròleg a la Part Històrica (**pendent**)

I. Inicis de la Reforma Protestant a Espanya (12 il·lustracions) pàg. 7 a 23

- Cristianisme primitiu i Luter (pàg. 7 a 12)
- La Santa Inquisició (pàg. 12 a 17)
- Els protestants espanyols i els missioners britànics (pàg. 18 a 23)

II. George Lawrence, el missioner gal·lès (41 il·lustracions) pàg. 24 a 76

- Arribada a Espanya (pàg. 24 a 29)
- Barcelona: els carruatges bíblics i els viatges missioners (pàg. 29 a 38)
- Les escoles evangèliques i l'epidèmia de febre groga de 1870 (pàg. 38 a 47)
- Les publicacions de l'impremta (pàg. 47 a 56)
- La Casa d'Asil per a malalts pobres i el Bon Samarità (pàg. 57 a 64)
- Els darrers anys de Lawrence (pàg. 64-76)

III. La Infermeria Evangèlica (1879-1936) (35 il·lustracions) pàg. 77 a 112

- Naixement de l'Establiment (pàg. 77 a 84)
- Període de 1900 a 1920 (pàg. 84 a 97)
- Dècada de 1920 i principis dels anys 1930 (pàg. 97 a 112)

IV. Hospital de les Colònies Estrangeres (1936-1973) (63 il·lustr.) pàg. 113 a 160

- La guerra civil espanyola (pàg. 113 a 117)
- La fi de la guerra i la posguerra franquista (pàg. 118 a 142)
- La recuperació de l'Hospital pel Patronat Evangèlic (pàg. 142 a 160)

V. Hospital Evangèlic (1973-2000) (45 il·lustracions) pàg. 161-191

- La democràcia (pàg. 161 a 179)
- L'Hospital Evangèlic, Fundació privada (pàg. 179 a 191)

Biblioteca d'imatges de personatges rellevants a l'obra pàg. 192 a 196
(60 personatges, 60 il·lustracions)

Apèndixs

- Les noranta-cinc tesis de Luter (1 il·lustració) pàg. 197 a 202
- Apunts biogràfics de missioners i pastors rellevants apareguts a l'obra
(2 il·lustracions) pàg. 203-213

(Juan Bautista Cabrera, Els membres de la família Capó, Ambrós Celma, Antoni Estruch, Friedrich Fliedner, Lorenzo Lucena, Eric Lund, Manuel Matamoros, Ramon Monsalvatge, George Müller, Francesc de Paula, Ernest Trenchard, Antoni Vallespinosa, Samuel Vila)

- Breus apunts sobre denominacions protestants vinculades històricament amb l'Hospital pàg. 214 224

(Anglicans, Assemblees de Germans, Baptistes, Luterans, Metodistes, Presbiterians, Quàquers i Reformats)

- Esquema resumit de la pluralitat del protestantisme pàg. 225

- Relació dels membres del Patronat des dels inicis fins a l'actualitat
(105 membres en total) pàg. 226 231

Bibliografia de text pàg. 232 a 236

Bibliografia d'imatges (259 il·lustracions en total) pàg. 237 a 243

I. INICIS DE LA REFORMA PROTESTANT A ESPANYA

CRISTIANISME PRIMITIU I LUTER

En el context del cristianisme primitiu, després que els romans destruïssin el Temple de Jerusalem l'any 70 dC., van iniciar-se dos processos consecutius: la separació progressiva del cristianisme primitiu i el judaisme rabínic i la propagació del propi cristianisme. L'evangelista Lluc explicà en els Fets dels Apòstols (11, 25-26), el cinquè llibre del Nou Testament¹, el moment en què els seguidors de Jesús van ser anomenats "cristians": "Bernabé va anar a Tars buscant Saul. En quan el trobà, el portà a Antioquia, on van romandre junts a l'Església durant un any i van adoctrinar una gran multitud². Va ser allà on, per primer cop, els deixebles van rebre el nom de "cristians"³.

Els evangelis, paraula provinent del grec *εὐαγγέλιον* (*evanguélion*), literalment, 'bona nova', constitueixen el nucli primigeni i fonamental del cristianisme, uns escrits que recullen la tradició oral dels seus inicis i narren la vida i el missatge de Jesús de Natzaret, anomenat Jesucrist. Durant els primers segles del cristianisme es van escriure diverses versions, fins a una quarantena d'evangelis, però només quatre han estat considerats com a canònics: els evangelis de Mateu, de Marc, de Lluc i de Joan. A la resta se'ls anomena apòcrifs.

El mot "catòlic" ja va aparèixer ben aviat: prové del grec *καθολικός* (*katholikós*), que significa 'universal'. Durant els tres primers segles d'existència de l'església, els cristians afirmaven que "cristià és el meu nom, catòlic el meu sobrenom".

Els cristians van ser objecte de discriminació i persecució a tot l'Imperi romà des dels seus inicis, perquè se'ls considerava integrants d'una mena de "societat secreta" de la qual sempre es sospitava. Tanmateix, durant els dos primers segles de l'era cristiana cap emperador romà no va emetre lleis contra ells, sinó que la majoria de les persecucions foren dutes a terme pels funcionaris de governs locals.

La persecució de Dioclecià, la "gran persecució", fou la darrera i probablement la més cruel i sanguinària persecució dels cristians a l'Imperi Romà. Durant els primers quinze anys del seu regnat, purgà "l'exèrcit de cristians", i es feu envoltar per un seguici d'oponents públics al cristianisme. La persecució no aconseguí aturar el creixement de

¹ El Nou Testament es divideix en els quatre Evangelis de Mateu, Marc, Lluc i Joan; més els Fets dels Apòstols, les Epístoles de Pau de Tars, el llibre dels Hebreus, les anomenades Epístoles Catòliques i l'Apocalipsi.

² La paraula "Església", del grec *ek-kalein* "trucar fora", significa "convocació" i és un terme utilitzat en el text grec de l'Antic Testament per designar l'assemblea del poble triat a la presència de Déu, el qual és convocat des de tots els confins de la Terra. El terme *Kiriaké*, del que deriven les paraules *church* en anglès, o *kirche*, en alemany, significa "la qual pertany al Senyor".

³ Els primers deixebles de Jesús es deien entre si "els germans", "els escollits" o "els fidels", mentre que els altres es referien a ells com a "natzarens" o "galileus". Als voltants de l'any 50 dC., els habitants d'Antioquia van començar a anomenar-los *christianós*, "fidels al Messies, al Crist".

La paraula "cristianisme" prové del grec *χριστιανισμός* (*christianismós*); i aquesta, al seu cop, de *χριστιανός* (*christianós*), que té l'origen en el nom propi *Χριστός* (*Christós*), una traducció de l'hebreu *Masiah* (Messies) que significa "ungit". Per tant, Jesucrist significa "Jesús l'ungit".

l'església cristiana tot i estimar-se l'assassinat d'entre 3.000-3.500 cristians, més la tortura, empresonament o desterrament de molts altres milers.

Poc més tard, aquesta situació terrible va canviar radicalment: Constantí el Gran, emperador d'Occident (el primer a professar el cristianisme en ser batejat en el seu llit de mort) i Licini, emperador d'Orient, van confirmar a Milà l'any 313 l'edecte de tolerància promulgat dos anys abans a la ciutat de Sardica. Segons l'historiador Lactanci, s'incloïa la següent sentència: "Nosaltres, els Augusts Constantí i Licini, hem jutjat que entre tot el que veiem que convé al bé universal, hem d'ocupar-nos preferentment del que afecta a l'honor diví, i donar als cristians el mateix que a tots els demés, la lliure facultat de professar la religió que vulgui cadascun".

Aquest edecte que permetia la lliure creença als cristians fou el gran motor per a la seva expansió, i més encara quan el cristianisme es convertí en religió oficial de l'Estat el 380, quan l'emperador Teodosi I el Gran va decretar l'Edecte de Tessalònica. En el segle V, l'Església catòlica ja s'havia estès gairebé per tot el territori de l'Imperi romà, des d'Hispania fins a Síria i les regions costaneres del nord africà. Posteriorment es van fer missions pel nord d'Europa i es va arribar a Irlanda, Anglaterra i Germania, i més tard a Escandinàvia, el centre d'Europa i les poblacions eslaves de l'est, un llarg procés que s'estengué fins el segle XI.

De tota manera, la unitat de l'Església no va ser gens uniforme i durant el període dels primers cristians ja sorgí una varietat d'idees i desenvolupaments que van ser considerats heterodoxos per l'opinió majoritària i provocaren cismes: els seguidors de Simó el Mag, els Nicolaites o els Adopcionistes del segle I; els Marcionistes i Docetistes del segle II; els Arrianistes, Meletianistes, Donatistes i Apol·linaristes del segle IV, o els Nestorians i Monofisistes del segle V.

En el concili del Laterà II, convocat pel papa Innocenci II l'any 1139, es varen declarar com a herètics els moviments religiosos dels Petrobrusians i dels Arnaldistes; en el següent concili, el del Laterà III de 1179, es va exhortar a la creuada contra els albigesos o càtars i a l'excomunicació dels valdesos, una repressió terrible que provocà la mort de milers de persones, moltes d'elles cremades a les fogueres "purificadoras". Posteriorment, van ser considerats heretges els seguidors de Joaquim de Fiore o Joaquinistes, els Fraticelli, els Dulcinistes, els Begards o les ordes dels Flagel·lants; els Lolards o seguidors de John Wycliff del segle XIV, i en el segle següent les croades contra els Husites, partidaris de Jan Hus, que va ser cremat a la foguera a Constanza (Alemanya) el 6 de juliol de 1415.

El sistema tradicional que utilitzà l'Església catòlica per eliminar tots aquells moviments que considerava contraris a la fe va ser la repressió per la força, i se'n va sortir prou victoriosa, fins que al segle XVI es produí el cisma definitiu: la debilitat de l'autoritat pontifícia era un fet rellevant i la relaxació dels costums en els eclesiàstics van ser determinant. Però el fet definitiu va ser el gran escàndol per la qüestió de les indulgències, per la venda de les quals es perdonaven els pecats. Els diners recaptats havien de servir per a construir la basílica de Sant Pere de Roma, però molts creients van considerar aquesta pràctica com un abús vergonyós i la culminació de tota una sèrie de pràctiques anticristianes fomentades pel clergat.

L'any 1517, el monjo agustí alemany Martín Luther, conegut com Luter, professor de teologia a la universitat de Wittenberg (ducat de Saxònia), exposà la seva opinió contrària a la venda d'indulgències i a tota la doctrina que la sustentava. Per ell es

tractava d'una estafa i un engany als creients i el 31 d'octubre de 1517 (o als voltants d'aquesta data), va clavar a la porta de l'església del castell de Wittenberg les seves noranta-cinc tesis, on esbossava el que havia de ser la seva doctrina sobre la salvació per la fe, considerades el començament de la Reforma protestant, buscant la revitalització del cristianisme primitiu (veure les noranta-cinc tesis a l'apèndix).

Esquerra: Església del castell de Wittenberg amb la porta al fons (Lucas Cranach el jove, 1509).

Dreta: Luter clavant les seves noranta-cinc tesis (Ferdinand Pauwels, 1872).

En aquestes tesis, Luter sostenia que el Papa no podia absoldre més que aquells pecats que ell mateix hagués imposat, i que aquests no s'estenien més enllà de la mort; i preguntava perquè el Papa no lliurava totes les ànimes d'un cop del purgatori mogut per la compassió dels seus patiments, si veritablement tenia aquest poder, enlloc de treure-les poc a poc a canvi de diners. La certesa que Déu no ens jutjava pel balanç de les obres bones i dolentes, sinó que ens justificava a causa de la nostra fe, dels mèrits de Crist sense que deixéssim de ser pecadors, va proporcionar a Luter l'arrel fonamental del seu pensament. Ell no volia dividir l'església sinó millorar-la i reformar-la des de dins, i amb el temps va anar evolucionant i refinant els seus pensaments⁴.

Al principi, l'Església de Roma no donà gaire importància a les seves idees ni als seus atacs. Però la situació es va fer insostenible quan Luter va negar l'autoritat del Papa sobre l'església universal, criticà els nombrosos sagraments que s'havien anat creant i imposant a la cristiandat, i afirmà que els poders civils havien de tenir plena autoritat política sobre l'església, per la qual cosa feia una crida a la noblesa alemanya perquè donés suport a la seva reforma. Això suposava una autèntica amenaça i el Papa Lleó X, després d'esgotar tots els intents de conciliació, el declarà heretge i l'excomunicà l'any 1521, ordenant el seu desterrament i la prohibició de llegir les seves obres.

El protestantisme, recolzat políticament per un important grup de prínceps i monarques, es va estendre principalment entre les classes urbanes i la noblesa, que sabien llegir, i es va fer de forma massiva gràcies a la recent invenció de la impremta.

⁴ Les divergències entre protestants també han estat molt notables al llarg dels segles i van aparèixer, i segueixen apareixent nombroses congregacions amb diferències lleugeres o profundes entre elles (veure esquema a l'apèndix on es mostra la pluralitat del protestantisme).

Seixanta-cinc ciutats imperials lliures, de les vuitanta existents, van adoptar la Reforma Protestant o la van tolerar, fent-se predominant al nord d'Alemanya i a Escandinàvia en la seva forma luterana, fructificant el calvinisme als Països Baixos, Suïssa, Escòcia, orient d'Hongria, Bohèmia i diverses regions del sud i oest d'Alemanya⁵.

En el Sacre Imperi Romà Germànic, una Ciutat Imperial Lliure era una ciutat autònoma governada per un Príncep, que pertanyia a un estat sobirà del Sacre Imperi. Les ciutats lliures gaudien d'un règim polític i jurídic propi i tenien representació a la Dieta Imperial o Reichstag, les reunions d'Assemblea convocades per l'Emperador, que tractaven sobre l'estat de l'Imperi i se celebraven a diferents ciutats alemanyes. Aquestes ciutats, com Basilea, Worms, Magúncia, Regesenburg, Estrasburg, Spira o Colònia van aconseguir la seva independència gràcies a les concessions de l'Emperador o del seu governant territorial com a premi als ciutadans pels favors prestats.

El 25 de maig de 1521, Carles V, nou Emperador del Sacre Imperi Romà Germànic⁶ i rei d'Espanya (Carles I), i el cardenal Girolamo Aleandro, nunci papal, van proclamar l'Edicte de Worms contra Luter, en el qual se'l declarava pròfug i heretge. Era l'oficialització de la ruptura del luteranisme amb l'església catòlica. Més tard, a la primera Dieta de Spira (25 de juny de 1526), es va prendre la decisió que no podia forçar-se l'Edicte de Worms, la qual cosa suposava que cada príncep, n'hi havia més de tres-cents seixanta, decidiria si permetia als seus territoris l'ensenyament i el culte luterà. Però a la Dieta de 1529, les forces catòliques van voler revertir la tolerància religiosa i forçar l'Edicte de Worms sense esperar un Concili General.

Els membres que recolzaven les pràctiques luteranes, cinc prínceps electors i catorze ciutats imperials alemanyes, es van oposar a aquest acord, i a partir d'aquesta protesta se'ls va conèixer com a “protestants”⁷.

L'any 1531 es va crear la Lliga d'Esmalcalda, formada per prínceps protestants del Sacre Imperi Romà Germànic, amb la intenció de defensar els seus territoris i lluitar contra Carles V, defensor del catolicisme davant de la Reforma Luterana. Es van destinar 10.000 infants i 2.000 cavallers amb fins defensius. La Lliga no va declarar la guerra a l'Emperador de manera directa, però el seu suport a Luter, les confiscacions de terres a l'Església i les expulsions de Bisbes i Prínceps catòlics van provocar que Carles V s'hi enfrontés. Les tropes imperials van derrotar la Lliga a la batalla de Mühlberg (24 d'abril de 1547). Tot i així, els Prínceps protestants van continuar la seva lluita fins a aconseguir la Pau d'Augsburg, també anomenada Pau de les Religions, signada el 25 de setembre de 1555. L'acord dividia l'Imperi en dues confessions cristianes, protestant i

⁵ Els protestants calvinistes seguien les idees del suís Jehan Cauvin o Calvinus amb el seu nom llatinitzat (1509-1564), dirigent de la segona generació de la Reforma protestant.

⁶ El Sacre Imperi Romà Germànic, format l'any 962, va tenir el seu origen en la divisió de l'imperi carolingi. Va ser la unió política d'un conglomerat d'estats del centre d'Europa que mantingué el seu apogeu durant gairebé mil anys, fins la seva dissolució l'any 1806 per Napoleó Bonaparte.

⁷ La Paràfrasi del *Protestatio* va ser la següent: “Protestem per mitjà d'aquest manifest, davant Déu, el nostre únic Creador, Conservador, Redemptor i Salvador, i que un dia serà el nostre jutge, com també davant de tots els homes i totes les criatures, i fem present que nosaltres, en el nostre nom i pel nostre poble, no donarem el nostre consentiment ni la nostra adhesió de cap manera a l'assenyalat decret, en tot allò que sigui contrari a Déu, a la seva santa Paraula, als drets de la nostra consciència i a la salvació de les nostres ànimes. Al mateix temps esperem que Sa Majestat Imperial es comporti amb nosaltres com a príncep cristià que estima Déu sobre totes les coses, i declarem que estem disposats a prestar-li a ell, igual que a vosaltres, graciosos i digníssims senyors, tot l'afecte i l'obediència que creiem deure en justícia”.

catòlica, i atorgava als prínceps alemanys la capacitat d'escollir la confessió que s'havia de practicar als seus territoris. Els súbdits estaven obligats a professar la religió que aquell triés, permetent-los l'opció d'emigrar a un altre principat que tingués la seva mateixa confessió, la qual cosa es va conèixer com a '*cuius regio, eius religio*' (tal rei, tal religió)⁸.

Tot i que inicialment es va tractar d'una guerra religiosa entre catòlics i protestants, Reforma i Contrareforma, el motiu central de la mateixa va ser la disputa entre diferents dinasties europees que pretenien acabar amb l'hegemonia de la Casa d'Àustria, els Habsburg, de religió catòlica. També hi havia en joc el paper de comandament a l'església, disputat pel Papa, l'Emperador o els diferents Prínceps. La Pau d'Augsburg va tenir les seves conseqüències al llarg de la segona meitat del segle XVI, ja que els bisbes es negaven a abandonar els bisbats. Les tensions i els ressentiments entre catòlics i protestants van créixer a partir del Tractat i a molts llocs d'Alemanya es van destruir esglésies protestants i se'n va limitar el culte.

Des d'aquell moment, els enfrontaments entre catòlics i protestants es van reproduir per tota Europa. A Anglaterra, el rei Enric VIII volia obtenir la nul·litat del seu matrimoni amb Catalina d'Aragó, però el Papa Clement VII no li ho va permetre. El rei no en va fer cas, es casà igualment amb Ana Bolena i el papa l'excomunicà. Llavors l'Acta de Supremacia de 1534, aprovada pel Parlament anglès, establí que els monarques anglesos serien els caps de l'església d'Anglaterra. Allò que començà com una disputa política tingué profundes conseqüències teològiques en acceptar-se una bona part de la doctrina protestant, fins el punt de portar la nació més tard a una guerra civil, la guerra dels Tres Regnes (1639-1651).

A França, els protestants calvinistes, coneguts com a hugonots⁹, van ser perseguits des de principis de la dècada de 1520, però les guerres de religió fan referència al període que compren els anys 1560 i 1598, on es van produir fins a vuit guerres intercalades amb períodes de calma. El punt àlgid d'aquestes guerres va ser la famosa matança de la nit de Sant Bartomeu (15 d'agost de 1572), quan van assassinar uns dos mil hugonots pels carrers de París i entre cinc mil i deu mil a la resta de França. Entre 1610 i 1620 aquestes guerres es van reprendre amb motiu de l'assassinat del rei Enric IV a mans d'un catòlic.

La Guerra del Vuitanta anys (1568-1648) enfrontà les disset províncies dels Països Baixos contra el rei Felip II d'Espanya per aconseguir la independència i la llibertat religiosa; i a la guerra dels Trenta Anys (1618-1648) van estar implicats el Sacre Imperi Germànic, Àustria i Bohèmia, França, Espanya, Dinamarca i Suècia. Es calcula que en total van morir uns cinc milions d'habitants, inclosos els soldats, degut als enfrontaments bèl·lics i a les epidèmies de pesta i tifus epidèmic que van sovintejar. La població civil, que patí directament els excessos dels militars, va decaure un 33% a les ciutats i un 40% al camp, i la població d'homes adults alemanys es reduí un 50%.

⁸ També es va establir el principi de "*reservatum ecclesiasticum*", segons el qual, si un príncep que ocupava un càrrec eclesiàstic catòlic es passava al luteranisme, no podia apropiarse dels béns del bisbat o abadia ni fer-los hereditaris a la pròpia família. Amb tot, els luterans podien mantenir el territori que havien pres a l'Església Catòlica des de la Pau de Passau (1552), segons la qual l'emperador Carles V garantia als luterans llibertat religiosa.

⁹ Aquest terme francès, l'origen etimològic del qual és desconegut i segueix sent un tema de debat, hauria aparegut als voltants de 1560 en substitució del luterà utilitzat fins llavors.

El protestantisme també penetrà per Espanya, però la seva expressió va ser clarament menor i no importà predicadors o pastors estrangers ni teixí una ret de comunitats autòctones. Semiclandestí, florí en ambients intel·lectuals al voltant de figures rellevants i conegudes de la vida cultural i religiosa de l'època i només es detectà una certa organització a mitjan segle XVI a Valladolid, seu de la cort, i a Sevilla, un port internacional¹⁰.

LA SANTA INQUISICIÓ

Per combatre aquest corrent religiós, inadmissible per la corona hispana vistos els problemes que generaven a Europa, la Santa Inquisició va ser l'encarregada de reprimir-lo sense miraments i amb una crueltat fora de tota mida. L'any 1478, el pontífex Sixte IV promulgà la butlla *Exigit sinceræ devotionis affectus*, per la qual s'autoritzava als Reis Catòlics a crear el Tribunal de la Inquisició a Castella i refundar-lo a Aragó, com a element repressor religiós i polític, amb el cèlebre Tomás de Torquemada com a Inquisidor general i únic des de 1487. Si en un primer moment es centrà en perseguir els judaïtzants i els moriscs, ben aviat el tribunal del Sant Ofici s'aplicà als luterans, amb l'ajut d'una extensa ret de “familiars” o cooperadors, sempre “nets de sang”, que asseguraven la seva presència per tot el territori i estaven a les ordres d'un inquisidor, preferentment un jurista, que era el delegat del Papa per perseguir l'heretgia en un districte que aplegava diverses diòcesis.

Primer es passà a l'ofensiva contra els simpatitzants d'Erasme de Rotterdam, que l'any 1517 havia fet una traducció crítica de la Bíblia, i a partir de 1536 ja es van prohibir les seves obres a Espanya. L'any 1523, el tribunal de Palma de Mallorca va cremar a la foguera el primer luterà en territori espanyol, només un parell de mesos més tard que a Brussel·les s'haguessin cremat altres protestants. Però a partir de 1540, la situació s'endurí més, probablement relacionat amb el creixent èxit del calvinisme per tota Europa, molt més combatiu que no pas el luteranisme. La introducció de llibres prohibits a través del contraban augmentà enormement i les mesures de control es varen intensificar.

El 1558 es va descobrir el nucli protestant de Valladolid i va causar una profunda impressió, ja que la gran majoria eren espanyols i una bona part d'ells eclesiàstics. El grup s'havia organitzat en un “conventicle”¹¹ al voltant de Carlo Sesso i Agustín de Cazalla. El primer, d'origen italià i corregidor de la població de Toro, havia freqüentat grups calvinistes a Venècia i va tornar portant obres protestants. Cazalla era un clergue que havia rebut formació erasmista, va ser predicador de la Cort de Carles I i el seu capellà personal, per la qual cosa havia recorregut bona part d'Europa amb ell.

¹⁰ Els protestants a l'estat espanyol tenien contacte amb altres protestants refugiats a Suïssa, Anglaterra o el nord d'Europa, i sovint varen utilitzar les rutes comercials per introduir clandestinament literatura prohibida que ja s'havia traduït al castellà. Els més coneguts van ser Antonio del Corro, un comentarista de la Bíblia, i sobretot Casiodoro de la Reina y Cipriano Valera, els artífexs de la traducció bíblica directament del grec i l'hebreu, la més utilitzada encara avui en l'àmbit protestant espanyol, la *Biblia del Oso*, publicada a Basilea l'any 1569.

¹¹ Era una expressió despectiva, el diminutiu de convent, que es referia a heretges o grups religiosos clandestins de laics que es reunien fora de l'església oficial.

La predicació luterana de Cazalla va ser denunciada davant la Inquisició i això va permetre el descobriment del seu grup de seguidors. Van ser acusats d'afirmar la salvació només per la mort de Jesucrist i acceptar únicament els sagraments de comunió i matrimoni, a més d'aprovar el matrimoni clerical i rebutjar el purgatori o el poder dels sants. Cazalla va ser sotmès a un procés atentament controlat per l'inquisidor general Fernando de Valdés, i després d'obtenir la confessió per mitjà de tortures de tota mena, va ser condemnat a morir a la foguera.

El grup va ser desmembrat, empresonat i igualment torturat, i posteriorment es van celebrar dos Actes de Fe¹² a la plaça Major de Valladolid el 21 de maig i el 8 octubre de 1559, en els quals els integrants van ser sentenciats a penes que anaven des de la foguera a diferents períodes de reclusió¹³. Totes les penes de la Inquisició implicaven la

confiscació de béns i la inhabilitació familiar hereditària per accedir a càrrecs públics¹⁴. En el primer d'ells van ser cremades catorze persones¹⁵, entre elles Agustí i els seus germans Francisco, Beatriz i Pedro, i els ossos i l'estàtua de la seva mare Leonor de Vivero¹⁶. Altres setze van ser reconciliats¹⁷ amb penitència, com Constanza i Juan, dos altres germans d'Agustí, condemnats a sambenet¹⁸ i presó perpètua. En el segon acte de fe es van cremar tretze persones, Carlo Sesso i la seva dona Isabel de Castella, Marina de Guevara i també els ossos d'un altra que ja hauria mort en aquell moment; a més va haver setze penitenciats.

Cambra de tortures. *History of the great reformation in Europe in the times of Luther and Calvin* (1870).

¹² L'Acte de Fe era una gran cerimònia pública i multitudinària en el qual els condemnats havien d'abjurar dels seus pecats i mostrar penediment, el que feia possible la seva reconciliació amb l'església catòlica i servís de lliçó a tots els fidels presents.

¹³ La Inquisició utilitzava molts diversos tipus de tortura, com l'estrappeda, el poltre, la "pera de l'angoixa", els carbons calents, els cargols del polzes, el "bressol de Judes" o la flagel·lació.

¹⁴ En el cas dels Cazalla, la seva casa va ser derruïda i en el seu solar es col·locà l'anomenat padró d'ignomínia, "porque los hereges Luteranos se juntaban en ella a hacer conventículos contra nuestra Santa Fe Católica e Iglesia Romana".

¹⁵ En general, si el reu abjurava dels seus "errors", se li concedia la gràcia de ser estrangulat al garrot i així evitava ser cremat viu.

¹⁶ Leonor de Vivero havia mort poc abans i la seva efígie obrí la processó dels penats, amb toca de vídua i una corça amb flames pintades i la corresponent inscripció, seguida d'un taüt amb les seves restes mortals per ser llançades a la foguera.

¹⁷ L'abjuració en els processos de la Inquisició espanyola consistia en el reconeixement per part de l'acusat dels errors herètics que havia comès i el consegüent penediment, cosa que constituïa el pas previ, i la condició imprescindible, per a la seva "reconciliació"; és a dir, la seva reintegració al si de l'Església catòlica.

¹⁸ La paraula sambenet prové de l'expressió castellana 'saco bendito', perquè era beneït per un capellà, cosa que donà lloc al 'sambenito' per assimilació fonètica amb 'San Benito'.

Durant els actes de fe, els condemnats eren vestits amb la gramalleta o sambenet, un hàbit penitencial que de vegades s'havia de portar durant anys quan es sortia de casa com a part de la condemna. Aquest vestuari permetia identificar i graduar la gravetat dels delictes comesos, el grau de penediment i la pena imposada: la gramalleta amb la creu de Sant Andreu, juntament amb un ciri verd, es referia a delictes lleus castigats amb la reconciliació. El sambenet amb dibuixos de dimonis, rèptils i flames, juntament amb una creu verda i la coroça¹⁹, era el delicte més greu que es castigaven amb la relaxació, la mort a la foguera. Amb aquesta indumentària, i descalços, els reus eren passejats per la ciutat en processó, i també podien portar una soga al coll o mordassa a la boca.

El nucli protestant a Sevilla estava format també per membres de l'aristocràcia i de les ordres monàstiques. Van ser descoberts quan el colportor Julián Hernández, conegut com a “Julianillo” per la seva baixa estatura, “sobremanera astuto y mañoso”, va ser capturat quan arribà a Sevilla amb un carregament de llibres, potser versions castellanes del Nou Testament traduïdes per l'exiliat Juan Pérez de Pineda. Anaven destinats a diversos prohoms com Juan Ponce de León, fill de la comtessa de Bailén; Ana de Deza, neboda de l'inquisidor general Diego de Deza; el dominic Domingo de Guzmán o Cristóbal Losada, metge de la marquesa de Villanueva. Entre els components del “conventículo” de Sevilla destacaven Juan Gil, més conegut com doctor Egidio, professor de teologia a Alcalá, i Constantino Ponce de la Fuente, humanista i predicador a la catedral de Sevilla, qui havia estat capellà del rei Carles I.

Una desena de monjos del monestir de San Isidoro del Campo a Santiponce van poder fugir a Suïssa i Alemanya valent-se e falsos jubileus, entre ells Casiodoro de Reina, Cipriano de Valera i Antonio del Corro. La resta de monjos del convent, vuit en total, van ser capturats i portats al castell de Triana.

Durant poc més d'un any, els inquisidors sevillans van encausar centenars de persones seguint el procediment habitual: denúncies secretes, aïllament carcerari, interrogatoris insidiosos i tortures. En el primer Acte de Fe, del 24 de setembre de 1559, es van condemnar a diverses penes a vuitanta persones, de les quals divuit van ser cremades per ser luterans, i un d'ells en efigie, es tractava d'un clergue que aconseguí fugir de la presó. El 22 de desembre de 1560 es va organitzar un segon Acte de Fe amb quaranta acusats de luteranisme, dels quals quinze van ser cremats, tres d'ells en efigie, com el doctor Egidio i Constantino Ponce, que ja havien mort abans. El 26 i 28 d'abril de 1562 es celebraren dos nous Actes de Fe, amb vuitanta-vuit acusats de protestantisme, dels quals divuit van acabar a la foguera, entre ells quatre sacerdots del monestir de San Isidoro.

L'assistència de les autoritats i dels funcionaris als Actes de Fe es faria obligatòria a partir del 1598 sota pena d'excomunió. La Inquisició concedia la presidència de l'acte a un membre de l'alta noblesa i quan se celebrava a la Cort s'intentava que assistís el rei. Això va passar amb els dos Actes de Fe celebrats a Valladolid el 1559: al primer va acudir la regenta Juana d'Àustria, germana de Felipe II, que estava absent; i en el segon hi va ser present el mateix rei, que ja havia tornat dels Països Baixos. L'any següent, el

¹⁹ Barret fet de paper engrunat en forma de cucurulla per sotmetre el penat a l'escarni públic. Durant l'Edat Mitja, a Espanya es vestia el condemnat amb un mantó de color grog i una cucurulla, i així se'l conduïa al cadafal a cavall. Ocasionalment, la coroça també podia ser portada per penitenciatos que no fossin condemnats a mort.

tribunal de Toledo va organitzar un Acte de Fe en ocasió del matrimoni de Felipe II amb Isabel de Valois, i el 1564 se'n va organitzar un altre a Barcelona amb motiu de la seva visita per celebrar les Corts de Catalunya. Felipe II va presidir altres Actes de Fe a Lisboa (1582) i a Toledo (1591). Segons l'historiador i hispanista francès Joseph Pérez, “sembla que al rei li agradaven molt aquestes cerimònies, i no pas per sadisme com s'ha dit molts cops, perquè cal recordar que els condemnats a mort eren executats després de l'Acte de Fe i les autoritats no assistien a l'execució, sinó per la pompa de la cerimònia: la processó, la missa, el sermó, etc.”

Felipe II va morir el 13 de setembre de 1598 i ja no podia assistir a cap més Acte de Fe. La seva mort també va ser horrible, com la d'aquells protestants condemnats a la foguera sota el seu mandat. La seva salut va ser delicada durant tota la vida i es va anar deteriorant a mesura que envellia. El mes de maig de 1595 tingué un atac de febre que li durà trenta dies seguits i els metges li donaven poques esperances de vida. El 30 de juny anà al monestir de El Escorial postrat en una cadira de mà especialment dissenyada per a ell degut a la gota que no el deixava caminar. A l'estiu de 1598 es va sentir “rostit i consumit pel foc maligne que ja tenia al ossos”, i va patir uns dolors tan intensos que no se'l podia moure, rentar o canviar de roba. Va morir a la matinada del 13 de setembre, als setanta-un anys. El seu fill va ser testimoni del traspàs, i abans de produir-se, li va dir: “Fill meu, he volgut que us trobeu present en aquesta hora perquè veieu en què es converteixen les monarquies d'aquest món”.

Ferdinand von Hebra, un conegut dermatòleg austríac del segle XIX, reportava el relat d'alguns ftiriòlegs sobre la mort del rei Felipe²⁰: “a qui se li va aparèixer al genoll dret un abscess de naturalesa maligna; i després de l'obertura se'n van formar quatre més al pit, dels quals van sortir una tan gran quantitat de polls que mentre quatre persones el tenien aixecat sobre el cobrellit, dues més amb prou feines podien recollir tots els insectes. Finalment es van produir un gran nombre d'úlceres a les mans i als peus, produïts per la disenteria, hidropesia i tenesme (sentir necessitat de defecar i no aconseguir-ho. Tots aquests mals anaven acompanyats d'un nombre infinit de polls que recorrien tot el cos i va ser impossible eliminar-los fins a la mort, que el va trobar postrat al llit”. Tanmateix, aquesta informació és força dubtosa i l'única cosa que se sap amb certesa és que el rei va morir de matinada després de patir una agonia que durà cinquanta-tres dies, en els quals va patir tota mena de malalties, entre elles hidropesia (retenció de líquids), gota i també artrosi i febres tercianes o paludisme.

El seu fill Felipe III també assistiria a algun Acte de Fe, com el celebrat el 6 de març de 1600 a Toledo. El seu nét Felipe IV demanà que se'n fes un a la Cort per celebrar la curació de la seva dona Isabel de Borbó; i amb el pretext de la boda entre el seu besnét, el rei Carlos II, i María Luisa d'Orleans, es celebrà l'any 1680 a Madrid un dels Actes de Fe més cèlebres degut al quadre que pintà Francisco Ricci. Felipe V, l'any 1720, seria el darrer rei en assistir a un Acte de Fe.

Després del fets de Valladolid i Sevilla, el protestantisme que amenaçava el catolicisme a España, “esa mala doctrina y ponzoña” segons l'inquisidor general

²⁰ A l'antiguitat es creia que existia una afecció particular produïda per polls, en la qual aquests vivien a l'interior d'uns tumors especials del cos i arribaven accidentalment a la superfície cutània. Aquesta malaltia es coneixia com a ftiriasis o malaltia pedicular, també anomenada *morbus pedicularis* o “mal dels polls”, que van patir, entre d'altres, Herodes Antipas, Ferècides de Siro o Luci Corneli Sila. El cert és que aquesta malaltia ha estat un misteri al llarg dels segles i encara es dubta de la seva existència real.

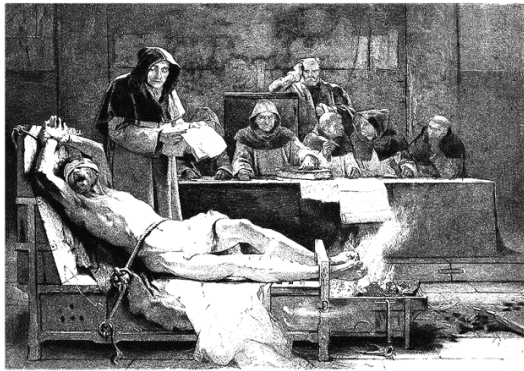
Fernando de Valdés, va quedar pràcticament extingit. La Inquisició havia demostrat la seva eficàcia com a defensora de l'ortodòxia religiosa de la monarquia i les seves víctimes denunciarien per tota Europa els mètodes brutals d'aquest tribunal religiós que era, segons Reinaldo González Montano, un fugit de la presó del Sant Ofici en el Castell de San Jorge del barri sevillà de Triana, i autor de *Artes de la Inquisición española* (Heidelberg, 1567), “una oficina de crueldad donde se despedaza a míseros hombres inocentes”.

Acte de Fe de 1680 a la Plaça Major de Madrid. Obra de Francisco Ricci (1683).

El nombre de protestants acusats davant de les autoritats inquisitorials en els anys següents augmentà espectacularment i inclús es pot parlar d'una verdadera “caça de luterans” que durà fins aproximadament 1575. Durant aquests anys, la Inquisició condemnà a més de mil cinc-cents cinquanta persones per tenir idees protestants, la qual cosa representa el cinquanta per cent de totes les persones condemnades per luteranisme entre 1517 y 1648, amb cent setanta-tres sentenciats a mort. Amb el protestantisme espanyol eradicat per complet, el perill d'ara en endavant venia de fora i les víctimes de la persecució inquisitorial ja van ser francesos, anglesos, flamencs i alemanys.

Després de signar-se el 1630 la pau amb Anglaterra amb el Tractat de Madrid, que restablí les relacions comercials entre tots dos països, i la de Westfàlia el 1648, que posava fi a la terrible guerra dels Trenta Anys, el nombre de protestants perseguits per la Inquisició baixà espectacularment i ja mai més va arribar als nivells de la segona meitat del segle XVI. Entre 1517 i 1648, els tribunals del Sant Ofici de la Inquisició van condemnar a més de tres mil protestants, entre ells dos mil cinc-cents estrangers i cinc-cents espanyols. Van haver més de tres-cents processos autèntics i milers de sumaris amb casos relacionats amb la causa.

La Question, obra de Désiré-François Laugée (1881)

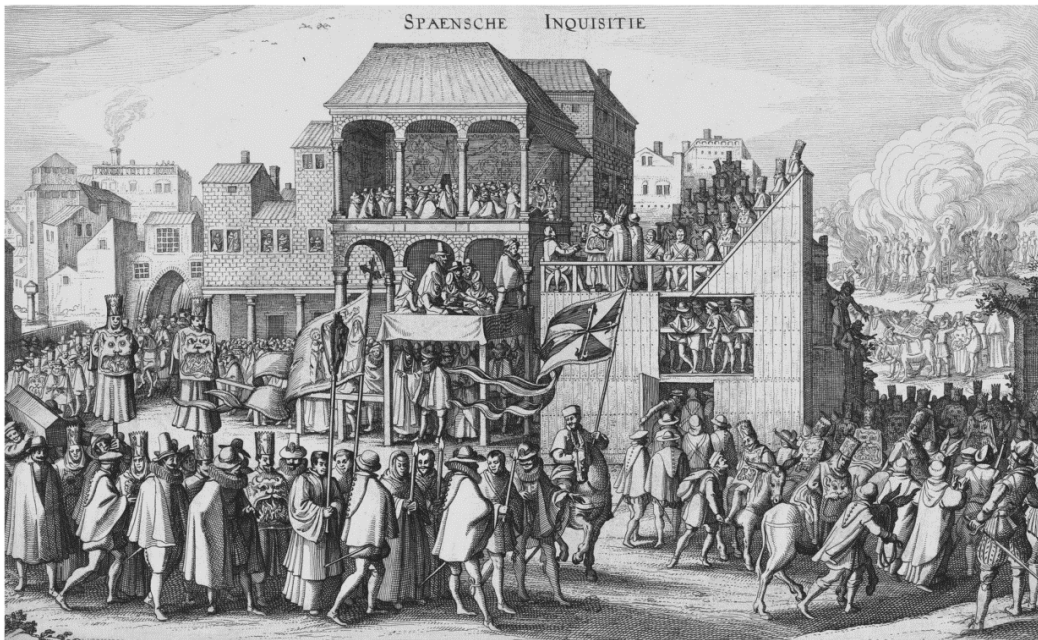
La tortura del foc a la roda. Gravat d'origen desconegut

"No hubo remedio" (Caprichos nº 24) de Francisco de Goya (1799)

Acte de fe a Sevilla. *History of the great reformation in Europe* (1870)

Acte de Fe a Valladolid, 1558. Gravat de Coenraet Decker (1701-1703).

Diversos aspectes d'un procés de la Inquisició: les tortures, processó amb coroces i sambenets, Acte de Fe i crema d'heretges

ELS PROTESTANTS ESPANYOLS I ELS MISSIONERS BRITÀNICS

A principis del segle XVII, després de la pràctica desaparició de la presència protestant a Espanya, els contactes de la població amb reformistes van ser molt escassos, i només es va tenir relació puntual amb la visita de comerciants i mariners estrangers, cossos consulars i ambaixades, hugonots francesos que entraven per les fronteres pirenaïques i es refugiaven de la repressió que es produïa al seu país, o també per proveir-se de queviures o robar-los; i militars francesos o britànics durant la guerra de Successió (1701-1714), la guerra d'independència (1808-1814) o l'arribada dels "Cent mil fills de Sant Lluís" (1822-1823) per derrocar el govern liberal i restaurar la monarquia absolutista de Fernando VII.

A Espanya, ja des de les Corts de Cadis i la Constitució de 1812, una bona part de la intel·lectualitat i dels liberals qüestionaven l'Antic Règim, fortament defensat per la jerarquia catòlica. Ells pretenien la limitació o fins i tot la desaparició de la confessionalitat catòlica de l'Estat i que s'arribés a un cert grau de llibertat religiosa. Per contra, el catolicisme tradicionalista fomentaria una mena d'intel·lectualitat mancada de rigor acadèmic i promovent una espiritualitat basada en els ritus externs i les devocions populars. Com a part d'aquesta estratègia es va intensificar l'establiment d'escoles per part de les ordres religioses: era important entendre les idees il·lustrades com una amenaça definitiva per la religió, perquè aquests formaven un tàndem estrangeritzant juntament amb els protestants. Així, la Constitució de Cadis deia en el seu article 12 que "La Religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica, romana, única verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas, y prohíbe el ejercicio de cualquiera otra".

El desembre de 1808, Napoleó va decretar la supressió de la Inquisició perquè "era atentatòria a la Soberania i a l'Autoritat Civil", però tanmateix va ser només una abolició nominal degut a la pròpia fragilitat del govern bonapartista. Més tard, el 22 de gener de 1813, va ser aprovat el Decret d'Abolició, que considerava que "la Inquisició és incompatible amb la Constitució" i es nacionalitzaren els seus béns. Però amb el retorn de Fernando VII l'any 1814 i l'anul·lació de tota la legislació dictada a Cadis, es va reposar el Sant Tribunal. L'abolició es va fer una altra cop efectiva durant el Trièni Liberal dels anys 1820-1823, però va ser novament derogada amb la restauració de la monarquia absolutista. Tanmateix, no es tornà al model anterior sinó que es van instituir les anomenades Junes de Fe, sorgides a instància dels propis bisbes.

La darrera víctima de la Inquisició va ser el català Gaietà Ripoll, un mestre nascut a Solsona que va ser executat a la forca a València el 7 de març de 1826, i després cremat, condemnat per heretge i maçó, amb l'acusació de no impartir doctrina cristiana als seus alumnes. Hi va haver protestes i pressions per part de l'opinió pública europea i en un primer moment la Inquisició va quedar en suspens. Mort Fernando VII el 1833, el succedani inquisitorial de les Junes va ser definitivament abolit el 15 de juliol de 1834 per la reina regent Maria Cristina de Borbó.

Un dels primers protestants espanyols d'aquesta època va ser José María Blanco Crespo, generalment conegut com Blanco White, un ex sacerdot catòlic i escriptor lliberal que marxà a viure a Anglaterra, "fastiguejat pel fanatisme dels catòlics", i es convertí a l'anglicanisme l'any 1812, i dos anys més tard ja seria ministre de la seva confessió. Autor de nombroses obres, també en anglès ja que dominava la llengua a la

perfecció, revisà les traduccions al castellà del Nou Testament de Reina-Valera i de la Bíblia de Felipe Scio (1790-1793) per a la British and Foreign Bible Society²¹.

Històricament, un dels llocs per on l'estat espanyol rebé una major influència del protestantisme va ser a través del vescomtat pirinenc del Béarn, perquè la seva població ho era des que Marguerite d'Angulema, reina consort de Navarra (1527-1549), i la seva filla Jeanne d'Albert, reina de Navarra (1555-1572), adoptaren la fe calvinista. Durant el segle XIX va ser lloc d'acollida per a treballadors espanyols, però també per a refugiats polítics i religiosos; i des del Béarn es crearia una important xarxa de suport pels protestants espanyols que vivien a França i pels que intentaven obrir-se pas a Espanya. Tanmateix, Gibraltar va ser el gran focus des d'on varen sortir els primers protestants espanyols per difondre la reforma a la resta de l'estat. En aquest territori britànic des de 1713 hi estaven presents diverses denominacions protestants, especialment l'anglicana, la metodista i la presbiteriana, i serví de refugi a molts exiliats espanyols per motius religiosos, com va ser el cas de Lorenzo Lucena, Francesc de Paula i Ruet, Manuel Matamoros, Juan Bautista Cabrera o Antoni Vallespinosa (veure apèndix).

La història del segle XIX fins aquell moment havia estat força convulsa, i així seguí durant els anys següents: el rei espanyol Fernando VII només tenia una filla, Isabel, però la successió de la corona estava regulada per la Llei Sàlica, que no permetia el regnat d'una dona. Per tant, el seu successor havia de ser el seu germà Carlos María Isidro de Borbón. Tanmateix, l'any 1830, el rei decidí suprimir aquesta llei a través de la Pragmàtica Sanció, de manera que la seva filla heretaria el tron espanyol, decisió que va ser fortament rebutjada pel germà del rei.

Quan Fernando VII morí el 1833, la seva filla Isabel heretà el tron espanyol, però com només tenia dos anys d'edat, la seva mare Maria Cristina de Borbó es convertí en reina regent. I això significà l'inici de les guerres carlines, que enfrontaven també dues mentalitats, els defensors de reformar el sistema, o liberals, formats sobretot per la burgesia industrial i la classe obrera, i els defensors de la tradició, o carlins, amb el seu lema "Déu, Pàtria, Furs i Rei", un bàndol format sobretot per la classe noble, diferents estaments de l'església catòlica i gran part dels terratinents agraris.

Va haver tres guerres carlines: la Primera (1833-1840), iniciada amb la mort del rei Fernando VII; la Segona (1846-1849), coneguda com a guerra dels Matiners, començada després que fracassés un intent d'unificar els dos bàndols; i la Tercera (1872-1876), que es desenvolupà majoritàriament a Catalunya, Navarra i el País Basc, enfrontant als seguidors de Carlos, duc de Madrid, el pretendent carlí al tron, i els d'Amadeu I i després els de la Primera República i els d'Alfonso XII.

Aquest no era un ambient propici per a la penetració del protestantisme europeu. Però un cop aquest es va consolidar al llarg dels segles XVII i XVIII, experimentà diverses onades de revitalització espiritual i desplega una gran vitalitat intel·lectual i predicadora durant el segle XIX. En aquest moment, van aparèixer moltes societats missioneres en alguns dels principals països europeus, com ara Alemanya, Suïssa,

²¹ Aquesta Societat, coneguda a Anglaterra i Gal·les simplement com a Bible Society, va ser constituïda l'any 1804 amb el fi "d'encoratjar un ús i circulació més amplis de les Escriptures", i estava integrada per totes les famílies protestants excepte els quàquers. L'any 1832 publicà la primera versió catalana de *Lo Nou Testament de Nostre Senyor Jesuchrist, traduït de la Vulgata llatina*, obra de Josep Melcior Prat, un literat, traductor i polític liberal que s'havia exiliat a Anglaterra i que més tard seria governador civil de Barcelona. Inicialment es van editar 1.000 exemplars i va tenir tres edicions més, les de Londres (1835), Barcelona (1836) i Madrid (1888).

Holanda, els països nòrdics i sobretot Gran Bretanya, de manera que les esglésies establertes van desenvolupar les seves pròpies agències missioneres.

I amb aquesta finalitat, una vegada van comptar amb una mínima tolerància a partir de la Constitució de 1869, promourien projectes de suport a aquesta predicació, sobretot amb la distribució a gran escala de Bibles o parts d'aquesta en les llengües vernacles, desenvolupant les àrees educativa i d'ajut social.

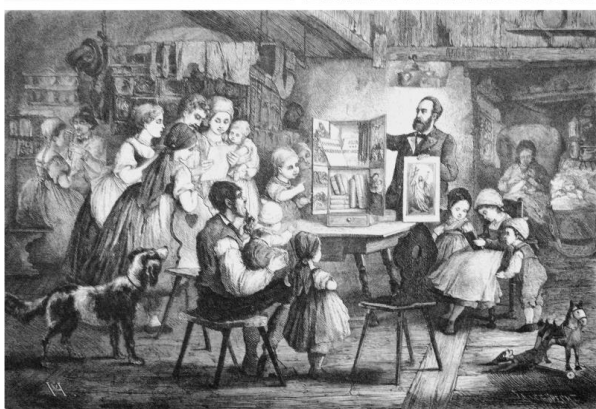
Durant els segles XIX i XX, diverses societats Bíbliques internacionals van invertir recursos ingents en el finançament d'edicions bíbliques econòmiques o gratuïtes que eren distribuïdes per missioners enviats expressament al país, els qual es recolzarien en la feina d'un important nombre de colportors²² nacionals que recorrerien tot el país, i no seria senzill perquè cal tenir en compte que el 70% de la població vivia en poblacions de menys de deu mil habitants.

Esquerra: *El colporteur*, dibuixat pel pintor suís Karl Girardet. *Le Magasin pittoresque* (1851).

Dreta: Colporteur francès dels Hautes-Alpes (principis del segle XX). Fotografia d'origen desconegut.

A baix: *Der Hausierer*. El venedor ambulant mostrant literatura religiosa (finals del segle XIX). Landesmuseum Württemberg.

Era necessària la lectura lliure de les Escriptures, i això comportava la necessària alfabetització, l'educació del homes i les dones i dels seus dirigents, aquesta va ser una característica del protestantisme des del mateix Luter. Tanmateix, aquesta va ser una feina feixuga ja que a Espanya, més del 80% de la seva població era analfabeta i només en les grans ciutats es trobava un reduït nucli de gent amb mentalitat obertes i liberal.

Si bé l'educació és una condició bàsica perquè l'Evangelí sigui acceptat per convicció personal, l'altre element fonamental del pensament protestant és el servei a l'altre, o la

²² L'expressió colportatge, del francès *porter à col* (portar al coll o a les espatlles), es referia a la distribució de publicacions, llibres i fulletons religiosos en lliuraments individuals per part de venedors ambulants o colportors. Els primers en utilitzar aquesta paraula van ser els membres del moviment valdense a França, des del segle XII, quan van prendre la iniciativa de sortir per les valls i ciutats portant "la llum que resplendeix en les tenebres". Duïen els escrits sagrats sota les seves vestidures, en bosses que penjaven del coll.

Els colportors provenien majoritàriament d'entorns socials humils i recorrien el país en tota la seva extensió venent escrits impresos en paper barat i de mala qualitat. Per a la població rural dels segles XVIII i XIX, ells eren els principals proveïdors de literatura religiosa, llibres populars i calendaris, que es venien de casa en casa i en fires perquè gairebé cap pagès posseïa els seus propis llibres ni tenia accés a biblioteques de préstec. Durant aquests viatges, els propis colportors feien culte i estudis bíblics en les cases particulars.

“diaconia”, que a més d'una qüestió de caritat o amor al proïsme, és una acció necessària per establir les condicions socials i sanitàries mínimes de veritable llibertat.

L'anglès George Henry Borrow, nascut l'any 1803, fill de pare militar i de mare amb ancestres hugonots, va ser educat a la Royal High School d'Edimburg i a la Norwich Grammar School, ja que una de les seves aficions eren les llengües, i va aprendre grec, francès, l'italià, castellà, alemany, gaèlic, danès, hebreu, àrab, armeni i també caló, perquè sentia una gran simpatia pels gitanos i els freqüentà sovint. Treballava sense il·lusió en un despatx d'advocats, però ell volia dedicar-se a la carrera literària, i anà a Londres i començà a viatjar, primer a cavall per Anglaterra, era un bon gent. Va demanar feina a la Bible Society amb la intenció que es poguessin aprofitar els seus coneixements d'idiomes, i aquests li van proposar que aprengués la llengua manxú en sis mesos. Ell ho acceptà i passat aquest temps, va ser contractat i enviat a Rússia per col·laborar en la traducció de la Bíblia i del Nou Testament al manxú, i s'hi va estar fins el setembre de 1835. Hagués volgut anar a Xina, però el govern rus li negà el passaport i decidí tornar a Anglaterra, i al novembre del mateix any ja va ser enviat a Portugal a l'espera que s'aproves el viatge a Xina, que no es va produir mai.

El gener de 1836, Borrow va passar a Espanya i arribà a Madrid²³, on s'allotjà en una pensió al darrera de la Puerta del Sol i va fer imprimir el Nou Testament traduït per Felipe Scío, lliure de notes, i també una versió de l'Evangeli de Sant Lluc al caló i al basc. Va obrir una botiga on hi havia el rètol “Despacho de la Sociedad Bíblica y Extranjera”, on es venien les publicacions religioses. En total hauria distribuït uns 5.000 exemplars, gratuïts o a preu de cost durant els seus viatges com a colportor per Granada, Màlaga, Gibraltar, Cadis, Castella la Vella, Galícia, Astúries o Santander.

A Espanya hi havia un altre colportor, Graydon, que treballava també per la Bible Society, però a les províncies de Llevant²⁴. A Barcelona va imprimir una edició del Nou Testament i una altra de la Bíblia. Però a diferència de Borrow, era poc prudent, repartia follets, prospectes i opuscles atacant al govern moderat, al clero espanyol i les seves doctrines. Aquesta conducta produí alguns escàndols a València, Múrcia i Màlaga, i com a més Graydon proclamava obertament que era íntim col·laborador i associat de Borrow, “Don Jorgito el inglés”, així era com se'l coneixia, aquest va ser empresonat, encara que durant poc temps, només tres setmanes perquè l'ambaixador britànic aconseguí la seva llibertat. De tota manera, va ser prohibida la circulació i venda del Nou Testament.

De tornada a Londres, publicà a finals de 1842 *The Bible in Spain, or the Journey, Adventures, and Imprisonment of an Englishman in an Attempt to Circulate the Scriptures in the Peninsula*. Es tractava d'un relat pintoresc dels seus viatges i aventures com a colportor de Bibles protestants a Espanya mentre tenia lloc la primera guerra carlina. Es dedicà a retratar preferentment les classes populars: “perquè un espanyol de

²³ En realitat, el seu viatge per Espanya el va fer en tres períodes diferents: de novembre de 1835 a setembre de 1836; de novembre de 1836 a setembre de 1837, i de gener de 1839 a desembre del mateix any.

²⁴ James Newenham Graydon, un irlandès que havia treballat com a guardiamarina, arribà a Espanya l'any 1837 i es dedicà al colportatge per Catalunya, València i Andalusia. Va arribar a distribuir unes dues mil Bibles i gran quantitat de fullets i opuscles, fins que finalment va ser expulsat del país. D'aquesta mateixa època és William Harris Rule, un metodista que després de predicar amb la seva dona pel Líban i Malta, es va instal·lar a Gibraltar, des d'on distribuïa literatura protestant per tota Andalusia.

la classe baixa, sigui *manolo*, pagès o traginer, em sembla molt més interessant que un aristòcrata. És un ésser poc comú, un home extraordinari”. Aquesta obra està considerada com un dels millors llibres de viatges publicats en anglès i contribuï a promoure la imatge medieval d'Espanya per tota Europa. Tingué un èxit enorme: en el primer any es van esgotar sis edicions de mil exemplars cadascuna en tres volums i una de deu mil en dos volums. Va ser reimpresa dos cops a Amèrica del Nord i traduïda a l'alemany, al francès i al rus. Va ser traduïda al castellà l'any 1921 per Manuel Azaña, qui seria president de la Segona República Española.

Quan Borrow deixà Madrid i es dedicà al col·portatge pel territori espanyol, acompanyat d'un criat grec, deixà tots els seus assumptes en mans del seu amic Luis Usoz y Río, un personatge important de l'època que col·laborà amb ell en l'edició i difusió de la Bíblia²⁵. Usoz va néixer l'any 1805 en una família benestant al virregnat del Perú, on els seu pare ocupava un alt càrrec oficial. Cursà estudis d'humanitats, lleis, hebreu i llengües clàssiques a les universitats d'Alcalà, Valladolid i Bolonya, doctorant-se en aquesta darrera, en el Colegio de San Clemente de los Españoles. Després de llegir les obres de diversos heterodoxos espanyols del segle XVI, rescatats per ell mateix, i diferents tractats de la doctrina quàquera, s'allunyà del catolicisme i s'apropà a la seva manera a la Societat dels Amics, gaudint de la col·laboració del cuàquer anglès Benjamin B. Wiffen. Va canviar els costums, trencà amb les seves amistats, s'allunyà de tota activitat social (no es coneix cap retrat d'ell) i es submergí en un enorme projecte bibliogràfic: l'edició dels clàssics del protestantisme peninsular al segle XVI en una col·lecció titulada *Reformistas Antiguos Españoles*.

Gràcies a l'ajut de diversos col·laboradors, quan Usoz morí l'any 1865 ja s'havien publicat vint volums de manera clandestina, el primer d'ells el 1847. El bibliòfil, hispanista i empresari quàquer Benjamin Wiffen continuà la seva obra, i a la seva mort se'n va fer càrrec Eduard Böhmer, professor de la Universitat d'Estrasburg que tingué accés a les fitxes i documentació dels dos finats. Finalment, l'obra completa es publicà entre 1874 i 1904 amb el títol *Bibliotheca Wiffneriana. Spanish reformers for Two Centuries from 1520*²⁶.

D'aquesta època és també un missioner anglès que predicà a Espanya. Ho va fer en diverses ocasions i tingué importants conseqüències. Era Robert Cleaver Chapman, nascut l'any 1803 a Helsingor (Dinamarca) en una acomodada família provinent de Yorkshire. Quan van tornar a Anglaterra, ell estudià dret a Londres i es llicencià el 1823. Aquell mateix any escoltà la predicació de l'evangeli i es convertí en cristià, prosperà en la seva carrera i dedicà el seu temps lliure a visitar i ajudar els pobres de la capital anglesa. El 1831 visità la població de Barnstaple (Devon), ajudà en la predicació

²⁵ Un altre personatge que tingué relació amb Borrow, i de fet treballà a les seves ordres a Madrid, va ser Ramon Montsalvatge (veure apèndix).

²⁶ Vuit anys després de la mort d'Usoz, la seva dona María Sandalia del Acebal y Arratia, que pertanyia a una rica família biscaïna establerta a Madrid, llegà la biblioteca del marit, uns deu mil volums d'inestimable valor, a la Biblioteca Nacional de Madrid. Va ser utilitzada per primer cop per Marcelino Menéndez Pelayo per poder redactar la seva *Historia de los heterodoxos españoles* (1880-1882) i segueix sent el principal fons bibliogràfic per a l'estudi de la dissidència religiosa a Espanya. A l'epíleg d'aquesta obra (7 de juny de 1882), Menéndez Pelayo va escriure el seu famós comentari: “España, evangelizadora de la mitad del orbe; España martillo de herejes, luz de Trento, espada de Roma, cuna de San Ignacio...; esa es nuestra grandeza y nuestra unidad; no tenemos otra. El día en que acabe de perderse, España volverá al cantonalismo de los arévacos y de los vectones o de los reyes de taifas.

i es convencé que hi hauria de treballar a temps complet. L'any següent abandonà la professió d'advocat i es convertí en pastor, primer en una capella baptista i més tard dins la congregació dels Plymouth Brethren, els "Germans de Plymouth", on es convertí en una figura influent dins del moviment, essent conegut com "l'apòstol de l'amor".

Ja feia temps que Chapman se sentia atret per Espanya i Portugal: "L'estat espiritual de la península Ibèrica va començar a pesar sobre el meu cor. Sabeu que durant segles han estat totalment sotmesos al poder de l'Església romana, i en ells el nom de Crist ha servit de mantell sota el qual s'ha practicat la més abominable idolatria que mai ha provocat Déu". Així, l'any 1834, un any abans que Borrow, Chapman decidí viatjar per aquelles regions tot sol. Desembarcà en algun port del Cantàbric i es dirigí a Madrid, en plena primera guerra carlina, passant probablement per Santander, Burgos i Aranda del Duero. Després d'una breu estada a la capital espanyola es dirigí a Talavera de la Reina, el port de Miravete, Mèrida, Badajoz i Lisboa, on embarcà de retorn a Anglaterra.

Cinc anys més tard, acompanyat per dos deixebles de Barnstaple, anomenats Pick i Handcock, Chapman tornà a Espanya amb una motxilla plena de bibles per distribuir-les a petita escala. De camí a Madrid, sovint viatjant a peu, van passar per Vigo, Astúries i Santander, amb parades a Bilbao i San Sebastian, on van ser testimonis de l'estrall que causava la guerra civil.

En aquell temps, la població espanyola era d'uns quinze milions d'habitants, amb un repartiment de riqueses molt desigual, ja que només un sis per cent en posseïa les dues terceres parts. Es calcula que a Espanya vivien en aquell moment uns quinze milions de persones, dels qual 270.000, gairebé el dos per cent, eren clergues, que posseïen una gran riquesa material i dominaven la vida nacional relacionada amb el desenvolupament cultural, social i fins i tot econòmic.

Victoriano López Gonzalo, bisbe de Tortosa i més tard de Cartagena (mort l'any 1805), implicat en la millora de les condicions espirituals i de vida dels seus diocesans, descriví així l'estat moral de la nació espanyola a principis del segle XIX: "Impietat, profanació del sagrat, usura reprovada, cobdícia sense límits, afany desenfrenat de riqueses, costums espatllades i opressió als desfavorits". Davant d'aquesta situació, més el perill que suposava la guerra carlina i el rebuig visceral d'aquests contra els protestants, Chapman marxà a Anglaterra i no tornaria a Espanya fins vint-i-quatre anys més tard, acompanyat aquest cop pels missioners William Gould i George Lawrence.

II. GEORGE LAWRENCE, EL MISSIONER GAL·LÈS

ARRIBADA A ESPANYA

George Lawrence va néixer a Monmouth, al País de Gal·les (uns seixanta quilòmetres al nord-est de Cardiff), el 16 de setembre de 1830, fill de Thomas Lawrence i Hannah Davis. Es tractava d'una família benestant en la que el pare era constructor i l'empresa participà en la construcció d'una església congregacionalista (1844), d'un Ateneu (1868) i més tard d'una església baptista (1907).

A Monmouth existien nombroses esglésies evangèliques, però la família de Lawrence havia tingut una participació activa en els actes habituals de la principal església anglicana del centre de la ciutat, la parròquia de St. Mary, on va ser batejat el 17 d'octubre. El ferrocarril connectava la ciutat amb els voltants i això la convertí en un centre important per als treballs de construcció, ja que tenia canteres d'on es podien extreure les pedres necessàries. El pare de George és esmentat en documents legals com el picapedrer titular dels drets dels terrenys del ferrocarril propietat del duc de Beaufort.

Als disset anys, Lawrence tingué una revelació: “Molest amb una religió falsa i disposat per tant a unir-me ràpidament als aliats de l'ateisme, vaig ser atrapat de repent per l'espasa de l'Esperit, que és aguda i poderosa, i l'enemistat cap al meu Conqueridor canvià per un intens amor i admiració vers la seva destresa i compassió. Què em queda sinó lloar-lo i servir-lo? I quina prova més gran d'amor i fe podem mostrar sinó la d'intentar sotmetre als seus enemics pel diví mitjà citat, la Paraula, que és més aguda que qualsevol espasa de dos talls?”. Va ser batejat a l'església baptista de Monmouth l'any 1848, però cinc anys més tard es donà de baixa i entrà a formar part de l'Assemblea de Germans de Leominster²⁷. El 1854 va ser nomenat ministre de l'Evangeli i s'ocupà de les cerimònies fúnebres de persones de tota condició i de la predicació de l'Evangeli, tenint força èxit i essent sol·licitat per les esglésies de la zona. Lawrence va ser admès com a missioner per la Broadway Tabernacle de Nova York²⁸, una església congregacionalista caracteritzada pel seu rebuig a les seqüeles de l'esclavisme, la defensa del sufragi femení i de l'abstinència alcohòlica. Durant molts

²⁷ El seu net Ronald Douglas Lawrence, reputat naturalista amb més de trenta llibres publicats, sobretot de fauna canadense, va escriure una autobiografia, *The Green Trees Beyond* (1994). En ella, explica que George Lawrence tenia una adoberia a Bristol i es va convertir després de llegir el llibre de George Borrow, *The Bible in Spain*. Com a resultat, va vendre el seu negoci i immediatament va entrar a l'església Metodista. A Espanya va ser conegut com “el anglès loco”.

²⁸ El Broadway Tabernacle original, ara conegut com a Broadway United Church of Christ, va ser fundat com la Segona Església Presbiteriana Lliure, resultat de l'agitació religiosa de la dècada de 1830. Organitzada amb l'ajut financer de dos empresaris d'èxit, els germans Lewis i Arthur Trapp, reformadors abolicionistes i fundadors de nombroses escoles, es convertí en un important centre religiós de la ciutat de Nova York, primer en el carrer Chatham, al baix Manhattan; i després de ser abandonada i derruïda, es construï en el 340-344 de Broadway, considerada des de llavors com una de les esglésies més influents del país. El primer pastor va ser el ministre presbiterià Charles Grandison Finney, un apassionat predicador conegut com el “pare del vell renaixement”, un dels líders del Segon Gran Despertar, el moviment religiós transconfessional que impregnà la societat dels Estats Units entre els segles XVIII i XIX amb una espiritualitat més forta i imbricada en la vida diària dels seus adeptes.

anys seria recolzat econòmicament per aquesta església, per la American Bible Society²⁹ i per la Religious Tract Society³⁰.

L'any 1860, Lawrence es casà a Leominster amb Sarah Sophia Mytton, on ella havia nascut, probablement descendent d'una família hugonota que hauria fugit durant la persecució que patiren a França en el segle XVI. El matrimoni va tenir nou fills, tots ells nascuts a Anglaterra excepte Thomas Edward, el més petit³¹.

Poc després de néixer la seva primera filla Elizabeth, Lawrence treballà a Londres, encarregat de l'allotjament dels nombrosos indigents que tenia la ciutat i distribuint provisions en carros als refugis dels barris del sud-est.

L'any 1863, Robert Chapman tornà novament a Espanya, era el tercer cop, i ara va anar acompanyat per dos altres missioners: William Gould i la seva dona Hester, i George Lawrence, la seva dona Sarah i les dues filles petites, Elizabeth de dos anys i Henrietta de pocs mesos d'edat. Primer van anar a Burdeus, portant ajuda material i espiritual per alguns germans espanyols que havien estat expulsats d'Espanya per les seves idees religioses. A Baiona, just abans de creuar la frontera, van passar per casa del pastor Joseph Nogaret, que parlava basc, i allà es van trobar amb Manuel Matamoros, "que acabava d'arribar pàl·lid i demacrat de les masmorres de Granada". Li van estrènyer la mà emocionats i li van donar benvinguda alegres per la seva llibertat.

Gould havia predicat a Austràlia i era un artista valorat en la gravació de metalls, inclús havia guanyat una medalla en la Gran Exposició de Londres de 1851. Lawrence havia estudiat lleis i treballà com advocat, però va deixar la carrera professional per predicar l'evangeli i recordava la manera com havia desitjat anar a Espanya, llegint l'Epístola de Pau als Romans (15:23-26): "Ara ja no em queda cap lloc sense predicar en aquestes regions, i fa molts anys que desitjo visitar-vos. Quan vagi cap a Hispania espero veure-us i que m'ajudeu a prosseguir el meu viatge en aquest país després d'haver gaudit durant un temps de la vostra companyia. Però ara estic a punt d'anar a Jerusalem per portar un ajut als seus sants. Perquè els de Macedònia i l'Acaia han resolt fer una col·lecta en favor dels sants de Jerusalem que són pobres".

Chapman i els seus deixebles van passar tres mesos a Bilbao repartint les Escripures acuradament i amb molta prudència, escasses i pràcticament desconegudes a tota la Península, i això no era d'estranyar perquè per exemple, en una encíclica del papa Lleó XII de 1824, s'exhortava a tots els sacerdots a esforçar-se sense descans a "allunyar el

²⁹ L'American Bible Society (ABS) és una associació sense ànim de lucre fundada el 1816 per representants de diverses societats bíbliques nord-americanes, amb el propòsit de transmetre la Bíblia a tota la humanitat. Per això la seva tasca va ser la traducció, impressió i publicació de Bibles. Actualment s'ha publicat en vuitanta-tres llengües diferents.

³⁰ La Religious Tract Society va ser una organització evangèlica britànica fundada el 1799, coneguda per publicar textos religiosos i populars, amb una branca dedicada a la caritat i l'altra a l'empresa comercial, amb la intenció de generar guanys. La societat era interconfessional i incloïa membres pertanyents a la majoria de branques del protestantisme a Gran Bretanya. Religious Tract va fundar l'any 1804 la British and Foreign Bible Society.

³¹ La primera filla va ser Elizabeth, coneguda com a "Bessie", nascuda a Leominster (1861); després Henrietta, coneguda com a "Hetty", nascuda a Barnstaple (1863); Amelia, nascuda a Cardiff (1865); George, nascut a Leominster (1867); Nita, coneguda com a "Biddy", nascuda a Cardiff (1867); Hester, coneguda com a "Tessy", nascuda a Cardiff (1871); i Thomas Edward, nascut a Barcelona (1876). A més, també van néixer altres dos fills: William, mort de poliomielitis durant la infància, i Robert Paget, nascut el 1872 a Barnstapel i que morí amb només tres anys a Barcelona.

vostre ramat d'aquestes mortíferes pastures”³². Després, Gould va anar en solitari a Orduña (Biscaia), on va ser detingut i acusat de donar una Bíblia de les traduïdes per Felipe Scio a un seminarista, el qual va ser expulsat del sacerdoci pel bisbe de la província. Un cop anul·lat el judici, tots tres van anar de ciutat en ciutat: Barcelona, Madrid, València, Lisboa, Palma de Mallorca i Alacant.

Chapman va tornar a Anglaterra quinze mesos després deixant els seus dos deixebles a Espanya, però aquests no durarien gaire més temps perquè l'estiu de 1865 tots dos van ser denunciats davant les autoritats locals a Vitòria, “fortalesa del sacerdoci”, acusats del delictes de distribució de Bibles. Van poder fugir en tren a corre-cuita cap a França, i tot i trobar-se absents, vans ser jutjats i condemnats a nou anys de treballs forçats a la marina espanyola, a galeres segons l'antic agot jurídic, on l'esperança de supervivència era molt petita.

George Müller, fundador de la Scriptural Knowledge Institution, confiava en el talent de Lawrence i ja l'havia enviat a l'Exposició Universal de Londres celebrada entre l'1 de maig i l'1 de novembre de 1862. L'any 1867, Lawrence va a anar a l'Exposició Universal de París, entre l'1 d'abril i el 31 d'octubre; i l'any següent a la Marítima Internacional del Havre de 1868, entre l'1 de juny i el 31 d'octubre, dedicada al mar i a la navegació, en les quals aconseguí un augment notable de les vendes de Bibles en diversos idiomes.

La naturalesa i duració de la condemna dictada a Gould i Lawrence semblava excloure qualsevol possibilitat de tornar a Espanya, però Müller explicava que quan ja finalitzava l'Exposició Internacional marítima de Le Havre, “l'estat espanyol va donar esperances al nostre germà Lawrence que podria continuar amb la circulació de les Sagrades Escriptures i la predicació de l'Evangeli a Espanya, tan estimada pel seu cor”.

En efecte, la situació política havia canviat significativament. El descontentament de la població amb el règim monàrquic d'Isabel II era molt gran, el Partit Moderat al poder patia una forta crisi interna i a principis de 1866 esclatà una gran crisi financera, iniciada poc abans per l'escassetat de cotó provocada per la Guerra de Secessió nord-americana que perjudicava la indústria tèxtil catalana. Les pèrdues patides per companyies ferroviàries van arrossegar amb elles bancs i societats de crèdit, i això s'afegí una greu crisi de subsistència motivada per les males collites d'aquells anys. Les classes populars van ser les més afectades: l'atur augmentà i als mercats d'alimentació no es trobaven articles tan bàsics com el pa, de manera que es varen produir greus aldarulls en diverses ciutats.

Aquesta situació de crisi generalitzada desembocà en la Revolució de Setembre, “La Gloriosa”, que significà la fi del regnat d'Isabel II, la victòria (momentània) de la ideologia lliberal, reformista, progressista i anticlerical. Els protestants exiliats van veure l'oportunitat per predicar l'evangeli i van tornar a Espanya per complir el seu apostolat³³. Un grup d'ells van demanar audiència al general Prim mentre aquest es

³² La Bíblia que es venia amb anterioritat a 1860 era la versió de la vulgata de Félix Torres Amat de 1825, editada també per la Society for Promoting Christian Knowledge el 1842. A partir de 1860, la Bíblia escollida pels evangèlics seria la de Reina-Valera.

³³ A finals de setembre de 1868, les forces navals amb seu a Cadis, liderades pel l'almirall Juan Bautista Topete, es van rebel·lar contra el govern d'Isabel II i molts generals hi van fer costat, com Joan Prim o Francisco Serrano. La major part de l'exèrcit va desertar passant-se al bàndol revolucionari i la reina va ser forçada a l'exili, d'on no tornaria mai més. Aquesta Revolució de Setembre, coneguda com “la Gloriosa” o “Septembrina” va significar l'inici d'un sistema nou de govern, conegut com el Sexeni

trobava a Algesires. Els rebé amb mostres de simpatia i els digué que “ya pueden ustedes recorrer España entera con la Biblia debajo del brazo”: seria l’inici de la coneguda com a Segona Reforma, que es confirmà amb l’article 21 de la Constitució espanyola de l’any 1869:

La Nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la religión católica. El ejercicio público o privado de cualquier otro culto queda garantizado a todos los extranjeros residentes en España, sin más limitaciones que las reglas universales de la moral y del derecho. Si algunos españoles profesaren otra religión que la católica, es aplicable a los mismos todo lo dispuesto en el párrafo anterior.

Durant aquest període breu i convuls es va permetre la llibertat religiosa per primer cop en la història d'Espanya. Gould i Lawrence hi van tornar aquell mateix any 1868. Es van establir inicialment a Madrid ben aviat es van formar esglésies protestants a Maó, Sevilla, Cadis, Madrid, Barcelona, Cartagena i Còrdova³⁴.

Lawrence va llogar a principis de gener una botiga amb un ampli aparador en un cèntric carrer madrileny, la Carrera de San Jerónimo, just davant del Parlament espanyol, en el que abans havia estat una barreteria; i ja s’havien encarregat les impressions de deu mil bíblies a la British and Foreign Bible Society i cinc mil Nous Testaments a la Trinitarian Bible Society³⁵. Tanmateix, l’animadversió dels catòlics fanàtics era gran i molts capellans cridaven a la “guerra santa” perquè el govern havia concedit aquella llibertat religiosa. En una ocasió, un eixebrat va disparar un tret a Lawrence, però va fallar. Per contra, també hi ha havia entre el poble un gran sentiment d’odi contra l’església catòlica, especialment pels “mals sacerdots”. En general va haver un gran interès per comprar aquells llibres reformistes i les vendes varen funcionar força bé, especialment la versió de Valera: “Trobàvem la gent alegre i plena de felicitat i l’únic excés que semblaven tenir era l’afany de comprar qualsevol llibre o diari on hi pogués estar escrita la paraula llibertat”.

Les activitats missioneres de Gould i Lawrence es van centrar en Madrid, encara que tenien la idea d’expandir-se per tot el país, i van comptar amb l’ajut del colportor José Ríos i del músic, himnòleg i hàbil predicador Mateo Cosidó, “amb el do de l’ensenyament i un home molt pietós”³⁶. També van tenir com ajudants a alguns jesus

Revolucionari (18768-1874). El govern provisional va adreçar un Manifest el 25 d’octubre en el que proclamà, entre altres coses, la llibertat religiosa, d’ensenyament, d’impremta i de reunió i associació.

³⁴ Una bona part dels fets ocorreguts en aquell moment, i posteriorment, els coneixem gràcies al llibre que George Lawrence va escriure l’any 1872, en bona part autobiogràfic, titulat *The Gospel in Spain. Some Account of Labours in that Country*, traduït al castellà l’any 2011 com “*El Evangelio en España*” i publicat pel Centre Evangèlic de Formació Bíblica de Madrid. **El llibre també conté** cartes de diversos missioners que donen una panoràmica general del context de l’època i les dificultats que trobaren molts d’ells per predicar l’Evangeli.

³⁵ La Societat Bíblica Trinitària va ser fundada l’any 1831 després de la ruptura amb la British and Foreign Bible Society degut a controvèrsies teològiques. El seu objectiu era, i segueix sent, traduir Bíblies en els idiomes més diversos del món: “Promoure la Glòria de Déu i la salvació dels homes fent circular, tant a casa com a l’estranger, en funció de la benedicció divina, les Sagrades Escriptures, que són donades per inspiració de Déu i poden per fer els homes savis per a la salvació mitjançant la fe que és en Jesucrist”.

³⁶ Cosidó havia nascut a Tortosa (Tarragona) l’any 1825, i es convertí en evangèlic l’any 1857 a Bordeus, on hi havia anat a viure. Com no tenia materials impresos, predicava directament a través de la paraula

conversos que varen venir d'Anglaterra. A més de fer conèixer la Paraula de Déu, l'ensenyament era una prioritat degut a l'altíssim percentatge d'analfabetisme: calia que el poble aprengués a llegir i escriure, havia de fer-se amb la pedagogia moderna que es feia servir en els seus països, en contraposició amb el sistema gairebé medieval de les escoles espanyoles.

Lawrence va posar un estand per vendre aquelles obres en un lloc conegut com "el Quemadero", on antigament s'havien cremat tants heretges i ara s'havia convertit en un lloc on els oradors parlaven de política i temes diversos. En aquell moment hi havia obrers treballant a la zona perquè es volia obrir un nou carrer, i en mirar els forats fets pel pics dels treballadors, es podien veure cabells de diversos colors i ossos en perfecte estat, també de nens petits. Entre altres horrors, "es varen trobar els ossos de dues mans traspassades per un gran clau i unides en actitud d'oració. En intentar separar-les de les substàncies que les envoltaven, es van desfer en el pols".

Lawrence va fer menció en la seva obra del fet horrible que ocorregué a Burgos el 25 de gener de 1865, quan el Govern provisional decretà l'estat de guerra a Burgos després que fos salvatgement assassinat el seu governador Isidoro Gutiérrez de Castro. Ell havia anat a la catedral, acompanyat d'un inspector de seguretat i d'un comissionat de Madrid, per fer inventari de les propietats que contenia, perquè era freqüent el robatori de les esglésies, de vegades fets pels propis religiosos. Però davant les portes del temple es reuní una multitud que aconseguí entrar amb crits de "viva la religión". El governador va ser colpejat per aquella gentada, el varen despullar i "va ser assassinat d'una manera atroç, li van tallar les orelles, li traguieren els ulls i els seu cadàver fou arrossegat pels carrers". Quatre capellans i l'arquebisbe varen ser arrestats i quan la població sabé que havia passat, es varen reunir a la casa del nunci papal, varen arrancar l'escut d'armes de la façana i el varen cremar. El cardenal encara va poder fugir i refugiar-se a casa de l'ambaixador francès.

El 25 de juliol de 1869, Lawrence, la seva dona i el colportor José Ríos van fer un llarg recorregut per diverses poblacions espanyoles, en les quals es varen produir diversos incidents, com la compra i crema pública de Nous Testaments i Evangelis, i on van necessitar la protecció de soldats per evitar majors problemes. En primer lloc van anar a Àvila, "una de les ciutats més fosques d'Espanya, plena de capellans. Per a una població d'uns sis mil cinc-cents habitants hi ha noranta capellans amb salari, i a més convents de monjos i monges". A Béjar van tenir una bona acollida i poca oposició, i alguns problemes menors a Salamanca, "un dels bastions del sacerdoci i la seu d'un bisbat. Per a una població d'unes vint mil persones, hi ha vint-i-cinc esglésies parroquials, vint-i-cinc convents per monjos, vint-i-cinc per monges i vint-i-cinc institucions com seminaris i escoles".

A la fira de Toledo van tenir bones vendes, però van patir gran oposició per part de la cúria: "Ens varen maleir a nosaltres i als llibres, i diversos cops van intentar aixecar el poble en contra nostre, però també hem tingut molts amics fidels. L'alcalde enviava cada nit a cinc o sis homes, i quan començaven les discussions, era un fet molt freqüent,

parlada. Contractat per la Societé Biblique Protestante i ajudat també per la Societé Evangélique, predicà pel sud de França i la Vall d'Aran. Abans de la Revolució de 1868 ja tornà a Madrid i posteriorment començà a cooperar amb William Gould. La seva gran afició a escriure poesia el portà a compondre himnes que són molt reconeguts avui en dia, i recollits a *La lira sagrada: Colección de cánticos espirituales para uso de la Iglesia evangélica española* (1870).

si algú alterava l'ordre era expulsat". A Saragossa van arribar durant les festes de la Verge del Pilar, "una de les grans festes d'Espanya, on diuen que la verge cura totes les malalties". En només dos dies van vendre cent dues Bíblies, cinquanta-nou Nous Testaments i mil cinc-cents Evangelis, més la distribució gratuïta de nombrosos tractats. Finalment van anar a Pamplona, "baluard de l'església de Roma", on es va témer un atac dels carlins per prendre la ciutadella, "sempre disposats a qualsevol jugada bruta si escolten la paraula d'un capellà". Tanmateix, "en aquesta ciutat fosca" varen vendre cinquanta-cinc Bíblies, vint-i-set Nous Testaments i al voltant de cinc cents Evangelis.

BARCELONA: ELS CARRUATGES BÍBLICS I ELS VIATGES MISSIONERS

William Gould, representant oficial de la Trinitarian Bible Society a Espanya, va ser sempre secundat per Ríos i per Cosidó i obrí dos locals a Madrid: un d'ells ubicat al carrer Amaniell, en el barri de Universidad, que servia com a escola durant la setmana i sala d'evangelització els diumenges. L'altre local, o "Sala Evangèlica de la Pau", amb capacitat per a quatre-cents oients, va ser inaugurat el dia de Reis de 1870.

A l'octubre de 1869 van arribar a Madrid dos missioners nous de l'Assamblea de Germans amb les seves famílies: Albert Robert Fenn³⁷ i la seva esposa Charlotte, i Henry Payne³⁸ i la seva dona Mary Agnes. S'hi estarien sis mesos per practicar l'idioma i després acompanyarien Lawrence a Barcelona, ell ja s'hi hauria instal·lat amb la seva família al mes següent. Segons explicava, en primer lloc va una llibreria al carrer dels Escudillers, al barri Gòtic; i gairebé al mateix temps fundà una sala evangèlica al carrer de Ferlandina número 47 (a prop de la Ronda de Sant Antoni), on també hi va viure; però poc després ja marxà al barri de Gràcia i llogà una casa al carrer de San Juan número 35 (avui carrer Monistrol). En aquests dos carrers es van celebrar les primeres reunions religioses i significà la instauració per primer cop de l'Assamblea de Germans a Barcelona.

A principis del segle XIX, Gràcia era una gran plana amb nuclis disseminats i una vintena de masies repartides pel territori, que es dedicaven al conreu de secà i tenien petit horts per al consum propi. Les rieres que baixaven de la muntanya estructuraven el territori, i amb els camins transversals es creava una malla rectangular que conformà una densa retícula de petits camins que separaven els camps d'unes i altres masies. Durant l'etapa pre-industrial, abans de 1833, els teixidors a mà treballaven a casa en fusos i telers manuals fets de fusta, però després de l'aparició de les noves maquinàries que van fer possible la revolució industrial, la força motriu comportà un nou concepte de treball: la fàbrica i la feina en societat.

Gràcia es va constituir en municipi independent l'any 1850, quan la vila tenia més de 13.000 habitants. Llavors, la població va anar augmentant de manera exponencial per

³⁷ Fenn era un mestre londinenc nascut l'any 1832 que ja tenia experiència com a predicador en viatges per Àustria i Itàlia. Va tornar a Madrid l'any 1874 i allà s'hi va estar fins 1895, quan ja va tornar malalt a Anglaterra amb la seva dona i va morir l'any següent.

³⁸ Payne va néixer l'any 1841 a High Bickington (Devon) en el sí d'una família molt religiosa on el pare era predicador. Robert Chapman era un visitant assidu i va ser testimoni del baptisme de Henry, i aquest ben aviat es va sentir atret per Espanya i ja practicava l'idioma llegint la Bíblia en castellà. Payne es va sentir molt implicat a Barcelona i hi va viure gairebé fins la seva mort. Les seves germanes Elizabeth, Ann i Mary Ann també el van acompanyar i ajudar en la seva tasca missionera, igual que quatre dels seus fills: Rachel, Eliza, Samuel i Henry.

les expectatives de feina que generava la vila. L'any 1870 ja hi vivien uns 25.000 habitants i només set anys després, més de 45.000, una de les ciutats més populosos de Catalunya.

A partir de 1880 van néixer projectes d'interès comú, com el Passeig de Gràcia, que unia la vila amb la gran metròpoli tot seguint l'antic camí. Quan l'any 1897, Gràcia es va unir a Barcelona, tenia gairebé 62.000 habitants i era una vila molt poblada i activa, però amb una gran manca d'equipaments i serveis. Lawrence va saber escollir molt bé aquella zona per predicar l'Evangeli, les necessitats dels graciencs eren grans i pensà que podria fer una bona tasca missionera.

Vista del Passeig de Gràcia des de Barcelona als voltants de 1870. Al nord quedava el barri de Gràcia, al peu de les muntanyes.

L'any 1877 es va fer un cens a Barcelona en el qual es preguntava també la pertinença religiosa i la procedència dels estrangers residents. El resultat que sortí, sempre amb la prevenció que les respostes fossin certes i no fossin falsejades per

prevenció o per por directament, va ser que hi havia 10 jueus i 1.529 protestants a la ciutat, sumats també els que vivien a les llavors viles de Gràcia, Horta, Sants, Sarrià, Sant Gervasi i Sant Martí³⁹.

A Barcelona vivien 600 britànics, 577 alemanys i 246 suïssos, en total 1.423 persones, i el cens afegia també que hi havia vint-i-dos ministres de culte no catòlic en actiu⁴⁰. Per tant, i suposant que tots aquests estrangers fossin protestants, la diferència seria de 106, que teòricament correspondria als evangèlics de nacionalitat espanyola, una xifra certament petita, però possiblement molt propera a la real en aquell moment.

Lawrence posà com a responsable de la llibreria a “un germà espanyol amb bona oratòria”. Una nit, des de la porta de la botiga, va lliurar fins a 4.000 fulletons i ja esperava les planxes dels estereotips del Nou Testament per imprimir-los ell mateix. Lliure de les responsabilitats d'aquell comerç, Lawrence podia seguir amb la feina missionera per Catalunya, “la part d'Espanya on s'ha fet menys per la circulació de les Escriptures. En ser la llengua diferent de l'idioma nacional, hi ha hagut dificultats en traduir els textos religiosos i el poble s'ha mantingut en la ignorància. Tanmateix, degut a aquesta diferència de llengua i costums han estat més lliures de la subjecció a Roma i Catalunya és totalment republicana”.

Durant les festes de Nadal van muntar una carpa amb una taula plena de llibres a la Plaça Major (es deu referir a la de Sant Jaume), i varen vendre una xifra que no es podien imaginar: en només dos dies i mig, al voltant de 20.000 Evangelis, Bíblies i Nous Testaments, i van haver de tancar la carpa per manca de llibres. Malauradament,

³⁹ Per tota Catalunya es van comptabilitzar 11.921 protestants (5.232 homes i 5.689 dones). Això representava un 0,68% sobre el total de població en aquell mateix any, estimada en 1.752.033 habitants.

⁴⁰ No es comptabilitzen ni els francesos ni els italians, les dues colònies més nombroses a Barcelona, però considerades catòliques.

aquesta venda no va estar lliure d'incidents, perquè “els nostres enemics van intentar destruir la carpa: compraven llibres que després es trencaven davant dels nostres ulls i es varen llançar pedres, sabates velles i tomàquets, però no se'ns va fer mal físic. El mateix poble demostrà la seva ira contra els nostres ofensors, un dels quals resultà ser el sagristà en cap de la catedral”.

Lawrence va coincidir a Barcelona amb Antoni Vallespinosa, qui havia arribat a Barcelona el 23 d'octubre de 1868, quan la Junta Revolucionària de la ciutat havia autoritzat als representants de la comunitat evangèlica a la lliure celebració dels seus cultes. Vallespinosa inicià la seva activitat donant conferències sobre les doctrines reformades que ben aviat van tenir força acceptació. Després de múltiples inconvenients i canvis de domicili, aconseguí obrir una sala per celebrar les activitats litúrgiques i es dedicà a distribuir bíblies, testaments i evangelis editats per la British and Foreign Bible Society, i tractats, himnaris i llibres litúrgics editats per la American Religious Tract Society i la Spanish Evangelization Society d'Edimburg.

Vallespinosa va tenir contacte amb William T. Brown, un agent metodista amb qui havia col·laborat durant la seva estada a Londres i que aleshores residia a Barcelona; Però “com llegia i pronunciava l'espanyol pèssimament, el seu culte resultava desagradable pels concurrents, que només eren quatre o cinc curiosos”. Per tant, Brown decidí clausurar el local i establir una escola pels infants de classe obrera que tingué força èxit. També es va relacionar amistosament amb Alexandre Louis Empaytaz, un missioner presbiterià suís que “sabia espanyol i el parlava amb tanta facilitat que era l'admiració de tots els seus oients”. L'any 1869, un comitè de missions l'havia enviat a Barcelona per atendre els protestants de parla francesa, però també va voler predicar entre els autòctons i aquí tingué més dificultats, ja que segons Vallespinosa, “no va tenir els afiliats que esperava per la seva condició d'estranger i per no saber parlar el català”. Tot i així, va estendre les seves idees per Monistrol, Miravent i Reus i algunes poblacions del Maresme com Premià, Canet i Vilassar.

Durant sis anys, Vallespinosa havia treballat sota els auspicis d'Alexander Dallas, director de l'Irish Church Mission, i havia fundat una església al carrer de Sant Pau. Però quan Dallas va morir a mitjan gener de 1870, els membres de la junta de la seva organització van acordar la suspensió de despeses destinades a la manutenció de Vallespinosa, i aquest es va quedar sense recursos. A finals d'agost es va entrevistar amb Lawrence i aquest es mostrà disposat a admetre'l al servei de la seva missió. Tanmateix, la congregació de Vallespinosa ja havia quedat fortament disminuïda: d'una banda, a finals de febrer va haver de tancar per falta d'ingressos el diari que havia creat, *El Eco Protestante*, i es produí una minva important en l'assistència als cultes i altres reunions organitzades per ell.

També va patir la deserció de diversos col·laboradors, que es van integrar en el grup format per Lawrence, que els podia pagar per les seves feines. Auguste Denuc, que havia estat l'administrador de *El Eco Protestante*, va passar a regentar la llibreria de Lawrence al carrer dels Escudillers. Francesc Sendra, cosí de Vallespinosa, passà a dependre de Lawrence i es dedicà a la venda ambulat de literatura religiosa per diverses localitats de Catalunya.

Cecilio García Álvarez, un home cec de trenta-cinc anys i també membre de la congregació de Vallespinosa, va ser contractat per Lawrence⁴¹. Havia estat músic ambulant i el van recomanar perquè sabia tocar cançons de llibertat amb la flauta i la guitarra, i també “cançons de Sió com ‘Nada es pequeño ni grande’, ‘Venid a Jesús’ o ‘Alrededor del trono’”. Llegia la Bíblia en el sistema braille davant del públic i odiava els capellans des de petit perquè “el seu oncle, també capellà, li havia mostrat les corrupcions de Roma a partir de la Bíblia”:

Ara el tinc empleat en la venda de la Paraula de Déu pels carrers, i ho pot fer amb l'ajut d'un noi. És molt emocionant contemplar-lo, amb els seus pobres ulls girats cap amunt, i un agradable somriure, aixecant en alt una Bíblia i dient a la gent que és la pura paraula de Déu, sense notes o comentaris fets pels homes i sense els llibres apòcrifs. A continuació aixeca un Nou Testament i diu alguna cosa sobre el seu contingut; després ho fa amb els Evangelis i altres llibrets, i així continua durant tot el dia. Aquest cec diu a la gent que ell veu a Jesús.

Després d'un temps de col·laboració conjunta, en la qual Lawrence sortí molt afavorit, Vallespinosa li comunicà a mitjans d'abril de 1871 la seva renúncia i la decisió d'abandonar aquella missió. Sembla ser que el motiu principal van ser unes discrepàncies doctrinals relatives al baptisme d'adults i la celebració de certes festivitats litúrgiques. Vallespinosa determinà tornar-se'n a Anglaterra per intentar aconseguir el favor d'alguna missió disposada a subvencionar-lo per seguir la tasca evangèlica a Barcelona i demanà a Empaytaz que s'encarregués de la seva congregació durant l'absència. Tanmateix, Vallespinosa ja no tornà mai més i residí a Londres fins la seva mort l'any 1887, on va redactar diversos manuscrits d'apologètica i la seves memòries⁴².

Després del carro de mà, es va construir un gran carruatge blindat amb fons subministrats per la Societat Bíblica Nacional d'Escòcia. Tenia finestres laterals que quan s'obrien es transformava en una botiga, amb aparadors i un taulell tapat per un vidre on es podien veure i comprar Bíblies, Nous Testaments i material evangelitzador. Sobre una part del tendal es posà una gran Bíblia oberta amb les paraules del salm 14: “Diu el neci en el seu cor: no hi ha Déu”; i a l'altra part es posà el text següent: “Qui va pecar, ell o els seus pares, perquè ha nascut cec?”, i la seva resposta: “Ni aquest home ni els seus pares; sinó perquè les obres de Déu siguin manifestes en ell” (Joan, 9).

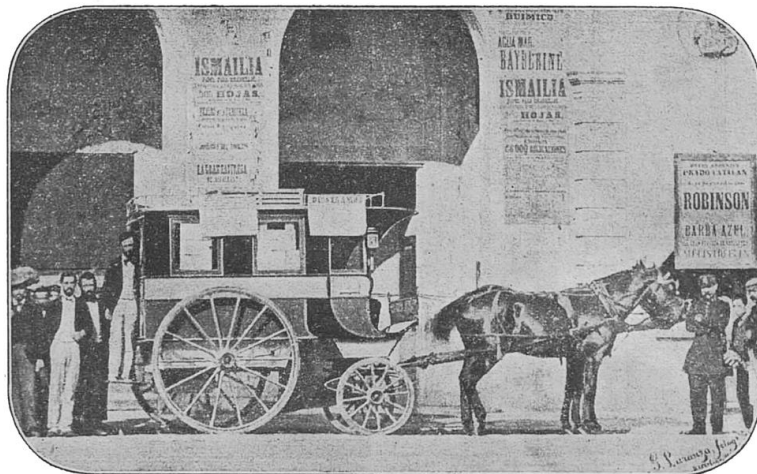
Vallespinosa explicava que el primer cop que sortí el carruatge va ser per la festa del Corpus Christi. Sis colportors contractats per Lawrence distribuïen gratuïtament llibrets i tractats, mentre que el carruatge anava lentament per les Rambles sense poder proveir al públic, “que amb impaciència es tirava sobre del vehicle per obtenir-los”. Segons Lawrence, es varen vendre més de tres mil Evangelis i uns vuit mils tractats evangèlics.

⁴¹ Lawrence també contractà un altre cec que treballava per Vallespinosa. Es tractava de Pedro Lliteras, un antic capellà que havia treballat a Lió i sabia tocar l'harmònim. La seva feina era visitar els pares dels alumnes de les escoles amb fins missioners, sempre acompanyat per la seva filla. Va morir el 1875 a causa d'un vessament cerebral.

⁴² En elles explicava que Lawrence “mai no es va declarar protestant, sinó sempre cristià, i sota aquesta denominació va aconseguir ajuda de totes les confessions; però, tot i això, era un combatent descarcat de la seva pròpia secta”. Empaytaz tampoc va tenir gaire bon concepte de Lawrence, a qui va definir com “un home enèrgic, en qui George Müller havia posat la seva confiança, però també un home criticaire i mordaç, amb molt poc de l'afecte i la generositat cristiana de Müller”.

La seva audàcia el conduí a utilitzar tots els elements al seu abast per anunciar l'Evangeli, i tal era la impressió que produïa que l'erudit espanyol Marcelino Menéndez Pelayo, autor de *Historia de los Heterodoxos Españoles* (1880-1882), escriví sobre ell que “mai vaig veure a Barcelona altra indici de protestantisme que cert carro bíblic i blindat que tots els matins feia parada a la Rambla amb Bíblies i fulletons, els laterals del qual s'obrien i s'exposaven els llibres i les bíblies”.

Amb aquest primer carruatge van arribar, en companyia d'altres missioners anglesos, a pobles de muntanya i petits llogarets, “que mai no haurien estat visitats sense aquest mitjà”. També van fer un llarg viatge de dos mesos per diverses províncies d'Espanya, passant per Saragossa i després Madrid, Alacant i València. Més tard van fer una altra gira, ara de gairebé tres mesos fins Andalusia, amb un colportor anomenat Francisco Jordán i l'altre Auguste Denuc, que havia treballat a la llibreria de Lawrence, “un francès de naixement que passaria per espanyol”. Tots dos varen patir força i van tenir notables i diverses polèmiques amb els capellans de molts punts, especialment a Alcoi. A Almansa van tenir molta oposició i uns carlins van fer una foguera amb els Evangelis.

Fotografia del carro bíblic amb el lema “Dios es amor”, amb George Lawrence a l'esquerra amb americana i pantalons negres, probablement davant del Liceu, al bell mig de les Rambles. La data de la fotografia és desconeguda, però s'hauria fet als voltants de la dècada de 1870.

En un dels cartells enganxats a la paret s'anunciava l'aigua Bayberine, un producte que servia “para impedir la caída del pelo y devolverle en pocos días su color natural, por muy canoso que sea”, inventat pel doctor G.M. Boardman de Nova York. Aquesta poció es venia en el carrer de Llauder, 1, davant la Llotja i Sant Sebastià. El preu era de 54 reals per botella i 240 reals la dotzena, i “el agente único para España y Portugal es don Ramon Cuyás”. A sota de Bayberine s'anunciava Ismailia, probablement referint-se a l'*Hymne à les célébrations d'Ismailia*, compost pel músic italià Temistocle Solera. Aquest himne va ser escoltat per primer cop el 17 de novembre de 1869 al Teatre d'òpera de El Cairo, amb motiu del concert inaugural de la festa que celebrava l'obertura del Canal de Suez.

En el cartell de la dreta s'anunciaven dues representacions que es feien al Prado Catalán, un recinte recreatiu, inaugurat el dia de Sant Jordi de 1863 i que romangué actiu fins el 1883. Estava situat a l'illa delimitada per la Gran Via, el carrer Pau Claris, el Passeig de Gràcia i el carrer Casp (el 1885, una part del solar va ser ocupat pel Teatre Novetats, que desaparegué definitivament l'any 2006). Tenia un aforament de 1.800 persones i disposava de jardins, estàtues, sortidors i cascades d'aigua, un cafè, un circ amb cavalls i un teatre on s'hi feien representacions dramàtiques, comèdies i sainets, i sarsueles. En el cartell s'anunciava la representació de “Barba Azul”, una sarsuela bufa en tres actes i quatre quadres, estrenat al Teatre de la Zarzuela de Madrid el 1869; i la sarsuela catalana “Robinson petit”, estrenada en el Teatre Circo de Barcelona el 1871.

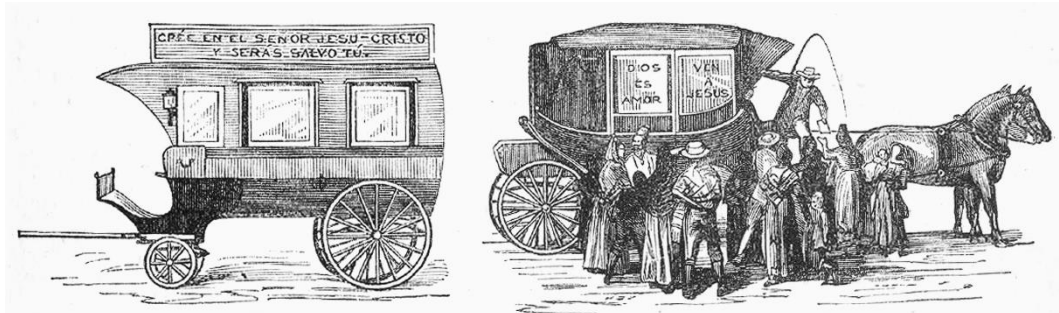
Herny Payne també va predicar en diversos pobles i ciutats de les rodalies de Barcelona, i va explicar que a Lleida calia fer alguna cosa, “així que vaig començar distribuint evangelis. Els vam oferir en dues o tres cases, però ens van respondre que no volien ser enganyats i no van voler ni mirar-los. Després vaig entrar a una botiga, vaig mostrar un Evangeli i l’encarregat el va voler comprar, però jo li vaig dir que m’agradaria donar-se’l com a regal. La notícia aviat va córrer i llavors gairebé tothom va voler un Evangeli. Després vam visitar una presó i vam rebre permís per donar Evangelis als presos, n’hi havia uns sis-cents en un gran pati”.

Henry Payne i Thomas Berkeley, un altre missioner anglès, en un dels seus itineraris de distribució d’Escriptures muntat en rucs. Fotografia feta a finals del segle XIX o principis del segle XX. Arxiu Gràfic Documental Evangèlic.

Lawrence pensava que “la nostra obra prospera, i creiem que Déu està obrant a molts cors. Estic preparant un carruatge gran per fer un viatge pel sud d’Espanya; i des d’allà, si és la voluntat del Senyor, entrarem a Portugal”. Aquest segon carruatge,

pagat per la Trinitarian Bible Society, era més gran i amb millors condicions per visitar les grans fires del país. Va ser dissenyat específicament per a Lawrence per acomodar bancs i poder dormir, i una taula abatible per als àpats: “El carruatge era tirat per dos joves i forts cavall, anomenats Noble i Soldat segons la lletra d’un himne popular, i era conduït per un entusiasta cotxer que s’havia convertit feia poc temps.

Els dos carruatges de George Lawrence, a la dreta el més gran, conduït per dos cavalls. Il·lustració treta de la revista *La Aurora de Gracia* (25 de febrer de 1875).

Lawrence visqué una anècdota sorprenent amb un d’aquests carruatges: El 16 de novembre de 1870, Amadeo de Savoia va ser escollit per les Corts Generals rei d’Espanya. De tarannà liberal, progressista i respectuós amb la llibertat religiosa, començà amb mal peu el seu regnat ja que el 30 de desembre va morir assassinat a trets el general Joan Prim, un polític català progressista i molt influent en la política espanyola d’aquella època⁴³. Durant el mes de setembre de 1871, el rei Amadeo I va fer

⁴³ Amadeo I d’Espanya, fill del primer rei d’Itàlia Vittorio Emmanuele II, va ser monarca espanyol entre el 2 de gener de 1871 i l’11 de febrer de 1873, escollit per les Corts General el 16 de novembre de 1870

una visita oficial per València, Aragó i Catalunya i arribà a Barcelona el dia 13. Un dels dies en els que el rei passejava pel centre de la ciutat, Lawrence anà amb el seu carruatge. Llavors, un policia municipal, “que jo sabia era un papista”, va insistir que s’apartés del mig ja que estaven destorbant el pas de la comitiva real. Però sense adonar-se, els cavalls i el carruatge es van posar just en la línia dels vehicles que seguien al rei, a pocs metres d’ell.

En aquell moment, la gent començà a cridar “mireu, mireu, aquí està el carruatge dels protestants!”. Lawrence aprofità el moment i començà a distribuir evangelis als botiguers i altres espectadors durant el recorregut, i molts soldats no van resistir la temptació d’agafar aquelles publicacions: “Els que ens van reconèixer semblaven gaudir de l’espectacle, com si fos una nova era en la història de la nació”.

Dos dies després, quan Lawrence tornava de treballar en la distribució d’Evangelis, es trobà novament amb el rei i els seus generals. Mentre passava davant d’ell amb el carruatge, el rei el va mirar de bon grat i ell li oferí quatre Evangelis: “Un dels generals els va recollir tot rient i els donà a sa Majestat. Déu salvi al rei, és el nostre prec més sincer. Que cregui en el seu cor les paraules impreses a les cobertes d’aquests llibres. Creu en el Senyor Jesucrist i seràs acceptat, tu i casa teva”.

Encara hi hauria una tercera trobada amb el rei Amadeo, quan aquest circulava en un carruatge descobert, acompanyat pels seus generals. L’ajudant de Lawrence, el cec Cecilio García, estava dret al costat del carro, “crident l’atenció sobre la Paraula del Rei de reis”. Se li va acostar un oficial i agafant-lo pel braç li va dir “vine, cec, dóna un llibre al Rei!”, i el va guiar fins al carruatge. Llavors allargà la mà tremolant cap al Rei i li presentà un Nou Testament que ell acceptà d’una manera molt afable.

Durant tots els viatges que va fer van sovintejar les males experiències degut a la intransigència d’una part de la població. Lawrence va ser ferit per les pedrades que li varen llançar en un poble de muntanya, i després tingué “un nou ensurt, i també la meva dona. Un suposat venedor d’Escriptures, un ex sacerdot a qui jo vaig rebutjar a Madrid, però que després va ser enviat a Barcelona, em va desafiar a lluitar amb espasa o pistola o m’escopiria com un ase protestant. Com que no em va indicar cap direcció i des de llavors ha deixat la ciutat, no he pogut contestar-li. Si no hagués estat així l’hauria convidat a disparar sobre la seva ombra”.

En una altra ocasió, ell i Payne estaven de peu sobre el carruatge repartint Evangelis:

Un home de baixa estofa s’apropà, i prenent un llibret, el trencà i el llançà a la cara del conductor del carro. Aquest baixà i li preguntà per quina raó l’havia trencat; això el va enfurismar i animat per altres romanistes muntà en còlera, i els espectadors es varen adonar que estava traient de la butxaca una pistola. Un home fort es precipità sobre ell i el va agafar pel coll, i amb l’altra braç el subjectà fins que entre tots el van reduir. Durant la lluita, la gent em cridava: “Marxi, marxi senyor, ell el matarà”. Però el meu cor estava ferm, confiant en Déu; i quan la gent se l’emportà vàrem seguir amb la nostra distribució i aquella tarda vam regalar 8.000 Evangelis. Encara que estava tranquil davant d’aquesta mala obra del diable, em vaig espantar. Però vaig pensar: “Ell ens ha lliurat, ens lliura i ens lliurarà”.

després de la deposició d’Isabel II el 1868. El seu breu regnat va estar marcat per la inestabilitat política degut a la crisi sistèmica que patia el país, el conflicte independentista a Cuba iniciat el 1868 i la tercera guerra carlina, que començà el 1872.

Albert Fenn també va patir algun atemptat. Un dia, estava en uns camps a prop de casa seva quan una bala xiulà al seu costat i caigué a terra, davant dels seus peus; i quan anava amb el carruatge bíblic, de camí a Tarragona, algú va disparar, dirigint el tret a la finestra davantera; però la bala només va mossegar una mica la part del sostre, que estava recoberta de zinc. Deia Lawrence que en un dels seus viatges d'evangelització per Igualada, "els enemics ens van robar les Bibles i van començar a cremar-les, així com el carro; però dos homes molt valents es van presentar amb grans ganivets i van aconseguir fer-los fugir. Es va vessar sang, però no hi va haver morts, i com que els guàrdies van arribar aviat, els nostres germans i el carro van quedar protegits".

A Manresa encara va ser pitjor: "Tes-cents romanistes ens van envoltar, van cremar evangelis, ens els van llançar a la cara, van escopir sobre nosaltres, ens van empènyer, van llançar pedres i finalment van calar foc al nostre carro. Quan van veure que la tenda de campanya cremava, van cridar: "Matem als dimonis, matem als heretges!" En aquell moment, alguns voluntaris es van afanyar amb les seves baionetes a aturar la multitud i ens van salvar de la seva fúria. L'alcalde era carlí, però quan el jutge es va assabentar del que havia passat, va obtenir del governador de la província una forta guàrdia per defensar-nos, i durant la resta dels dies de fira vam tenir bones vendes i moltes oportunitats per predicar l'amor de nostre Senyor.

A Castelló van ensenyar les diapositives en la "llanterna màgica" en una sala que estava completament plena, unes 1.500 persones segons els colportors, amb moltes dones i força capellans, alguns d'ells disfressats:

Un pare jesuïta va dir que certament, Jesucrist era el cap de l'Església invisible, però també n'hi havia un altre de visible, era el Papa Pío Nono⁴⁴. Immediatament va ressonar a través de la sala: "Tanca la teva boca! Traieu fora el jesuïta!"

Després de fer alguns comentaris més i ser novament escridassat, els seus amics van donar veus a favor seu i les autoritats els van suggerir que era millor retirar-se, però no ho podien fer perquè estaven al mig de la sala. Mentre nosaltres mostràvem la diapositiva número 12, l'alcalde va ser avisat que més de cinquanta homes, pagats pels capellans, esperaven a prop de la porta per apedregar la sala, provocar un tumult i després cremar el carruatge.

L'alcalde es va convèncer de la veritat d'aquests plans i donant un senyal als bombers i la policia, aquests van enfocar els seus llums i els agents de Roma van arrencar a córrer per totes direccions. El consell de l'Ajuntament encapçalat pel diputat a les Corts, entrà a la sala, i dirigint-se a en Jordán, que seguia explicant les diapositives, li va dir: "No tinguis por, els liberals d'aquest poble no deixaran que ningú no us faci mal". La gent va començar a marxar; però l'alcalde li va dir al jesuïta que, pel seu propi bé i pel bé del poble, hauria de quedar-se aquella nit a la presó.

⁴⁴ Es referia al Pius IX, que fou Papa entre el 16 de juny de 1846 i el 7 de febrer de 1878.

Esquerra: Nens veient un història de Nadal en la “llanterna màgica”.
Dreta: Model Pettibone Mfg de 1890, similar al que hauria fet servir Lawrence.

Les diapositives per a projectar en la “llanterna màgica”, també anomenada “vistes dissolvents”, s'utilitzaven habitualment en les conferències i xerrades que feien els missioners, on es mostraven històries bíbliques o lletres d'himnes.

Finalment, els dos carruatges es van fer servir només per la venda a Barcelona, ja que no es van atrevir a emprendre cap més viatge llarg, “a causa de les males circumstàncies per les que travessa el país”, bàsicament la guerra carlista. La tolerància religiosa es va prometre novament l'any 1874, quan el fill de disset anys d'Isabel II es convertí en el rei Alfons XII. Però Lawrence, molt incrèdul i amb raó, no va creure que hi hagués tolerància a la pràctica per al moviment evangèlic.

Dos anys més tard ja va haver un canvi d'actitud i el govern espanyol ordenà que no es podien exposar Bibles a la venda. Això era inadmissible i el 1877, aprofitant un viatge a Anglaterra, Lawrence protestà juntament amb la Trinitarian Bible Society i altres grups religiosos davant el Secretari d'Estat d'Afers Exteriors britànic, Edward Henry Stanley, comte de Derby. Li demanaven que persuadís al govern espanyol a revertir la seva política i que tots els aspectes de l'obra, educatius, sanitaris, de publicació i distribució de literatura, tinguessin protecció oficial; i que qualsevol queixa d'assetjament, fins i tot contra les autoritats locals, es tingué en compte sota la interpretació revisada de la constitució⁴⁵. Aquell mateix any, el govern espanyol concedí el permís per vendre les Escriptures, “amb la condició que no s'obstrueixin els carrers”.

El 1878 es van produir diversos viatges per Catalunya amb dos colportors contractats per Lawrence, Francisco Olives i Juan Tor. Anaren amb el carro bíblic per Sant Sadurní, Calafell, Valls, La Bisbal, Figueres, Peralada, Castelló d'Empúries, Roses, Sant Climent de Sescebes, Cabanes, La Jonquera, Cantallops o Campmany. Encara hi ha havia altres poblacions on sabien que tindrien una bona acollida i en moltes d'elles els hi demanaven que enviessin un mestre d'escola. L'any següent, Francisco Olives i Johann Christian Pundsack es trobaven a Granollers, durant les festes de la vila del mes de setembre i allà tindrien els habituals inconvenients a l'hora de vendre les Bibles, segons escriví en una carta el propi Pundsack:

⁴⁵ Leominster, el lloc de naixement de la seva dona Sara Sophia Mytton, era una petita ciutat amb mercat a prop de la capital del comtat, Hereford, que es va fer molt coneguda per les conferències de formació de missioners recolzades per Müller i Chapman.

Fa uns dies vam anar amb el carro de les Bíblies a una festa popular. Em van preguntar de nou si voldria treure'l d'allà, i en respondre negativament, l'alcalde va ordenar que ens portessin a la presó. El carceller, per veure què fèiem, va deixar la porta oberta durant una estona; però per descomptat que no havíem de sortir de la presó d'amagat i vam passar la nit a la nostra cel·la. L'endemà al matí vaig telegrafiar al Sr. Lawrence per informar-lo del que havia passat, i també vaig enviar un missatge al Cònsol General d'Alemanya a Barcelona. Ens van deixar en llibertat i vam continuar venent les Escripures pels cafès de la població. Per la tarda va arribar el Sr. Lawrence, acompanyat per dos influents cavallers espanyols. Van anar a veure al jutge i a l'alcalde, i aquest es va disculpar tot dient que el capellà del poble l'havia amenaçat dos cops en no fer la processó si no es retiraven els llibres bíblics de la taula que tenien a la plaça.

LES ESCOLES EVANGÈLIQUES I L'EPIDÈMIA DE FEBRE GROGA DE 1870

Lawrence no es va acostentar només predicant els Evangelis i tingué la clara visió que calia obrir escoles evangèliques, sempre comptant amb l'ajut de Georg Müller, que pagaria els lloguers si els sous dels mestres⁴⁶. Aquesta obra tan especial només la va poder portar a terme gràcies a Robert Fenn i Henry Payne. El començament va ser molt humil, segons explicava el propi Lawrence:

Vaig dedicar temps a pregar per aquesta obra i poc després vaig conèixer un home coix que feia molts anys havia rebut una Bíblia i que ensenyava a sis o set nois. Jo li vaig proposar pagar-li l'educació d'altres nois que estiguessin disposats a entrar a la seva escola. Ben aviat, el seu pis va ser massa petit i després d'un temps d'espera, i prova de la nostra fe, es va llogar un "café concert" i vam haver de comprar totes les existències. Això va ser possible gràcies a una ofrena d'amor provinent d'uns creients amb els que jo havia tingut relació feia vint-i-dos anys en el Broadway Tabernacle de Nova York.

Molt aviat aquest local estigué ple i un temps després va ser canviat per un altre més gran, on començà a funcionar una escola per a noies, regida per la germana d'aquest mateix germà en Crist. Aquest va ser el principi de les notables escoles establertes a Barcelona, per la qual cosa volem donar gràcies al Senyor.

Al principi, Lawrence només tenia un espai en aquest local (ell en diu habitació), que es trobava en el carrer Sant Gabriel número 9 de Gràcia. Ell el feia servir com a escola de dia i de nit, i "abans de l'últim brot de violència estava en mans d'un club que liderà la insurrecció". Lawrence es referia a una revolta popular contra el govern espanyol que tingué lloc a diversos pobles del Pla de Barcelona i el Baix Llobregat, amb un ressò especial a les viles de Gràcia, Sants i Sant Andreu del Palomar, en protesta pel reclutament forçós de mossos per servir a l'exèrcit. Les tropes del general Eugenio de Gaminde van posar setge al municipi entre els dies 4 i 9 d'abril, durant els quals es van

⁴⁶ Que l'alfabetització arribés de manera universal a tota la societat, nens i adults, tenia un significat especial per a Lawrence, no només per creure que l'escolarització era la gran esperança del país i ser un dels objectius fonamentals de les congregacions protestants, sinó perquè en el certificat de matrimoni dels seus pares apareix la seva mare, Hannah Davis, que provenia d'una zona rural de Gal·les, col·locant la marca d'una creu en el lloc de la signatura.

bombardejar dotzenes d'edificis i diversos cops la plaça de la vila (en aquell moment anomenada plaça d'Orient), i nombroses cases van ser saquejades pels soldats. En total van morir vint-i-set persones⁴⁷.

Un dels efectes dels greus disturbis va ser l'incendi de l'edifici municipal i del seu arxiu, perquè la població el considerava un instrument clau per cridar els mossos a través dels censos de població, “el sorteig de les quintes”. Arran d'aquests fets no es conserva la documentació municipal anterior en aquesta data; gairebé no hi ha mapes de la Gràcia d'abans de 1850 i no n'hi ha cap anterior a 1843. Tanmateix, el sorteig es va acabar fent per la força, encara que sense padró.

Payne explicava que el Cònsol britànic els havia aconsellat que marxessin de casa seva, era perillós: “El barri de Gràcia està sent bombardejat. Vam sortir ahir a la tarda i de moment hem llogat unes habitacions en un hotel. Ho vam fer just a temps per evitar més dificultats, encara que vam haver de travessar alguns camps perquè hi havia barricades pel carrers. Ahir a la nit, al voltant de les nou, es van disparar alguns canons per avisar la gent a protegir-se a casa seva, i ara mateix estan passant a prop alguns canons pesants.

“Dones cremant els registres de l'estat civil des del balcó de la Casa Consistorial de Gràcia”.

Le monde Illustré (Paris, 23 de maig de 1870).

El secretari que havia signat el contracte d'arrendament d'aquella habitació a Lawrence, “va ser el primer a muntar una barricada, però va rebre un tret a la cama i morí a l'hospital. Era un jove fantàstic. Ell volia veure un pastor protestant, però el capellà no ho va permetre i el va obligar a prendre l'hòstia mentre es moria”.

En ser dissolt aquell club “que liderà la insurrecció”, l'amo del local el va llogar a Lawrence per 48 lliures l'any. Després d'invertir-ne 40 més, ja tenia “una sala força gran on hi caben uns 600 nois, i una altra a sota on es poden ficar 900 amb facilitat, i que ara està moblat amb pupitres, bancs i mapes, i enllumenada per gas. També hi ha un habitatge per a la mestra”. L'escola augmentava ràpidament en nombre d'alumnes i ja estaven atesos per professors que havien arribat darrerament i “posen tot el seu cor a l'obra”⁴⁸.

Quan Lawrence va admetre a Antoni Vallespinosa en la seva congregació, van acordar que aquest clausuraria l'escola que tenia al carrer d'Amàlia i assumiria la direcció d'una escola situada al carrer del Tigre (dos carrers per sobre del carrer de

⁴⁷ L'arribada de les tropes del general Gaminde per executar l'allistament va ser avisada a la població amb tocs continuats de la campana de la plaça de la vila. Tot i haver estat danyada pels bombardejors, es convertí en un símbol de la revolta.

⁴⁸ L'any 1919 va ser destruït el local del carrer Sant Gabriel. La seva església i escola es van traslladar temporalment al carrer de Santa Àgueda número 45, fins que l'any 1927 es va instal·lar definitivament al carrer Terol número 22, on segueix activa avui en dia. L'aspecte actual de l'església respon a una important reforma que tingué lloc l'any 1956.

Ferlandina), que estava regentada per Albert Fenn i tenien tres-cents alumnes matriculats. Allà també treballaven Sarah Sophia, l'esposa de Lawrence; Charlotte, la dona de Fenn, i una altra missionera anomenada Clara M. Leith. Això deixà satisfet a Vallespinosa perquè reconegué que els mètodes d'ensenyança eren millors que els que ell podia oferir: "A la instrucció primària s'estudia francès, anglès, taquigrafia i dibuix, unes assignatures que són ignorades en moltes escoles de Barcelona". Josep Agustí Forner, un mestre que treballava per Vallespinosa a una escola de la Barceloneta, continuà amb les seves ocupacions però passà a dependre econòmicament de Lawrence. Aquesta escola es trobava al carrer Sevilla, número 53, i en poc temps havia incrementat el nombre d'alumnes de quaranta a cent trenta nois. La germana de Forner ensenyava al voltant de trenta noies.

Lawrence ja tenia "cinc bones escoles funcionant" i llavors van arribar dues pèssimes notícies: la mort de William Gould a l'agost de 1870 mentre estava a Anglaterra, i "el terrible flagell de la febre groga"⁴⁹. A primers d'agost del 1870, el vaixell *Maria* va arribar a Barcelona procedent de l'Havana. Durant el trajecte es van produir dues morts per febre groga, una malaltia vírica greu de caràcter epidèmic, transmesa exclusivament pel mosquit *Aedes aegypti*, que viu a Àfrica i Amèrica del Sud. Els metges del port i el secretari de l'oficina de sanitat van visitar la nau, i sense tenir en compte les circumstàncies de les dues defuncions, perquè no van fer les preguntes pertinents, van certificar la patent de sanitat.

Pocs dies després, tots ells van contraure la malaltia i van morir. Els membres de les seves famílies van ser els encarregats inicials d'estendre l'epidèmia per la ciutat durant els mesos d'agost i setembre, quan es produí un gran èxode de barcelonins, horroritzats per la possibilitat que es poguessin repetir les terribles mortaldats del 1821⁵⁰:

Les nostres escoles han hagut de tancar i els mestres han marxat. El pare d'un dels nens ha vingut a informar-me que vint-i-quatre persones van morir durant la nit passada. Les autoritats estan intentant que tothom surti de la ciutat i han establert un campament per als pobres. El pànic és terrible. Es poden veure carruatges, carros i òmnibus plens de persones, amb llits, etc., sortint com poden. Una família acaba de venir per demanar-me recer, la dona va estar ajudant tot el temps que va poder una família que s'estava morint. Són persones molt dignes i jo els he llogat un habitatge a prop del meu, al barri de Gràcia. La misèria i la gana són terribles.

La ciutat està silenciosa com una tomba i catorze mil pobres han estat evacuats a convents, botigues, etc. Tres persones que vivien a sota del nostre pis van morir aquesta setmana. Acabo de tornar de l'enterrament d'un noi a la flor de la vida, fill únic d'un amic anglès. Va ser molt llastimós veure el pare plorant davant la tomba oberta de nou de la seva dona, perquè havia mort recentment. Diverses persones que conec han perdut l'esposa, fill i filla. Ahir una pobra vídua corria pels carrers implorant que algú enterrés la seva filla; en un altre carrer uns nens estaven asseguts plorant de gana, la seva mare feia dos dies que era morta al seu llit i ningú se n'havia assabentat. Un del nostre grup va treure una mare morta del costat de la seva filla agonitzant, la qual tenia un nadó agafat al pit. Hi ha una quarantena rigorosa als pobles del voltant. Aquí ens

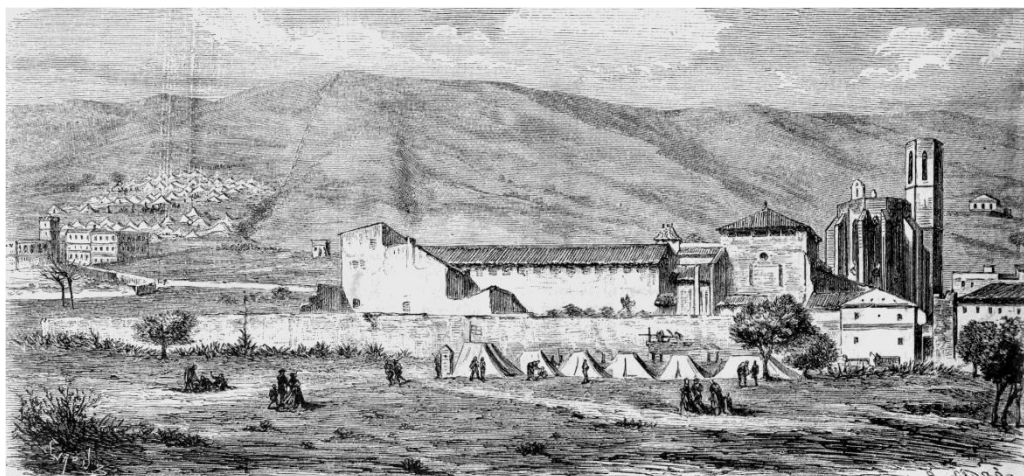
⁴⁹ Amb la mort de Gould, Lawrence passà a ser el representant de la Trinitarian Bible Society a Espanya.

⁵⁰ L'Ajuntament les elevà a 8.846, però probablement van morir moltes més, potser el doble.

quedem, confiant que el Senyor ens deslliurarà d'aquesta pestilència que està causant tanta misèria i tristesa

A Barcelona vivien en aquells moments uns dos-cents mil habitants, i segons Lawrence hi havia trenta-cinc mil pobres declarats, a més de milers amb necessitats desconegudes i altres que tenien vergonya de demanar ajut pel carrer, mentre molta gent i responsables polítics fugien de la ciutat. Però ell i els seus col·laboradors es van quedar per ajudar: “Nosaltres seguim suplint les necessitats de tots els que venen a nosaltres, i fins ara ningú no ha estat rebutjat. Hem servit diàriament sopa per a tres-centes trenta-una persones; i noranta nens i nenes reben pa i cafè a les vuit i mitja cada matí, i després els donem dues hores i mitja d’ensenyament⁵¹. Estic segur que aquest servei ha tingut un bon efecte sobre molts i ens deixarà una porta oberta per declarar les insondables riqueses de Crist”.

Mateo Cosidó també va morir durant aquesta epidèmia, “ja no parlarà més als estimats espanyols en la seva pròpia llengua de l’amor de Crist pels impius, com tant li agradava dir”. Cosidó passava a Barcelona uns dies de descans i una nit va predicar a la congregació de la Barceloneta, on probablement hauria contret la malaltia. Poc després va marxar a Tortosa, la seva vila nativa; allà notà els primers símptomes de la malaltia i va ser posat en quarantena, però no la superà i morí⁵².

Campament militar als afores de Barcelona amb motiu de la febre groga, per evitar el contagi; i al fons a la dreta, el “campament per als pobres”. Tret de *La Ilustración Española y Americana*, XIV (15 de novembre de 1870).

A finals d’octubre, la mortaldat diària variava entre vint-i-cinc i quaranta persones, i només va remetre a primers de novembre. En total es van produir 2.510 casos i 1.250 morts. Habitualment, les epidèmies de febre groga que es produïen a Europa només duraven uns pocs dies, ja que quan moria el mosquit propagador, quan finalitzava el seu cicle biològic, s’acabava la transmissió i per tant la malaltia. Perquè l’epidèmia es

⁵¹ Lawrence va obrir dos menjadors socials a la Barceloneta i a Gràcia, però els detractors criticaven que es tractés només de “sopa boba”, així s’anomenava el menjar lleuger de nutrients que en aquest cas donaven els protestants per aconseguir més feligresos.

⁵² La vídua de Cosidó, Dolores Rollan, mestra de professió, va ser reclamada per Lawrence per treballar a Barcelona. Ho va acceptar i entrà a formar part de l’Assamblea de Germans del carrer de Ferlandina i treballà com a directora en una escola del carrer Torrent de l’Olla. També visitava pares d’alumnes acompanyant al cec Pedro Lliteras.

reproduís caldria novament la presència de mosquits portadors del virus, aquells que viatjaven als vaixells procedents de les zones endèmiques i provocaven la malaltia a la tripulació, i si arribaven a port, picaven per les seves rodalies fins que morien.

Però això no succeí a Barcelona, perquè vista l'extensió i duració de l'epidèmia, cal suposar que el mosquit *Aedes aegypti*, inicialment lliure de virus, ja vivia a la ciutat i es reproduïa amb normalitat durant tot l'any, com qualsevol altra mosquit. Però en aquell moment, van arribar en vaixell mosquits d'aquesta espècie infectats amb el virus, juntament amb altres viatgers malalts, de manera que aquests mosquits van transmetre la malaltia a ciutadans sans un cop van arribar a port, preferentment al barri de la Barceloneta. Aleshores, la gent que contragué la febre groga es dispersà per la ciutat i seria picada, al seu torn, per altres *A. aegypti* lliures de virus, els quals s'infectaven i es convertien en perfectes transmissors. Sorprenentment, aquesta espècie de mosquit no es troba actualment ni a Catalunya ni a cap lloc d'Europa; es desconeix en quin moment va arrelar, quan va desaparèixer i per quin motiu.

Seria poc després d'aquesta epidèmia, quan Lawrence va haver de lamentar la mort del seu petit fill William, que patia poliomelitis:

Durant sis setmanes vam estar dia i nit al costat del nostre petit solet, Willie, com l'acostumàvem a anomenar. Al voltant d'una hora abans de deixar-nos es va calmar, era just la mitjanit. Em vaig adonar que la meua ombra sobre la paret semblava molestar-lo. Per consolar-lo, vaig posar la llum darrere meu i em vaig acostar. Ell va allargar la mà dreta, la mà esquerra la tenia paralizada, va acariciar el meu cap i amb un somriure va intentar parlar-me. Jo li vaig dir: “Vols que et canti, Willie? Vaig esmentar diversos himnes, però no va donar cap senyal de resposta. No obstant això, quan vaig anomenar el seu himne favorit, el que acostumava a cantar ben aviat pel matí, els seus ulls es van alçar. Així, vaig cantar en veu baixa per no despertar la seva mare que dormisquejava, el nostre himne espanyol “al cielo voy”:

Feliz yo voy allá, al cielo voy;
A do tu gloria está, al cielo voy.
Salvásteme en la cruz, y me has de dar, Jesús,
Para seguirte luz: Al cielo voy.

Mentre jo acabava l'himne, ell va aixecar la mirada tranquil·lament, va somriure i va intentar parlar; però com no li va ser possible, va tornar la cara i llavors arribà la darrera lluita... Ara podem dir amb pau i acceptant la voluntat del Senyor: “Que sigui feta la teua voluntat”.

Quan es varen reobrir les escoles, a les de Gràcia ja es comptabilitzaven tres-cents cinquanta nens; cent cinquanta a la del carrer de Ferlandina; i a la de la Barceloneta, quaranta nens el primer dia. Per tant, Lawrence es va veure obligat a obrir una nova sala per a un parvulari que satisfés les necessitats: els mestres no podien controlar a tanta mainada, ja tenien setanta nens i nenes i era indispensable un lloc més gran⁵³.

Chapman va tornar a Espanya l'any 1871, quan ja tenia seixanta-vuit anys. Primer va anar a Saragossa i després a Barcelona, on s'hi va estar cinc mesos, visità les escoles i es quedà impressionat pels resultats. Lawrence acompanyà Chapman en el seu viatge en

⁵³ Probablement, aquesta nova escola es va obrir al carrer Antic de Sant Joan número 19, baixos, ben a prop del mercat del Born.

tren a Madrid i després a Portugal. Van tornar a Madrid el desembre del mateix any i després ja va tornar cap a Anglaterra⁵⁴.

En totes les escoles es feien anualment “solemnes distribucions” de premis després dels exàmens, els quals servien d’estímul als alumnes, i els mestres visitaven sovint a les seves famílies per tal de conscienciar-les en les virtuts de l’educació. Els diumenges també s’obrien les escoles, aquest cop perquè nens i adults “sentissin i aprenguessin la Paraula de Déu. El nombre general de deixebles que assisteixen cada diumenge matí i tarda a les nostres escoles dominicals és de 400 a 500”.

L’increment en el nombre d’escoles i d’alumnes i la necessitat d’augmentar la predicació va necessitar la incorporació de nous mesters i ajudants. Així, al gener de 1873, en un viatge de tornada d’Anglaterra, Lawrence arribà acompanyat de Mary Elizabeth Taylor (de Hopton), de l’alemany Johann Christian Pundsack, de Robert Sennington (de Bristol), i de James Patton Wigstone i Thomas Blamire (de Carlisle), que tindrien un llarg recorregut a Catalunya i a Espanya.

Les escoles de Lawrence també es feien ressò de les necessitats del moment, i “vam contribuir eficaçment a alleugerir les desgràcies dels ferits a la campanya del Nord⁵⁵. Els nostres alumnes, per iniciativa de mestres i professors, van obrir subscripcions i es van dedicar amb afany a recollir draps, fils, benes i altres objectes per als ferits esmentats. Com a resultat d’aquestes subscripcions es van recaptar 2.500 reals, i juntament amb tot el material recollit, va ser lliurat a l’autoritat local de Gràcia amb destinació als ferits del Nord”.

En el número 9 de la revista *La Aurora de Gracia* (25 d’abril de 1874), Lawrence feia un resum de tot el rebut: “Donatius recollits en les Escoles Evangèliques gratuïtes de Barcelona, Barceloneta i Gràcia, en favor dels ferits de l’Exèrcit Republicà del Nord”.

Barcelona. Carrer de Ferlandina, número 17⁵⁶.

3 mantes de llana, 46 lliures de draps, 11 dotzenes de benes, una peça de bena de 47 metres, 91 lliures de fils.

Barceloneta. Carrer de San Juan, número 19, baixos; Carrer de Sevilla, número 47 baixos; i número 53, 1er.

6 mantes de llana, una peça de cinta per lligar els fils, una peça de bena de 31 metres, 57 farcells de draps, 46 benes, 10 metres d’aglutinant anglès, 5 pots de cerat simple (cera i oli), una peça de bena de 14 metres, 298 onzes de draps i fils, un farcell de draps de cotó.

⁵⁴ Fruit de la insistència de Chapman, haurien vingut a Espanya una vuitantena de missioners entre 1870 i 1900; i durant diversos anys a partir de 1880, aquest país va ser el camp de missió que rebé la major quantitat de donatius canalitzats per la Echoes of Service. Els Germans de Plymouth van enviar a Espanya més missioners que cap altra agència protestant, i en la seva imaginació els resultava un camp de missió més seductor que no pas la Índia, l’Àfrica Central o la Xina.

⁵⁵ Es refereix a la campanya del govern per alliberar Bilbao del setge que patia per part de l’exèrcit carlí. El 24 de febrer de 1874 es produí una primera batalla prop del poble de Somorrostro, on es varen comptabilitzar molts morts i ferits, però no es va aixecar el setge. Per aconseguir-ho, van haver dos combats més en la mateixa zona (28-28 de febrer i 1 de maig), i es calcula que en total s’haurien produït 3.000 morts i 8.000 baixes entre tots dos exèrcits.

⁵⁶ És possible que l’escola del carrer Tigre quedés tancada després de l’epidèmia de febre groga, perquè ja no es torna a esmentar enlloc.

Gràcia. Carrer de San Juan, número 35; Carrer de San Gabriel, número 9, i Carrer de la Estrella, número 79⁵⁷.

37 camises, 123 parells de mitjons, 13 parells d'espardenyes, 3 caixes de sinapismes (pols de mostassa), una caixa d'esperadrap, 5 arroves i 1 19 lliures de fils, draps i embenats.

Lawrence decidí utilitzar la seva pròpia casa al carrer San Juan per donar classes de primera i segona ensenyança als alumnes més grans, les noies pel matí i els nois per la tarda. Tenia una gran sala “on es poden asseure dues-centes persones i és on celebrem les reunions quan bategem. Casa nostra és com un rusc d'abelles obreres, sempre amb un cantusseig de cançons alegres i cares contentes”. Alguns dels alumnes ja tenien edat de treballar en els nombrosos tallers que hi havia a Gràcia i contribuir així a l'economia familiar. Per tant, Lawrence demanà als pres que fessin un sacrifici i mantinguessin els fills més temps en els estudis: donaria cada dia “bon dinar a vint d'ells, els més avançats, i buscaria ajudar-los per altres mitjans. Els nois estan progressant en taquigrafia sota la instrucció del germà Payne, i tant nois com noies, sota la direcció de Miss Blake, milloren en estudis bíblics i anglès”. També es donaven classes de francès, geometria i música, i en el col·legi superior de nenes, “el nombre de les quals ascendeix actualment a dotze, es dona un ensenyament i educació molt acurat”.

Aquests alumnes rebien l'ensenyament superior, o segona ensenyança, segons exigia la legislació del ram. La majoria d'ells eren fills d'artesans i després es matriculaven a l'Institut Provincial de Barcelona per a ser examinats. Ja havien completat els seus estudis fins a cinquanta alumnes i onze havien aprovat el primer any de llatí i cinc el segon any; cinc l'assignatura de Geografia; cinc la d'Història Universal i cinc la d'Història d'Espanya. En una ocasió, uns alumnes es van presentar a un examen i Lawrence en diu el nom i les notes:” Ferrer va aprovar amb nota en geometria i retòrica; Goetz va aprovar en història universal; Armengol, matrícula d'honor en física, en història natural i fisiologia; i Dolors, la filla del doctor Lleonart, va aprovar amb matrícula d'honor en llatí i història d'Espanya⁵⁸.

En el número 52 de la revista La Aurora de Gràcia (20 de febrer de 1875), Lawrence explicava que després de sis anys de treball, seria just que “per a consol dels nostres amics de dins i fora d'Espanya, presentem avui un curt estat dels progressos, profits i desenvolupament dels nostres humils esforços evangèlics”. Respecte a les escoles, informava que des de la seva creació s'havia recaptat, “com a òbol voluntari”, ja fos pels llibres i demés material venut als alumnes, la quantitat de 25.000 reals, o 6.250 pessetes. A més, afegia un quadre amb el nombre d'alumnes atesos entre els anys 1871 i 1874⁵⁹.

⁵⁷ Es desconeix en quin moment es va obrir aquesta escola, ubicada en l'actual carrer Martínez de la Rosa.

⁵⁸ Dolors Lleonart, de qui parlarem en el capítol següent, va ser una nena prodigi que més tard estudià medicina i tingué força relació amb la Infermeria Evangèlica.

⁵⁹ Albert Fenn va marxar a Madrid l'any 1874, quan les escoles de Barcelona ja van quedar ben organitzades. Va tornar definitivament a Anglaterra l'any 1895 degut a problemes de salut.

Col·legis a Barcelona, Barceloneta i Gràcia		Nombre d' escoles	Assistència d'alumnes			
			Desembre de 1871	Maig de 1873	Maig de 1874	Desembre de 1874
Elementals de nens		3	340	184	198	201
Elementals de nenes		3	256	176	205	230
Pàrvuls		5	250	265	278	369
Adults	Homes	5	50	81	73	55
	Dones		100	170	134	76
Superior de nenes (Gràcia)		1	20	15	16	12
2 ^a Ensenyança (Gràcia)		1	20	22	19	22
Totals		18	1.036	913	923	965

El dia 2 de gener de 1875, el diari *The Times* va publicar un article escrit pel seu corresponsal amb el títol “Nadal a Barcelona”, on explicava la gran expectació amb la que els barcelonins vivien aquell moment, “on tot el poble és un mercat i una fira i amunteguen en pocs dies les compres de tot l’any”. Era especialment sensible la compra del gall d’indi, quan les Rambles es convertien “en un gran basar” per la venda d’aquest animal, “la víctima immolada a l’altar domèstic de cada llar”.

Aquest periodista visità l’escola evangèlica del carrer Sant Gabriel en el moment en què es van reunir centenars d’infants per rebre el seu repartiment anual de premis⁶⁰. Lloà el treball de Lawrence, “que durant anys ha estat treballant en silenci i relativa obscuritat en aquestes institucions, confiant únicament en les seves pròpies energies i en els fons subministrats per les societats bíbliques angleses i americanes. El seu èxit ha estat meravellós i és una senyal evident de que l’home només pot aconseguir el bé quan treballa amb l’impuls de la caritat autèntica, sincera i desinteressada”.

El corresponsal explicava que en aquell moment rebien ensenyament més de 1.700 alumnes. Destacava satisfet que en els establiments que havia visitat de Barcelona, Barceloneta i Gràcia “els alumnes tenien un aspecte net, endreçat i saludable. Les mestres es mostraven diligents i amb gentilesa amorosa, i era evident el coneixement minuciós exhibit pels nois i noies grans que es presentaven a l’examen. L’educació moral es basa en principis estrictament protestants, potser una mica puritans, però no pas dogmàtics”.

⁶⁰ La direcció d’aquesta escola la va assumir Buenaventura Boix, un antic empleat anglicà de Vallespinosa, juntament amb la seva dona i una filla.

Sala del carrer Sant Gabriel durant el lliurament dels premis i regals de final d'any als alumnes, o potser un examen públic que acostumava a fer-se en presència de pares i autoritats convidades. Data de la fotografia desconeguda, s'hauria fet durant els primers anys de la dècada de 1870.

A finals de 1878, George Müller va fer una visita a Barcelona per comprovar el progrés d'aquella tasca docent, i en la seva "Autobiografia" expressà les seves impressions: "Vam arribar a Barcelona i ens hi vam estar uns quinze dies. Vam visitar les deu escoles organitzades en aquesta ciutat sota la superintendència del senyor Henry Payne⁶¹. Durant la nostra inspecció ens vam trobar amb 756 alumnes, gairebé tots de famílies catòliques, cosa que donava un especial valor a aquestes escoles"⁶².

En total, les escoles gestionades per l'Assemblea de Germans van ser unes dinou, i es calcula que per elles van passar uns 10.500 alumnes en només set anys, des de nens petits fins a persones adultes. A més, per tal d'augmentar el poder adquisitiu de les famílies i facilitar un millor nivell de vida als seus fills, Lawrence creà una caixa d'estalvis per als escolars basada en el model cooperatiu anglès: dipositarien els diners

⁶¹ No s'han transmès els domicilis de totes les escoles, però tenint en compte que els grups de nens i de nenes comptaven com dos col·legis i que aquests mateixos locals podien ser utilitzats per a cursos d'adults, cal suposar que el nombre real d'escoles era molt menor i totes elles ben conegudes. Es sap també que s'havia creat una escola per a nens d'ètnia gitana que havien après a llegir i escriure.

⁶² Quan ja tenia setanta-un anys, i després de morir la seva dona el 1870 i casar-se novament, Müller començà un llarg viatge missioner que durà disset anys: Europa, Egipte i Àsia Menor, Amèrica del Nord i Canadà, Austràlia, Índia, Ceilan, Xina i Japó, més de tres-cents vint-i-dos mil kilòmetres. Les seves habilitat lingüístiques li permetien predicar en anglès, francès i alemany i els seus sermons varen traduït a les llengües d'acollida qui no podia utilitzar les tres llengües que parlava. Müller va tornar a Anglaterra l'any 1892 i morí el 1898, amb noranta-tres anys.

Müller mai va buscar donacions concretes i confià en el Totpoderós per a totes les seves necessitats, demanant als qui li donaven suport que li diguessin nom i adreça per preparar un rebut. Tots els regals es varen registrar, ja fossin diners o una cullereta antiga. Els registres comptables es van mantenir escrupolosament i es posaven a disposició de qui volgués consultar-los. En el moment de la seva mort, es calcula que hauria rebut i desemborsat prop de 1.400.000 lliures (al voltant de 113 milions de lliures en el seu valor actual), Hauria tingut cura de 10.000 orfes, establert cent disset escoles que varen oferir educació cristiana a més de 120.000 alumnes; distribuït unes 285.000 Bibles (ell la llegia sencera quatre cops l'any), un milió i mig de Nous Testaments i 245.000 textos religiosos, traduïts a vint idiomes diferents. Llegit el seu testament, es va saber que tota la seva propietat pujava a unes 60 lliures i els mobles dels seu apartament.

que poguessin i rebrien un interès del vint-i-cinc per cent, promovent així un esperit de solidaritat entre els escolars.

Bessie Lawrence, en el seu llibre *The Aurora in Spain*, explicava que la majoria dels nens eren molt atents i els agradaven més “les veritables i senzilles històries d'amor de Jesús que no pas les ridícules i interminables faules sobre sants i tota mena de ximpleries. Algunes de les coses que s'ensenyen a les escoles catòliques romanes com a Història Sagrada semblen gairebé increïbles, i a Anglaterra no es considerarien apropiades ni tan sols com a contes infantils”.

Era força habitual que s'obrissin escoles catòliques dirigides per les Germanes de la Misericòrdia o pels pares de Sant Vicenç de Paül al costat de les escoles evangèliques, i no era estrany que els tiessin pedres, incitats pels propis religiosos:

Utilitzen tot tipus de mesures, toves i dures, per induir els pares a endur-se els fills. Això té èxit en alguns casos, però generalment els nens tornen a nosaltres. Com que no poden exterminar els estrangers per mitjans justos, proven altres mètodes, perquè els nens i nenes espanyols són molt hàbils llançant pedres i hem tingut algunes tristes experiències pel que fa a caps i finestres trencades per aquest motiu. Això segueix així des de fa un temps; amb una mica de tacte descobreixes qui són els capitosos i una visita a l'alcalde generalment posa fi a aquestes manifestacions públiques.

LES PUBLICACIONS DE L'IMPREMTA

L'expedició de Bíblies i altres llibres i tractats evangèlics va fer-se al principi per mitjà de venedors ambulants, però no podien portar-ne a sobre una gran quantitat. Poc temps després ja es va utilitzar el carruatge que feia de botiga, de manera que els colportors es situaven en llocs públics de Barcelona i anunciaven els llibres per fer la venda.

A partir de l'any 1870 es van publicar Evangelis solts per al seu ús com a pràctica de lectura, complementada amb exercicis d'aritmètica. Per exemple, l'Evangelí de Joan, en la tercera edició, es va traduir al català juntament amb una cartilla: una explicació del sistema decimal, les taules de multiplicar i l'alfabet. Molt conegut va ser *Ensayo Metódico de Lectura y Aritmética*, que conté més de 1.600 exercicis d'aritmètica i l'Evangelí de Mateu per practicar la lectura, que va assolir la sisena edició el 1876 i de la qual es varen vendre 29.000 exemplars.

Primer número de *La Aurora de Gracia*, publicat el dissabte, 28 de febrer de 1874.

Primer número de *La Estrella de Gracia* (1 de gener de 1875) i exemples de les il·lustracions que s'hi reproduïen.

L'any 1874, la Trinitarian Bible Society va comprar equips d'impressió i els envià a Espanya, juntament amb una gran quantitat de paper per produir noves edicions de la Bíblia. Aquell mateix any, l'impremta de Lawrence publicà traduït al català una obra curta molt coneguda en els cercles protestants, *Andrew Dunn: An Irish Story*, del pastor evangèlic de l'Església d'Irlanda i escriptor d'himnes Thomas Kelly. Era un predicador que no dubtava a entrar en conflicte amb el clergat catòlic i produí una llarga guerra de pamflets. Un d'ells, aparegut l'any 1803, explicava la història d'Andrew Dunn, un humil treballador catòlic que quan tenia quaranta anys trobà unes pàgines d'una Bíblia antiga i començà a fer preguntes al rector de la seva església, a qui sempre havia cregut.

Però en llegir aquell text obrí els ulls i llavors va poder veure “les falses doctrines i pràctiques que l'església catòlica Romana li havia inculcat”. Aquest llibre es va publicar l'any 1870 a Madrid amb el títol *Andrés Dunn. Una Historia de Irlanda*.

A la revista *La Aurora de Gracia* del 20 de febrer de 1875 es varen donar les dades sobre les vendes obtingudes des que s'inicià l'obra evangèlica l'any 1868. Sense incloure “els milers de diaris de *El Obrero*, almanacs i altres infinits tractats i llibres de controvèrsia”, es varen vendre en total 119.700 volums, que es desglossaven així: Bibles “esplèndides”, 9.500; Nous Testaments, 16.200; Evangelis, 90.000; Salms i altres llibres de l'Escriptura, 4.000. Totes aquestes vendes van significar uns guanys de 120.000 reals, o 30.000 pessetes.

Lawrence afegia que abans de tenir aquesta impremta, n'havia tingut una altra a Barcelona, al carrer Encarnació de Gràcia, i amb l'ajut de la Societat Bíblica Trinitària, havien publicat dues edicions del Nou Testament, una Bíblia Popular, tractats i el diari mensual *El Evangelio*, que només va durar poc més d'una any, i que en certa mesura, havia estat substituït per *La Aurora de Gracia*.

Un dels seus col·laboradors més propers va ser Johann Christian Pundsack, un alemany nascut a Bremen l'any 1847 que seguí la tradició familiar de treballar com a comerciant. En el capítol que l'Assemblea de Germans de Cuba tracta sobre el seu moviment, s'explica que “Christian, havent fugit de la seva família, havia viatjat sol a Cuba buscant millor vida i llibertat degut a les fortes restriccions religioses dels seus pares”. La religió dels Pundsack era calvinista, però és molt probable que Christian hagués anat a Cuba per fer negocis l'any 1868, quan tenia vint-i-un anys.

El cas és que a La Habana, Christian va conèixer al missioner suís Konrad Schelling, que havia arribat al gener de 1871 acompanyat per la seva esposa i dos fills petits. Schelling treballava per la British and Foreign Sailors Society, molt unida als Germans de Plymouth, dedicada a anunciar l'evangeli als mariners. Durant anys havia treballat al port del Tàmesis, però havia emmalaltit i li van recomanar anar a viure en un país més càlid. D'acord amb Robert Chapman, amb quin tenia una gran amistat, decidí anar a Cuba amb un carregament de tractats, Bibles i Nous Testaments impresos a Madrid.

Pundsack es va fer molt amic d'aquesta família, i en veure el seu exemple decidí convertir-se i dedicar la seva vida a predicar l'Evangeli. Al juliol de 1871 va rebre el baptisme i poc després Schelling l'envià a Espanya perquè agafés experiència com a missioner. Tristament, un mes més tard, el 17 d'agost, va morir Schelling i poc després la dona i els dos fills petits van deixar la missió de Cuba i tornaren a casa.

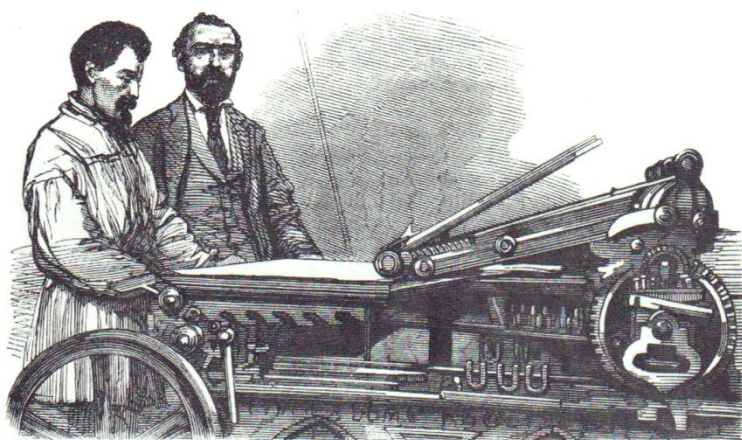
Pundsack va arribar a Madrid durant els primers dies de setembre de 1871 i es va quedar a casa de Hester, la vídua de William Gould, mort el 1870, que havia decidit continuar amb l'obra inacabada del seu marit i ho faria fins l'any següent. Hester va escriure sobre Pundsack:

Podem assegurar que ell és un veritable fill a la fe del germà Schelling. Havia sortit d'Alemanya tres anys abans per allunyar-se de les restriccions d'una llar cristiana. Schelling va ser enviat a Cuba al gener, i al febrer va tenir la benedicció de conèixer aquest jove germà, que ben convençut desitjà seguir-lo com ell va seguir a Crist.

L'estimat Mr. Robert Chapman espera portar-lo a Anglaterra a la seva tornada. Aquí ha estat un consol per a nosaltres, ajudant-nos a l'escola cada dia i caminant en dolça comunió amb els nostres germans espanyols, l'idioma dels quals parla amb

facilitat. Des que va venir aquí, els seus pares han tingut l'alegria de veure dos fills menors convertits a Alemanya.

Un temps després, Pundsack anà a Bremen i allà rebé la visita de Chapman, amb qui tornà a Anglaterra i després ja s'instal·laria de forma definitiva a Barcelona, on es va integrar perfectament en l'equip de Lawrence, fonamentalment en la tasca relacionada amb la impremta⁶³. Pundsack, conegut com a “Don Cristiano”, va arribar a ser un expert impressor, sovint ajudat pels alumnes més grans de les escoles evangèliques. Sempre feia servir el millor tipus de paper i il·lustrava les obres impreses amb gravats de gran perfecció. Tanmateix, també va fer de colportor a Barcelona i se'l trobava repartint tractats i Nous Testaments de casa en casa o a transeünts pel carrer; o també al port de Barcelona, als soldats que embarcaven o que eren repatriats.

Impremta de George Lawrence amb ell a la dreta.

Il·lustració apareguda a *The Quarterly Record of the Trinitarian Bible Society* (1877): “El gravat està fet a partir d’una fotografia i mostra la màquina que ara està constantment ocupada en imprimir les “bones notícies” de Déu a una nació fosca i ignorant”.

El febrer de 1878, Lawrence va emetre una circular on explicava que la Trinitarian Bible Society volia desfer-se de la màquina d'impressió, de la planta i de les existències de paper a Barcelona, que havien tingut un cost inicial de més de dos mil lliures. Aquesta Societat ja havia aconseguit inicialment el seu propòsit, però perquè l'obra encara inacabada de Lawrence pogués continuar, amb unes impressions molt similars a la majoria d'obres a Anglaterra, li van oferir que comprés la maquinària, planta i existències per 842 lliures; a més, Lawrence es comprometia a donar-los mil exemplars de cadascun dels Evangelis i tres-cents Nous Testaments de mida gran.

En només cinc mesos, Lawrence aconseguí recaptar, per diversos canals, la suma de 792 lliures, i només li van quedar pendents 509 lliures, que van ser satisfetes poc després. El desembre del mateix any, Pundsack escriví una carta explicant que la compra de les existències i de la planta els permetria completar la gran obra en què havien treballat durant tant de temps i “que ha estat tant beneïda”:

⁶³ Pundsack estava molt interessat pel judaisme i la seva història, tenia força coneixements i també amics jueus. Va assistir a diversos congressos i rebia fulletons, llibres, anuaris i revistes relacionats amb aquesta matèria. Amb tota probabilitat, ell hauria estat l'autor dels articles sobre història Bíblica que apareixien de manera regular a la revista *La Aurora de Gracia*.

Amb el paper que tenim en estoc hem acabat d'imprimir 5.000 Nous Testaments que s'estan enquadernant i distribuint. Estem imprimint 35.000 Evangelis de lletra petita, que són molt necessaris; la meitat ja estan a punt per a l'enquadernació i confio que la totalitat complirà aviat la seva missió, com els 28.000 Evangelis en gran format que estem imprimint.

Ara calen 250 lliures per acabar d'imprimir les nostres boniques Bíblies Familiars, que no poden ser superades en utilitat i economia. Un cop impreses i enquadernades, aquesta edició de 5.000 exemplars s'haurà produït a un cost de 5 xílins i 6 penics cadascun, cosa que representa un valor comercial de 1.375 lliures.

El 1877 vam publicar 16.000 exemplars d'un Almanac de fulles de l'Evangeli; i d'un Almanac similar per al 1879 se n'han imprès 10.000 i esperem imprimir-ne 40.000 en total. També s'han fet traduccions de diversos fulletons i llibres evangèlics anglesos, que s'han venut i s'han regalat.

Pundsack anotà les vendes pel període comprés entre 1868 i 1878, que incloïa les realitzades abans de la compra efectiva d'aquesta impremta: 11.612 Bíblies; 24.498 Nous Testaments i 145.639 fragments de les Escriptures. Els pagaments fets a les diverses Societats que els havien ajudat a produir tot aquest material va pujar a 1.842 lliures, 18 xílins i 9 penics.

Quan Lawrence va assistir l'any 1877 a la reunió anual de la Trinitarian Bible Society, pronuncià un sentit discurs sobre el seu treball i va fer una petició per aconseguir una Bíblia espanyola barata: "A Espanya no se'n pot vendre ni una, excepte amb pèrdues, per sota d'1 xíling i 8 penics. Segurament, la caritat que comença a casa nostra podria tenir una petita extensió a l'estranger; i segurament, si els anglesos, amb tots els seus privilegis, amb tots els seus avantatges i amb tota la seva llibertat, disposen d'una Bíblia a sis xílins, per què no l'ha de tenir un pobre espanyol per dos?". El Comité va respondre i acceptà una edició de 5.000 Nous Testaments a un ral cadascun d'ells (dos xílins i mig).

L'any 1878 es publicà a l'impremta de Lawrence *Las Dos Babilonias ó sea El Culto Papal*, una coneguda obra d'Alexander Hislop, ministre de la Free Church of Scotland. Aquest llibre, que inicialment aparegué com un pamflet l'any 1853, va ser revisat i ampliat i sortí ja com a llibre el 1858, *The Two Babylons: Papal Worship Proved to be the Worship of Nimrod and His Wife*. En ell, Hislop argumentava que l'Església catòlica era un culte de misteri babilònic i pagà, que les pràctiques religioses catòliques romanes eren paganes i es van empeltar del veritable cristianisme durant el regnat de Constantí, fusionant-se personatges cristians amb mitologia pagana amb la finalitat d'aconseguir avantatges polítics. Segons ell, però, els protestants sí adoraven el veritable Jesús i el veritable Déu.

En aquell mateix moment, el contracte d'arrendament dels locals del carrer de San Juan a Gràcia, on durant uns anys s'havia realitzat gran part de l'obra, amb la sala de culte, l'escola, l'impremta i el propi habitatge, s'estava extingint, i l'arrendador exigia una part dels locals i un fort lloguer per a la resta. Per tant, es va fer necessari buscar un altre edifici on viure, i "després de moltes oracions perquè ens guiessin", es va trobar un lloc molt adequat i amb un lloguer moderat al carrer Torrent de les Flors 92, a Gràcia. En el futur, aquesta seria la direcció del domicili de Lawrence i de la seva família, i també d'una llibreria. Pundsack també viuria allà, sempre estaria al costat de Lawrence i

anys després es convertiria en el seu gendre en casar-se amb Henrietta, una de les seves filles⁶⁴.

L'impremta va canviar d'adreça, potser per una qüestió d'espai, i es desplaçà al carrer Encarnació número 42. En aquesta impremta, propietat de Lawrence, es va imprimir l'any 1880 una obra de la seva filla gran, Bessie Lawrence, titulat *The Aurora in Spain: Dawnings of Gospel Light in the Past and Present History in that Country* (La Aurora en España: Amaneceres de la luz evangélica en el pasado y en el presente de este país). Elizabeth va escriure aquest llibre a Leominster quan només tenia dinou anys, i malgrat dir-se que el llibre era una mena de continuació de l'obra *The Gospel in Spain* que el seu pare havia escrit vuit anys enrere, tenia força més contingut i moltes il·lustracions d'una gran bellesa. Molt possiblement, Elizabeth va estar assessorada per algú més, potser el seu propi pare, perquè sembla que seria massa jove per escriure amb tan coneixement i tan completa documentació. El llibre començava explicant els motius pels quals s'havia escrit:

Les cartes que acompanyen aquesta ressenya de les tasques evangèliques a Espanya van ser enviades a amics que desitjaven informació sobre l'obra de l'Evangeli en aquest país entre els joves; i com que la meua feina s'ha limitat principalment als que tenen més o menys la meua edat, he pensat que seria interessant imprimir aquestes cartes, i alhora presentar als meus joves amics d'Anglaterra els fets històrics que connecten Espanya amb la nostra pròpia i estimada illa, cosa que els pot fer comprendre millor les dificultats amb les que ens trobem, així com fer-nos guanyar i aconseguir tot l'agraïment pel triomf de la veritat i la justícia aconseguides través de la circulació i l'ensenyament de les doctrines de la Santa Bíblia.

D'una banda s'incorporaven capítols històrics molt ben documentats, com 'L'Emperador Carles V', 'Supersticions i Tradicions', 'Felip II' o 'Traductors, Traduccions i Colportors de Bíblies en espanyol'. A continuació venia el capítol titulat 'Treball Bíblic', on es presentaven les cartes escrites pels colportors contractats pel pare, com Francisco Olives, Antonio Mauro o Juan Tort, on explicaven les seves experiències i circumstàncies viscudes durant el viatges fets entre els anys 1878 i 1880. A continuació venien els capítols dedicats a les Escoles, a l'Hospital i als Treballs Generals, on es feia un resum de les publicacions religioses que s'havien venut. L'obra acaba amb una dedicatòria feta al colportor cec Cecilio García, per qui sentiria un fort afecte:

In memoriam Cecilio Garcia. Que cessà les seves feines de circulació i lectura de la Paraula de Déu el dia 28 de març de 1880, a l'edat de 45 anys. Entre les seves darreres paraules hi trobem: Qui són aquests que porten vestits blancs? D'on venen? Aquests són els qui venen de la gran tribulació, i han rentat el seus vestits amb la sang de l'Anyell⁶⁵. Hi ha una cosa que si sé: que jo era cec i ara hi veig⁶⁶.

⁶⁴ Henrietta, coneguda com a Hetty, es casar amb Pundsack, setze anys més gran que ella, l'any 1888 a Westbury-on Avon, un districte de Bristol, i van tenir vuit fills. Pundsack va morir el 1917 de manera sobtada, amb setanta anys; i Hetty el 1935, al carrer Agramunt, 39, de Sant Gervasi. Tots dos van ser enterrats en el cementiri de Montjuic, a la part dels dissidents.

⁶⁵ Llibre del Apocalipsi 7:13-14.

⁶⁶ Evangeli de Joan 9:25.

Camperols catalans. Il·lustració apareguda en el llibre de Bessie Lawrence, *The Aurora in Spain* (pàgina 46).

En el llibre d'Elizabeth Lawrence es destacava la importància que el seu pare li donava als himnes, i explicà una anècdota per demostrar-ho: En una sortida amb els escolars, aquests li varen preguntar: 'Don Jorge, ¿cantamos mientras caminamos?' A lo que él respondió: '¡Canta! ¿Por qué no? Porque si no lo haces, aún las piedras clamarían'.

Lawrence també treballà en documents traduïts al català, i un dels més significatius va ser la recopilació i edició dels himnes

Cántichs Evangélics, que en la seva primera edició de 1896 (Lawrence ja havia mort), contenia divuit himnes populars de les esglésies evangèliques de l'època, que Elizabeth havia traduït al català⁶⁷. Ella també va escriure altres poemes i himnes en castellà (*Himnario Evangélico*), en la seva majoria provinents del llibre d'himnes anglès *Sacred Songs and Solos*, que han estat utilitzats per les Assemblees de Germans i per altres denominacions evangèliques, i també incorporades al himnes que apareixien a diari *El Eco de la Verdad* del missioner baptista suec Erik A. Lund. Posteriorment, aquests himnes s'ampliarien fins a vint-i-dos en l'*Himnari Evangèlic Català*⁶⁸ que Armengol Felip publicà el 1924; i més tard en l'himnari *Cants de Glòria*, publicat de manera clandestina l'any 1965 en la seva primera edició⁶⁹.

⁶⁷ Títols dels divuit himnes apareguts a *Cántichs Evangélics*: 1. Alsém, cristians, la palma de victoria; 2. Al treball, al treball! Som obrers del Senyor; 3. Á tú, oh Déu, que dons la llum preciosa; 4. Biblia preciosa, - De Déu sortida; 5. ¿Desitjas la paua, oh trist pecador?; 6. Jesús ab dolsor crida; 7. Jesús, t'anyoror. Te set de tú mon cor; 8. Vina pecador, - Vina sens temor; 9. Lo dia excels de la salut; 10. Mon amable Salvador; 11. No só meu. Ab sanch preciosa; 12. ¿Nos encontrarem al riu?; 13. ¡Oh, ànima dolorida!; 14. ¡Oh, Jesús estimadíssim!; 15. ¡Oh, llibertat preciosa!; 16. ¡Oh, quánt ne voldria!; 17. Que'm salvaria ab obras; 18. Que trista n'es la vida.

⁶⁸ Aquell mateix any 1924, Ermengol Felip i la seva esposa Febe Regojo, iniciaren la labor evangèlica a Algèria, que duraria quaranta anys.

⁶⁹ L'impulsor d'aquest himnari va ser Benjamí Planes (mort l'any 2021), un dels fundadors de la Institució Bíblica Evangèlica de Catalunya, president del Consell Evangèlic i director de la revista Presència Evangèlica.

Algunes de les publicacions sortides de les impremtes de George Lawrence.

LA CASA D'ASIL PER A MALALTS POBRES I EL BON SAMARITÀ

L'11 de febrer de 1873, el rei espanyol Amadeo I va abdicar del tro després de poc més de dos anys de regnat marcat per la inestabilitat política: el conflicte independentista a Cuba, l'inici de la tercera guerra carlina, la pèrdua de confiança de la coalició governamental i de l'oposició i un intent d'assassinat, després del qual va exclamar, “Ah, per Bacus, no entenc res, això és una gàbia de boixos!”. Amadeo I va marxar a Itàlia i una aliança entre els republicans i part dels radicals van donar per bona la renúncia del monarca i aquella mateixa tarda es va proclamar la Primera República.

Lawrence era molt escèptic sobre el futur, ja que els carlins havien guanyat molt territori a Catalunya i al País Basc. En aquell mes de febrer de 1873 explicava que la misèria causada per la guerra carlina era molt gran, sobre tot entre les classes obreres per la paralització de les fàbriques i del comerç, que es sentia insegur i atemorit, i només en un dia es van produir tres assassinats a Gràcia. A les escoles havien de vestir i donar menjar a força nens, i de vegades “he de pagar les despeses del funeral d'un nen pobre o d'algun dels seus pares, que són tan pobres que no es poden permetre comprar el taüt més barat. Si cap dels seus amics o familiars en pot pagar un, a les tres de la nit recullen el cadàver i de manera solitària l'enterren com un gos”.

Albert Fenn explicava el mes de maig que els actes dels carlistes anaven a pitjor i a prop de Barcelona havien afusellat a seixanta presoners a sang freda. Els milicians protegien les esglésies, no fos cas que “el poble exasperat les destrueixi i mati al capellà com a represàlia. El diumenge, quan els soldats anaven a caçar carlistes, aquests, per entretenir la tropa que els buscava, van aconseguir que els seus amics ruixessin amb petroli les portes d'algunes esglésies, i després van córrer tot dient que s'havien intentat cremar esglésies. Les autoritats van dir que les protegirien i immediatament les varen convertir en barracons per als voluntaris. És de suposar que els sacerdots es van quedar molt desconcertats. Pobre Roma, malvada Roma, ja no és la Señora que va ser, sinó sovint la presa i la joguina dels seus antics esclaus”.

El 3 de gener de 1874, el capità general de Madrid, Manuel Pavía, entrà al Congrés dels diputats a cavall, donà un cop d'estat i es dissolgueren les Corts. Van haver nombroses protestes en tot el país, i en una d'elles, al barri de Sarrià de Barcelona, es va organitzar una forta resistència amb barricades el 9 de gener per part de les milícies republicanes, encapçalades per Joan Martí, conegut com el “Xic de la Barraqueta”, que defensaven la legalitat republicana. La repressió per part de l'exèrcit va ser duríssima i quan tot acabà el dia 12, el balanç va ser de més de cent morts entre la població civil. Finalment, el 29 de desembre de 1874 tingué lloc el pronunciament a Sagunt del general Arsenio Martínez Campos a favor de la restauració de la monarquia borbònica, i Alfons XII, el fill d'Isabel II, es convertí en el nou rei espanyol.

La Trinitarian Bible Society va publicar que les posicions en les barricades dels insurgents van ser bombardejades i “després d'una lluita desesperada, en la que van perir centenars de persones, la protesta va ser sufocada. Per tant, era el deure del nostre amic visitar les víctimes d'aquestes lluites. En una tenda de campanya, el Sr. Lawrence va trobar un pobre jove que havia quedat allà durant dos dies amb ferides de bala als braços, i amb una inflamació severa que desfeia les benes lligades sense gaire cura”. Lawrence va portar el noi a casa seva, va ser ràpidament atès i es recuperà de totes les ferides. Això el va fer reflexionar:

Un d'aquells dies vaig comptar fins a trenta-dos vehicles que s'emportaven els morts i els ferits. En mig del caos, vaig expressar la meva petició: el país sencer està sent inundat de sang i llàgrimes. No he sentit mai com ara la necessitat d'un hospital on reunir moltes d'aquestes pobres víctimes. El meu cor es desmaia davant les imatges i els sons que hem hagut de presenciar durant els darrers sis dies. El Déu viu és el nostre escut i hem estat dolçament testimonis de la seguretat d'aquesta promesa. Germans, pregueu per nosaltres.

Lawrence explicava que després d'haver ficat al llit aquell noi ferit, va veure com el seu fill George, de sis anys, estava preocupat per alguna cosa: "Va mirar-me als ulls una estona, i de sobte se'l van omplir de llàgrimes, i molt seriosament em va dir: 'Pare, aquest republicà és cristià?'. Vaig veure que el nen li havia donat voltes al cap; era republicà, i no pas carlí, i per tant l'havíem d'afavorir; estava ferit, i a més greument, però ara estava en bones mans i el cuidaríem amb tendresa. Però aquesta no era la qüestió. Era cristià? Quina pregunta! Jesús parla no només pels nens, sinó també a ells. Perquè no? Per què els nens no haurien de lloar amb perfecció?'".

Tanmateix, la idea de crear un hospital no era pas original. Gairebé totes les congregacions protestants a Espanya en aquesta època tenien una escola associada a ella amb l'objectiu d'evangelitzar i un cop establertes les assemblees, protegir els fills de creients de ser exposats a l'ensenyament religiós de l'església oficial. I com la tasa d'analfabetisme a Espanya era tan gran, l'alfabetització es considerava important perquè capacitava les persones a llegir les Escriptures per elles mateixes, la única manera de soscavar el domini de la ideologia catòlica. Però hi havia encara un tercer aspecte de la pràctica missionera de les Assemblees de Germans, l'obra mèdica i altres "obres de misericòrdia", com ja es portava a la pràctica en algunes ciutats britàniques.

Només uns mesos més tard, en el número 15 de *La Aurora de Gràcia* (6 de juny de 1874), s'informava que dos dies abans havia tingut lloc la solemne obertura i inauguració de la Casa d'Asil o "Hospital per a malalts pobres" de la vila de Gràcia. Els convidats, reunits a les quatre de la tarda, sumaven més de sis-centes persones, comptant amics, alumnes de totes les escoles, els seus pares i parents, els professors i el metge de l'establiment i el director del mateix, "el Sr. Don Jorge Lorenzo"⁷¹.

Es va cantar un himne davant l'edifici i es va obrir la porta perquè entrés la gent, que quedà molt satisfeta de la distribució, de l'ordre i de la higiene del local. Per celebrar la efemèride, es va obsequiar als alumnes amb un berenar i després es serví cafè per a tots els assistents. Lawrence explicava que "amb l'ajut de Déu i després de vèncer innumbrables obstacles, hem pogut establir un Hospital per a pobres malalts dels dos sexes, a les cases números 37 i 39 del carrer de San Pablo a Gràcia, un establiment que tants béns està cridat a produir i que tantes llàgrimes està destinat a eixugar"⁷².

Els recursos per fundar i mantenir aquest hospital van sortir de les donacions aportades pels lectors de *Echoes of Service*, de la revista *The Christian*, en la qual Robert Fenn hi feia moltes col·laboracions, i també de veïns de Monmouth, la seva

⁷¹ En aquella època a Espanya, i després també, era molt habitual castellanitzar els noms estrangers, noms o cognoms, per fer-los més comprensibles i familiars a les oïdes poc cultivades de la població. Així, George era canviat per Jorge, i Lawrence per Lorenzo. En aquest cas, va ser la pròpia revista de Lawrence la que acceptà i donà per bo aquest canvi.

⁷² El carrer de San Pablo és l'actual carrer Igualada, molt a prop del carrer de San Juan (Monistrol) on vivia Lawrence, justament el carrer de sobre.

ciutat de naixement. Lawrence va escriure un agraïment: “Pel matí, mentre resava, va arribar la seva carta i el xec, i ho vaig agrair al Senyor, i també als amables donants i al canal pel qual em va arribar. D’aquests diners han participat molts pobres malalts, dins i fora de l’hospital”.

Es desconeix quin metge o metges van donar al principi servei en aquest hospital, però es sap Mary Elisa Taylor hi treballà fins el 1875, “la nostra estimada germana Taylor és de gran ajut, sap fer-se escoltar pels pobres pacients”, ja que els hi donava suport espiritual⁷³. Justament a l’estiu d’aquell any, Lawrence va anar a Anglaterra i va tornar el 30 de setembre acompanyat pel doctor William Warren, qui treballaria a la Casa d’Asil com a “missioner-mèdic”, un professió que ell mateix definí en un article publicat a la revista *El Cristiano* (Nº 326, del 24 de febrer de 1877):

El metge-missioner no és un curandero qualsevol, sinó algú que després de fer els estudis necessaris i de patir els exàmens que la responsabilitat de la seva professió exigeix, és reconegut apte legalment per exercir carrera tan bonica com la de curar o alleujar per la seva ciència els patiments dels seus semblants causats per les malalties.

I haurà de tenir un altre requisit: ha de posseir títol rebut a la universitat divina, que és l’amor de Crist al seu cor; i constret per aquest amor, ha de ser metge de l'ànima tant com del cos. Com a posseïdor de ciència divina, ha de saber receptar per als mals de l'ànima; i com a posseïdor de ciència humana, saber receptar per als mals del cos.

Sabrà parlar als malalts de Jesús, l’amic dels pecadors, dir-los les paraules que Ell va pronunciar mentre va estar a la Terra, paraules que Jesús manà als seus servents ensenyar a tota la gent per ser bàlsam dels cors trencats i treballats pel pecat . Així, el metge-missioner té privilegi de portar el missatge de Salvació allà on vagi; per a ell s’obren de bat a bat les portes tancades a tot altre servent de Jesús. A les grans ciutats d’Espanya, quants malalts hi ha víctimes del seu pecat o dels pecats dels altres! Entre ells, el missioner-metge sempre trobarà molt de camp per exercir la seva ciència.

Dos mesos més tard, el metge explicava que la seva feina principal havia consistit en aprendre l’idioma i en fer algunes petites reformes a la farmaciola i en la preparació de medicaments. La seva intenció era obrir un parell de dispensaris en la part més poblada de la ciutat, de manera que es pogués mantenir l’hospital “amb casos desitjables”; és a dir, que es fes ús d’ell com a “llar de convalescència” i fos rendible. Tanmateix, això no es va poder portar massa a terme perquè el doctor Warren morí dos anys més tard.

L’any següent arribarien més ajudants per dona suport a l’hospital, el missioner Charles Faithfull, dues germanes de Newcastle-on Tyne anomenades Wreford i una tal Miss Carr, que durà poc temps ja que morí de febre tifoide el 25 de setembre de 1876, després de vint-i-sis dies de patiment.

En el número 52 de La Aurora de Gracia (20 de febrer de 1875), ja s’informà amb més detalls sobre les particularitats d’aquesta Casa d’Asil, veritable precedent de l’Hospital Evangèlic actual, i s’incorporava un gravat de l’edifici. Tenia cabuda per a un cert nombre de malalts pobres, sempre que la seva condició fos aprovada per les Autoritats, el Director de l’establiment o per persones que justifiquessin aquell estat:

⁷³ Taylor també va enviar diversos escrits a *Echoes of Service*, notablement les experiències amb alguns dels malalts de l’hospital.

En aquesta casa no s'exigeix cap interès per a ser admès; no obstant això, s'agraeix l'òbol que la caritat del proïsme vulgui oferir. La idea de la fundació d'aquest Asil benèfic no ha obeït a cap secta religioses ni partit polític; la seva instal·lació només reconeix com a mòbil la caritat i l'auxili del desvalgut. Per això mateix, els malalts poden sol·licitar l'auxili espiritual segons la seva creença religiosa, sempre que no se'n faci pública ostentació, ja que aquest establiment no pretén fer pressió a favor de cap religió determinada, abusant així de l'estat d'infelicitat per la manca de sosteniment, recursos i salut del pobre malalt.

No hi ha sales de preferència de cap classe; tots els malalts són tractats i cuidats segons les condicions que la seva malaltia requereix. A més d'això, s'ofereix en el mateix establiment dues consultes setmanals per a altres malalts pobres que prefereixin medicar-se i curar-se a casa seva. Aquest establiment, que té els serveis facultatius necessaris, amb la seva farmaciola al mateix local, ja ha acollit a molts desgraciats a qui ha curat i socorregut i que segueixen amb bon peu i excel·lents condicions.

A l'article s'oferien les dades estadístiques dels malalts que havien entrat a l'establiment des de l'inici, vint-i-sis homes i catorze dones, amb les afeccions següents pels homes: enteritis, mal de lumbago, cistitis, úlcera gangrenosa, febre catarral-gàstrica, hemoptisi (expulsió de sang provinent de l'aparell respiratori), úlcera gangrenosa a la cama esquerra, delírium tremens (síndrome d'abstinència d'alcohol), hepatitis, ferida en braç i avantbraç, febre tifoidea, febre gàstrica (gastroenteritis), bronconeumonia, faringitis herpètica (herpes), afecció orgànica de cor i lentiria (diarrea d'aliments no digerits). Les dones van patir fractura del terç mig del cúbit i radi esquerra, febre puerperal, gastritis, febre gàstrica, enteritis, afecció cancerosa en matriu, refredat pulmonar i úlcera callosa a la cama dreta⁷⁴.

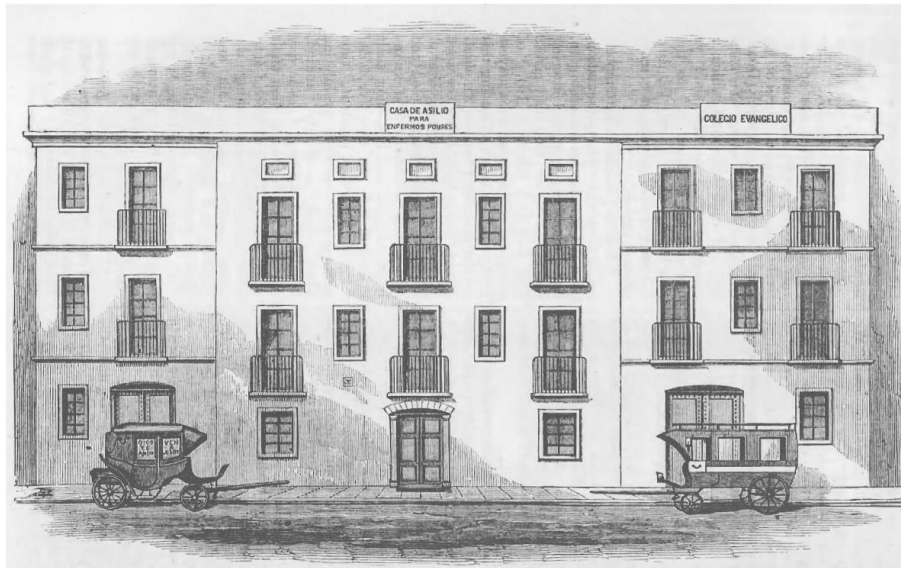
De tots aquests malalts, dinou van ser curats, vuit "alleugerits", vuit van morir, i en el moment d'escriure l'article, n'hi havia cinc d'ingressats. Es van produir cinc morts d'homes i tres de dones, "que quan van venir a l'hospital ja estaven majoritàriament en l'etapa terminal de malalties incurables": catarro vesical (cistitis crònica), catarro asmàtic, tisi pulmonar (tuberculosi), hipertròfia de cor i càncer de matriu. A les consultes facultatives de dilluns i divendres s'havien assistit a cent cinquanta persones i també s'havien fet visites mèdiques a domicilis de malalts que pel seu estat greu o qualsevol altra causa, no havien pogut ser visitats a la Casa d'Asil.

Entre aquests malalts es van trobar cinc mariners d'un vaixell de guerra, i algun altre d'un mercant estranger, i tots ells van ser curats. Richard C. Dean, metge-inspector del vaixell *Congress*, de l'esquadra dels Estats Units⁷⁵, va agrair la bona professionalitat i el tracte rebut amb el següent escrit, dirigit al Director de la Casa d'Asil de Gràcia: "Tinc

⁷⁴ Al maig de 1875 va morir el segon fill de Lawrence, el petit Robert Paget, de només tres anys. I amb la "necessitat de fer un petit canvi", tota la família i també "la germana Taylor", van anar a passar uns dies de vacances a Argentona, on no van desaprofitar l'ocasió de vendre Bíblies i Nous Testaments i predicar entre els veïns de la població. El novembre d'aquell any tornarien a Argentona perquè un dels fills va emmalaltir amb "febre remitent", potser una febre tifoide, de la qual se va recuperar, i amb la por que "els carlins tornin a visitar un altra cop aquesta plaça".

⁷⁵ Aquest *Congress*, el cinquè vaixell de guerra nord-americà que portava aquest nom, va fer el seu creuer inicial l'any 1870 formant part de l'esquadra de l'Atlàntic Sud. A principis de 1872 es va unir a l'esquadra del Mediterrani i visità molts ports europeus i també de les costes africanes.

molt de plaer en manifestar a vostè, que he visitat la seva Institució Asil i l'he trobada ben disposada i admirablement dirigida. Els mariners del nostre vaixell que van quedar a la seva cura i que han tornat a bord, presenten un bon aspecte i mostren evidentment que han rebut un bon tractament.

La “Casa d’Asil per a malalts pobres” al costat del col·legi evangèlic, i els dos famosos carruatges per vendre publicacions religioses. Il·lustració treta de La Aurora de Gracia (20 de febrer de 1875).

En el llibre de Bessie Lawrence, *The Aurora of Spain*, s’incloïen escrits del seu pare que feien referència a alguns pacients tractats a l’hospital:

Ha mort una pobra dona anomenada Vicenta que vivia de fer contraban. La van portar amb una febre que resultà ser tisi. Un tret singular de la seva història espiritual és que un sacerdot li va donar una vegada una Bíblia que ella va llegir, i estava preparada per escoltar les seves veritats vitals. Al principi es va voler confessar, però poc després va dir que preferia esperar un temps.

El temps va passar i el metge que la tractava va veure com tenia l’alegria d’una salvació completa; i des d’aquell moment fins al seu darrer alè, només lloances i agraïments van omplir els seus llavis. Era un plaer asseure’s al seu costat i escoltar els seus intel·ligents comentaris mentre jo li explicava la Paraula. Just un moment abans de morir, mirant-me amb un rostre radiant, em va dir: “Ah, don Jorge, no hi haurà més tos allà. Oh, quina alegria veure Aquell que va morir per una pobra pecadora com jo!”.

La setmana passada ens van portar un mariner que patia diarrea crònica. Una travessa de dos mesos des de Nova Orleans, obligat a treballar tot el temps i sovint ben mullat, l’han deixat en una condició deplorable, un sac d’ossos, però estic content perquè hi ha signes de millora. Alguns homes del vaixell de Sa Majestat “Invisible” van passar ahir algun temps amb ell, exposant-li la vida i la pau a través del Salvador. Va ser agradable veure homes de la seva pròpia classe tractant de salvar els perduts.

En l’article de *La Aurora de Gracia* es reconeixia que no hi havia gaire malalts ingressats, i de fet només n’havien tingut quaranta en un període de vuit mesos, de manera que és de suposar que l’hospital no va ser viable econòmicament ja que tenia unes despeses insostenibles, i a més va morir el metge que el gestionava. Desconeixem

la data exacta en la qual la Casa d'Asil deixà de funcionar, però probablement hauria estat durant l'any 1877.

El 29 de maig de 1879, George Lawrence van enviar una carta a la comunitat evangèlica, en anglès i en castellà, on informava que “tinc la satisfacció de poder anunciar als meus amics cristians de totes les congregacions Evangèliques de Barcelona, Barceloneta i Gràcia, que acabo de llogar una Casa-Torre en un dels llocs més saludables d'aquesta vila, i ben a prop de les tan celebrades aigües de la Muntanya Pelada, esperant poder-la obrir al públic quan abans millor⁷⁶. Oportunament s'anunciarà el dia de la inauguració i les condicions d'entrada o admissió al dit establiment”.

Es tractava del seu nou domicili, al carrer Torrent de les Flors, 92, on també hi hauria muntant un hospital, al que algunes fonts anomenen “el Samarità” o “el Bon Samarità”, on s'admetrien malalts de totes les creences i nacionalitats que per diverses circumstàncies no poguessin obtenir els mateixos beneficis en els establiments mèdics de Barcelona, i on només les persones necessitades pagarien una mòdica pensió. Cada malalt podria reclamar els auxilis religiosos segons les seves creences. En aquest hospital esperaven atendre mariners de qualsevol nació, i per això s'havien contractat persones que parlessin llengües diferents. La Junta de l'Hospital estava formada per les següents persones, gairebé totes estrangeres: E. Lovegrave, president; Dr. E. Niederhauser, tresorer i inspector metge; George Lawrence, director; J. C. Pundsack, secretari. Inspectors: J. Bounemain, R.P. Cifre, J. Hohl, J. Ribas i J. Struzenegger.

Aquest establiment dirigit per Lawrence va tenir un recorregut molt breu, potser només fins l'any següent, i queda constància dels seu primer pacient, “un jove que havia estat un dels primers alumnes de l'escola fa uns setze anys. Va morir de tisi però els seus familiar van ser els primers en escoltar l'Evangeli, i des d'aquell moment ens han fet grans mostres d'amabilitat”.

Lawrence va conèixer el cas d'un noi que havia estat alumne d'una de les seves escoles, “un orfe al qual havia dedicat molta feina i despeses”, i ara estava en un hospital des de feia gairebé dotze mesos amb el maluc ferit per una caiguda al mar. Li havien tret les Escriptures i els llibres que li havíem donat a l'escola, i en negar-se a confessar i a prendre l'hòstia, “li van posar una creu blanca sobre el cap en senyal de disciplina i li van reduir el menjar a mitja ració. Finalment, aquell noi va cedir en adonar-se que com estava en les seves mans, i pensant que una hòstia era només una hòstia, més li valia empassar-se-la”.

Lawrence explicava que “podria donar fer de desenes de casos semblants”. En canvi, en el seu establiment no es feia distinció entre creients, fossin de la religió que fossin, i a tothom se'l tractava igual: “Per tant, els pobres malalts estan molt agraïts quan se'ls rep en un lloc com el nostre Hospital Cottage; i encara que l'espai no és tan gran com el de les instal·lacions que teníem abans, l'aire fresc i sense obstruccions, i altres comoditats més higièniques, han estat les seves virtuts durant el curt temps que el portem obert, i està situat a menys de deu minuts a peu de l'antic edifici”.

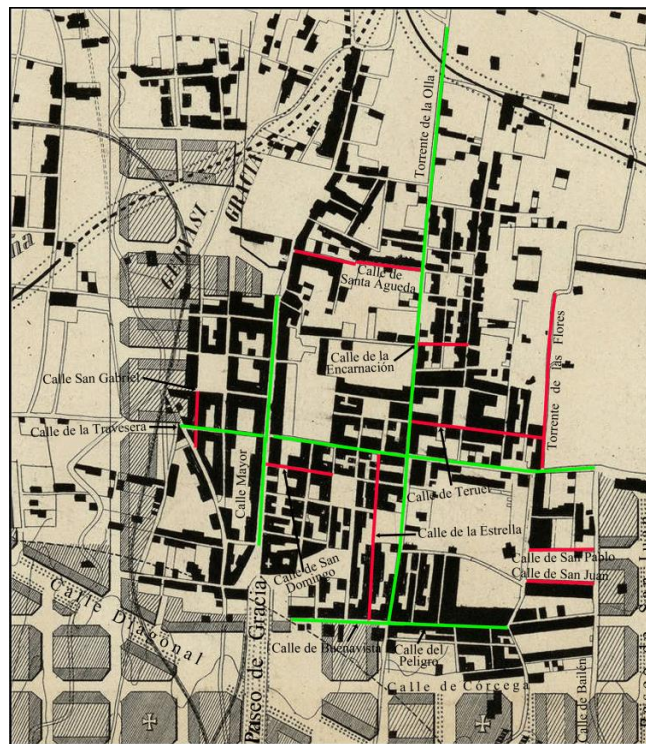
En aquell número de *La Aurora Gracia* del 20 de febrer de 1875, es feia al·lusió a “una notable gestió feta el passat mes de juliol de 1874”. Fins aquell moment, els evangèlics eren enterrats al petit cementiri estranger que es trobava al costat del

⁷⁶ La “muntanya pelada” és una petita alineació muntanyosa al nord del pla de Barcelona, que culmina en el turó del Carmel o d'en Mora (267 metres d'alçada), i que juntament amb els turons de la Rovira i de la Creueta del Coll, separava l'antic terme d'Horta dels de Gràcia i Sant Martí de Provençals.

cementiri general de Barcelona, a Montjuïc, però originava grans dificultats si es tractava de sepultar el cadàver d'un espanyol⁷⁷. Lawrence va buscar amb afany algun lloc que fos exclusiu per a la congregació, per a les seves famílies i per als que morissin a la Casa d'Asil, i el va trobar al poble de Sant Gervasi de Cassoles⁷⁸. En sessió de l'Ajuntament del 31 de juliol de 1874, es resolgué assenyalar un petit terreny immediat al seu cementiri, de 8.800 pams quadrats (426 metres quadrats), permetent que fos tancat, es posés una porta de ferro a l'entrada i es pogués enterrar allà a tots els protestants.

Fins aleshores, ja s'havien dipositat vuit cadàvers en aquell cementiri i aquesta era una bona notícia perquè les complicacions eren freqüents: sovint el menyspreu donava pas a la persecució, perquè si el difunt havia estat batejat per la religió imperant, el capellà podia presentar-se al domicili i reclamar el cadàver per enterrar-lo segons el ritu establert, ja que es considerava que el baptisme "imprimia caràcter". Es podia donar el cas que el mort hagués sol·licitat l'apostasia, però per tenir validesa era imprescindible el vistiplau de l'autoritat eclesiàstica, i com aquesta no s'acostumava a concedir-se, el document quedava sense cap efecte.

El primer protestant enterrat en aquest cementiri va ser Miquel Boix, mort de o tisis o tuberculosi pulmonar. Ell va ser un dels primers mestres de les escoles de Lawrence, primer encarregat d'una escola a Vilassar i després de la direcció de les de Barcelona.

⁷⁷ Vallespinosa ja intentà anys enrere que els enterraments dels difunts evangèlics fos digna, però el bisbe de la ciutat, Pantaleón Montserrat Navarro, s'hi va oposar, argumentant que això hauria suposat la profanació del cementiri. Finalment, després de múltiples gestions, Vallespinosa hagué de conformar-se a enterrar els difunts de la seva congregació en un terreny annex al cementiri de Montjuïc, reservat als suïcides.

⁷⁸ L'antic municipi de Sant Gervasi de Cassoles, agregat a Barcelona l'any 1897, s'estenia al nord-oest de la ciutat, entre els municipis llavors també independents de Sarrià, Les Corts de Sarrià, Gràcia i Horta. En aquesta població, el que havia estat director de l'escola del carrer Sant Gabriel, Buenaventura Boix, va obrir una nova escola per a nens i una altra per a nenes, on es feien reunions setmanals d'evangelització. Cinc anys més tard aquest municipi ja va tenir una capella evangèlica pròpia.

Mapa del barri de Gràcia de l'època (modificat), amb els carrers que van tenir alguna relació amb George Lawrence (en vermell)⁷⁹. Els noms es posen en castellà, de la mateixa manera com ell els va identificar en els seus escrits.

Tret del “Plano de los alrededores de la ciudad de Barcelona y proyecto de su reforma y ensanche”, dissenyat l'abril de 1859 per Ildefons Cerdà, “enginyer de camins, canals i ports”.

Calle de San Juan, 35 (avui carrer Monistrol).
Primer domicili, impremta, escola i Sala de culte.

Calle de San Gabriel, 9. Escola i Sala de culte.

Calle de la Estrella, 79 (avui carrer de Martínez de la Rosa). Escola.

Calle de San Pablo, 37-39 (avui carrer d'Igualada). Casa d'Asil i Hospital i escola.

Calle Torrente de las Flores, 92. Segon domicili i llibreria.

Calle de la Encarnación, 42. Impremta.

Calle de San Domingo, 9. Impremta.

Calle de Santa Águeda, 45. Sala de culte (substituí a la del carrer Sant Gabriel, any 1919).

Calle de Teruel, 22. Sala de culte (substituí a la del carrer de Santa Àgueda, any 1927).

ELS DARRERS ANYS DE LAWRENCE

Lawrence i la seva família no van estar sempre a Barcelona. Tornaven a Anglaterra de manera regular durant el període de descans o vacacional que tenien tots els missioners, o per qüestions de salut, com va passar el maig de 1872, quan Lawrence i la seva dona es van trobar malament i van restar un temps a Anglaterra. L'any següent, per exemple, Lawrence aprofità l'estància al seu país per assistir a reunions amb la Trinitarian Bible Society i dirigir reunions a Londres, Grantham, Portsmouth o Islington.

Tots els seus fill excepte el darrer, Thomas Edward, van néixer a Anglaterra (Leominster, Barnstaple o Cardiff), i és molt probable que Lawrence hagués estat present en els naixements de Hester (1871) i de Robert (1872).

L'any 1877, Lawrence va estar també a Anglaterra i tingué reunions per donar explicacions sobre la seva obra missionera i aconseguir que la Trinitarian Bible Society acceptés la impressió d'una Bíblia popular a preu barat. Però a partir d'aquell moment la seva figura quedà gairebé desapareguda i se saben poques coses.

Passat aquell any, ja no va ser inclòs en les llistes de missioners redactada pels Germans de Plymouth a la revista *Echoes of Service*; quan George Müller va venir a Barcelona en el mes de desembre de 1878, no apareix cap menció sobre Lawrence, però sabem que aquest encara hauria obert una nova escola l'any 1879 al carrer de la Concòrdia, 38, el “Colegio de la Salud para Señoritas”. El 31 de maig de 1881 va acabar el contracte amb els carruatges bíblics i no es va renovar; i en un fulletó publicat per *The Missionary Echo* l'any 1884 es comentava que Lawrence hauria renunciat a l'obra d'Espanya des de feia algun temps; i el fet que no se'l citi més fa pensar que entre els seus col·laboradors més propers s'hauria produït un distanciament radical.

Finalment, sabem per una cita d'Alexandre Empaytaz que Lawrence s'hauria retirat del servei als voltants de l'any 1881 i hauria tornat a Anglaterra, a Cardiff, on hauria regentat un cafè que tenia com a objectiu la rehabilitació de l'addicció a l'alcohol, i a més també va ser propietari d'una alberg al moll per a mariners sense sostre. L'any

⁷⁹ En verd es marquen altres carrers per servir d'orientació al lector.

1885 va morir en aquesta ciutat gal·lesa la seva dona Sarah Sophia degut a una bronquitis crònica, una afecció que Lawrence també havia patit esporàdicament. Però poc més tard, ell tornaria a Espanya i ho faria de manera definitiva.

L'any 1889 fundà una congregació a Campo de Criptana, una població molt propera a Alcázar de San Juan, a la província de Ciudad Real. Allà varen succeir greus episodis dels quals en va ser testimoni el missioner alemany Fritz Fliedner⁸⁰. En aquell lloc ja vivien algunes famílies evangèliques i un d'ells, de cognom Leal, era amic de Lawrence i li oferí la seva casa com a capella de culte. Lawrence hi va anar acompanyat d'algun col·laborador i de tres filles seves, Elizabeth, Amelia i Hester, i es va inaugurar la sala amb una gran concurrència.

Diumenge següent havia de celebrar-se un nou culte, però a la mateixa hora es posà en moviment una gran processó, una rogativa del rosari, “amb la qual volien espantar els heretges, impedint el seu nefast intent d'omplir Criptana amb l'Evangeli”. El pitjor va ser que la processó passà per davant de l'església evangèlica i començaren a proferir insults i amenaces de tot tipus, i inclús van intentar penetrar a dins. En aquell moment aparegué pel carrer Lawrence amb les seves filles, disposat a dirigir el culte, i la cridòria ja va ser espantosa: “¡Santa Madre, matadlos!, ¡Padre nuestro, degolladlos!”. Amb moltes dificultats van poder entrar a la capella, però es temia que aquella gent assaltàs la casa i matés tothom que es trobés a dins.

Afortunadament, un grup de la Guardia Civil passava per allà i netejà el carrer fent retrocedir la processó, i més tard acompanyà els Lawrence al seu domicili. Posteriorment, va ser tancada la capella, “provisionalment”, per evitar més aldarulls, però ells no es van atemorir i els feligresos es reunien totes les nits a casa de Lawrence per llegir les Escripures i aprendre els himnes que cantaven les seves filles. Això tampoc agradà a les autoritats i una nit es presentà la policia per comunicar que se'ls havia imposat una multa de quinze pessetes, perquè el cant molestava a tot el veïnat. Ells no en van fer cas i seguiren cantant: “Els nostres càntics es van sentir de ben lluny, i si algú de vosaltres hagués passat per allà, de seguida hauria reconegut la música de ‘Despertad, la voz nos llama’, ‘A la luz, a la luz’, ‘Te alabamos, ¡oh gran Dios!’, ‘De Jesús cordero soy’, ‘Alma, bendice al Señor, Rey potente de gloria’, i altres més”.

⁸⁰ Fliedner, conegut a Espanya amb el nom de Federico, va ser el primer missioner alemany d'aquest país, entre 1869 i 1901, any de la seva mort. Havia nascut a Düsseldorf l'any 1845 i era fill del pastor Theodor Fliedner, fundador de les famoses Diaconises de Kaiserwerth que sentà els fonaments de l'enfermeria moderna. Va estudiar Teologia i es doctorà a Tübingen, participant com infermer en la guerra de Prússia contra Àustria.

Quan va arribar a Espanya es va establir a Madrid, on va aprendre l'idioma i estudià medicina a la Universitat Central. Començà el treball religiós a l'església de Jesús, en el carrer Calatrava, el pastor de la qual era Francisco de Paula Ruet, a qui va succeir el 1878. Dos anys més tard va comprar una casa en runes a El Escorial, on s'havia allotjat segles enrere el mateix rei Felip II, i instal·là un hospici per orfes i una escola, la “Casa de Pau”.

Va participar molt activament en la formació de l'església cristiana espanyola (1872), que va ser l'origen de les actuals Església Evangèlica Espanyola (IEE) i Església Reformada Episcopal (IERE). El 1873 va fundar la ‘Librería Nacional y Extranjera’, una editorial amb un ampli fons d'obres literàries, llibres de text i publicacions periòdiques; i ell mateix també va escriure diverses biografies, com la del missioner i explorador David Livingstone o la de Martin Luter. Amb l'ajut de la seva dona Joanna Brown, d'origen escocès, varen crear un centre privat de batxillerat amb els seus propis fons, el magnífic col·legi ‘El Porvenir’, inaugurat el 31 d'octubre de 1897 i actiu avui en dia. Fliedner morí a Madrid el 25 d'abril de 1901 a causa de la febre tifoide.

Les persecucions no es varen aturar i durant la processó del Corpus Christi tots els nens, “grans i petits, es varen dirigir a la casa de l’evangelista, bombardejant-la a pedrades! I pel pes de les pedres ja es veia que alguns adults també hi haurien intervingut”. A més, cantaven cobles burlesques: “Cuando muera el tío cojo, sé dónde le enterraremos, donde tiran a los perros, desolladero de cuervos”⁸¹. A un dels seus ajudants li van posar de sobrenom ‘Marquitos’, perquè havia venut molts evangelis de Marc, i li cantaven “Rogando a Dios por España, Marquitos subió a los cielos y San Pedro respondió: te voy a romper los huesos”; “Por dos perras los garbanzos, por una perra jabón, y fuera los protestantes que no tienen religión”.

Lawrence es queixà a l’alcalde i aquest respongué amb cinisme que no se’ls perseguia en absolut i podien estar segurs que “la noble nació espanyola els protegiria en tots els seus drets”. Més tard els va enviar un escrit oficial en el qual es llegir en una cantonada: “Alcaldia, oficina internacional”.

Lawrence i les seves filles van seguir patint de valent a Campo de Criptana. Una nit van intentar matar-lo amb una falç mentre obria la porta de casa seva; i en una altra ocasió, les tres filles, que ja no gosaven sortir al carrer i romanien sempre amb els porticons tancats, van ser assaltades per un grup d’homes, de manera que van haver de fugir a Alcázar de San Juan. Una comissió de pastors de Madrid va reclamar al Ministeri de la Governació i aconseguí que la capella pogués ser novament utilitzada, però Lawrence va ser atacat poques setmanes després i ferit de tal manera que va haver de guardar llit durant dies. Després d’això ja varen decidir abandonar la missió i no posar-se més en perill.

Fliedner hi tornava per predicar els diumenges, amb gran risc per la seva seguretat, rebent insults i pedrades i havent d’intervenir la policia. Quan tornà a Madrid, va escriure al seu amic Cánovas del Castillo, en aquell moment president del Consell de Ministres, tot dient-li que mai havia vist uns aldarulls d’aquelles característiques. Ell respongué molt afablement que s’havien enviat les ordres pertinents al governador de la província i al jutge per evitar que tornés a haver més incidents.

Efectivament, des d’aquell moment va ser preservada la tranquil·litat, però en les posteriors reunions dels diumenges, durant el culte apareixien ocells volant dins l’església, un ratolí que va pujar per la faldilla d’una dona, un llangardaix i fins i tot una serp que mesurava gairebé un metre: “Tothom es va enfilar a les taules i als bancs, els nois cridaven, hi havia trepitjades i queien els bancs; l’enrenou va ser terrible fins que van matar la serp”. Fliedner seguí viatjant amb regularitat a Camuñas, a pocs quilòmetres d’Alcázar de San Juan, i d’allà es desplaçava també a Campo de Criptana, però a principis del segle XX una gran part de la congregació s’havia dissolt.

Sabem que l’any 1890, George Lawrence va establir-se de manera definitiva a Caldes de Montbui, però la relació amb aquesta població venia de molt temps abans. Entre els anys 1873 i 1874, dins del marc de la tercera Guerra Carlina, la influència militar i política del carlisme aconseguí el màxim apogeu i arribà a controlar dos terços del territori català. Tenien la seva capital a Olot i dominaven tot l’interior de Catalunya

⁸¹ Sembla ser que Lawrence coixejava una mica en aquella època.

al nord de Manresa, però a més gaudien d'una gran presència en nombrosos municipis fora del seu territori, amb una important influència en el poder local.

Després de la batalla d'Alpens (9-10 de juliol de 1873), guanyada pels carlins, en la qual varen poder controlar les ciutats de Berga i Igualada i posaren en perill les de Manresa i Vic, la situació de les tropes liberals era força caòtica, es produïen dimissions i desercions, i els comandaments liberals es van limitar a defensar les ciutats on es trobaven.

A Sant Feliu de Codines, les tropes carlines van comprovar que Granollers, Terrassa i Sabadell comptaven amb grans guarnicions liberals, de manera que l'exèrcit carlí va decidir atacar Caldes de Montbui, que es trobava al límit del territori. Aquesta vila, l'antiga Aquae Calidae dels romans, era un enclau estratègic important, ja que està situada a la zona septentrional de la depressió prelitoral, a l'antic camí que des de Vic conduïa a Sabadell i Barcelona. D'altra banda, els vuit balnearis i dos hospitals existents en aquell moment, un d'ells militar, eren aprofitats per les qualitats terapèutiques de les seves aigües i constituïen un poderós argument per mantenir la vila al marge dels conflictes i ser utilitzada per l'atenció dels ferits. Fins i tot, durant la guerra d'independència contra els francesos, es va intentar declarar-lo poble neutral perquè els militars de tots dos bàndols, acompanyats pels seus metges, poguessin fer ús dels banys.

Tanmateix, en aquella època la vila no comptava amb grans defenses, ja que la muralla medieval havia quedat absorbida per les cases que s'hi havien adossat i es convertia en un fàcil objectiu si es produïa un atac; a més, els carlins tenien molts partidaris dins la vila, sobretot els propietaris d'alguns balnearis. En aquell estiu de 1873, a Caldes hi havia dos batallons liberals, uns cinc-cents homes armats, més cent vuitanta veïns també armats que formaven part del sometent. Però el 29 de juliol de 1873, les tropes carlines s'internaren pel Vallès i es decidiren atacar Caldes de Montbui.

Els liberals van planificar la defensa de la plaça a l'antic balneari de Can Rius. Les hostilitats es van iniciar en el Santuari del Remei i després de violents tirotejos, les tropes carlines van haver de replegar-se als afores. Més tard es produí un segon assalt carlí on van haver terribles combats cos a cos, fins que van arribar reforços en ajut dels liberals des de Sabadell, Barcelona i Granollers, i els carlins van ser rebutjats definitivament. Aquella batalla va ser molt crua i encara que les fonts divergeixen, en el bàndol carlí haurien mort uns seixanta soldats i ferits uns cent vint; i en el lliberal, uns vint morts i quaranta ferits, als que caldria afegir entre els vilatans un mort i dos ferits. L'hospital que es trobava a la Plaça del Lleó es va fer càrrec de l'atenció als ferits.

Els diaris de l'època anaven plens d'aquesta notícia i fins i tot el The Times de Londres se'n va fer ressò. Lawrence també ho va saber i decidí anar a Caldes, segons queda documentat per una carta que ell envià el mateix 1873 a la Scottish Bible Society per la qual treballava:

La ciutat està sota la llei marcial i el senyor Lawrence ens afegeix que l'únic grup a qui se li permet reunir-se és el que envolta constantment el carruatge amb les bíblies. Mr. Lawrence té ara llibertat per entrar a les presons i hospitals, on es complau a portar l'evangeli de la llibertat i la salvació. Acompanyat per Mariano⁸², va visitar l'hospital

⁸² Es referia a Mariano Aznar, un col·laborador de Lawrence que l'any 1870 va ser enviat a Figueres. Allà va obrir una llibreria al carrer Nou i va obtenir permís per ensenyar els nens a llegir i escriure i celebrar

de Caldas de Montbuy, una ciutat de 6.000 habitants, que poc abans havia estat atacada per una gran força de carlins. Mentre el colportor anava de casa en casa fent el primer oferiment d'Escriptures de què ha gaudit aquesta ciutat, el senyor Lawrence va entrar a l'hospital, on immediatament li va cridar l'atenció un ferit que llegia el seu Nou Testament.

A partir de 1873, Lawrence hauria mantingut algun tipus de contacte amb la població de Caldes de Montbui, però es desconeix el moment exacte en el qual es va establir l'escola i l'església evangèlica⁸³. La seva filla Elizabeth no comenta res sobre l'escola de Caldes en el seu llibre *The Aurora in Spain*, publicat l'any 1880, però sí ho fa força anys més tard, entre 1896 i 1900 en cartes enviades a *Echoes of Service*, com el seu pare havia fet abans tantes vegades.

Hi ha constància que George Lawrence es va establir a Caldes l'any 1890 i va viure en una casa del Passeig del Remei, 23, als afores del poble. Possiblement hauria vingut a aquesta vila després de la mala experiència tinguda a Campo de Criptana i s'hi va instal·lar amb les seves filles Elizabeth, Hester i Amalia.

En aquell moment o poc després s'hauria fundat l'església. L'escola s'hauria iniciat amb tota seguretat a finals de 1891 o potser principis de 1892, coneguda popularment com "l'escola dels pobres"⁸⁴. Malgrat haver altres col·legis a la població, un de religiós catòlic i un altre de públic, des d'un bon principi rebé una nombrosa assistència i ràpidament es creà una escola nocturna per adults. De fet, les tres filles de Lawrence eren mestres i ja tenien una gran experiència a partir de les classes donades a Barcelona. Els infants pagaven 10 cèntims de pesseta cada setmana, que incloïa material, llibres, un regal de Nadal i sembla que la bata també, però s'acceptaven igualment a les famílies que no disposaven de recursos.

George Lawrence va morir d'un vessament cerebral el dia 9 de gener de 1894 a les vuit de la nit, en el seu domicili de Caldes de Montbui, als seixanta tres anys d'edat. Dos diaris van donar la notícia de la seva mort: *La Vanguardia* publicà una escarida nota cinc dies més tard, limitant-se a dir que era sogre de Johann Christian Pundsack, amb qui el rotatiu mantenia relacions comercials: "Ha fallecido en Caldas de Montbuy don Jorge Lawrence, padre político del representante de la casa constructora de la rotativa alemana que estrenó La Vanguardia hace poco, nuestro amigo particular el señor Pundsack, a quien damos nuestro pésame".

El diari barceloní *El Diluvio*, que arribà a tenir una tirada d'entre 50.000 i 150.000 exemplars i era el segon més venut de la ciutat, amb una tendència progressista i republicana, oferí una informació molt més completa. Així, en l'edició de la tarda del 10 de gener ja es podia llegir que "Ha fallecido en Caldas de Montbuy don Jorge Lawrence, propagandista de la libertad religiosa en Barcelona y su llano y fundador de un sinnúmero de escuelas en Gracia, Barcelona y Barceloneta".

reunions religioses en el mateix local.

⁸³ Molt posteriorment, i durant gairebé trenta anys, exceptuant el període de la guerra civil, es faria càrrec de l'obra el matrimoni compost pel missioner Joseph Harvey i la seva esposa Eliza Jane, una de les filles de Henry Payne, coneguda com Juanita.

⁸⁴ Pablo Enrique Le More, estudiós de la Bíblia a Espanya i referent evangèlic, posava com a data de fundació de l'església l'any 1891 (Edificación Cristiana, nº 130. Noviembre-Diciembre 1988).

A la pàgina següent s'afegia una gran esquela mortuòria sobre els detalls de l'enterrament que es faria el dia següent a Caldes, a més d'informació relativa al seu treball com a missioner i acompanyat de dues estrofes de l'himne "Promete a los suyos el Salvador un Hogar"⁸⁵. El diari anunciava que l'enterrament tindria lloc al Cementiri Civil de Caldes de Montbui el dia 11 les 11 hores del matí, i la processó sortiria de l'escola evangèlica de la vila. Pels que vinguessin de Barcelona, se'ls recomanava que agafessin el tren que sortia de l'Estació del Nord a les 6,37 hores del matí.

L'assistència al sepeli va ser espectacular, sobrepassant les mil persones, vint-i-cinc d'elles procedents de Barcelona. Aquesta quantitat, ja de per sí considerable, és encara més significativa si es compara amb el nombre d'habitants de la vila, que al febrer d'aquell any era de 3.737.

La revista *El Cristiano*, en la seva edició del 25 de gener de 1894 (nº 1.203), també va fer referència al seu traspàs tot exposant els aspectes de la seva personalitat i treball, afegint que el seu enterrament va ser tota una manifestació de simpatia i se dol com mai s'havia vist a Caldes, amb l'assistència de més d'un miler de persones i amb el taüt, on es van posar les banderes espanyola i britànica, conduït a espatlles d'un grup de pares dels alumnes de l'escola.

La comitiva fúnebre no va fer cap manifestació religiosa degut al precepte que marcava la Constitució de 1876, que prohibia tota manifestació religiosa en espais públics excepte si es tractava de la religió de l'estat, la catòlica⁸⁶. En els diversos discursos pronunciats al cementiri es ressaltà la vida de treball, fatiga i sofriments que el difunt havia hagut d'afrontar per la seva religió, així com "la predicació i pràctica dels seus ideals, basats tots ells en la llibertat de consciència i en el lliure examen de l'Evangeli"

Dos dies més tard, *El Diluvio*, en la seva edició matinal, publicà una ressenya sobre Lawrence, "un dels propagandistes més constants, més antics i més desinteressats de la lectura de la Bíblia", i fer constar de manera clara i repetida que no es lucrava amb els ajust econòmics que rebia de les agències missioneres per poder portar la seva tasca, segurament com a resposta a les acusacions que circulaven llavors, que els missioners es beneficiaven d'aquests ajuts i els convertits ho eren pels diners que se'l donava a canvi:

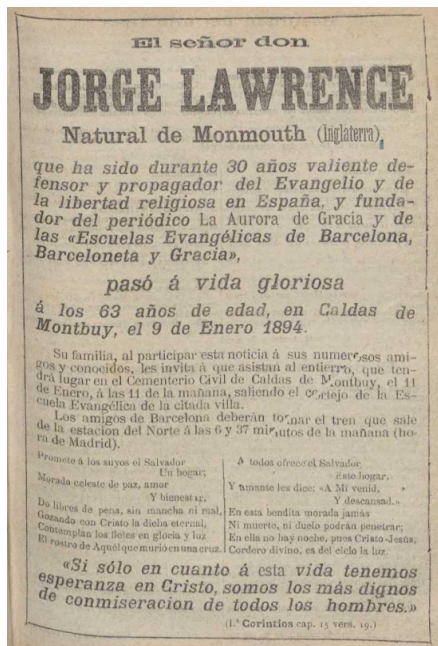
Els seus fets van consistir a no acceptar més que donacions purament voluntàries, aplicant els diners que rebia al seu sosteniment, a la propaganda dels seus principis, a la fundació d'escoles, o a cases d'asil, com la del Bon Samarità que va establir a Gràcia, i on el primer malalt que rebé provenia del combat ocorregut a Sarrià al gener de 1874⁸⁷. El senyor Lawrence es dedicava a la feina manual durant les estones que li deixaven lliure les seves múltiples ocupacions; perquè així, els fons que rebia en

⁸⁵ L'himne va ser compost per William A. Goden, amb lletra de Maryu Leslie que va ser traduïda al castellà per Elizabeth Lawrence.

⁸⁶ No es permetia que el seguici passés per la carretera sinó que ho havia de fer pels camins que vorejaven Caldes, en silenci i sense cap tipus de cant ni gesticulació, tal com ordenava aquella Constitució borbònica de 1876 que estaria vigent fins el 1931, que en el seu article 11 deia: "La religión católica, apostólica, romana, es la del Estado. La Nación se obliga a mantener el culto y sus ministros. Nadie será molestado en el territorio español por sus opiniones religiosas ni por el ejercicio de su respectivo culto, salvo el respeto debido a la moral cristiana. No se permitirán, sin embargo, otras ceremonias ni manifestaciones públicas que las de la religión del Estado".

⁸⁷ L'articulista del diari confon la Casa d'Asil amb el Bon Samarità.

qualitat de donatiu els podia allargar més i tenir més recursos per prosseguir amb la seva tasca missionera.

George Müller va enviar a Christian Pundsack el condol a la família tan aviat com es va assabentar de la mort de Lawrence, potser a través dels seus tres fills que llavors vivien a Cardiff: George, Anita i Thomas Edward.

El certificat de defunció especificava que el cos havia de ser enterrat a la secció de dissidents del cementiri municipal amb els demás creients evangèlics locals, amb ple coneixement que això suposava ser enterrat al terra i sense cap descripció. Es pretenia que tot fos anònim, com una fosa comuna. La marginació de les famílies que no professaven la religió catòlica s'explicita en les bases que elaborà la Junta del Cementiri de Caldes l'any 1890 i que l'Ajuntament aprovà per unanimitat:

El cotxe fúnebre servirà únicament per a la conducció dels cadàvers destinats al cementiri catòlic. En el cas de la conducció d'un cadàver al dipòsit dels dissidents, es deixa llibertat completa a la família del finat per escollir el mitjà de conduir-lo al seu destí. Si es presentés el cas en què la veritable prudència aconsellés prestar el cotxe fúnebre dels catòlics per a la conducció del cadàver d'un dissident al seu cementiri, resoldrà el cas afirmativament o negativament la majoria de la Junta, i si no n'hi ha, el Sr. Alcalde i el capellà del poble. Resolt el cas per l'afirmativa, els seran tretes al cotxe fúnebre les insígnies de la nostra sacrosanta Religió.

Quan morí el pare, les tres filles van anar a viure al carrer Major, 42, i s'hi estarien quatre anys. A Caldes va haver força oposició a la tasca d'aquesta escola i era freqüent escoltar als alumnes del col·legi de les monges cridar la coneguda cançó "Fuera, fuera protestantes, fuera, fuera de la nación, que queremos ser amantes del Sagrado Corazón!". La resposta dels protestants va ser inventada per Elizabeth i deia "Fora la ignorància, fora va! Visca l'Evangeli i la Llibertat!".

Membres de l'església de Caldes, en una fotografia dels voltants de 1896. A la dreta, i de peu, es pot veure a Hester recolzada a la paret, i al seu costat a Elizabeth i Amelia. A l'esquerra i amb bigoti, George Lawrence junior. [Referència de la foto?](#)

El 27 de novembre de 1897 va morir Amelia Lawrence a causa d'una peritonitis tuberculosa després de disset dies de patiment, quan només tenia vint-i-set anys. La comunicació de la defunció davant del Registre Civil la va fer Isabel Mumbrú en qualitat de representant de la família, la qual cosa demostra que tenien una bona amistat.

Ella era la dona de Josep Serracant Grañé, un bon amic de Lawrence, republicà i ateu, que seria regidor de Caldes durant vint-i-quatre anys i el seu alcalde entre 1897-1898. Per disposició testamentària disposà que fos enterrat a la mateixa zona del cementiri que Lawrence, en el sector dissident, "per no considerar-se catòlic ni seguir les directrius de Roma", on reben sepultura els jueus, maçons, membres de confessions diverses, suïcides, etc., tots aquells que eufemísticament s'anomenaven no batejats⁸⁸.

Robert Chapman va enviar una carta pastoral per consolar Elizabeth per la mort de la seva germana i ella escrigué a *Echoes of Service* que se sentia "aclaparada per l'amor i amabilitat dels caldenss, els convertits i els no convertits també. No sabíem que teníem tants amics de veritat al poble". Henry Payne també va escriure a *Echoes of Service*:

Haureu sentit a parlar de la marxa per estar amb Crist de la nostra germana Amelia Lawrence. Durant l'hivern va estar molt a Barcelona i assistia regularment a les nostres reunions. La seva marxa és una gran pèrdua per a nosaltres, ja que era un vincle entre els uns i els altres, i el seu esperit pietós sempre ens va fer bé. La meua estimada dona i jo, juntament amb el meu fill Henry, vam anar al funeral dissabte passat. La seva germana Bessie estava meravellosament serena. Va dirigir els cants tant a la sala de reunions com a la tomba, on va parlar als presents. Altres membres de la nostra congregació també van assistir al funeral.

⁸⁸ Eren coneguts els impediments que acostumaven a posar els ajuntaments i autoritats eclesiàstiques a l'hora de donar permisos per construir nínxols en els cementiris civils, de manera igualitària amb els catòlics, perquè ser enterrat a terra era considerat vergonyós pels vilatans. Serracant va comprar diversos nínxols a la part dissident del cementiri, i posteriorment a la seva mort, la família els cedí temporalment o de manera indefinida a evangèlics i persones d'altres creences.

Ara ja només només quedaven Elizabeth i Hester, però van continuar la seva tasca a l'escola de Caldes i també van fer algunes visites a Granollers. L'any següent van canviar de domicili, ara a la Plaça Moren, 16, i després al carrer de la Carretera, 55. Des de 1896, Elizabeth va escriure força articles a la revista *Echoes of Service*, la mateixa que durant uns anys havia reportat informació sobre el seu pare.

“Escola dels pobres” de Caldes de Montbui. Elizabeth Lawrence es troba a l’esquerra, aguantant una pissarra; i a sota seu la seva germana Hester.

Fotografia feta als voltants de 1896-1897 i reproduïda per Josep Poch Monserrat.

La vida a Caldes no era senzilla i moltes dones i noies treballaven a les fàbriques des de les 5 del matí fins a les 7 de la tarda, amb un interval d'unes dues hores per dinar, “i en molts casos guanyen menys de 5 xílings a la setmana⁸⁹. La major part de la gent subsistia a força de “verdures, pa i vi autòcton. Aquesta dieta, unida a la dura feina, no els dona una constitució gaire forta i a l'hivern ens fa pena veure com són de pàl·lids i afamats alguns dels nostres petits escolars; i la seva roba sol ser molt escassa i mig estripada”. Elizabeth considera força bàrbars els costums dels vilatans, quan per exemple, “els dies de sants festius sants es lliguen coloms a un pal, amb el cap avall, i nens i homes competeixen per matar a pedrades aquestes aus indefenses i pacients. Es permeten tants llançaments per cinc cèntims, i el que finalment mata l'ocell, després d'un patiment que és potser perllongat, el reclama com a premi. No necessito esmentar les cada cop més populars corregudes de bous i altres esports cruels. Veritablement Espanya és un dels llocs foscos de la terra, plens de llocs de crueltat, i necessita l'evangeli tant o potser més que Àfrica Central”.

Elizabeth va passar algunes temporades amb la salut afectada, se sentia força cansada i es reposava mitjanament a l'estiu a Barcelona, quan les escoles tenien vacances durant sis setmanes; i de vegades les havien d'interrompre abans del previst, era una feina dura perquè entre els alumnes hi ha nois, noies i nens petits, i “a Hester li resulta impossible suportar la càrrega d'ensenyar tota sola a tants nens”.

⁸⁹ Elizabeth feia el canvi de moneda espanyola a l'anglesa perquè els seus escrits es publicaven a Anglaterra i es feia més comprensible pels lectors de la revista.

El 22 d'agost de 1903, Elizabeth va escriure a *Echoes of Service* que “després d'una llarga reflexió en oració, hem decidit deixar Caldes de Montbuí, on hem treballat amb dedicació durant una mica més d'onze anys, i obrir una escola a Sabadell, una ciutat més gran a uns trenta quilòmetres de distància”. L'escola de Caldes no va ser tancada, sinó que es va deixar a càrrec de professor locals, perquè “creiem que serà bo per al seu creixement espiritual que depenguin menys dels obrers estrangers. Necessiten adonar-se de la seva responsabilitat de fer servir els dons que posseeixen per difondre el coneixement de la veritat entre el seu propi poble.

Elizabeth i Hester van marxar a Sabadell i al principi van viure al carrer Ample, 95, on van contractar “un professor suís que donava classes de gimnàstica”. Al principi només tenien l'escola diürna, però ella es lamentava que “no tinc ni forces per emprendre noves feines”, i l'escenari que es van trobar li va semblar també molt negatiu:

Crec que Sabadell és un dels llocs més foscos que es poden trobar en aquest país. Els pares dels nostres alumnes són majoritàriament catòlics romans, almenys en aparença, però en el fons probablement són totalment indiferents als assumptes eterns. Alguns són espiritistes i altres es diuen a si mateixos lliurepensadors, mentre que uns quants són protestants. Però en gairebé tots els casos la influència de la llar sobre els pobres nens és molt dolenta: des dels seus primers anys són portats pels seus pares a tots els espectacles indignes com teatres, cafès, salons de música, salons de ball, etc., i així es familiaritzen amb el mal en totes les seves formes. I, tot i això, abunden les esglésies, els convents i els monestirs amb sacerdots i monges, mentre que els serveis religiosos i les processons semblen estar sempre molt concorreguts.

Tanmateix, l'escola progressava adequadament i els alumnes eren majoritàriament de les classes treballadores perquè no es podien permetre pagar quotes elevades i moltes famílies es trobaven sense feina. La resta d'escoles estaven gairebé totes en mans de capellans i monges, on estudiaven els nens de classes altes i mitjanes, tot i que aquells alumnes eren en general “més barroers i revoltosos que en altres llocs. És espantós sentir el llenguatge vil i blasfem que fan servir nens força petits quan juguen als carrers; i en la majoria dels casos semblen imbuir-se a una edat primerenca de les opinions i expressions infidels dels pares. És trist veure com la superstició de tota mena està tan arrelada a la gent d'aquest dissortat país. Gairebé sense excepció, són fermes creients de la bruixeria, la fetilleria i altres deliris satànics”.

Escola de Sabadell, amb Hester i Elizabeth Lawrence al bell mig de la tercera fila.

Fotografia feta possiblement l'any 1904.

L'any 1906, les dues germanes es van traslladar a una casa més adequada, al carrer de Santo Domingo, 18 bis, perquè el nombre d'alumnes havia augmentat. A principis d'aquell estiu es va llogar una gran sala per celebrar els exàmens públics: "Hi van assistir unes 600 persones, entre les quals hi havia romanistes, espiritistes i lliurepensadors, però tots es van comportar de manera tranquil·la i respectuosa. Els nens, a més dels temes habituals, van recitar passatges de les Escriptures i himnes, i van respondre preguntes que feien referència al camí de salvació a través de Crist".

Elizabeth ja no va escriure més informes a la revista *Echoes of Service* amb posterioritat a 1907, tot i que seguí sent corresponsal d'aquella publicació fins el 1911. El 1908, Elizabeth traspasà l'escola de nenes anomenada Colegio Progresista al pastor Antoni Estruch⁹⁰, i totes dues ja van marxar de Sabadell.

Hester tornà Anglaterra i es quedà vivint amb la seva germana Nita. Elizabeth anà a viure a Barcelona, al carrer Llàlria, 91, baixos, i fundà el Colegio Anglo Ibérico, on professores angleses donaven classes generals i particulars. Més tard, el 7 de gener de 1917 s'anunciava al diari La Vanguardia un nou curs donat a la English School del carrer Provença, 250, del qual Elizabeth n'era la directora (probablement aquesta escola ja s'havia fundat abans). Es donaven classes a nens i nenes per part de professors nadius i també es rebien classes de gimnàstic a càrrec d'un professor suec.

⁹⁰ L'any 1902, el reverend Antoni Estruch rebé l'encàrrec d'organitzar una comunitat reformada a Sabadell i l'any següent es fundà l'església agrupant diverses famílies procedents de Monistrol i recollint alguns fidels disgregats de l'església baptista que havia patit una forta divisió interna. A partir de 1905 organitzà una escola per nens que seria un referent en el món educatiu pels seus mètodes pedagògics moderns i liberals.

Antoni Estruch havia nascut a Monistrol de Montserrat l'any 1870 i va ser el primer batejat d'aquesta població amb la col·laboració d'Alexandre-Louis Empaytaz, que fundà una escola. Més tard va ser nomenat diaca, prevere i pastor i mestre de la seva escola. Va viure a Madrid a la comunitat del bisbe reformat Joan Baptista Cabrera i es casà amb la seva filla Magdalena. Un cop iniciada la guerra civil va haver de tancar l'escola i l'any 1940 va ser denunciat i condemnat a desterrament, però el batlle de Sabadell va intercedir per ell i es pogué quedar a Sabadell. Va morir l'any 1954 amb els serveis religiosos restablerts però amb les escoles definitivament tancades.

El 12 de desembre de 1920, La Vanguardia publicava la notícia que el dia anterior s'havia fet una festa anomenada “de Nadal” en el gran saló de la Comèdia al barri de Gràcia, com cada any celebrava el col·legi Barcelona English School⁹¹. Va haver molta concurrència i es van fer cants de conjunt, diàlegs, gimnàstica rítmica, poesies i representació d'obres teatrals, aconseguint un gran èxit. Entre les famílies que van celebrar aquella festa es trobaven els Lawrence i els Pundsack.

Dos anys més tard, l'escola ja s'havia fet molt gran i Elizabeth va pensar que era hora de retirar-se i deixar el testimoni a uns altres. Però només un parell de setmanes més tard es va trobar malament i va perdre el coneixement. Va morir en el seu domicili barceloní del carrer Ferran Puig, 47 (torre) cinc dies després, el 7 de febrer de 1922, amb seixanta anys, per la mateixa causa que el seu pare, un vessament cerebral. L'enterrament tingué lloc al Cementiri Protestant de Barcelona i hi van assistir molts amics i familiars. Durant l'acte es va llegir i entonar l'himne “Grata nueva Dios proclama”, la lletra que havia estat escrita per ella mateixa⁹².

L'any 2008, i a proposta dels veïns del barri de La Bolera, l'Ajuntament de Caldes de Montbui va aprovar una moció per iniciar el procés de canvi del carrer Espartero, dedicat al general isabelí Baldomero Espartero, qui bombardejà Barcelona l'any 1842 i on es troba actualment la seu de l'església evangèlica. El 20 de febrer de 2010, diverses esglésies evangèliques, juntament amb l'Arxiu **Gràfic Documental Evangèlic de Barcelona** (AGDE), van presentar una petició per donar al carrer el nom de George Lawrence, el fundador de l'escola Evangèlica del municipi, “l'escola dels pobres”. La votació pública dels calderins es celebrà el 12 de desembre de 2011 i fou favorable al nom de Lawrence, amb 935 vots a favor dels 2.869 vàlids, de manera que el senyal indicatiu es col·locà el 15 de febrer de 2012⁹³.

Placa del carrer de George Lawrence a Caldes de Montbui. Fotografia de l'autor.

El cementiri civil de Caldes també patí algun enrenou ja que l'Ajuntament, desconeixent la seva funció funerària, havia decidit que el seu terreny s'annexionés a la resta del cementiri.

Alertats els representants de l'Església Evangèlica local, es presentà una queixa i les obres de demolició es van aturar.

⁹¹ El “Saló de la Comèdia”, situat al carrer Gran de Gràcia, 6, a tocar de la Casa Fuster, va ser un teatre inaugurat el mes de març de 1916 amb una capacitat per a 600 persones entre la platea i una galeria.

⁹² 1. Grata nueva Dios proclama / hoy al mundo pecador; / dulce nueva revelada / en la cruz del Salvador. Coro: *Luz divina resplandece; / muestra al triste pecador / que en la cruz de Cristo juntas / tu justicia y gran amor.* 2. Ciego el hombre, y obcecado / en las sendas del error, / desconoce y desconfía / de este Dios, / del Dios de amor. Coro. 3. Con ofrendas, obras vanas, / sacrificios sin valor, / piensa el hombre acongojado / propiciar su Creador. Coro 4. Habla Tú a los corazones; / muéstrate Dios Salvador; / y sin fin proclamaremos: / ¡Dios es luz! / ¡Dios es amor! Coro.

⁹³ En segon lloc va quedar l'opció de mantenir el mateix nom, amb 810 vots, donant per raó que el general Espartero també va deslliurar la població de l'amenaça de ser atacada per l'exèrcit carlí i per això li van dedicar el carrer l'any 1840. La tercera opció, posar el nom d'Esparter (mentestral que tenia per ofici fabricar i vendre objectes d'espart), va obtenir 302 vots.

Les tombes dels protestants es van senyalitzar amb creus de fusta i l'any 2012 amb pedres commemoratives. La placa principal dóna compte del nom de quinze persones enterrades, tot reconeixent que n'hi ha d'altres que no han pogut ser determinades. Al mateix temps es va incorporar al cementiri un placa memorial que recorda a “Jorge Lawrence Davis”, missioner, pastor evangèlic, mestre, nascut a Montmouth (País de Gal·les) l'any 1831⁹⁴ i mort a Caldes de Montbui l'any 1894. Al final s'afegeix un text de la Segona epístola a Timoteu (4:7): “He lliurat el noble combat, / he acabat la carrera, / he conservat la fe”⁹⁵.

Pedres commemoratives al cementiri civil de Caldes. A l'esquerra, la de Jorge Lawrence Davis, amb Joaquim Campistrón al seu costat, fundador de la Ruta Lawrence de Caldes de Montbui, fins a quaranta-un recorreguts a dia d'avui⁹⁶. A la dreta, el mural amb els noms d'alguns evangèlics enterrats, entre ells Amelia, la filla de Lawrence. Fotografia de l'autor.

⁹⁴ Durant molt de temps es pensà que Lawrence havia nascut l'any 1831, quan en realitat ho va fer el 1830.

⁹⁵ Actualment, l'“Associació Amics d'en George Lawrence” ofereix una ruta històrica que recorre l'itinerari del seu seguici fúnebre. El recorregut guiat porta els visitants pels carrers que formen l'antic barri protestant de Caldes: les cases dels creients locals des d'aquells dies, les seues de les escoles per a nens i adults i la Casa de les Trabucades, l'antic edifici que encara mostra els senyals dels danys causats per l'artilleria durant l'atac carlí del 1873. El recorregut acaba al cementiri.

⁹⁶ En un d'aquests recorreguts va participar Christina Evangelina Lawrence, besneta de George Lawrence, llicenciada en filologia anglesa, investigadora i autora de diversos articles sobre la història del seu avantpassat.

III. LA INFERMERIA EVANGÈLICA (1879-1936)

NAIXAMENT DE L'ESTABLIMENT

Alexandre-Louis Empaytaz va ser un missioner suís presbiterià nascut l'any 1837 a Pâquis, un barri de Ginebra. El 1862 va rebre el ministeri i després serví com a pastor a Saint-Imier i Sonvillier (cantons de Berna). L'any 1869 va ser enviat a Barcelona pel Comitè de Lausana, una organització suïssa d'ajuda a l'obra evangèlica, amb l'encàrrec d'atendre els protestants de parla francesa.

Empaytaz treballà al carrer de Sant Domènec del Call amb protestants francòfons i amb l'ajut de diversos col·laboradors fundà al Raval el col·legi evangèlic per a noies de la Santa Creu, al carrer Conde del Asalto (actual Nou de la Rambla). També es va fer càrrec de l'escola que Antoni Vallespinosa havia fundat al carrer de la Reina Amàlia, però el va haver de tancar l'any 1878 per la crisi econòmica que patí el Comitè de Lausana. Empaytaz també contribuï a l'establiment de les congregacions de Monistrol, Miravent i Reus, i d'algunes poblacions del Maresme com ara Premià, Canet i Vilassar.

En el mes d'agost de 1872, després que morís una dona evangèlica en un hospital catòlic sense que se li hagués prestat la cura pastoral adequada, la congregació va decidir que calia obrir un hospital protestant. Gràcies als ajuts de diversos donatius, llogà una habitació al pis on vivia un dels seus col·laboradors, Juan González, i el van equipar per poder cuidar malalts. El primer beneficiari va ser un sacerdot malalt que s'havia convertit al protestantisme, i un any més tard, aquell ajudant d'Empaytaz ja va haver de marxar perquè la infermeria ocupava tot el pis. No hi ha informació sobre el temps que durà aquesta modesta infermeria, ni si va haver alguna relació amb la Casa d'Asil que Lawrence havia inaugurat el 4 de juny de 1874.

La revista *El Cristiano* publicà el 17 de febrer de 1877 una bona notícia pel que respectava al menyspreu com es tractava als evangèlics que ingressaven en els hospitals públics: "L'any actual ha començat amb una reforma als hospitals en benefici nostre. Els malalts de la nostra església que per la seva pobresa es veien precisats a ingressar als hospitals, eren contínuament molestats per les germanes de la caritat, que oblidant-se de la caritat, es convertien en propagandistes de l'Església romana, amargant així el cor dels pacients i privant-los fins i tot del consol de veure els seus pastors i sentir les dolces paraules de l'Evangeli en els moments suprems de la mort. El Govern, per fi, ha vingut a posar remei a aquestes vexacions amb la següent Reial ordre":

Ministerio de la Gobernación. Subsecretaría.

Reconocidos son el deber y la necesidad de asilar y prestar los auxilios necesarios a las personas desvalidas cuya falta de recursos las lleva a los hospitales para la curación de sus dolencias, y determinado está en el artículo 11 de la Constitución de la monarquía, que nadie será molestado por el ejercicio de su respectivo culto, salvo el respeto debido a la religión del Estado.

Preciso es, pues, prevenir las dificultades que pudieran presentarse al llegar el caso de ingresar en los hospitales de la nación algún individuo que profese la religión reformista y necesite o desee los auxilios de los ministros del culto protestante.

Para este caso y con el fin de que en toda su integridad se cumpla el precepto de la Constitución, sin que surjan dificultades de ningún género, S.M el Rey (Q. D. G.) se ha servido disponer que en cada uno de los hospitales de la nación sostenidos de fondos del Estado, de la provincia y del municipio, se destine una sala o local donde puedan ser acogidos los enfermos que profesan el culto reformista, así como también ser auxiliados por sus ministros sin ocasionar perturbación ni violentar la conciencia de los demás. De Real orden lo digo a V. S. a fin de que con la urgencia posible disponga lo conveniente para el más exacto cumplimiento de esta disposición, sirviéndose acusar recibo.

Dios guarde a Vd. muchos años. Madrid, 5 de Enero de 1877.

L'any 1880, segons explica Klaus van der Grijp en la seva documentada obra *Historia del protestantismo español en el siglo XX*, Alexandre-Louis Empaytaz, Henry Payne i el missioner metodista Robert Simpson⁹⁷, que es reunien sovint i inclús s'havien posat d'acord tots tres en un reglament comú d'admissió que pogués evitar en certs casos el traspàs de membres d'una congregació a una altra, van anunciar l'establiment d'un hospital de tipus interdenominacional per atendre decorosament als evangèlics⁹⁸.

La revista mensual londinenca *Evangelical Christendom* publicava el gener de 1881 la notícia de que “els ministres de les tres esglésies protestants de Barcelona han rebut els fons que permetran la construcció d'un hospital per al tractament dels pacients que no siguin catòlics. Només hi ha un hospital catòlic romà a la ciutat i el tracte exercit cap als pacients protestants quan han ingressat ha estat molt cruel”. S'afegia la nota que les contribucions podien fer-se arribar a Anna von Mielecka⁹⁹, de Thedden Grange (Alton, Hampshire), o enviar-les a la secretaria de la Evangelical Alliance de Londres, a Adam Street, 7, a l'Strand.

⁹⁷ William T. Brown, un missioner metodista que treballava per la Societat Missionera Wesleyana, arribà a Barcelona l'any 1869, predicà l'evangeli i fundà una escola per a nens al carrer Abaixadors, 10, però quatre anys més tard marxà a Menorca i va ser substituït per John R. Griffin, que morí el 1876 d'una pleuresia. El seu lloc el va ocupar Robert P. Simpson el 31 de març de 1877, un escocès nascut el 1849 a Govan, molt a prop de Glasgow, provenia d'una família distingida que havia perdut el seu antic esplendor, disposava d'una petita fortuna i s'havia graduat en arquitectura. El seu desig era aprendre llengües modernes i servir com a missioner, i per això va anar en primer lloc a Algesires per aprendre el castellà, d'on passà a Barcelona per substituir Griffin. Durant anys va ocupar el càrrec de superintendent i tingué també cura de la missió de Madrid, però la seva salut era delicada i van arribar dos nous pastors per ajudar-lo. Finalment, el 1889 es retirà i tornà a Anglaterra, però més tard tornaria a Espanya i es feria càrrec de la missió a Águilas (Múrcia), una rica zona minera amb una nombrosa colònia anglesa, comissionat per la Societat Escocesa per a la difusió de literatura bíblica per a tota la península, treball que realitzà fins la seva mort, comptant amb tota una xarxa de colportors que recorrien el país venent bíblies i tractats.

⁹⁸ *Het Evagelie in Spanje*, juliol de 1880.

⁹⁹ Anna von Mielicka va ser durant molts anys una de les principals benefactores de la Infermeria Evangèlica, amb donacions pròpies o amb recaptacions d'altres donants que confiaven en ella i la feien receptora dels diners. Es desconeix quin era el seu lligam amb la Infermeria.

Van der Grijp explica que aquest hospital, que inicialment comptava amb vuit llits i estava ubicat en un petit xalet en un lloc alt als afores de la ciutat, es va obrir a finals de 1882. Es desconeix el lloc de la seva localització, però és molt possible que fos el mateix Hospital del Bon Samarità que Lawrence inaugurà a mitjans de l'any 1879 al carrer Torrent de les Flors, 92. La data de 1882 coincidiria amb la marxa de Lawrence a Anglaterra, i aquells tres missioners s'haurien fet càrrec de l'hospital que quedava sense direcció. A més, a la *Memòria* de l'Hospital de l'any 1909, quan aquest ja estava ben implantat al carrer de les Camèlies, es fa menció a la celebració del trentè aniversari de l'hospital; això és, el 1879. I l'any 1929 es celebrà el cinquantè aniversari, com bé consta en la *Memòria* d'aquell any.

Inicialment, aquest hospital va estar dirigit per una infermera evangèlica i un metge catòlic, probablement el doctor Ramon Monserrat Lucena. La junta directiva estava formada per Empaytaz, Payne i Simpson; i a partir de 1889 per J.G. Wheatcroft Brown, el missioner metodista que havia substituït a Simpson. Aquell mateix any, el 17 de maig, la revista *The Christian* informava en un petit article que l'any anterior havia estat “molt profitós per als directors d'aquesta excel·lent institució”, ja que s'havien atès un total de quaranta pacients que havien rebut en total 1.330 dies d'atenció a la Infermeria, el màxim servei que s'havia donat fins el moment. Es deia també que ja s'havien recaptat 777 lliures de les 1.000 que serien necessàries per a la compra del local hospitalari, però no queda clar si es referia a l'Establiment que tenien en aquell moment o al nou Hospital que comprarien uns anys més tard.

El doctor Monserrat, que treballà fins l'any 1930 a la Infermeria Evangèlica, i també a l'Institut d'Assistència Municipal i cap del dispensari de Gràcia, era fill de Gregori Monserrat, el mestre de l'escola pública de Caldes de Montbui; això el vinculava amb George Lawrence, i potser hauria estat ell mateix qui el recomanà. Monserrat estudià medicina a la Universitat de Barcelona i allà conegué a Dolors Lleonart, amb qui es casaria uns anys més tard¹⁰⁰.

L'any 1893, gràcies als donatius recaptats de diferents països, va ser possible la compra d'un edifici a l'actual carrer de les Camèlies. Es tractava d'una finca de 2.046 metres quadrats (50.400 pams quadrats) que envoltava la masia coneguda com a Ca l'Alegre de Dalt, construïda a finals del segle XVII, a tocar del torrent del Comte (actualment carrer de l'Escorial) i enderrocada el 1981¹⁰¹. L'antiga propietat va anar a

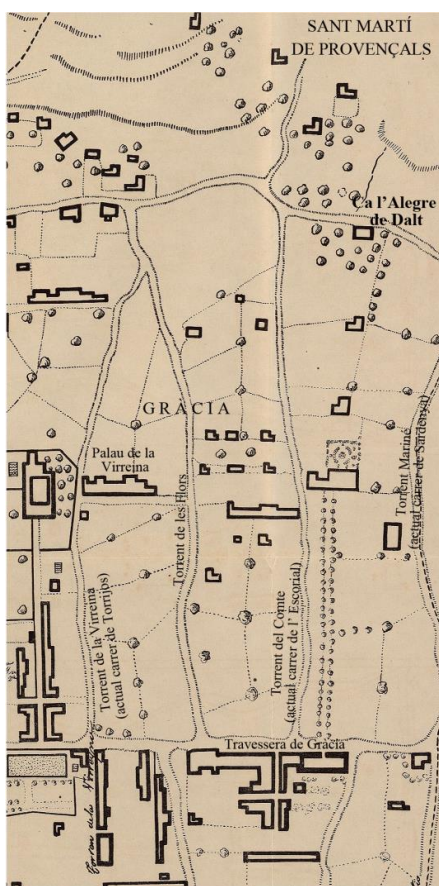
¹⁰⁰ Dolors Lleonart i Casanovas, filla d'Antònia i d'Andreu, un antic barber, dentista i més tard metge, va néixer a Breda l'any 1866. Va ser una estudiant brillant que assistí a l'escola de Lawrence del carrer San Gabriel a Gràcia. Amb només nou anys ja començà el batxillerat i un any després el diari *El Magisterio Español* (25 d'octubre de 1876) la felicità per “tan precoz señorita que a edad tan temprana ya tiene unos conocimientos de los cuales carece su sexo y la mayor parte del otro”.

Amb catorze anys inicià els estudis de medicina a la Universitat de Barcelona i obtingué un excel·lent en l'examen final de llicenciatura, quan només tenia dinou anys. L'any 1887, l'Ajuntament de Gràcia la nomenà Metge honorària de l'Hospital i Beneficència Municipal: “Aquesta distinció es deu a que dita senyoreta és la primera veïna que ha adquirit un títol facultatiu que a tan alt grau eleva la instrucció de la dona”. Va treballar en un consultoria que li havia muntat el seu pare al carrer Ferran fins que es va casar amb Ramon Monserrat, qui havia estat company de carrera. Tots dos van anar a viure al Passeig de Gràcia, 127, on van obrir una consulta mèdica en la qual ella hi treballà fins el 1935, un any abans de la seva mort. El 2006, l'Ajuntament de Barcelona li dedicà un carrer al barri de Vallcarca, el qual comunica els carrers de Gomis i d'Esteve Terrades.

¹⁰¹ La informació sobre la finca de Ca l'Alegre de Dalt i les descripcions sobre l'arquitectura i les obres fetes a l'hospital han estat tretes del treball *Valoració històrica patrimonial de l'Hospital Evangèlic* (2019), a càrrec de l'historiador Francesc Caballé i Esteve.

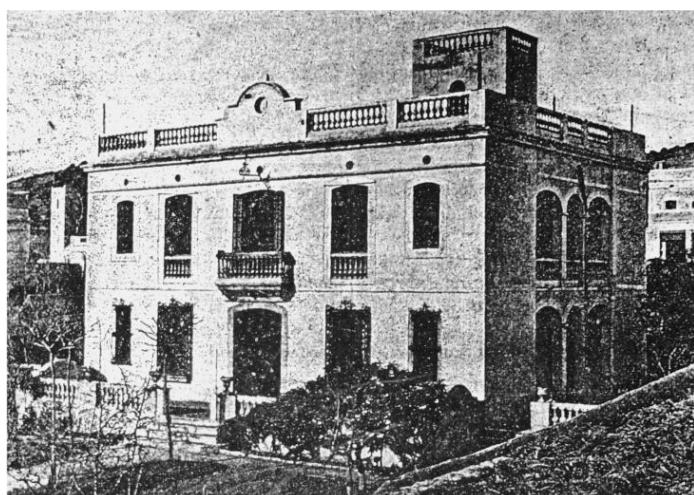
parar als administradors de l'Hospital de la Santa Creu, possiblement a través d'una deixa, i en aplicació de les lleis de desamortització la finca es subhastà l'any 1862.

Els nous propietaris van ser Joan Brassó i Jaume Vicens i volien iniciar un projecte urbanístic com els que ja es feien al terme a Gràcia, que havia de tenir prop de dos-cents solars edificables. El 1863, Caterina Missé, dona del farmacèutic Francesc d'Assís Fabra, va comprar cinc solars i construï una torre o "Quinta de recreo", que ja va quedar edificada al juny de l'any següent amb un cost de "31.000 duros". Probablement es convertí en un lloc de segona residència de la família.

Masia de Ca l'Alegre de Dalt, al nord de la vila de Gràcia, envoltada de camps de conreu. "Planell de Gràcia i del seu territori", obra de l'agrimensor Tomàs Sanmartí (1845).

Aquesta casa construïda al centre de la finca, amb hort i jardí, va ser comprada l'any 1893 per Brown, Payne i Empaytaz per 31.500 pessetes i inscrita a nom de l'empresa 'The Catalanian Land Company Ltd.' de Londres. L'objectiu era convertir-se en un hospital per assistir als malalts de les esglésies evangèliques i portà el nom d'Infermeria Evangèlica de Barcelona. En aquells temps no era gens estrany que part del patrimoni evangèlic estigués a nom d'entitats interposades amb seu a l'estranger, generalment a Gran Bretanya, per tal de preservar la propietat en cas de que es produïssin canvis en una Espanya políticament i religiosa inestable¹⁰². Moltes de les propietats de les Assemblees de Germans de tota Espanya van estar a nom d'una altra societat també anglesa, la Continental Land Company.

¹⁰² La inscripció va ser feta a nom d'una entitat registrada a Anglaterra per raons jurídiques i per por a que es produïssin noves desamortitzacions.

Esquerra: Edifici inicial de la Infermeria Evangèlica, era la torre de Caterina Missé (Revista *El Cristiano* (núm. 1471 del 23 de març de 1899)¹⁰³. Dreta: Porta d'entrada amb la reixa de 1864 (fotografia feta als voltants de 1940).

A la *Memòria* de la Infermeria Evangèlica de 1897 ja s'explicava que “gràcies a la generositat dels nostres germans a l'estranger”, s'havia fet el pagament complet de la finca i aquesta ja era per complet propietat de la companyia.

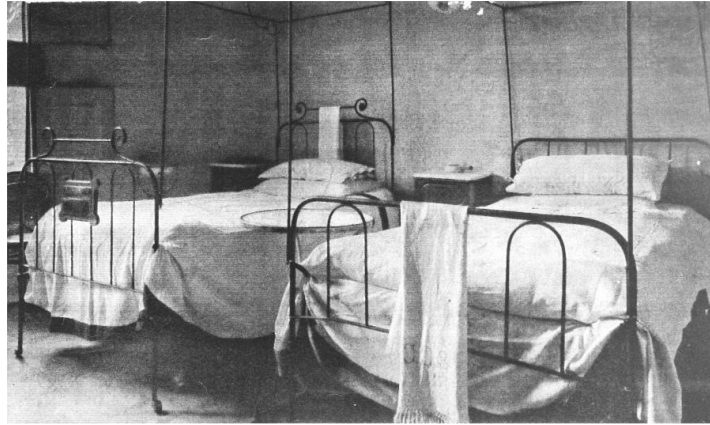
Des d'un principi, l'Establiment va tenir dues sales i deu habitacions, i aquell any van ser ingressats quaranta-nou malalts, dels quals trenta-sis eren espanyols i la resta, set alemanys, quatre anglesos, un finès i un suís. Havien mort quatre persones, entre elles “un pobre vell suís que havia estat acomiadat per la direcció de l'Hospital de Tarragona, que el va ficar sense contemplacions en un tren en direcció a Barcelona. Quan arribà a l'estació de França gairebé mort, sense diners i sense conèixer ningú, un cotxer es va apiadar d'ell i el portà a la casa del cònsol suís. Llavors, el senyor President de la Societat de Beneficència va acceptar que l'ingressessin immediatament a la nostra Infermeria”. Com ja havia lamentat el missioner George Lawrence anys abans, aquests eren casos freqüents que patien també els malalts espanyols: “Paguen amb escreix el poc que ens és donat fer pels desgraciats que s'acullen a l'empara del nostre petit hospital i ens animen a continuar fent-ho pel seu profit material i espiritual”. Tanmateix, aquest no hauria d'haver estat un problema pels protestants atesa la Real Ordre que havia emès el Ministeri de la Governació espanyol el 5 de gener de 1877, feia vint anys:

Reconocidos son el deber y la necesidad de asilar y prestar los auxilios necesarios a las personas desvalidas cuya falta de recursos las lleva á los hospitales para la curación de sus dolencias, y determinado está en el artículo 44 de la Constitución de la monarquía, que nadie será molestado por el ejercicio de su respectivo culto, salvo el respeto debido á la religión del Estado.

Preciso es, pues, prevenir las dificultades que pudieran presentarse al llegar el caso de ingresar en los hospitales de la nación algún individuo que profese la religión reformista y necesite o desee los auxilios de los ministros del culto protestante.

Para este caso y con el fin de que en toda su integridad se cumpla el precepto de la Contitucion, sin que surjan dificultades de ningún género, S. M. el Rey (Q. D. G.) se ha servido disponer que en cada uno de los hospitales de la nación, sostenidos de fondos del Estado, de la provincia y del municipio, se destine una sala o local donde puedan ser acogidos los enfermos que profesan el culto reformista, así como también ser auxiliados por su ministro sin ocasionar perturbación ni violentar la conciencia de los demás.

¹⁰³ *El Cristiano* va ser un butlletí setmanal, publicat a Madrid per la Societat de Tractats de Londres des de l'any 1872 fins el 1919, superant els 2.500 números, una xifra mai aconseguida per la premsa protestant espanyola.

Habitació de la Infermeria Evangèlica a finals de la dècada de 1890.

La *Memòria* de l'Hospital de 1897 estava signada pel pastor Alexandre-Louis Empaytaz com a secretari i tresorer de la Societat, on feia constar que des de principis de juny la direcció de la Infermeria estava a càrrec de Lina Pasche, “que ha fet excel·lents estudis teòrics i pràctics d'infermera a Lausane”. Lina Elise Pasche va néixer a Suïssa l'any 1873, filla d'una família calvinista. Era practicant i llevadora titulada ja que havia estudiat a la reputada La Source de Lausana. Aquesta escola, coneguda com a “escola normal evangèlica per a infermeres independents”, va ser la primera institució laica del món per la formació del personal hospitalari. L'any 1891 es convertiria en un establiment assistencial, inicialment anomenat Clinique de Beaulieu, destinat a oferir camps d'aplicació pràctica als alumnes de l'escola.

L'any 1902, quan tenia vint-i-nou anys, Pasche es va casar amb el que havia estat superintendent Robert P. Simpson a Catalunya, a qui hauria conegut en algun dels viatges missioner que ell feia, i anà a viure a la seva missió d'Àguilas¹⁰⁴, on tingué cinc fills, dos d'ells morts durant la infància. Mentre Simpson recorria a llocs d'un ase tots els camins de la regió entre Lorca i Huércal, assistint els creients dispersos i reunint-se amb els simpatitzants a casa seva, ella feia cures a malalts pobres i posava injeccions a casa seva, fent servir una part de la cuina com a dispensari. Pasche contactà amb associacions britàniques i suïsses que la van socórrer i així va poder obrir un dispensari, una residència de gent gran i una escola, ja que l'índex d'analfabetisme era altíssim. Simpson va morir el 1921 i ella va quedar molt desemparada econòmicament, ja que ell s'havia gastat la seva fortuna personal en obres de caritat i en l'educació de diversos fills seus a l'estranger. Sense diners, Lina va haver d'instal·lar-se en una casa més modesta i sense rebre l'ajut de la comunitat anglesa, que simplement la consideraven una “suïssa extravagant”. Pasche va morir el 21 de gener de 1929 i els seus tres fills van tornar a Anglaterra.

Fins el segon quart del segle XIX, la infermeria estava relacionada generalment amb les Ordes religioses i en formaven part dones que gairebé no tenien instrucció i aprenien

¹⁰⁴ Simpson havia tingut dos matrimonis anteriors desafortunats: el 1882 s'havia casat amb Marion Kennedy i tingué dos fills que van romandre a Escòcia. El 1895, Marion va morir en un naufragi quan es dirigia a Espanya per reunir-se amb ell. L'any següent es va casar amb la missionera alemanya Ana Caroline Baum, que treballava a la barriada madrilenya de Chamberí. Amb ella va tenir dues filles a Àguilas: la primera el 1898, que morí al cap de pocs mesos, i una segona el 1899 que va sobreviure, però en canvi va morir la mare en el part.

el seu art a partir de l'experiència pràctica. En altres casos, com la professió estava molt desprestigiada, es reservava als pobres, que tampoc tenien coneixements ni aptituds per realitzar-la amb un mínim de garanties; inclús John Flint South, cirurgià de l'hospital Saint Thomas de Londres, va arribar a dir que “una infermera no necessita més formació que una criada”. Això canvià a partir de la figura de Theodor Fliedner, un pastor protestant alemany nomenat responsable de la parròquia de Kaiserswerth l'any 1822. Començà treballant entre reclusos de la presó i aviat es preocupà per les atencions mèdiques i l'ensenyament que rebien

L'any 1833 fundà un hospital i un refugi per a dones convictes. Inspirat en les activitats de les diaconises menonites d'Holanda¹⁰⁵, va crear tres anys més tard una societat d'infermeres visitadores, les “diaconises de Kaiserswerth”, sempre ajudat per la seva primera dona Friederike Münster, amb qui va tenir onze fills, i després amb la segona, Karolina Bertheau¹⁰⁶. Seleccionaven dones d'entre vint-i-cinc i trenta anys, “íntegres moralment i amb bona salut”, i sense l'obligació de fer vots religiosos, només calia la promesa de treballar per Crist. Vivien a l'hospital i eren formades per metges, a qui devien obediència. Rebien instrucció de farmàcia i ètica, estaven obligades a superar un examen al cap de tres anys i completar les pràctiques amb atenció domiciliària.

Les diaconises de Kaiserswerth no rebien salari i a canvi del seu treball vivien a l'hospital i aquest es feia càrrec de totes les seves despeses, inclús podien residir allà fins la seva mort quan es feien grans i ja no podien treballar. Feien feines en hospitals i en el districte, i podien prestar atenció a malalts de forma privada; en aquest cas rebien un pagament per la seva feina, el qual era destinat al manteniment de l'escola.

L'Institut tingué tanta acceptació que el 1840 va adquirir dues cases com a hospital annex, i dos anys més tard ja disposaven de dos-cents llits. El centre d'ensenyament va ser reconstruït perquè resultava massa petit per albergar les diaconises i amb els anys el seu moviment es va estendre per tot el món. Quan Fliedner va morir l'any 1864 ja s'havien creat trenta instituts i ordenades més de 1.600 diaconises¹⁰⁷.

La situació política en aquell moment era molt delicada a tot l'estat espanyol. L'any 1885 morí Alfonso XII de tuberculosi i cinc mesos més tard, la seva segona esposa, la reina Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, donaria llum al que seria rei Alfonso XIII¹⁰⁸.

¹⁰⁵ A l'església primitiva, les diaconises eren persones de sexe femení que tenien una funció de servei.

¹⁰⁶ Bertheau, d'origen hugonot, va ser la mare de Friedrich Fliedner (conegut com a Federico a Espanya), el pastor alemany que George Lawrence va conèixer a Campo de Criptana i que després fundaria a Madrid el magnífic col·legi El Porvenir (veure apèndix).

¹⁰⁷ L'anglesa Florence Nightingale, considerada la mare de la infermeria moderna i creadora de les bases que regeixen aquesta pràctica, també va estudiar a Kaiserswerth. Durant la guerra de Crimea (1853-1856), Nightingale prestà servei a l'hospital de Scutari on es trobaven els malalts i ferits britànics. Organitzà un sistema para portar a terme un registre rigorós per calcular la taxa de mortalitat a l'hospital i demostrar que una millora en els mètodes sanitaris aconseguiria reduir el nombre de defuncions, bàsicament per una millora en les condicions higièniques: una neteja de l'hospital, dels malalts i dels treballadors residents, més l'establiment d'una font d'aigua potable i la introducció de fruita i vegetals a la dieta. Seguint les seves instruccions, la taxa de mortalitat entre els malalts de l'hospital va caure del 60% al 45% en només dos mesos.

¹⁰⁸ La primera dona va ser la reina María de las Mercedes de Orleans y Borbón, que morí de febre tifoide el 1878, només cinc mesos després de casar-se amb el rei Alfonso XII. La malaltia va ser produïda per les aigües fecals que contaminaven el subministrament del palau reial.

Mentre el fill no va arribar a la majoria d'edat ella va exercir la regència (1885-1902), en la qual no va haver cap canvi constitucional i es mantingué la redacció de 1876.

En els primers anys de regència, l'agitació social tingué poques manifestacions, però a la darrera dècada del segle XIX el terrorisme s'havia instal·lat a Barcelona i l'esclat de bombes es succeïa de manera regular, entre les quals destaquen l'atemptat a la Gran Via de l'anarquista Paulí Pallars contra el general Martínez Campos, governador militar de Catalunya (24 de setembre de 1893), on morí un guàrdia civil. Pallars va ser afusellat i com a revenja, un altra anarquista, Santiago Salvador, va llançar dues bombes contra la platea de l'òpera del Liceu, integrada per membres de la burgesia catalana, on van morir catorze persones (7 de novembre de 1893).

Aquest atemptat comportà la declaració de la llei marcial, en la qual els drets i llibertats civils van ser suspeses i serviria com a excusa per a la persecució sistemàtica de la premsa anarquista, dels sindicats i d'altres organitzacions. Tanmateix, encara es produiria un greu atemptat quan una bomba explotà en mig de la processó del Corpus Christi al carrer Canvis Nous i matà quaranta-quatre persones (7 de juny de 1896). Però no seria la darrera i fets semblants es repetirien durant els anys posteriors.

L'any 1898 es va produir la pèrdua de les darreres colònies espanyoles a Cuba, Puerto Rico i les Filipines en una guerra desigual contra els nord-americans, en la qual varen morir milers de soldats espanyols, entre ells un "germà" col·laborador de Henry Payne, i dos altres ferits. Aquesta guerra serví de pretext a l'hora de perjudicar el testimoniatge evangèlic i s'inicià una campanya general contra el protestantisme, essent els colportors els que més ho patirien en haver de sentir continuadament la consigna "aneu a vendre els vostres llibres als iankees".

PERÍODE DE 1900 A 1920

Data	Dades personals	Numeració
Gen. 1	Antoni Moltó y...	1901
Gen. 2	José Roca y...	1902
Gen. 3	Rosa Ribera y...	1903
Gen. 4	Ramón Aguirre y...	1904
Gen. 5	Joaquín Marquillas y...	1905
Gen. 9	Cristina P. Ribera y...	1906

Mostra del llibre de registres d'admissions de malalts de l'any 1901, començat el dia 1 de gener. El més antic conservat és del 26 de juny de 1900.

A la *Memòria* de 1904, signada també per Empaytaz, es consigna l'ingrés de seixanta-tres malalts, dels quals quaranta eren espanyols, havent-se produït sis defuncions. Si l'hospital volia créixer en atenció sanitària calia ampliar l'espai disponible, a més l'edifici estava en mal estat i no era prou eficaç. El 1905, Empaytaz presentà a la

Comissió de Foment de l'Ajuntament de Barcelona un projecte per a “construir un cos d'edifici i un pavelló en la finca del carrer de les Camèlies, 21, cantonada amb el carrer Alegre de Dalt”.

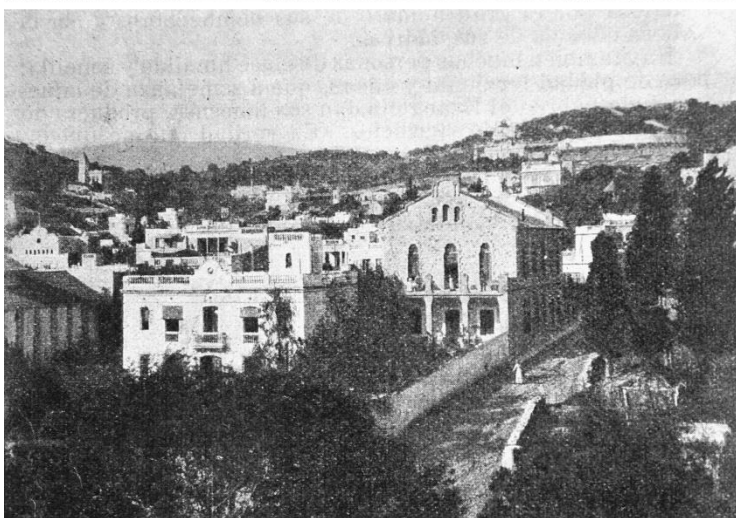
Com es tractava d'un establiment hospitalari, la comissió municipal va acordar remetre l'expedient a la Junta Provincial de Sanitat i l'obra es va dur a terme, essent inaugurada el 24 de juny de 1908, amb l'assistència d'uns centenars de persones¹⁰⁹.

El pavelló constava de semisoterrani i tres pisos d'uns 200 metres quadrats cadascun, amb habitacions als dos costats d'un passadís central. Poc dies després de la inauguració ja es van traslladar els malalts al nou habitatge, on s'havien adquirit alguns aparells indispensables, com una taula d'operacions i un autoclave esterilitzador.

El jardí era força gran i estava cuidat per un jardiner, de nom Cayetano, un home ja gran, però molt servicial. Com encara no havia telèfons, ella era l'encarregat d'avisar el doctor Monserrat quan hi havia alguna urgència i es trobava absent. Encara que coixejava una mica, baixava a peu des de la Infermeria fins el domicili del metge al principi del Passeig de Gràcia, en “els jardinets”, uns tres quilòmetres de distància. Llavors, el doctor Monserrat agafava un cotxe de cavalls i anava ràpidament a l'hospital per atendre al urgència.

Fotografia de la Infermeria Evangèlica del juliol de 1908 (Foto Castellà), on es pot veure l'edifici principal, el nou annex a la dreta i la porta d'entrada amb la reixa de ferro.

Fotografia que aparegué a la revista *El Cristiano* (número 1997 del 22 d'abril de 1909), on es veuen els dos edificis en un altre angle i a la dreta el carrer Alegre de Dalt.

¹⁰⁹ El 1907, Empaytaz tornà a Ginebra i tingué cura de l'Hospital Butini, fundat l'any 1859 amb l'objectiu d'atendre els malalts indigents. Llavors, la seva acció pastoral a Barcelona va ser duta pel madrileny Luis de Vargas, que havia estat format a Suïssa, allà va conèixer a Manuel Matamoros, i ordenat l'any 1878.

Els jugadors de futbol protestants del F.C. Barcelona anaven a la Infermeria Evangèlica quan patien alguna malaltia o un traumatisme, com va ser el cas de John Hamilton, curat de febre tifoide el 1900; Otto Maier de verola el 1904; Morrisson de paludisme o Webb d'apendicitis.

L'inici d'aquest club va ser degut a Hans Maximiliam Gamper, nascut el 1887 a la ciutat suïssa de Winterthur. De ben aviat es convertí en esportista d'atletisme, ciclisme, golf i rugby. Jugà a futbol en el club Excelsior a Zuric i posteriorment en el Basilea i en el C.F. Zürich que ell mateix fundà, convertint-se en un dels millors jugadors suïssos de l'època en la posició de davanter.

A la tardor de 1897, Gamper es trasllada a Lió per completar la seva formació professional en l'àmbit del comerç i allà practicà el rugby. El 2 de novembre de 1898 arribà a Barcelona per aprendre castellà, amb la intenció d'anar a l'illa de Fernando Poo (actual Bioko) i incorporar-se a un possible nou treball. Tanmateix, a Barcelona vivia el seu oncle Émile Gaissert, establert des de 1880, delegat de la companyia d'assegurances Zurich, de la Societat de Beneficència Suïssa¹¹⁰ i un destacat membre de l'Església Evangèlica, emparentat amb Alexandre-Luis Empaytaz. Gaissert va convèncer Gamper de quedar-se a Barcelona perquè hi havia possibilitats de prosperar econòmicament, i l'acollí a casa seva, a Sant Gervasi de Cassoles.

El futbol seguia sent la passió de Gamper i el 22 d'octubre de 1899 inserí a la revista *Los Deportes* un petit anunci on convidava als aficionats a la pràctica del futbol a trobar-se i formar un equip. La convocatòria tingué èxit i el 29 de novembre, en el Gimnàs Solé situat al barri del Raval (carrer Montjuïc del Carme amb Pintor Fortuny) es produí la fundació de l'anomenat en aquell moment Club Football of Barcelona, potser ajudat econòmicament pel seu oncle Gaissert, amb els mateixos colors de la samarreta que el Basilea, blau i grana. En un principi, la majoria de jugadors d'aquell equip van ser estrangers, majoritàriament suïssos i alemanys, perquè hi havia diverses empreses d'aquestes nacionalitats, com la Indústria Eléctrica, la Sociedad Electroquímica de Flix (precursora de Hoechst-Química), Boehringer, Vyncke Ibérica o la Hispano Suiza.

El 13 de desembre, la Junta va quedar formada pel President, Walter Wild; Vice-president, John Parsons; Secretari, Lluís d'Ossó; Tresorer, Bartomeu Terrades; Capità i Fundador, Hans Gamper; Sotscapità i vocal, W. Parsons; Directiu, F. Witty¹¹¹.

Tots els jugadors estrangers d'aquell moment eren protestants, pertanyien a la comunitat suïssa o alemanya de l'Església Evangèlica Alemanya (Fritz-Maurice, Otto Maier, Georg Meyer, E. Muller, Müller, M. Schilling, Udo Steinberg, Ernest de Wild, A. Witty, E. Witty i F. Witty); a l'Església Metodista (Black, Brown, Freeman, T.M. Gillespie, J. Hamilton, Harris, Leascke, John Morris I, Samuel Morris II, Henry Morris III, Morrison, George St Noble, J. Parsons, Smart, Stanley, J. Webb); a l'Església Evangèlica de Barcelona (E. Gaissert¹¹²), o a l'Església Metodista del Poble Nou (A. Mauchan). També hi havia jugadors espanyols en aquest equip, i per exemple, en el

¹¹⁰ Gaissert era una dels benefactors que contribuïa amb el manteniment permanent d'un llot a la Infermeria Evangèlica. Va ser subscriptor fins l'any 1926, igual que el seu fill Max, fins el 1928.

¹¹¹ Wild, Gamper i Witty pertanyien a l'Església Evangèlica Alemanya, i John Parsons i W. Parsons eren metodistes.

¹¹² Es tractava d'Émile Max Gaissert, fill d'Emile Gaissert, l'oncle de Gamper.

primer partit que jugà el Club Football of Barcelona, van participar Urruela, Ossó, Lloret, López o Terradas. Quatre anys després, però, degut a la voluntat del president Lluís d'Ossó, obsessionat per treure els estrangers del club, bàsicament als protestants, ja gairebé no quedà cap dels futbolistes inicials ni se n'incorporà cap de nou amb aquesta orientació religiosa¹¹³. Joan Gamper va catalanitzar el seu nom i es convertí en un defensor del catalanisme (va aprendre a parlar abans en català que en castellà), jugà en aquest equip entre 1899 i 1903 i marcaria cent vint gols en els cinquanta-un partits que disputà.

En aquella època va haver altres equips de futbol a Barcelona, com el F.C. Català, on també jugaven estrangers, fonamentalment d'origen escocès, però cap d'ells protestant; o la Sociedad Española de Fútbol, que posteriorment es convertiria en el R.C.D. Espanyol, que simplement no admetia estrangers¹¹⁴. L'any 1909 va ser fundat el C.F. Júpiter amb una participació destacada dels germans Archibald, John, William i David Mauchan. Alguns d'ells havien nascut a Escòcia i altres a Barcelona, fills de William Mauchan, tècnic que treballava a la indústria tèxtil d'estampats Johnston, Shields & Co., coneguda com La Escocesa (activa fins 1984), molt vinculats amb l'església metodista del barri de Poble Nou, d'on van sortir molts dels seus jugadors¹¹⁵. La Escocesa va ser subscriptora de l'Hospital de les Colònies Estrangeres almenys fins l'any 1964.

El 24 de juny de 1925, durant el darrer mandat de Gamper, es va jugar un partit amistós entre el Barcelona i el Júpiter, em el qual el públic assistent va fer una sorollosa xiulada a l'himne espanyol i aplaudiments quan sonà l'himne britànic a càrrec d'una banda de la Royal Marine que es trobava de visita. Aquest fet va ser suficient perquè les autoritats del moment, encapçalades pel governador Joaquín Milans del Bosch en plena dictadura de Primo de Rivera, l'acusessin de promoure el nacionalisme català i l'obliguessin a dimitir com a president del club. A més, va ser expulsat del país i el llavors camp de futbol de Les Corts clausurat durant sis mesos.

Més tard, Gamper va ser autoritzat a tornar a Barcelona, però amb la condició d'estar completament desvinculat del club. Sembla ser que no superà aquesta realitat, i juntament amb una davallada del seu negoci d'importació de grans i cereals com a conseqüència del crac de 1929, tingué una forta depressió i el 30 de juliol de 1930 es suïcidà disparant-se un tret al cap amb una arma de foc¹¹⁶. El sepeli va ser multitudinari

¹¹³ L'any 1908, el Club Football of Bcelona només tenia trenta-vuit socis i estava a punt de desaparèixer. Llavors Gamper va acceptar ser el seu president, aconseguí remuntar el club i a més el dotaria d'un terreny de joc propi al carrer Indústria (actual carrer París), conegut com "l'escopidora" per les seves reduïdes dimensions, entre els anys 1909 i 1922. Gamper va ser president durant els períodes 1908-1909, 1910-1913, 1917-1919, 1921-1923 i 1924-1925.

¹¹⁴ El C.E. Europa, equip de futbol del barri de Gràcia, també va estar integrat per jugadors evangèlics, com va ser el cas de l'impressor Àngel Estrada, membre de les Assemblees de Germans del carrer Terol. El C.E. Albacete va ser fundat l'any 1917 per Franklyn Albricias, fill del pastor metodista de Rubí Francisco Albricias. Franklyn, defensor de la República i maçó, va haver d'exiliar-se en acabar la guerra civil, però té en aquesta ciutat un carrer amb el seu nom al davant de l'estadi de futbol.

¹¹⁵ Mauchan, futbolista i àrbitre, el primer en mostrar una targeta vermella en el futbol espanyol, va fundar el gener de 1900 l'equip de futbol Escocés F.C., que només restà actiu fins a novembre del mateix any.

¹¹⁶ Aquest hauria estat un fet estrany si tenim en compte que Gamper era protestant practicant i el suïcidi és considerat un acte reprovable i no està admès.

i va ser enterrat al recinte protestant del Cementiri Nou (Montjuïc), també conegut com el cementiri de Can Tunis o Sud-oest. Gamper va ser subscriptor de l'Hospital de les Colònies Estrangeres, como a mínim des de l'any 1909 i fins el 1929.

En les dades reportades a la *Memòria* de 1908 de la Infermeria Evangèlica, es feia en castellà i en anglès, ja s'aprecia un augment en els ingressos de malalts, setanta-sis en total, dels quals cinquanta-un eren espanyols. Van morir onze persones i es detectà un augment dels casos greus per febre tifoide¹¹⁷. Els malalts afectats s'aïllaven dels altres albergats i un cop desocupada l'habitació, aquesta es desinfectava amb la major diligència. Es va operar amb èxit de cataractes a una persona de més de setanta anys i els honoraris de l'especialista van ser costejats per una dona anglesa que estava de pas per la ciutat. També es va produir el que seria el primer part a l'hospital, el d'una dona suïssa que vivia a prop de Sant Quirze de Besora, a la Farga de Bebié, una colònia tèxtil d'origen suís.

Aquest mateix any es va incorporar una infermera, Florence Taylor, que va venir acompanyada per una ajudant anomenada Saunders, i per una voluntària de cognom Houston que parlava correctament castellà i català. A la Infermeria es trobaria amb una altra ajudant, Leonor Fernández.

El nou edifici s'havia construït amb l'ajut econòmic de les Colònies Estrangeres¹¹⁸, però encara quedava per pagar 10.629 pessetes, de manera que es demanava un esforç a tothom per incrementar els donatius i s'agraïen els regals rebuts: fundes per coixins i towallons bordats, una col·lecció de cromos per adornar les parets de les habitacions, roba diversa i mantes. En aquell moment, la Junta estava composta per sis membres: Frederick Dixon Jones, els pastors Franklyn George Smith, Robert William Thornton, Theodor Brauneck Müller, Luis de Vargas Gálvez i Julius Müller Wislicenius, aquest darrer un empresari.

El missioner Frederick Dixon Jones (conegut com a Federico) estava sostingut pels anglesos de les Assemblees de Germans de Sussex. Va arribar a Barcelona l'any 1891, on col·laborà activament amb Henry Payne en la gestió de les escoles i la predicació de l'evangeli. Va escriure nombrosos articles per a la revista *Echoes of Service* fins l'any 1897, quan es casà amb Julia Flockhart Stone a Anglaterra¹¹⁹. Ella ja havia vingut a Espanya l'any 1894 i havia fundat una agència missionera sense denominació, però molt propera a les Assemblees de Germans, coneguda com "la missió de la Sra. Jones" o "missió Evangèlica Anglesa". Van adoptar el títol d'Església Cristiana Primitiva amb una mentalitat molt conservadora que seguia la puresa doctrinal i el zel evangelitzador.

¹¹⁷ Es tracta d'una malaltia infecciosa causada pel bacteri *Salmonella typhi*. Els símptomes més comuns són febre elevada i dolors abdominals. La transmissió es produeix sobretot a través d'aliments i aigües contaminades per matèries fecals, i les mosques són unes grans disseminadores.

¹¹⁸ Per Colònies Estrangeres s'entenia els col·lectiu de persones que vivien a Barcelona i Catalunya que tenien nacionalitat no espanyola. La majoria eren representants d'empreses estrangeres i les seves famílies, que vivien aquí de manera puntual o en alguns casos definitiva. Tots ells estaven emparats pels cònsols dels seus països, majoritàriament europeus i en bona mesura protestants.

¹¹⁹ Julia era la germana petita de Huntington Stone, un ric empresari i accionista de la coneguda marca de galetes *Peek Fresn's Biscuit*, amb seu al sud de Londres. Els seus ingressos anuals superaven les deu mil lliures i tenia una finca valorada en més d'un quart de milió de lliures. Stone es dedicava a formar obrers evangèlics a la seva casa de Greenwich, els recolzava econòmicament i visitava Espanya regularment, un cop l'any durant sis o vuit setmanes. Quan morí l'any 1916, amb cinquanta-nou anys, va fer donació de 200.000 lliures a la revista *Echoes of Service* de Bath.

Per donar a conèixer la seva tasca, es va publicar des de 1898 la revista mensual *Gleanings from Spain*, en la qual les dones tenien un gran protagonisme com a obreres i eren autores de nombrosos informes; en aquell moment treballaven setanta-dos obrers, vint-i-sis d'ells britànics. Durant set anys, el centre d'operacions va estar a la ciutat de Saragossa i tenien el propòsit d'assolir aquelles àrees on l'evangeli encara no havia penetrat. Julia Jones va fundar l'any 1904 un hospital evangèlic a Madrid, proveït de l'equip més modern de l'època¹²⁰. Frederick Dixon Jones tornà a Barcelona per fer-se càrrec de la Infermeria Evangèlica quan els problemes econòmics de “Villa Gloria” ja eren irresolubles o s'havia tancat. A la *Memòria* de 1908 ja apareix el seu nom i mai més es desvincularia d'aquest establiment.

L'1 de maig de 1909, els sis membres de la Junta, en nom de The Catalanian Land Company Ltd. van signar i registrar l'Escriptura Pública davant del notari Joaquim Volart Pou, de manera que va quedar formalment fundada i legalitzada la Infermeria Evangèlica de Barcelona i es varen dictar les bases fundacionals:

Primera. The Catalanian Land Company Ltd. dedica la seva propietat situada al C/ de les Camèlies, 21, barriada de Gràcia, d'aquesta ciutat de Barcelona, exclusivament a l'assistència de malalts, i no es pot destinar a cap altre objecte sense coneixement previ.

Segona. Havent estat recaptats els fons per a l'adquisició d'aquesta finca entre amics dels cristians evangèlics espanyols, The Catalanian Land Company Ltd. exigeix que en tot temps sigui destinada a l'assistència dels malalts de les esglésies espanyoles, generalment anomenades 'protestants'.

Tercera. No obstant això, sempre que hi hagi llits disponibles, s'admetran malalts d'altres nacionalitats.

Quarta. Es faculta la Junta Administrativa per admetre malalts d'altres cultes, en els casos i condicions que es considerin necessaris i convenients.

Cinquena. Essent un establiment de beneficència no s'exigirà retribució determinada, però s'espera no obstant, que els deutes i amics ajudaran, segons els seus mitjans, a cobrir les seves despeses.

Sisena. Hi haurà una Junta Administrativa nomenada directament per The Catalanian Land Company Ltd., la qual rebrà poders i atribucions per tot el que es refereixi al bon règim de l'establiment.

Setena. La Junta es compondrà d'un Director-Tresorer i de cinc Assessors, dels quals tres, com a mínim, representaran a les esglésies evangèliques de Barcelona. El nombre d'Assessors es podrà augmentar segons ho requereixin les circumstàncies, sempre que predomini la representació de les esglésies evangèliques de Barcelona.

Vuitena. La Junta nomenarà un oïdor de comptes que examinarà, un cop l'any, els llibres de comptabilitat.

¹²⁰ Es tractava del conegut Hospital Evangèlic de Madrid, o “Villa Gloria”, un magnífic palauet ubicat al carrer López Hoyos, 7, inaugurat el 12 de febrer de 1905 amb la presència del cos metge, la premsa, destacades personalitats i el mateix ambaixador britànic. La intenció era dirigir-se a la classe mitjana-alta o inclús a l'aristocràcia. S'atenia el tractament de malalties mèdiques quirúrgiques a excepció de les contagioses i mentals, i es disposava dels aparells més moderns, sala d'operacions i de desinfecció i de bany, amb unes infermeres que havien rebut instrucció i formació a l'Escola de Florence Nightingale en el Saint Thomas Hospital de Londres. El cost establert es dividia en tres classes de pensió: la primera abonava vint pessetes diàries; la segona, quinze pessetes i la tercera, deu pessetes. De tota manera, les importants despeses de manteniment i la manca de personal adequat van obligar a tancar l'Hospital i posar-lo en venda. L'any 1909 es va instal·lar una escola de monges irlandeses.

A més, es fa constar el següent:

Primer. Com es dedueix de les bases precedents, la Fundació INFERMERIA EVANGÈLICA DE BARCELONA és de naturalesa i caràcter purament particular, exercint el Patronat la societat fundadora per mitjà de la Junta Administrativa de què es tracta a la base 'sexta', i de conformitat a quants reglaments siguin aprovats per aquella; és a dir, The Catalanian Land Company Ltd., la qual podrà alterar-los, modificar-los i canviar-los en tot temps mentre subsisteixi, a fi de poder introduir-hi les millores que l'experiència aconselli per tal de perfeccionar els serveis de la institució benèfica.

Segon. Si la Societat fundadora desaparegués o acabés, ja fos per transcurs de termini o per una altra causa, el Patronat passarà a la Junta Administrativa que per aquell temps i en tot temps existirà, siguin quins siguin els individus i el nombre dels seus components. Tindran amplíssims poders, drets, accions, facultats i atribucions sobre tot allò que es refereixi a la Fundació benèfica creada, quedant exempta de la presentació i rendició de comptes cap persona, entitat o autoritat, ja que el compliment del fi benèfic quedarà en la fe i la consciència dels individus que en tot temps constitueixin la Junta Administrativa, amb la sola limitació de respectar les bases consignades.

Tercer. Els individus nomenats per formar la Junta Administrativa, i els que en endavant la constitueixin d'acord amb el que passa a indicar-se, queden facultats per nomenar, al seu torn, altres en substitució de qualsevol que mori, es traslladi de població o desitgi presentar la dimissió del seu càrrec. També quedaran facultats per augmentar la referida Junta amb el nomenament d'altres persones quan sigui necessari, sempre subjectes a l'aprovació de The Catalanian Land Company Ltd. mentre aquesta existeixi, i no essent a la sola voluntat d'aquells. Aquesta aprovació es pot donar per simple carta.

Quart. A efectes d'inscripció en el Registre de la Propietat corresponent i altres procedents en dret, es declara ser dotació del referit establiment benèfic:

a) Les almoines, donacions, llegats i herències de tota mena de béns, així mobles o immobles, rendes, pensions, drets, crèdits, accions i altres que siguin fetes a favor de tal establiment. Tot això podrà ser exigit, reclamat, administrat, realitzat, liquidat, invertit, venut i en tota forma alienat i transmès segons es cregui convenient per la Junta Administrativa o pel seu delegat especial, a fi de convertir-lo en metàl·lic, si aquesta Junta no creu oportú aplicar-ho en la forma com es rebin aquests béns a dotació especial i determinada de la INFERMERIA EVANGÈLICA DE BARCELONA.

b) El mobiliari, els efectes i els objectes avui existents i que en tot temps existeixin a l'edifici, constaran i es faran constar en inventaris separats i privats, formalitzats per la Junta o pels seus representants legals.

c) Tota aquesta finca urbana, situada a Gràcia, terme municipal d'aquesta ciutat, amb sortida al carrer de les Camèlies, assenyalada amb el número 21, formant cantonada a la prolongació d'Alegre de Dalt, abans anomenada de les Roses, a l'illa formada per aquests dos carrers i els de la Font Castellana i de l'Escorial, es compon de dos cossos d'edifici amb el seu respectiu solar i terreny annex destinat a jardins, hort i pati tancat de paret, consistint aquells: l'un, una casa de baixos, primer pis amb galeries, golfes, terrat i mirador a la part alta; i l'altre, pavelló de maçoneria de mig soterrani, planta baixa i un pis alt, cobert de teulada, correspon a la demarcació del Registre de la Propietat del Nord.

Servei d'infermeria, malalts i col·laboradors diversos davant de l'edifici nou. A dalt a la dreta es troba la infermera Florence Taylor. Al centre i amb barret, possiblement sigui Frederick Dixon Jones (Fotografia que apareix a la *Memòria de la Infermeria Evangèlica de 1909*).

Només tres mesos després que es signés l'escriptura pública que legalitzà la Infermeria Evangèlica, es produí un altre episodi dramàtic a Barcelona i en altres poblacions catalanes, la coneguda com a Setmana Tràgica, unes revoltes populars que van tenir lloc entre el 26 de juliol i el 2 d'agost de 1909. L'origen de les mateixes va ser similar al que es produí al barri de Gràcia trenta anys abans, la mobilització de reservistes, ara per enviar tropes al Marroc, a la segona guerra del Rif. Molts d'ells eren homes casats i amb fills per mantenir; però en canvi, els fills de famílies riques podien comprar l'exempció si pagaven 6.000 rals (1.500 pessetes), una quantitat inabastable pels obrers de l'època.

Els embarcaments es van iniciar el dia 11 de juliol sense massa incidents, però el dia 18 ja es varen produir incidents al port i una manifestació de protesta. Una setmana més tard van arribar notícies de la mort en combat d'uns tres-cents reservistes i es va convocar una vaga general pel dia 26 de juliol, que va ser tot un èxit. Al vespre, però, es van donar els primers incidents violents al Poble Nou i van morir dues persones. La reacció del ministre de Governació va ser declarar l'estat de guerra i suspendre les garanties constitucionals. L'endemà es van generalitzar els enfrontaments per tota Barcelona, la policia i la guàrdia civil va disparar als manifestants a les Rambles i es van aixecar més de dues-centes cinquanta barricades.

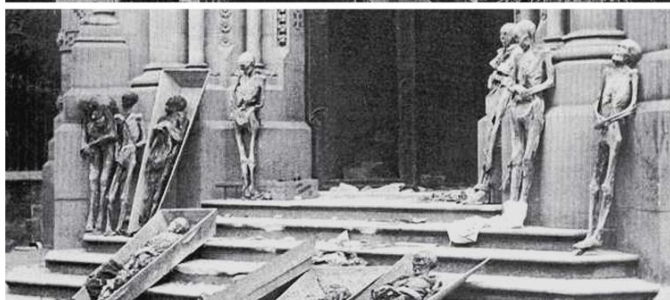
Entre la societat catalana va esclatar un anticlericalisme profund perquè se'ls acusava d'estar sempre a favor dels rics i poderosos; d'una ideologia conservadora que donava suport al sindicats catòlics que s'oposaven a les iniciatives dels sindicats obrers, sempre reivindicatives; i la crítica ferotge per tenir l'Església catòlica el domini del sistema educatiu, sempre oposada als sectors progressistes que apostaven per una educació laica. Així, els dies 27 i 28 es varen incendiar desenes d'esglésies, convents i escoles catòliques. A més, es varen profanar sepultures de religiosos i els taüts amb els cadàvers es van exposar públicament.

Henry Payne va ser testimoni dels fets ocorreguts, ell mateix vivia en aquell moment al carrer Craywinckel de Sant Gervasi, on s'havien cremat edificis religiosos igual que al barri de Gràcia on estava la Infermeria, i ho va explicar en diverses cartes enviades a *Echoes of Service*. El 31 de juliol va escriure que "la destrucció de convents ha

continuat, i si els informes són certs, s'han fet coses terribles. He vist en aquesta ciutat insurreccions i vagues generals amb aldarulls, i no sé quantes vegades la ciutat ha estat sotmesa a la llei marcial, però mai abans havia presenciats un esperit tan decidit de la gent per acabar amb els convents i els monestirs. Segons el que hem escoltat, les vides dels religiosos d'aquestes cases s'han salvat, per la qual cosa estem agraïts”.

Barcelona en flames i cadàvers de religiosos exposats davant d'una església (26 de juliol a 2 d'agost de 1909).

El govern espanyol proclamà la llei marcial i després d'enviar l'exèrcit des de València, Saragossa, Pamplona i Burgos, va poder dominar la situació amb l'ocupació del Poblenou, de les Drassanes, del Clot, Sant Martí de Provençals i Horta. Van morir entre cent i cent quinze persones, entre ells tres religiosos, vuit policies i quatre membres de la Creu Roja, la resta tot civils. Va haver també quatre-cents quaranta-un ferits, entre ells cent

vint-i-quatre militars i policies i disset membres de la Creu Roja.

Payne va tornar a escriure una altra carta el 9 d'agost, quan les coses ja s'havien tranquil·litzat i la ciutat tornava a oferir el seu estat normal, perquè “els espanyols no triguen gaire a continuar amb la seva vida quotidiana després d'uns dies de disturbis i baralles”. Payne explicava els motius d'aquella animadversió contra els religiosos:

Les mansions senyorials on s'instal·len un bon nombre de monjos és una altra espina que té clavada la gent. Se sap que els frares porten una bona part del comerç, i ho fan amb avantatge perquè no estan subjectes als forts impostos que tenen els demás competidors. També s'afirma de manera insistent que en un dels monestirs es va trobar una màquina per encunyar diners falsos, amb barres de metall, etc., i es diu que s'utilitzava per fer medalles. Durant anys hi ha hagut una forta sospita de que les bombes de Barcelona es van fabricar en el monestir dels jesuïtes. Per això els incendiàries van atacar aquest edifici amb gran determinació i van aconseguir penetrar fins a les portes exteriors, però només per trobar-se que n'hi havia d'altres de ferro encara més formidables fins a poder arribar a l'interior; i totes elles estaven ben defensades pels interns, així que l'atac va fracassar.

Payne va agrair que “tots els nostres germans i germanes espanyols hagin escapat sense danys malgrat que molts d'ells vivien a les parts més afectades”. Tanmateix, es va haver de lamentar la mort d'un nena de sis anys que anava a una de les escoles de Payne, quan va ser morta per una bala que primer havia impactat en la seva tia. Les escoles es van tancar durant la insurrecció i ja van quedar així durant l'agost pel període de vacances.

Alguns sectors conservadors van acusar l'escola laica d'incitar l'odi cap al sistema polític i religiós i s'acusà a Francesc Ferrer i Guàrdia, creador de l'Escola Moderna, de ser-ne l'instigador. Malgrat les protestes internacionals, Ferrer va ser afusellat al castell de Montjuïc el dia 13 d'octubre juntament amb altres quatre acusats. Posteriorment, es van tancar a Catalunya totes les escoles laiques i les anomenades com a neutres, però les protestants van ser respectades i continuaren actives.

L'any 1910 va ser lliurada a les Corts espanyoles una petició signada per 150.000 persones en la que es demanava la llibertat religiosa. El portaveu de la Comissió exposà al president del Congrés, Álvaro de Figueroa, comte de Romanones, els problemes que plantejava el règim de permissivitat i aquest respongué que el Partit Liberal volia poder ampliar les bases de tolerància religiosa i arribar a la total llibertat, però de moment els aconsellava prudència i paciència, "perquè el progrés serà gradual, però segur".

Les bones intencions es van concretar en alguns fets importants: l'ordre del 10 de juny de 1910, afavorida pel llavors president del govern José Canalejas, permetia les inscripcions, els rètols, els anuncis o altres signes que revelessin les cerimònies o els ritus dels religiosos dissidents. Això suposava una nova interpretació de la Constitució de 1876 perquè els signes exteriors no es considerarien manifestacions públiques. Tres anys més tard es va regular el matrimoni civil, la no obligació d'assistir a missa als soldats evangèlics, i que els nens d'ensenyament primari fossin excusats de cursar l'assignatura de religió catòlica si els seus pares no eren romans catòlics, la qual cosa suposava que les escoles protestants deixarien de ser interferides en les seves activitats de tipus religiós.

Entre els anys 1909 i 1914 no es van produir gaires canvis a la Infermeria Evangèlica, excepte l'augment de malalts atesos, que va passar de seixanta-sis a noranta-vuit, amb un increment dels estrangers, que si bé al principi eren majoritàriament empleats de comerç i mariners de vaixells que recalaven al port de Barcelona, el 1914 ja tingué relació amb l'inici de la Primera Guerra Mundial i l'entrada a Espanya, un país neutral, de refugiats que escapaven del conflicte armat. L'any 1911, la infermera Saunders va deixar la Institució per motius de salut i va ser substituïda per una altra, de cognom Bucklander. L'Asil per a gent gran seguia funcionant amb normalitat, però només fins l'any 1918, quan es dissoldria per què era molt deficitari¹²¹.

El 23 de juliol de 1910 es va produir una operació d'apendicitis realitzada pel doctor Más Verdú, i hauria estat un cas molt greu ja que la pacient va estar ingressada durant cent vint-i-dos dies. A l'abril de 1911 es va practicar una altra operació, en aquest cas l'amputació d'un peu degut a un "tumor blanc", complicacions de la tuberculosi òssia.

El 5 de març de 1911, la Institució que des del principi tingué caràcter benèfic, va obtenir per Reial Ordre del Ministeri de Governació la declaració de Beneficència Particular. Aquell any, però, es va tancar amb un dèficit de 300 pessetes, més 1.625,63 pessetes més que es devien al contractista per reparacions i reformes fetes a l'Establiment.

¹²¹ A la Junta de l'Asil pertanyien Henry Payne i el seu fill Samuel.

Habitació amb malalta i infermera (Fotografia que apareix a la *Memòria de la Infermeria Evangèlica de 1912*).

Les donacions es van veure afectades pel que respecta als donants estrangers, que van passar de cent setanta-vuit el 1910 a cent quaranta-tres el 1914; en canvi, les donacions locals van augmentar, de cent-cinc l'any 1909 a cent vint-i-cinc el 1914. L'any 1910 es va rebre la visita d'Anna von Mielecka, qui vivia a Anglaterra, va ser una de les donants més importants i gràcies a les seves gestions van fer aportacions a la Infermeria Evangèlica molts altres anglesos. El 1914 va haver una disminució important en aquestes donacions, no solament pel conflicte armat que s'estenia per bona part d'Europa, sinó perquè von Mielecka passava unes vacances a Alemanya quan s'inicià la confrontació i no va poder tornar a Anglaterra. A les Memòries es

demanava un esforç als subscriptors per fer aportacions monetàries i s'explicava la manera com anar a l'establiment i poder-lo visitar¹²²: “A tal efecte, es pot prendre el tramvia que sortint de les Drassanes condueix a Sant Josep de la Muntanya i deixa gairebé a les portes del local; o el de la Plaça de Santa Anna que s'atura a la Plaça de Rovira”. L'estat de comptes general entre els dos anys esmentats va ser el següent:

	Any 1909	Any 1914		Any 1909	Any 1914
Entrades	Ptes.	Ptes.	Sortides	Ptes.	Ptes.
Saldo anterior		3.422,13	Contribució territorial, Assegurances i Cens	210,9	219,18
Subscripcions i donatius			Salari	2.222,00	3.716,66
Llista d'anglesos	9.272,85	4.696,24	Sobresous i gratificacions		1.030,70
Llista de locals	5.120,72	4.236,91	Metge i farmàcia	1.920,65	2.624,75
Subscripcions		1.841,00	Despeses de la casa	8.160,29	9.348,00
Benefici en el canvi	969,74	243,42	Gas, aigua, jardí i electricitat	880,08	915,66
Pagaments fets per malalts	3.472,00	8.325,90	Telèfon ¹²³		356,00
Caixa d'almoines de la Infermeria	45,30	21,45	Impremta, papereria i segells	253,20	447,95
Serveis de la infermera a domicili	50,00	2.395,95	Arquitecte	90,00	
Venda de targetes postals		22,90	Contractista	3.517,03	
Total	18.930,61	25.205,90	Notaris i despeses de	1.179,25	74,00

¹²² Els subscriptors eren persones particulars o membres d'entitats o empreses que pagaven una quantitat fixa anual i tenien una bonificació a l'hora de fer ús del servei, que era compensat amb escriure pel munt d'aportacions anuals que es feien i que servien per compensar el dèficit del compte de resultats.

¹²³ Durant els anys del període històric d'aquest capítol el números de telèfon van ser el 848-G (fins l'any 1927); el 711.35 (fins el 1930) i el 790.14 (fins el 1948).

			procurador		
			Interessos		107,2
			Mobiliari i estris de la casa		865,4
			Pagat a compte de la reforma		1.000,00
			Reparacions	140,65	506,80
			Viatges de les infermeres i canvis		401,90
			Transferència al compte de l'Asil		834,65
			Saldo	356,56	2.757,05
			Total	18.930,61	25.205,90

La classificació numèrica de les malalties tractades l'any 1914 va ser de quaranta, essent les majoritàries la tuberculosi, la verola i la nefritis; i també s'havien produït sis parts, tot ells amb resultat satisfactori. Tanmateix, durant aquest any, es va produir un gran augment en l'atenció de malalts amb febre tifoide.

Aquell any, Barcelona superava els 600.000 habitants, però era una ciutat bruta on les escombraries i els detritus s'amuntegaven pels carrers. En aquell moment, la majoria de ciutadans es subministraven l'aigua a través de fonts i safareigs, de manera que inversors públics i privats es van centrar a principis de segle a dotar la ciutat amb xarxes de subministrament, en aquell moment a càrrec de dos operadors, la municipal Aigües de Montcada, i la privada Societat General d'Aigües de Barcelona (SGAB).

La febre tifoide era una mal endèmic a Barcelona i cada any morien prop de quatre-centes persones. Però a finals d'aquell any, els metges del barri de Sant Andreu van detectar un augment significatiu de contagis i més tard es va assenyalar en un mapa els domicilis dels infectats, els qual vivien al voltant de determinades fonts públiques del Barri Vell, l'Eixample, Consell de Cent o la Barceloneta, totes elles supervisades per Aigües de Montcada, la qual cosa demostrà una manca total dels anàlisi de control d'aigües.

L'epidèmia durà tota la tardor i només la pressió popular aconseguí forçar l'Ajuntament a clausurar totes les fonts proveïdes per aquella empresa pública. En només tres mesos, l'epidèmia afectà a 25.000 ciutadans, dels quals van morir almenys 2.036 persones. La incompetència de l'Ajuntament va ser enorme i a finals de novembre la ciutadania protestà iradament en considerar als seus funcionaris com a responsables de la propagació de l'epidèmia. Les queixes van ser reprimides amb càrregues i trets de les forces policials, però s'aconseguí finalment el tancament d'aigües de Montcada i que la SGAB concentrés tot el subministrament de l'aigua de Barcelona.

Infermeres, col·laboradors i malalts de la Infermeria Evangèlica.
Fotografia apareguda a la revista *El Cristiano* (número 2.264 del 4 de juny de 1914).

En aquest mateix any 1914, alguns col·laboradors de la Infermeria Evangèlica, en previsió de que no arribarien gaire ajuts de l'estranger, van suggerir la conveniència de tancar l'establiment. Tanmateix, els membres del Comitè Administratiu no van pensar el mateix, i "ajudats per l'experiència del passat, vam decidir continuar la nostra bona feina mentre hi hagués alguna possibilitat o raonable perspectiva de trobar el necessari per cobrir les despeses diàries. Els fets van justificar després aquesta bona determinació". Els casos de febre tifoide van reduir-se l'any 1915 i dels noranta-cinc pacients tractats a la infermeria només disset van ingressar afectats per aquesta malaltia.

L'any 1914 es va incorporar la infermera Culling, quan Florence Taylor ja treballava com a llevadora. L'any següent, la infermera King, després d'haver complert un primer contracte de tres anys, va ampliar la seva excedència dos mesos per aconseguir el títol plenament qualificat. I el 1915 és el primer any que es fa menció de "la senyoreta Ussher", que tindria un llarg recorregut a l'Establiment. Ja feia alguns anys que treballava a la Infermeria, però havia anat a Londres per obtenir la titulació completa com a infermera.

L'estat de comptes general entre entrades i sortides va ser pràcticament el mateix que el de 1914, 25.252,50 pessetes. Aquest any 1915 és el darrer del qual es conserva *Memòria* de la Infermeria fins el 1926. Per tant, es desconeixen detalls sobre la seva evolució, però és segur que l'epidèmia de grip que afectà Barcelona entre 1918 i 1919 hauria tingut una gran incidència.

El virus va arribar a través de viatgers que venien en vaixells i per temporers de fruita que tornaven de França en tren. En aquella època es pensava que era un bacteri, amb uns símptomes que començaven amb esternuts i unes dècimes de febre i es tractava amb quinina, com si fos paludisme. Si el quadre clínic es complicava, els pulmons s'entollaven de sang provocant vòmits, sagnat de nas i finalment la mort per ofegament en els propis fluïts.

Es recomanà a la població que evités aglomeracions en edificis tancats i començaren les desinfeccions, es regaren els carrers amb desinfectants, es tancaren cinemes i teatres, es prohibí el futbol i els mítings i es limità l'assistència als enterraments. Algunes

indústries van haver de tancar per malaltia dels treballadors i això comportà una pujada de preus. Es varen contagiar uns 150.000 ciutadans, dels qual van morir al voltant de 23.000, entre ells molts metges. Per les feines d'enterrament es va demanar l'ajut de l'exèrcit, sense funerals ni taüts, ja no en quedaven, i enterrar els cadàvers en fosses comunes. El diari *La Vanguardia* dedicava la seva portada a les esqueles i durant la tardor de 1918 va necessitar set pàgines per publicar-les, amb una secció diària fixa titulada "La Epidemia Reinante".

El 9 de novembre de 1919, Emilia Steen, una missionera sueca que durant molts anys havia treballat a les escoles de Payne entre 1882 i 1938, va escriure en un article a *Echoes of Service* las seves impressions sobre aquest brot epidèmic:

L'epidèmia de grip en aquesta ciutat ha estat terrible, i els joves han estat realment escombrats. A la nostra escola de nenes del carrer Ferlandina, amb una assistència habitual de cent vint-i-tres, només vint van assistir el mes passat, encara que aquest mes el nombre ha augmentat fins a quaranta-sis. He sentit que algunes antigues alumnes i dues mares de les actuals han mort a causa de la malaltia. L'epidèmia de tifus de fa quatre anys no va ser gaire cosa comparada amb aquest flagell actual, ja que la mortalitat ha estat tres vegades superior. De l'1 al 25 d'octubre han mort 5.201 persones, entre 208 i 315 per dia.

De la nostra petita comunitat, només una, una estimada i jove germana, ha estat portada amb Crist, a qui havia estimat i servit amb tota la seva escalfor des del moment de la conversió, ara fa deu o onze anys. Alguns admeten que l'epidèmia és un judici de Déu per la maldat i la idolatria, però no veuen el seu propi pecat d'indiferència coneixent la voluntat de Déu. Alguns alumnes formats a les escoles semblen impressionats per la veritat apresada a la seva infantesa només quan els sobrevé algun problema.

DÈCADA DE 1920 I PRINCIPIS DE 1930

En una certificació expedida a 20 de maig de 1921, Frederick Dixon Jones explicà que "el dia 17 de desembre de 1918 va ser la data de dissolució de The Catalanian Land Company Ltd.". Així, la propietat de la Infermeria passà a ser del Patronat de la Institució, tot i que la inscripció en el registre de la propietat es demorà durant anys i no va ser efectiva fins el 26 d'abril de 1929¹²⁴. En aquella Junta reunida l'any 1921 ja apareix el nom de George Lawrence Mytton, el fill del missioner George Lawrence, amb el càrrec de vocal, que tanmateix ja ostentava des de 1918.

George Lawrence fill havia nascut a Leominster l'any 1867 i era enginyer de professió. Ben instal·lat a Barcelona i casat amb la catalana Elvira Castañé, treballava com a director del departament d'enginyeria de l'empresa Riegos y Fuerza del Ebro, S.A. (Ebro Irrigation and Power Company Ltd), una empresa hidroelèctrica filial de Barcelona Traction, Light and Power Company Ltd., un holding centrat en empreses de producció i distribució d'electricitat, així com en l'explotació de tramvies i ferrocarrils elèctrics. Aquesta empresa va ser fundada per l'enginyer Fred Stark Pearson el 12 de setembre de 1911 a Toronto (Canadà) i liquidada per fallida l'any 1951. A causa d'aquest origen canadenc, l'empresa era coneguda popularment amb el nom de "La Canadenca" (integrada avui dia en la companyia Endesa).

¹²⁴ El 15 d'abril del mateix any es comunicà a la Junta Provincial de Beneficència, depenent del Govern Civil de la província, de la posició legal assolida per la Infermeria Evangèlica de Barcelona: passava a ser la propietària absoluta de la propietat i responsable de l'administració de l'establiment.

Barcelona Traction construí grans centrals hidroelèctriques a les terres de Lleida, on va fer-se amb les concessions d'aigües del riu Noguera Pallaresa i construí centrals a Sossis, Talarn, Reculada, Terradets i Camarasa. També construí l'anomenat Salt de Seròs, la primera gran central hidroelèctrica de Catalunya, amb unes obres iniciades l'any 1912 amb vint mil operaris i finalitzades en només dos anys de treballs. Aquesta empresa va ser tan important que arribà a controlar el 90% de la distribució elèctrica del territori, proporcionant electricitat a la indústria i les llars catalanes.

Algunes empreses de propietat estrangera preferien ingressar els seus empleats malalts o accidentats a la Infermeria Evangèlica abans de fer-ho en alguna altra clínica o hospital de la ciutat. Però el cas més eloqüent va ser el de Riegos y Fuerza del Ebro, on una bona part dels seus directius eren anglesos i la majoria dels empleats eren atesos a l'establiment evangèlic. Aquesta era una molt bona font d'ingressos per a la Infermeria, aquella empresa d'electricitat es convertí en el principal subscriptor i les seves donacions van ser quantioses. Per tant, no és d'estranyar que George Lawrence fill formés part del Patronat, en seria el President durant força anys, no només per ser fill del missioner Lawrence, tota una institució, sinó pel vincle econòmic entre l'empresa on treballava i la Infermeria Evangèlica.

En aquella època, Barcelona patia un període de gran conflictivitat i efervescència social i política, i entre 1917 i 1923 encara es complicà més amb el fenomen del pistolisme, l'enfrontament armat entre anarcosindicalistes de la CNT i la patronal, que impulsà la creació del Sindicat Lliure i finançà bandes de pistolers a sou per contrarestar l'auge de la reivindicació obrera, comptant amb la connivència de la policia i de l'exèrcit. Es calcula que van haver quatre-cents vint-i-tres morts entre tots dos bàndols, més altres víctimes de filiació desconeguda. El conflicte finalitzà la matinada del 13 de setembre de 1923 quan el general Primo de Rivera, capità general de Catalunya, es pronuncià contra el govern de Madrid. El rei sancionà el pronunciament, va desfer la Constitució de 1876 i suprimí els drets individuals.

La qüestió religiosa restà resolta a favor de l'església oficial, i pel que fa als evangèlics, la tolerància va ser molt més restringida per a la manifestació i pràctica de les devocions. Les esglésies i les escoles ja establertes van seguir obertes al culte i a l'ensenyament, però a partir de llavors va ser molt difícil obrir nous llocs de testimoniatge. Segons explicava Joan González i Pastor en el seu llibre *Un segle de protestantisme a Catalunya* (1970), poc temps després que la dictadura prengué la direcció del govern espanyol, el president i el secretari de l'Aliança Evangèlica Espanyola s'adreçaren al directori ratificant totes les peticions de llibertat religiosa precedents. Algunes setmanes més tard, un corresponsal de la premsa tingué una entrevista amb Primo de Rivera i en preguntar-li sobre la qüestió de la llibertat religiosa, el dictador respongué textualment que "en ningún momento hemos pensado en esto". El setmanari madrileny *España Evangélica* no amagà la declaració sinó que va fer un comentari demolidor: "Los 50.000 españoles que se han dirigido al general Primo de Rivera en el mensaje de la Alianza Evangélica Española ya tienen en estas palabras la respuesta a su petición".

L'any 1920, la Junta Administrativa afrontà la crítica situació que s'havia produït en disposar d'una clínica petita, escassament equipada i amb moltes limitacions a l'hora de poder prestar noves especialitats. A l'abril de 1923 va ser aprovat un pressupost aproximat de despeses per a la construcció d'un pavelló d'infecciosos al jardí, i això

coincidí amb una herència rebuda d'una torre en el carrer Verdi, 268, i “d'una part del sobrant líquid”¹²⁵. Sembla ser, però, que l'hospital mai va rebre l'autorització per tractar malalts infecciosos i per tant no es podien atendre afectats per verola, escarlatina, xarampió, erisipela, tuberculosi o diftèria; ni tampoc als malalts mentals.

En una reunió de la Junta Administrativa celebrada el 1923, es va plantejar la conveniència de fundar un nou asil per a gent gran a les rodalies de Barcelona. Tres anys més tard es va autoritzar que es fessin les gestions oportunes per comprar una casa a Rubí, “que pot considerar-se com una verdadera oportunitat, pel preu de 7.000 pessetes”, a les que caldria afegir 3.500 pessetes més per als treballs d'acondicionament. Tanmateix, aquell establiment mai va ser posat en marxa, se'n desconeixen les causes. La casa de Rubí va ser posada en venda, però no s'aconseguí comprador fins passada la guerra civil, quan va ser venuda “pel preu net d'11.000 pessetes, pagadores al comptat”.

L'Establiment es va anar ampliant i modernitzant d'acord amb les seves necessitats. El 3 de maig de 1924 es va inaugurar el Pavelló de Cirurgia i el pastor Ambrós Celma va ser l'encarregat de pronunciar el discurs explicatiu. Tres dies més tard, *El Diario Gráfico* de Barcelona en va donar la notícia:

Acompanyats per don Jorge Lawrence, hem visitat les dependències del Pavelló de Cirurgia. A la planta baixa es troba una esplèndida habitació per a un operador, la sala de reconeixements i petites intervencions, un menjador i el servei de bany, dutxa i lavabos.

En la part posterior del primer pis ha estat instal·lada una sala d'operacions que reuneix totes les condicions: esplèndida llum natural que es rep a través d'una galeria de vidre, estant també dotada d'una esplèndida llum zenital per casos d'urgències¹²⁶. L'instrumental és complet, així com el gabinet d'esterilització que ha estat donat per la companyia Riegos y Fuerza del Ebro. En aquest mateix pis hi ha set habitacions per a operats que reuneixen tot el confort possible¹²⁷.

Un cop inaugurat el pavelló, es va construir un capella perquè tots els dimecres s'oferís culte evangèlic a la Infermeria dirigit per “un pastor de la localitat que li correspongui per torn”. Tanmateix, l'ús de la capella es va posposar fins l'any 1929, quan definitivament la sala va quedar arreglada, ben pintada i fetes les reparacions oportunes.

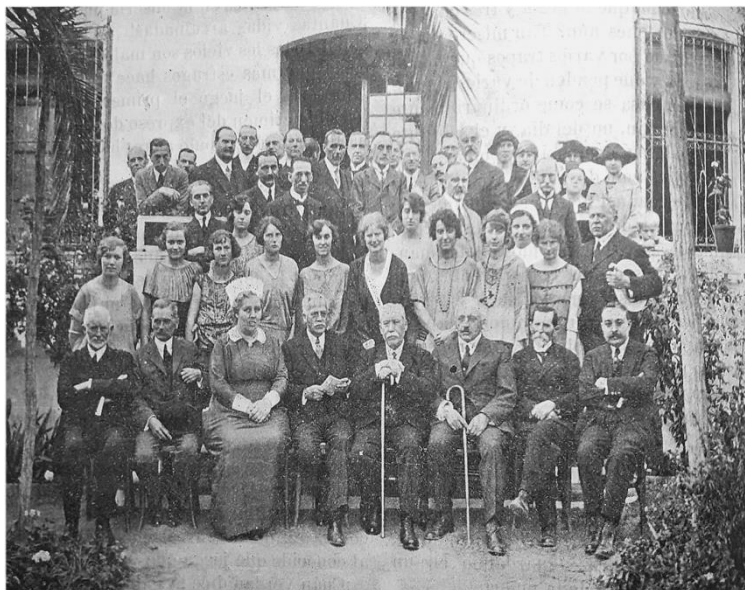
Frederick Dixon Jones dimití el 1925 de la Presidència de la Junta Administrativa. Va ser substituït per George Lawrence, que es convertiria també en el Director de l'establiment i mantindria el càrrec fins l'any 1935. En aquell moment s'estava construint una tercera planta i galeria al pavelló de medicina per ubicar la residència de les infermeres i auxiliars, amb un cost aproximat de 25.000 pessetes; i a la façana sud es

¹²⁵ Aquesta torre va ser venuda el 22 de novembre de 1924 per 22.500 pessetes i ja es van tenir els diners suficients per portar a terme les obres.

¹²⁶ Segons explicava el doctor Armand Urrutia en el seu llibre sobre l'Hospital Evangèlic, “en la fase inicial dels centres quirúrgics era important tenir els quiròfans amb grans finestrals de vidre per facilitar el treball del cirurgià sense les ombres molestes que ell mateix produïa amb les làmpades normals. La llum zenital permetia fer operacions d'urgència, a la nit o en dies plujosos, però de tota manera la llum penjada del sostre no era la millor per operar”.

¹²⁷ Es tractava d'una obra moderna i ben acabada, amb semisoterrani, planta baixa, dos pisos alts i una coberta de teulada sota la que hi havia unes golfes. Es va aprofitar aquest moment per a construir un petit cos adossat al mur de la tanca. Aquest edifici va esdevenir la icona de la Infermeria Evangèlica.

van construir unes galeries com a “solarium”, que durant anys serien la imatge de la Infermeria Evangèlica en les cobertes de les *Memòries*.

Inauguració del Pavelló de Cirurgia de la Infermeria Evangèlica (juny de 1924). Asseguts a la filera de baix, d'esquerra a dreta, William Lord, George Lawrence, Florence Taylor, Frederick Dixon Jones, doctor Ramon Monserrat Lucena, doctor Benito Meisser, Esteve Cirera i Ambròs Celma. Fotografia treta de la revista *El Mensajero Bautista* (nº 18)

Les energies per continuar la tasca de la Infermeria Evangèlica eren grans i a la *Memòria* de 1926 es podia llegir el següent:

Plàcidament han transcorregut els dies i el nostre Establiment ha continuat complint l'objecte pel qual va ser instituït. La hospitalitat ha estat exercida sense interrupció, acollint amb sentiments de misericòrdia en primer lloc a aquells dels nostres malalts als quals estem units més que amb el llaços de la fraternitat humana, amb els dolces vincles de l'amor a Crist; i després, a tots els qui, colpejats pel dolor o la desgràcia, han trucat a les portes d'aquest Hospital sol·licitant els nostres serveis. Així ens ho diu l'apòstol Pau amb les saludables paraules de la seva formosa exhortació dirigida als creients de Galàcia: 'No ens cansem de fer el bé, perquè la collita arribarà a temps si no defallim'¹²⁸. Per tant, mentre estiguem a temps, fem el bé a tothom, especialment als nostres germans en la fe”.

El 10 de febrer de 1926 es va comprar un aparell de Raigs X amb les següents característiques: “*Apex Clínic* per corrent alterna, amb interruptor de mercuri, *statif Lambertz*, que serveix per diagnosticar i per certs tractaments. A més d'aquests accessoris, dos tubs *Coolidge*, dos tubs a gas, localitzadors, aparells de medicació, pantalla, etc., tot a un cost de 7.750 pessetes”. Altres adquisicions van ser dos parallamps col·locats en el pavelló de medicina i deu bancs per la capella.

Es van tractar a dos-cents-quatre malalts de diverses malalties (seixanta-sis espanyols i cent trenta-vuit estrangers, majoritàriament alemanys, britànics i suïssos) entre les que predominaven pulmonia, tuberculosi, reumatisme, pleuresia, endocarditis i febre tifoide.

¹²⁸ Carta als Gàlates, capítol 6 (Les exigències de l'amor).

Es van fer quaranta operacions de cirurgia major, van néixer vint-i-nou nadons (catorze nens i quinze nenes) i van morir nou pacients¹²⁹.

Imatge de la façana del Pavelló de cirurgia que va ser reproduïda en moltes *Memòries* de la Infermeria Evangèlica. Fotografia feta als voltants de 1926.

La Junta Directiva va acceptar la idea de George Lawrence de celebrar un Concert a benefici de l'Hospital, que tingué lloc el dia 15 de gener en un local espaiós de Barcelona, el teatre Novetats, amb el qual es varen obtenir 5.125 pessetes de benefici, i que es repetiria en anys posteriors. També es va celebrar un Basar o "Venda de Labors", una iniciativa que es remuntava a l'any 1888 i que en aquesta ocasió va ser organitzat per Florence Taylor i altres infermeres, amb uns guanys de 3.137,80 pessetes; i en una festa celebrada el mes d'abril a l'Hotel Ritz en benefici de la Infermeria, es varen recaptar 4.324 pessetes. L'estat de la caixa amb ingressos i despeses es va tancar amb 81.187,57 pessetes.

Van haver cent quaranta-tres subscriptors estrangers i seixanta-set locals, i juntament amb els llits subvencionats es van ingressar 13.790,40 pessetes. Els subscriptors que més diners donaven eren empreses i també les esglésies de la ciutat, i en el següent quadre es mostren els més importants. El principal donador privat va ser Frederick Dixon Jones, que també tenia un llit subvencionat, amb 250 pessetes.

Subscriptor	Donació (en ptes.)	Subscriptor	Donació (en ptes.)
Riegos y Fuerza del Ebro, S.A	2.200	Confederació Suïssa	340,85
Esglésies Metodistes (van subvencionar l'Asil amb 360 ptes.)	760	Esglésies de les Assemblees de Germans	315
Banco Anglo- Sudamericano	500	Barcelona Bees Geneva	241,25
Deutsche Kranker- Kasse & Deutsche Hilfsverein	500	Ford Motor	200
Royal Bank of Canada	500	Caledonia	158,18
The Intercontinental Banking Corporation	500	Sociedad Continental de Alimentación	150
Esglésies Baptistes	360	Womans Club of Barcelona	140

¹²⁹ A la *Memòria* d'aquest any es feia un recordatori a Alexandre-Louis Empaytaz, que havia mort a mitjan juny: "És un tribut de gratitud per qui va ser un dels fundadors d'aquesta Infermeria i que per espai d'alguns anys va ser director incansable i amant d'aquest benèfic Establiment".

L'any 1927 es van ingressar cent setanta-tres malalts, quaranta més van ser atesos en el dispensari i les infermeres van realitzar vint-i-dos tractaments externs. Es van produir vint-i-set operacions majors, van morir quaranta malalts i van néixer vint-i-quatre nadons. El mes de juny d'aquell any, el doctor suís Benito Meisser, membre del Patronat i excel·lent excursionista, que havia treballat com a cirurgià de la Infermeria durant cinc anys, va marxar a París i el seu lloc l'ocupà el doctor Andrés Henríquez Cabré, que durant uns anys havia estat ajudant del doctor Meisser i mantindria una llarga relació amb l'hospital com a cirurgià, traumatòleg, obstreta i ginecòleg. Es va renovar totalment la instal·lació elèctrica del pavelló de medicina (llum, timbres i calefacció), i es canviaren parcialment les canonades d'aigua i gas. L'estat de la caixa amb ingressos i despeses va ser similar al de l'any anterior, 77.994,21 pessetes.

El Patronat acceptà la petició del doctor Ramon Monserrat Lucena. Ell havia estat metge titular durant molts anys, però ja era molt gran i demanà que el seu fill Ramon Montserrat Lleonart figurés com a metge auxiliar de la Infermeria, tot i no ser evangèlic, però sempre un simpatitzant del moviment. Tres anys després, el 2 de juny de 1930, es va produir la defunció del doctor Ramon Monserrat i el seu fill el va substituir.

L'any 1929, la Infermeria Evangèlica, que ja disposava de trenta-cinc llits, va celebrar el cinquantenari de la seva fundació, per la qual cosa "es celebrà un extraordinari acte social, un sopar a l'Hotel Ritz que en aquells temps era el més famós i de major categoria de Barcelona". Aquell Hotel seguiria fent història amb l'Establiment, perquè a la reunió del 3 de juny, George Lawrence comentà que "entre les persones que han estat assistides a la Infermeria hi ha Lady Mountbatten, que va donar a llum una nena. El mes següent va donar més detalls sobre aquella notícia "als amics i subscriptors de l'Hospital: Entre els casos de maternitat tractats dins i fora de l'Hospital, ha estat el nostre privilegi haver pogut atendre a Lady Mountbatten que, a l'Hotel Ritz d'aquesta ciutat, va donar a llum la seva filla. En el desig de mostrar la seva estima, va visitar l'Hospital el dia abans de marxar de Barcelona, deixant un xec de 100 lliures i accedint a ser Patrona de l'Hospital"¹³⁰.

En els dos anys següents es varen fer nombrosos canvis a la Infermeria Evangèlica per millorar-la en tots els aspectes: en primer lloc es va jubilar Florence Taylor i se li donà una pensió de 52 lliures¹³¹. Per substituir-la com a Infermera-Directora es contractà a Margaret Naomi Wilks, molt més jove i membre de les Assemblees de Germans; també es van afegir altres infermeres de nacionalitat anglesa, alemanya i suïssa, i es va implantar un torn de nit. El servei mèdic va ser ampliat amb diversos "reputats especialistes", així com el personal domèstic, ja que "la neteja havia de ser impecable". Lògicament, les despeses en forma d'honoraris es van incrementar sensiblement, passant de 77.503,92 pessetes el 1929, a 105.3764,02 pessetes el 1930. El

¹³⁰ Es tractava d'Edwina Cynthia Ashley, la dona de Louis Francis Mountbatten, qui seria el darrer Virrei de l'Índia i morí a conseqüència d'un atemptat amb bomba perpetrat per l'IRA l'any 1979. La filla d'Edwina, Pamela Louise Mountbatten (Hicks de casada), va néixer el 19 d'abril de 1929 mentre els pares es trobaven a Barcelona, allotjats a l'Hotel Ritz, i allà va ser atesa per personal de la Infermeria Evangèlica. A les Memòries de la Infermeria Evangèlica dels anys 1932 i 1933 apareix en primera plana el reconeixement a la "Patrona Lady Louis Mountbatten".

¹³¹ George Lawrence volia modernitzar i potenciar l'hospital i va voler fer un canvi en la direcció, però Taylor s'ho va prendre molt malament i les relacions amb la Junta es varen deteriorar greument. Fins i tot la que seria la seva substituta, Margaret N. Wilks, va haver d'allotjar-se en un hotel perquè Taylor no s'assabentés que el canvi seria imminent.

Patronat va incloure com a membres de la Junta Administrativa a Arthur Casson Hobble, director tècnic de Riegos y Fuerza del Ebro i a Richard Welsh, director gerent del Banco Alemán Transatlántico de Barcelona, amb la intenció de tenir més influència dins del sector econòmic de la ciutat.

Quadre amb el personal més representatiu de la Infermeria Evangèlica (any 1929)

Nom	Funció o Càrrec	Nom	Funció o Càrrec
Ramon Monserrat Lucena	Cap del servei de Medicina General	Margaret N. Wilks	Infermera Directora
Ramon Monserrat Lleonart	Ajudant	Steel (anglesa)	Infermera de Cirurgia
Andrés Henríquez Cabré	Cap de serveis de Cirurgia, Parts i Ginecologia	Kobelt (suïssa)	Infermera de Cirurgia
Francisco Amorós Henríquez	Ajudant	Minna Letau (alemanya)	Infermera de Medicina
Miquel Balart	Ronyons, Vejiga i Vies Urinàries	Sparling (anglesa)	Infermera de Maternitat
Antoni Bosch Ucelay	Oïda, Nas i Gola	King (anglesa)	Infermera del torn de nit
A. Armengol	Anàlisis	Leonor Fernández	Infermera ajudant
J. Vidal Freixenet	Oculista		
Josep Malaret Vidal	Radiòleg	José Cugat Figuerola	Advocat
Kaupp	Col·laborador extern		
Kellner	Col·laborador extern	Anglo-South American Bank, Ltd.	Banquers
Naegele	Col·laborador extern		

A continuació s'inclouen fotografies amb el quadre mèdic i d'infermeria d'aquella època, més el personal de servei domèstic. Seguidament es mostra la il·lustració que apareix al final de la *Memòria* de l'any 1930 amb un text afalagador i dedicat a les infermeres que havia estat publicat pel diari *Daily Mirror*.

A dalt a l'esquerra, quadre dels metges: de peu, Amorós, Monserrat Lleonart, Balart, Armengol, Malaret, Wehrli i Henríquez. Asseguts: Vidal Freixenet, George Lawrence, Monserrat Lucena i Kaupp.

A dalt a la dreta, col·lectiu d'infermeres amb George Lawrence al bell mig.

A baix a l'esquerra, servei domèstic. A baix a la dreta, col·lectiu d'infermeres amb Margaret N.Wilks a la filera del mig (segona a l'esquerra).

QUIEN QUISIERA SER UNA ENFERMERA?

En la pregunta que encabeza estas líneas nos referimos a una enfermera de hospital, o sea que se dedique por entero al cuidado de enfermos. Un informe publicado hace poco demuestra que esta clase de enfermeras es cada día más escasa.

¡No debe maravillarnos eso!

Muchas horas de servicio, paga reducida, trabajo excesivamente pesado, es en lo que realmente puede resumirse la vida profesional de toda mujer que toma el cargo de enfermera.

Hemos conocido a muchas de ellas y nos ha maravillado a menudo su perseverancia, paciencia y talento.

Cuantas vidas de pacientes han sido salvadas por el constante esfuerzo que representa el cuidado continuo dispensado por estas «esclavas del lecho del enfermo». Y alguna vez algún paciente agradecido se toma la molestia de inquirir que es lo que *ellas* consiguen con su trabajo. El único premio a su labor es la satisfacción de saber que han aliviado penas y dolor y ayudado a algunos a restablecerse, motivos o compensaciones que usualmente no se consideran como incentivos para decidirse a elegir una profesión.

Desearíamos que se hiciera algo en favor de nuestras abnegadas enfermeras. Nos maravilla, no que sean escasas, sino que haya todavía tantas de las que están en la edad de las Ilusiones y Porvenir Juveniles, y que la mayoría de ellas hagan su trabajo con tan ejemplar devoción.

(Daily Mirror)

D'esquerra a dreta: el doctor Ramon Monserrat, la infermera directora Margaret N. Wilks i el doctor Andrés Henríquez. Il·lustració treta de la revista mensual *El Eco de la Verdad*, N° 35 (novembre de 1929).

El consum de carbó augmentà per donar funcionalitat al servei de bany amb caldera independent i a la calefacció central recentment instal·lada amb trenta vuit radiadors. Es van renovar els llits, la seva roba i els matalassos; el mobiliari, la bateria de cuina, la ceràmica, una cuina auxiliar, l'habitació pel rentat de roba, la instal·lació d'un despatx per a la Infermera-Directora i la restauració del menjador. Es va ampliar la sala de Raigs X, es canvià per complet l'instrumental quirúrgic i s'incorporà una càmera frigorífica elèctrica per conservar certes provisions i els medicaments a una temperatura adequada. El mes d'agost, Ambrós Celma va ser entrevistat per la revista *El Eco de la Verdad*:

La Infermeria Evangèlica de Barcelona, una de les millors i més útils institucions amb què compten els evangèlics espanyols, té actualment trenta-cinc llits i es pot afirmar que el personal professional de la Infermeria es pot comparar amb el millor de qualsevol clínica de Barcelona. Una bona part dels ingressos s'obtenen per mitjà de subscripcions i donatius dels amics de la Infermeria, contribuint els evangèlics, com a tals, amb una quantitat que ben bé podem anomenar d'insignificant en comparació amb les despeses que ocasionen. A més de diners, també es reben donatius en espècies com ara fruites, llegums, vi, oli, etc., perquè tot això es necessita i es consumeix a l'Establiment”.

La capella de la Infermeria Evangèlica i el menjador de les infermeres.

L'any 1930, George Lawrence estimà la conveniència de desglossar les responsabilitats en l'administració de la Infermeria, que tradicionalment pesava només sobre dues o tres persones i deixava inactius a la resta de membres del Patronat. Es van constituir cinc subcomitès (financer, administratiu o de casa, metge, jurídic-legal i foment) per tal que

“els subscriptors i donants de la Infermeria entenguin que aquesta està muntada sobre una estructura moderna dins de les normes comercials indispensables”.

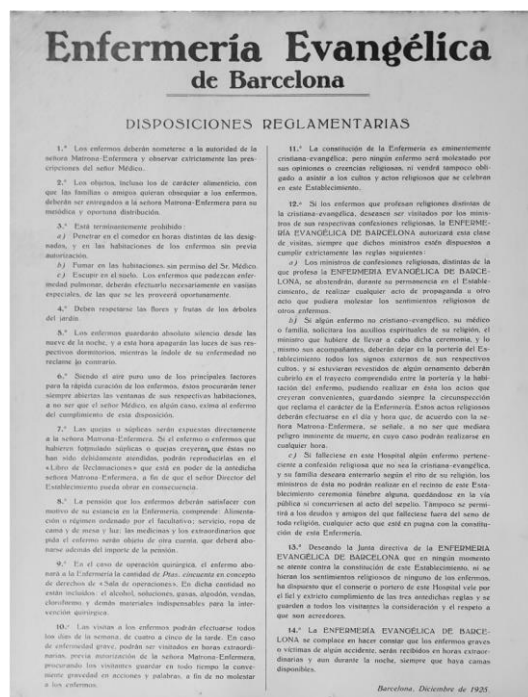
Al final del document es nomenava un “subcomitè de Senyores de les diverses nacionalitats amb la missió d'organitzar festivals, tómbols i juntes per confeccionar roba per a la Infermeria”. No només hi hauria angleses, americanes, alemanyes, escandinaves i suïsses, sinó també espanyoles, “i els seus esforços podran estar dirigits a l'organització de basars, concerts i altres activitats semblants. I especialment, a atraure nous membres que en el futur podria necessitar l'Hospital en forma de suport financer”. El subcomitè mèdic va proposar que els facultatius que mantinguessin una relació directa o indirecta amb la Infermeria Evangèlica exercissin les seves funcions de manera gratuïta en els casos que designés la Junta, que generalment es referia a pobres o indigents. En els altres casos podrien rebre dels hospitalitzats els honoraris que hi convinguessin, però no percebrien sou per part de l'entitat.

La bona relació existent amb la colònia britànica va despertar l'interés del seu cònsol Norman King, i es va arribar a redactar un projecte de conveni entre la Infermeria Evangèlica i les Colònies Estrangeres. Tanmateix, es va proposar un canvi de nom de l'entitat, el d'Hospital Internacional, i això no va ser acceptat pels membres de la Junta. Les gestions van quedar suspeses, però les relacions entre tots dos estaments varen continuar en bona sintonia¹³². A la *Memòria* de 1930 es recordava un fet important:

Tant la Infermeria Evangèlica com els terrenys on està edificada, són la propietat inalienable de les Esglésies Evangèliques Espanyoles i és administrada per una Junta de Directors. Aquesta deriva els seus poders de l'Escriptura de Fundació per a la direcció de la Infermeria i administració de la seva propietat i dels interessos de tot tipus relacionats amb la mateixa, sempre actuant dins de les limitacions imposades per l'Escriptura de Fundació, en virtut de la qual ni el caràcter religiós que té, ni el nom que porta, podran ser modificats ni canviats, tenint en compte que l'objectiu primitiu des de la seva fundació és proveir les necessitats dels malalts que pertanyen a les Esglésies Evangèliques esmentades.

Desafortunadament, la Infermeria no està subvencionada i depen exclusivament pel seu sosteniment de donatius i subscripcions. Això no obstant, des de la seva fundació, cinquanta anys enrere, la Infermeria ha admès sense cap reserva als pacients de totes les nacionalitats i credos, amb la sola condició que les regles i reglament intern de la Infermeria que s'exposa a diversos llocs visibles de l'Establiment, sigui respectat, tot desitjant que el suport de les diferents Colònies Estrangeres de Barcelona i de la regió continuï generosament donat per ajudar al seu sosteniment i manutenció.

¹³² La colònia alemanya, molt nombrosa a Barcelona, també va estudiar durant el període de 1930 a 1933 la possibilitat de tenir un Hospital alemany, bé de construcció nova o pactant amb alguna clínica privada en funcionament. Finalment van desistir d'aquest projecte i seguiren mantenint bones relacions amb la Infermeria Evangèlica.

A la *Memòria* de 1931 van aparèixer nou fotografies, algunes de les quals s'han reproduït també en aquest treball. S'afegia el quadre amb la relació de metges i infermeres que hi treballaven, on només s'havia produït la incorporació del Dr. Wehrli com a dentista i de les infermeres Souviron (espanyola) i Walter (alemanya), mentre que la infermera Minna Letau tornà al seu país. Aquell any van ser ingressats dos cents-un pacients i es van produir vint-i-set naixements. El tancament de caixa va ser de 120.957, 76 pessetes

La Direcció de la Infermeria Evangèlica va voler agrair la feina que feien les dones de l'anomenat Gremi de Costura de Senyores, format per L. Curtis, Lawton, Nippell,

Welsch, G. St. Noble, Boyce, Alexander, Sturzeneger, S. Curtis, Hall, Sánchez, Witty, Hopf, Pundsack, Mayer, Lawrence, Saunders, Lambourne, i altres dones que “amb tanta devoció desinteressada han donat el seu temps i el seus diners per mantenir l'Hospital completament proveït de llençols, roba de llit, mantes, etc. Els directors també volen agrair a la Sra. Curtis i a les altres dames per haver acceptat continuar la seva feina un any més”.

Grup de dones que formaven part del Gremi de Costura de Senyores. De peu, la primera de l'esquerra és Hester, filla de George Lawrence el missioner; i la primera de la dreta és Elvira Victoria Lawrence, filla de George Lawrence fill¹³³. Asseguda, la primera de l'esquerra és la senyora de Pundsack, Henrietta Lawrence amb el seu cognom de soltera, també filla de George Lawrence el missioner.

¹³³ George Lawrence fill i la seva esposa Elvira Castañé van tenir cinc fills: Elvira Victoria, Hetty May, Julia Helena, Josephine i George, aquest seria el tercer amb el mateix nom des de l'avi George Lawrence el missioner.

Aquell mateix any es produí una adquisició amb la qual es va fer realitat “una de les ambicions més grans” de la Infermeria Evangèlica. Ja feia temps que la taula d'operacions, en servei constant des de molts anys enrere, mostrava signes evidents de desgast i només amb la cura de cirurgians i infermeres i les revisions ocasionals per part d'un mecànic era possible mantenir-la en funcionament. Va ser gràcies a la infermera Wilks que es va tenir una de les taules més modernes del moment. La Direcció va voler agrair a Wilks la seva mediació i va publicar a la Memòria un informe seu:

A l'abril, l'Hospital va rebre el regal d'una taula d'operacions del Bartholomew's Hospital de Londres. Com que moltes persones han preguntat com vam poder aconseguir aquest equip tan necessari, em plau relatar com es van recaptar els fons necessaris.

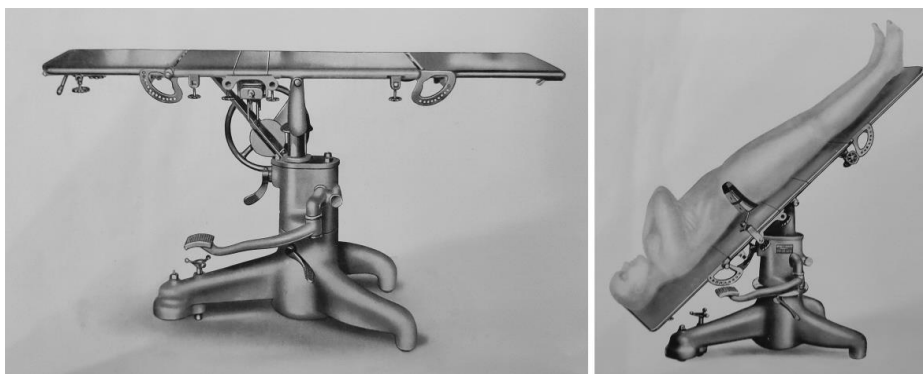
La vella taula d'operacions era obsoleta i els cirurgians es veien sovint entorpits en la seva important tasca, per la qual cosa no hi havia dubte que en calia urgentment una de nova. Se'm va acudir aquesta idea: “Presenteu a Déu les vostres peticions amb oracions i precs, amb acció de gràcies”, i diversos amics es van unir a mi en pregària per aquesta necessitat concreta. Jo tenia el meu primer permís des que treballava a Espanya i els meus amics anglesos estaven molt interessats per saber la feina que fèiem al nostre petit Hospital. Amb molt de gust van fer un primer donatiu per a la nova taula d'operacions. D'aquesta manera els fons van augmentar constantment i en pocs mesos vam tenir la quantitat necessària a les mans.

Tant l'embalatge de la taula com l'enviament a través de la duana es van realitzar gratuïtament gràcies a l'amabilitat dels senyors Allen i Hanburys de Londres, i de la senyora Vídua de Mauroner. La taula porta la inscripció “Presented to the Enfermeria Evangélica by British Friends. Thou, oh God, answerest prayer”¹³⁴.

La taula d'operacions del St. Bartholomew's Hospital es va construir originalment a partir dels suggeriments fets pel cirurgià del propi hospital Sir Holburt J. Warning, que van donar com a resultat la producció d'una taula rígida, fàcil de manipular, molt duradora i adequada per a totes les operacions que es realitzen en un hospital general. La seva gran eficàcia de la taula era la provisió d'un moviment mecànic de seguretat accionat per una triple espiral controlada per una gran roda. Això permetia fixar automàticament l'angle de la taula de la llitera amb absoluta seguretat i a qualsevol punt, des de la posició Trendelenburg¹³⁵ invertida fins a l'horitzontal, i des de l'horitzontal fins a les posicions de Trendelenburg extremes, ja que la punta de la taula i la roda de control estaven sempre engranades, tant si la roda girava com si no ho feia. La llitera va ser fabricada per l'empresa farmacèutica Allen & Hanburys Ltd. de Londres (absorbida l'any 1959 per Glaxo Laboratories) i estava construïda sobre una base especialment dissenyada amb un gran coixinet de boles. L'armadura era de tub d'acer pesat amb coixinets de metall de canó i el taulell de la taula era de metall blanc polit, no corrosiu.

¹³⁴ “Donat a la Infermeria Evangèlica per amics britànics. Tu, oh Déu, vas respondre a les nostres oracions”.

¹³⁵ La posició de Trendelenburg, nom posat en honor del cirurgià alemany Friedrich Trendelenburg, és aquella en què es col·loca el pacient en decúbit supí i amb el cap més baix que els peus, de manera que s'afavoreix per efecte de la gravetat el retorn de la sang venosa cap al cor a través de la vena cava inferior.

Dibuix que mostra els avantatges de la taula d'operacions del St. Bartholomew's Hospital.

A la *Memòria* de 1932 s'informa que van ser ingressats dos-cents disset malalts i es van produir trenta sis naixements. Es van fer noranta-set exploracions amb els raigs X, vint més que l'any anterior, i aquest augment es va mantenir en els anys següents¹³⁶. El tancament de caixa va ser de 123.241,56 pessetes, similar al de 1933 (128.403,302).

Il·lustracions que apareixen a les *Memòries* de 1931 i 1932. A dalt i a baix a l'esquerra, màquina de Raig X i màquina refrigeradora. A la dreta, taula d'operacions del St. Bartholomew's Hospital, sala pels nadons i habitació amb calefacció.

¹³⁶ Segons explicava el doctor Urrutia en el seu llibre referenciat, "l'estructura d'aquest aparell era molt rudimentària i amb alguns elements elèctrics externs al mateix. Per aquesta raó, en aquells temps la preocupació no era pas, com ara, el reduir al màxim la irradiació del pacient, i també del metge o tècnic radiòleg, sinó evitar que algú s'electrocutés en fer una captura, ja que per fora de l'aparell hi havia cables d'alta tensió amb els seus aïlladors, molts cops agafats del sostre. Quan es feia un dispar es veien espurnes i s'escoltava un soroll especial, Alguns ho sabem per experiència pròpia en haver estat radiografiats per ell, perquè aquest aparell va estar en funcionament fins l'any 1952".

L'estat d'excepció en què vivia Espanya durant la dictadura de Primo de Rivera finalitzà el 28 de gener de 1930, quan el rei Alfonso XIII encarregà al general Dámaso Berenguer la formació d'un govern que intentés el retorn a la normalitat constitucional. Tanmateix, això no funcionà i el rei nomenà al febrer de l'any següent a l'almirall Juan Bautista Aznar perquè presidís un govern de concentració monàrquica i col·laboració regionalista. Aznar convocà unes eleccions municipals en lloc de generals pel 12 d'abril, en les quals havien d'escollir-se a uns vuitanta mil regidors de tots els ajuntaments d'Espanya.

Poc abans d'aquestes votacions van quedar restablertes les garanties constitucionals, es suprimí la censura i es reconegué la plena llibertat de reunió i associació. Però ja era massa tard per a la monarquia i les votacions van ser incontestables: el corrent antimonàrquic havia triomfat en quaranta-un capitals de província. Madrid, per exemple, els regidors republicans triplicaven als monàrquics i a Barcelona els quadruplicaven. Els partidaris de la República van considerar el resultat com un plebiscit a favor de la seva instauració immediata: l'almirall Aznar va dimitir i l'exèrcit i la Guardia Civil van estar d'acord en la instauració de la República, seria la segona, i la marxa a l'exili del monarca espanyol. La mateixa nit del 14 d'abril, quan es va proclamar la República sense cap tipus de violència, el rei Alfonso XIII es dirigí primer a Cartagena i després, embarcat en el creuer Príncipe Alfonso, navegaria fins a Marsella.

La qüestió religiosa va ser ràpidament abordada i les conseqüències molt importants, segons explicava Joan González en el seu llibre referenciat:

Un dels primers actes del govern provisional va ser separar l'Església de l'Estat i concedir la llibertat de culte, de la qual cosa resultà la secularització de l'ensenyament i dels cementiris. L'Ajuntament de Barcelona, en presència de més de cinc mil persones, enderrocà amb tota solemnitat el mur que separava els recintes catòlic i civil. No reconegué legal altra forma de matrimoni sinó el civil. Tampoc no va tenir en compte el vot de castedat dels clergues, religiosos o monges que en deixar llur vocació es volien casar. Els oficis religiosos deixaren de ser una obligació militar a l'exèrcit.

El 24 d'abril, una comissió de pastors evangèlics de Barcelona va visitar al president de la Generalitat de Catalunya Francesc Macià, i el 4 de maig foren rebuts pel governador civil de la província, Lluís Companys. Les salutacions i peticions es van fer en català a càrrec d'Antoni Estruch, pastor de l'església episcopal de Sabadell. Les respostes dels governants a les peticions dels comissionats palesaren el propòsit oficial de concedir la llibertat religiosa, la qual cosa incloïa el dret d'anunciar l'Evangeli públicament i sense cap mena d'obstacles.

Per tant, calia aprofitar el moment i fer-ho ràpidament. El 14 de juny es va organitzar un gran "Mítting d'Afirmació Evangèlica" a Barcelona, al Teatre del Bosque, a la Rambla de Prat del barri de Gràcia, al qual varen assistir unes dues mil persones. L'acte, presidit per Josep Capó, pastor metodista i President de la Comissió Permanent de la 'Iglesia Evangélica Española', va comptar amb els discursos pronunciats pels pastors Antoni Estruch, Agustín Arenales, Ambrós Celma i Franklin Albricias.

El primer discurs, titulat "*Què pensen els protestants sobre la llibertat de culte?*", va ser donat per Antoni Estruch, qui començà amb un "fervent cant a la llibertat aconseguida a tant alt preu, a costa de sacrificis i abnegació sense límits". Seguí amb un

repàs de la història espanyolada dels reis Catòlics i el Tribunal de la Inquisició, Carlos V, Carlos II i el regnat dels borbons. “fins que el 12 d’abril s’albirà un nou dia que brillà amb tot el seu esplendor el dia 14, el qual ens porta la llibertat”.

Agustín Arenales, un antic capellà ordenat, va parlar sobre la “*Reparació de l'Església i l'Estat*”. Demostrà “d’una manera palmària” que la unió de l’Església i l’Estat era una verdadera monstruositat perquè constituïa un privilegi que donava preponderància a una església sobre les demés, congelant el dret dels dissidents, encara que fossin una minoria. Tot i que això, segons ell, no era cert, i es preguntava “on estaven aquestes majories catòliques el 12 d’abril quan es decidia a les urnes el plet de la seva preponderància? On eren quan es cremaven els convents? Perquè no es van atrevir en la majoria de llocs a treure la processó del Corpus? Era perquè sabien que el poble no estava amb ells!”.

El tercer discurs el va fer Ambròs Celma amb el títol “*La Qüestió Social*”, en el qual va definir en què consistien les angoixes dels dèbils, privats de les comoditats i de les necessitats pel seu sustentament, mentre que altres tenien més del que necessitaven: “El dret de propietat és contrari a l’esperit evangèlic, que fa de l’home un simple administrador dels bens, els quals ha d’ordenar-los de manera que els seus beneficis arribin a tothom. És un problema de justícia, però no es resoldrà amb lluites violentes sinó portant als homes el coneixement que tots són germans, com va ensenyar Jesucrist, i que cal que tothom s’estimi”.

Francisco Albricias, pastor alacantí que estava de pas per Barcelona, va dirigir unes breus paraules al públic assistent i l’acte finalitzà amb la lectura d’una poesia llegida pel seu autor, Antoni Almudévar, conegut com “el poeta Evangèlic”. Josep Capó va donar per acabada la sessió després de fer una resum de tota la trobada.

L’any 1934 es va produir a la Infermeria Evangèlica un incident amb una pacient anglesa, Luise Mary Cura: va ingressar el 29 de setembre afectada de febre tifoide i va ser atesa per un metge aliè a la Infermeria que recomanà l’hospitalització quan va veure que el seu estat empitjorava. El cas és que aquesta dona va morir vuit dies després i la seva germana es queixà al consolat britànic al·legant que va haver negligència per part de la llevadora i a més aquesta es va oposar a que abans de morir, la seva germana pogués rebre els darrers auxilis per part d’un sacerdot catòlic.

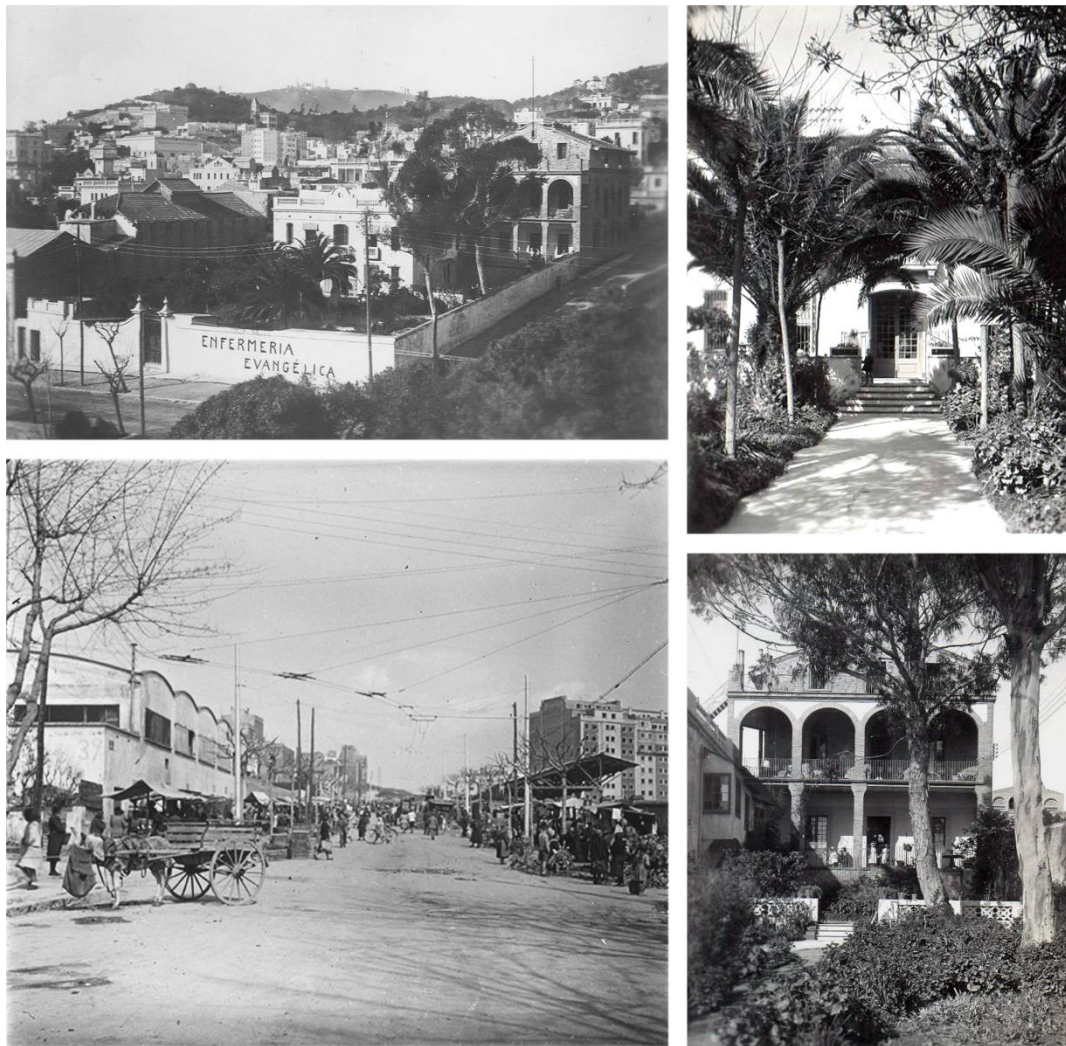
Es va obrir una investigació, però malgrat que el doctor Monserrat informà que “la invasió microbiana era de tal mena que la mort va ser la solució natural de la malaltia”, el cas no es va tancar i la infermera Wilks presentà la dimissió. La direcció de la Infermeria no la va acceptar ja que havia esta confirmada la seva actuació correcta. Tanmateix, la relació ja no va ser la mateixa i ella mateixa decidí no renovar el contracte i marxà al febrer de 1935.

Aquell any, el tancament de caixa va ser de 151.416,58 pessetes, amb un dèficit de 23.861,86 pessetes, justificat per un canvi en el sistema de comptabilitat que aplicava el dèficit al resultat d’anys anterior. En canvi, el 1935 va haver un superàvit de 7.420,66 pessetes amb un tancament de caixa de 99.457,16 pessetes, molt inferior al dels anys anteriors.

El gener de 1935 van ser acceptades unes noves bases de reorganització com a resultat d’una ponència de pastors del Patronat, i després de la renúncia de George Lawrence va ser presidit per primer cop per un espanyol, Josep Capó i Ferrer, pastor de l’església metodista del carrer Ripoll de Barcelona. En aquestes noves bases es va

formalitzar la presència a la Junta Administrativa, o Patronat, de representants de les Colònies Estrangeres. Els membres de la Junta que no tinguessin la responsabilitat d'un càrrec específic se'ls designava com a “vocals” en lloc d’“assessors”; i es deixava d'utilitzar el terme “matrona” per fer servir el d’“infermera-directora, molt més d’acord amb les seves funcions”. L’any següent es va contractar a l’infermera D.G. Sabakin per substituir a Wilks.

El Patronat celebrà reunió ordinària el dia 6 de juliol de 1936 sense sospitar que aquella seria la darrera reunió “normal”, en la qual només varen ser considerats “assumptes de tràmit”. Malgrat les turbulències polítiques que es manifestaven per tot el país, “res podia ser pres com presagi de la terrible convulsió i tràgiques circumstàncies que pocs dies després afectarien a tota la societat espanyola amb l’inici de la Guerra Civil.

Esquerra, a dalt i a baix: la Infermeria Evangèlica i el carrer de les Camèlies a principis de la dècada de 1930. Dreta: Entrada principal de la Infermeria Evangèlica i el pavelló de medicina.

IV. HOSPITAL DE LES COLÒNIES ESTRANGERES (1936-1973)

LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

La Guerra Civil va ser un gravíssim conflicte militar, social i polític que es va desencadenar després de fracassar el cop d'estat del 17 de juliol de 1936 iniciat a Melilla i dut a terme per una part de l'exèrcit contra el Govern de la Segona República Espanyola elegit democràticament.

Un cop sufocada la revolta militar dels colpistes a Barcelona, es va intentar que les activitats comercials, mercantils i industrials es reprenguessin normalment. Però era massa difícil ja que la vida ciutadana quedà profundament alterada en tots els aspectes i tota manifestació d'espiritualitat gairebé va desaparèixer. Tot i així, es va fer un esforç perquè les empreses tornessin a les seves activitats i això es va fer a partir de la confiscació d'edificis i entitats que varen quedar sota el control de sindicats i partits polítics; així com la col·lectivització d'empreses que passaven a ser dirigides pels mateixos empleats, en molts casos sense capacitat de direcció i administració.

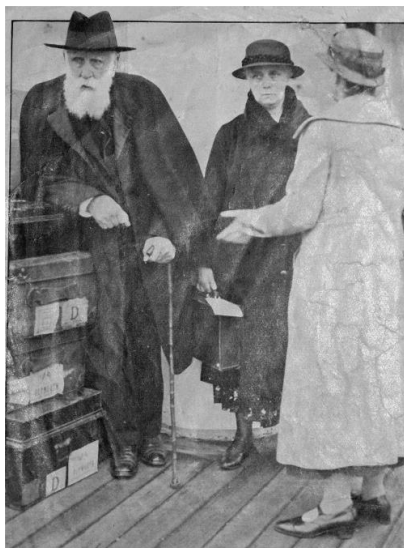
Els hospitals públics i moltes clíniques particulars no van escapar d'aquesta situació i algunes de les més petites van tancar portes. Per evitar que això pogués succeir a la Infermeria Evangèlica, es van fer gestions amb les autoritats locals i s'aconseguí que fos qualificada com a Hospital de sang i prestés els primers auxilis als ferits caiguts en les lluites de carrer, perquè encara que sufocada la revolta, la resistència violenta d'alguns elements que donaven suport al cop d'estat, es va concentrar en determinats edificis que, assetjats durant uns dies, van ser assaltats i incendiats. Per tant, quedava justificada l'existència d'hospitals de sang estratègicament establerts en diferents barris de la ciutat.

Quan la lluita als carrers va cessar, es van organitzar columnes de milicians que es dirigiren a altres llocs per defensar la República i la lluita es desplaçà a l'anomenat front d'Aragó, de manera que els hospitals de sang ja no van ser necessaris i es van substituir per hospitals de campanya disposats a les rodalies del front. Tot i això, la Creu Roja va organitzar llocs de socors i la Infermeria Evangèlica va ser inclosa entre els hospitals de rereguarda que prestaven col·laboració en l'atenció dels ferits del camp de batalla.

A l'octubre de 1936, la línia del front d'Aragó va quedar estabilitzat i els serveis de campanya de les milícies ben organitzats, per la qual cosa la Creu Roja prescindí de la col·laboració de la Infermeria Evangèlica com a lloc de socors i això significà tornar a la crítica situació anterior, en risc de ser incautats.

Les relacions amb les diverses Colònies Estrangeres havien estat bones al llarg dels anys, especialment amb l'anglesa, i encara que bona part dels ciutadans d'aquestes nacions van ser evacuats als seus països d'origen, com va ser el cas de Henry Payne, en actiu com a missioner des de 1869, es contactà amb el seu consolat i es va obtenir un certificat on constava que la Infermeria Evangèlica representava "interessos britànics", i a la façana de l'establiment va ser col·locada la bandera anglesa. A l'octubre de 1936, els membres de la Junta Administrativa que romanien a la ciutat es van reunir amb un representant del consolat britànic, i juntament amb la resta de cònsols va ser acordat el següent:

1. Que es nomeni un Comitè Executiu format per cinc o set persones designades pels cònsols britànic, alemany i suís.
2. Donar a aquest Comitè àmplies facultats perquè, mentre durin les circumstàncies actuals, pugui dirigir i administrar el nostre Centre benèfic, respectant les Bases de Fundació i dins de les lleis vigents.
3. Queda sobreentès que els malalts recomanats pels membres del Patronat seran admesos al nostre Establiment en les condicions habituals.

Henry Pyne a la seva arribada a Anglaterra (Plymouth), acompanyat per la seva filla. Ell també va haver de marxar, gairebé obligat pel Cònsol de Barcelona, ja que el perill era molt gran. Tenia 94 anys i va morir dos anys després

El 21 d'octubre, pocs dies abans de celebrar-se aquesta reunió amb els cònsols, es va facilitar un informe amb el detall de comptes, ingressos i despeses generals i del personal dels mesos d'agost i setembre. Els salaris de les infermeres (Lisa Gadické i Ana María Algué), de les auxiliars (Leonor Pérez, Caridad Sanjuan, Salve Algué), de la cuinera (Trinitat Arrufat) i de les serventes (Petra, María Pilar, Conchita i Carmen), totes elles amb despeses d'habitació i menjar a càrrec de la Infermeria, pujava a 685 pessetes mensuals. Els salaris del porter (José Gómez) i de l'oficinista, i les pensions pagades a les infermeres jubilades Florence Taylor i una altra anomenada King, pujaven a 319 pessetes al mes. Les despeses generals de l'Establiment eren de 2.230 pessetes: aliments, gas, aigua i electricitat, carbó i llenya, telèfon¹³⁷ i assegurança d'incendis i material de neteja; rentat i planxat de roba, impremta i material d'oficina, locomoció, impostos i taxes, medicines i instrumental i reparacions diverses.

Els ingressos van ser de 2.000 pessetes, entre pagaments per accidents, raigs X (excepte el que s'abonava al doctor Malaret), més donatius i subscripcions. Sense incloure altres pagaments pendents, això generà un dèficit mensual de 1.234 pessetes, “que es podria reduir si augmentessin els donatius o paguessin els pacients”. Per tant, era necessari un cop de timó o caldria tancar l'Establiment.

Un cop acceptada la proposta i constituir-se el Comitè Executiu Honorari de designació consular, es van fer els corresponents nomenaments: els anglesos Kendall Park i H.L. Cagnon, President i Tresorer; l'alemany Richard Welsch, secretari; i el suís Gozembach i el nord-americà Lynn W. Franklyn, vocals. Immediatament va ser obert un compte bancari a nom d'Hospital de la Colònies Estrangeres, i aquesta va ser la primera vegada que de manera oficial es va fer servir aquest nom, quedant dissimulat qualsevol connotació protestant. A la mateixa reunió es donà lectura al “Balanz de situació”, amb un saldo de passius i actius de 10.981,61 pessetes.

L'objectiu inicial va ser que l'Hospital servís com a refugi de nens amb necessitat de

¹³⁷ Durant els anys del període històric d'aquest capítol el números de telèfon de la Institució van ser el 790.14 (entre 1930 i 1948); el 279.014 (fins el 1956); el 354.800 (fins el 1958); el 550.900 (fins el 1960); el 255.09.00 (fins el 1963) i el 213.20.12 (a partir de 1963).

tractament mèdic, molts d'ells provinents de Madrid i altres regions en zona de guerra, de manera que es va demanar ajut a organitzacions britàniques i nord-americanes. L'Hospital va ser organitzat en dues seccions: l'edifici antic es destinà a operacions i casos de maternitat, i del nou pavelló es van reservar temporalment vint-i-cinc llits per a ciutadans britànics, que pagaven el seu allotjament. Durant els cinc primers mesos de 1937 es va tenir una mitjana de catorze nens malalts, vint l'any següent i vint-i-quatre el 1938, carregats a les despeses del propi hospital, la qual cosa significà inclús la felicitació i reconeixement de l'alcalde de Barcelona per "un treball tan humanitari".

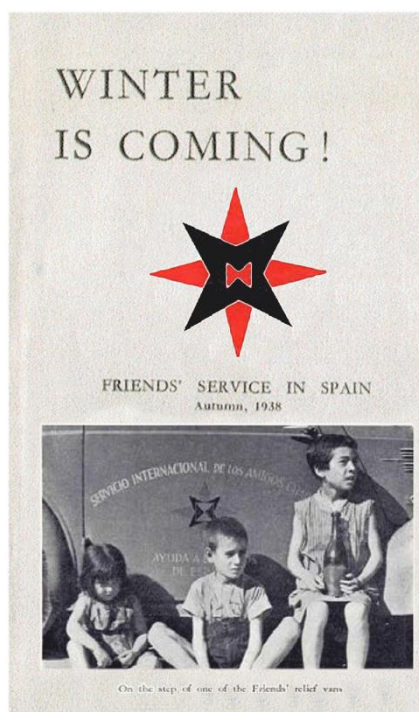
En general, molts refugiats estaven malalts i alguns ferits seriosament, però els hospitals estaven atapeïts de gent. Tanmateix, el pitjor era l'escassetat d'aliments, i encara que el govern subministrava amb grans dificultats una ració mínima de cereals o llegums secs que se suposava seria complementada pel que pogués comprar el refugiat, allò no era real en la majoria de casos. No hi havia llet per als més petits o malalts, i van aparèixer problemes digestius de tota mena com a resultat inevitable del menjar inadequat i insuficient.

Afortunadament, el Comitè del General Relief Fund Distressed Women and Children a España (Fons Generals de Socors per a Dones i Infants) va respondre a la crida d'ajut i fins els darrers dies de la lluita armada va enviar tot tipus de provisions com llet, farina, galetes, cacau, etc., de manera que es va poder incrementar l'assistència hospitalària de nens amb vint-i-cinc llits. Es tractava de l'Associació Save the Children, una entitat fundada a Anglaterra l'any 1919 per Eglantyne Jebb, qui redactaria els drets dels infants que més tard serien adoptats per les Nacions Unides. En un primer moment, la intenció era reunir una base econòmica suficient per enviar llet als infants de Viena i Berlin just després de finalitzar la Primera Guerra Mundial, i poc després a Rússia. A la dècada de 1930 ja tenia abast internacional amb seus a Suïssa i Suècia.

A Espanya, els quàquers, o Religious Society of Friends (Societat Religiosa d'Amics), van ser els encarregats d'organitzar el subministrament fruit dels recaptos de Save the Children i dels seus propis. Els quàquers tenien un esperit radicalment pacifista i la seva seu a Barcelona es trobava a la Llar Lluís Vives, al carrer Anglí, 39, que va estar activa fins l'any 2015.

A l'Hospital de les Colònies Estrangeres va ser organitzada una cantina de llet on es repartien de mitjana uns 300 litres diaris, així com petits paquets de sucre i de galetes que eren molt apreciats. En un principi, l'objectiu de la cantina era alimentar les criatures raquítiques o tuberculoses, dones en període de gestació i mares lactants. Era necessari la presentació d'un informe mèdic que certifiqués aquelles condicions, la llet quantitat de llet que es necessitava i la duració aproximada del temps de tractament. Posteriorment, quan va haver més disponibilitat de producte, aquest ajut es va ampliar i es convertí en un servei diari d'avituallament a infants en edat escolar i gent gran, que cada matí anaven a buscar un got de llet i una galeta. La cantina estava situada en el propi terreny de l'hospital i el magatzem al davant, en el que havia estat un garatge, i suposà un gran benefici per als veïns del barri de Gràcia. L'any 1937 es donava esmorzar diàriament a quatre mil persones: tres mil d'elles eren nens menors de dotze anys i la resta dones i persones velles o malaltes. El 1938, la xifra d'esmorzars va arribar als 6.000. i va estar en funcionament fins el 8 de febrer de 1939, tretze dies després de l'ocupació de Barcelona per les tropes franquistes.

Aquesta cantina no va estar només en aquest lloc, sinó que en va haver força més per altres barris de Barcelona, com bé explica Rosa Serra en el seu ben documentat llibre *Entre dos Focs* (2009): Sants, Sant Andreu, Pàtria, Poble Nou, Club Mirval (puericultura), Escola Politècnica, Bruc, Les Corts, Sarrià, la Marina del Prat Vermell, Cafè Condal, Hotel Colón i al carrer del Carme, en el districte cinquè; i també a Santa Coloma de Gramanet i Sant Adrià del Besòs. En total, acollien diàriament a cinc mil tres-cents infants i els seus treballadors, molts d'ells espanyols, i lluien les insígnies "Quaker Star" que identificava l'origen de l'obra i contribuï a un sentiment creixent d'agraïment. Aquestes cantines van estar supervisades per la danesa Elise Vilhelmine Thomsen, qui va ser enviada a Barcelona pel departament quàquer de Dinamarca a la primavera de 1937, en principi només per organitzar i gestionar un menjador i un orfenat per a nens sense llar. Thomsen va tornar a Dinamarca el 1938 i es dedicà a fer diverses conferències arreu del país per reclamar un suport continuat en la recollida de diners i roba.

L'hivern arriba! Publicació de la Societat Religiosa dels Amics a la tardor de 1938, amb la *Quaker Star* al bell mig.

A l'Hospital, la matrona Sabakin i el personal d'infermeres britàniques es van veure obligades a abandonar Barcelona a finals de juliol de 1936. Durant la seva absència va treballar personal espanyol sota la supervisió de la infermera Leonor Pérez¹³⁸. Els doctors Ramon Monserrat i Andrés Henríquez van seguir prestant els seus serveis, de la mateixa manera que els doctors Josep Malaret, Josep Cabré i Claramunt i Vidal Freixenet, que van atendre els nens refugiats sense rebre cap remuneració.

Aquell any 1936 es produí l'admissió de cent trenta-nou malalts de tretze nacionalitats diferents, amb una majoria d'espanyols, seixanta-quatre, seguida de trenta-un britànics, disset alemanys i nou nord-americans. El 1937 van ser admesos cent seixanta-un, amb un notable augment d'intervencions quirúrgics, la majoria mariners anglesos, degut a les ferides rebudes perquè els vaixells on servien havien estat bombardejats al port de Barcelona i de Tarragona. Durant l'any 1938 es va ingressar la quantitat màxima de malalts, dos-cents quaranta, la immensa majoria espanyols i després britànics.

Els comptes de l'hospital es van tancar l'any 1936 amb un superàvit de 1.675,64 pessetes. Es van rebre donatius per part de cent trenta-dos subscriptors que van aportar 13.514,50 pessetes, entre els quals es trobaven diverses empreses i particulars, com George Lawrence i la seva germana Hester. El 1937, el superàvit va ser de 9.166,36 pessetes, i el 1938 de 48.672,96 pessetes.

¹³⁸ La infermera Sabakin es va oferir a tornar a l'Hospital de manera voluntària el mes de març de 1937 i es dedicà a atendre la cantina de llet, ajudada per un Comitè de dones angleses.

Donació de llet i aliments generals a l'Hospital de les Colònies Estrangeres.

A dalt: Cues davant la porta, amb la bandera anglesa al capdavant.

Al mig: Donació dels esmorzars a l'interior de l'Establiment.

A baix: El pastor Samuel Vila i la comunitat baptista de Terrassa agraïnt les donacions. Cuiners i servei.

LA FI DE LA GUERRA I LA POSGUERRA FRANQUISTA

Després de la batalla de l'Ebre i un cop trencat el front de combat a finals de 1938, els franquistes van iniciar la persecució de les forces republicanes, que es varen retirar fins a arribar a la frontera francesa. Barcelona va ser ocupada per l'exèrcit nacional el 26 de gener de 1939 i tot va canviar. Tanmateix, l'Hospital de les Colònies Estrangeres va ser respectat perquè prestava servei a ciutadans de nacions amb les quals el govern franquista no es volia enemistar.

La guerra es donaria per acabada l'1 d'abril de 1939, “año de la victoria”, amb el darrer comunicat de guerra fet des de Burgos, en què es declarava la victòria del bàndol colpista: “En el día de hoy, cautivo y desarmado el Ejército Rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. La guerra ha terminado. Firmado. Francisco Franco Bahamonde”.

El nombre de víctimes civils encara és discutida actualment, tot i que la majoria d'autors accepten una xifra que oscil·laria entre els 500.000 i 1.000.000 de persones. Moltes d'aquestes morts no van ser degudes als combats, sinó a la repressió en forma d'execucions sumàries, “paseos”, malnutrició i malalties afegides. Els “paseos” van ser duts a terme pel bàndol nacional de manera sistemàtica per ordre dels comandaments superiors. A la República es van produir de manera descontrolada en els moments en què el Govern va perdre el domini de les masses armades. Aquests “paseos” eren realitzats per grups armats que anaven a buscar la gent a casa seva o a les presons, i sota l'eufemisme de “vamos a hacer un paseo”, els portaven a qualsevol carretera o les tàpies del cementiri i allà els assassinaven a sang freda.

Es calcula que durant els primers dies de l'alçament, unes 50.000 persones que van quedar atrapades al bàndol contrari van ser executades per aquest sistema. Els nacionals van perseguir principalment sindicalistes, polítics i afectes a la República, tant d'esquerres com de dretes, mentre que entre els republicans la repressió es dirigí cap a simpatitzants de l'alçament o sospitosos de ser-ho, i també capellans de l'església catòlica i civils amb idees religioses afins.

Després de la guerra, la repressió franquista es va ensenyar implacablement amb el bàndol perdedor, iniciant-se una neteja de la coneguda com a “Espanya Roja” i de qualsevol element relacionat amb la República, la qual cosa obligà a milers de ciutadans a l'exili, a l'empresonament, a la marginació i a la misèria. En la primera presidència de Franco en el seu nou govern al Monasterio de las Huergas, a prop de Burgos, i van ser promulgades les primeres lleis, entre les quals es trobaven l'abolició del divorci, l'autonomia de Catalunya i la reforma agrària.

En aquesta situació tan precària de postguerra, les mesures higièniques van ser molt escasses i la fam generalitzada. Es va produir un gran moviment de població, relacionat per una banda amb el trasllat de tropes d'unes zones a altres de l'estat; un continu traspàs de presos al llarg de totes les presons i camps de concentració del país; retorn de civils a les seves poblacions d'origen, o emigració regions que els resultés menys hostil o amb la possibilitat de prosperar econòmicament.

Sobre el tema religiós, Franco havia declarat l'any 1937 a un diari nord-americà que “nuestro Estado debe ser católico en el sentido tanto social como espiritual, porque la verdadera España ha sido y será católica”. A la mateixa època, Jacobo Fitz-James, duc d'Alba, el que seria futur ambaixador del govern de Franco a Londres, explicava a

Geordfey Walter, lord Phillimore, un membre del Parlament britànic interessat per la sort dels protestants espanyols que “creo que debería saber que en la España Nacional existe una completa tolerancia hacia todas las confesiones cristianas, y la misma total tolerancia seguirá siendo la política y la práctica del gobierno nacional después de la guerra. Le hago esta afirmación con la autoridad del propio general Franco”.

Tanmateix, la realitat era que en el nou ordre imposat per la dictadura no hi havia cabuda per res que tingués relació amb els protestants. El 2 de febrer de 1939, Franco promulgà el decret que derogava la Llei de confessions i congregacions de 1933, de manera que l'Església catòlica recobrava l'estatus i els privilegis que gaudia abans de la proclamació de la República. Des d'un primer moment, els bisbes van ser els encarregats de la direcció de la religió a les presons, el dia del Corpus Christi va ser declarat dia “Nacional de la Unidad Católica”, l'orde del jesuïtes va obtenir permís per tornar a treballar a Espanya i la resta d'ordes religioses catòliques van ser restaurades a la situació que ocupaven abans de 1931 i reintegrades les propietats de l'Església que havien estat nacionalitzades.

Al mateix temps, es van iniciar les disposicions contra les activitats protestants: es van clausurar les esglésies i les escoles evangèliques, en molts casos assaltades per elements afins al règim, especialment falangistes, i la religió catòlica es convertí en assignatura obligatòria de l'educació de primària i secundària¹³⁹. Es van tornar a aixecar en els cementiris els murs que separaven la “terra sagrada catòlica” del terra civil, uns murs que la República havia derruït; es tornava al *corralillo* per tots aquells que no professessin la fe catòlica, els criminals que no s'havien reconciliat amb l'església catòlica i els suïcides. L'any 1940, l'informe de la Societat Bíblica Britànica i Estrangera notificava que de les 1.947 poblacions on existia una missió evangèlica abans de la guerra, només trenta-tres conservaven els seus temples i moltes esglésies havien estat cremades i saquejades¹⁴⁰.

A banda de la marginació i desemparament legal que pesava sobre tot allò que tingués relació amb el món evangèlic, faltava un lideratge en les esglésies locals ja que el nombre dels seus membres s'havia reduït dràsticament, per mort, exili o empresonament. Els joves en edat militar van ser incorporats a l'exèrcit amb un servei militar obligatori que es perllongava durant dos anys; la repressió policial era duríssima i la por constant. El treball escassejava i per tant les possibilitats econòmiques de les famílies eren molt reduïdes.

A principis d'agost de 1939, un grup de pastors barcelonins pertanyents a diferents denominacions protestants, Benjamin White, Fermí Roca, Manuel Díaz, Pere Giménez i Joan Guinot, es varen adreçar a les noves autoritats militars i civils franquistes sol·licitant la reobertura dels temples per poder reprendre els cultes. Dies després van rebre la resposta del governador civil Wenceslao González Oliveros, en la qual els informava que “no procede la autorización de cultos religiosos de la capillas de ustedes

¹³⁹ Les esglésies evangèliques van ser clausurades excepte les de Madrid, potser perquè a la capital hi havia representacions diplomàtiques de les nacions estrangeres i es volia maquillar la repressió: “Los cultos se celebran de la misma manera como siempre se han hecho, sin manifestaciones exteriores en sus templos”. La darrera capella oberta a Catalunya va ser la dels baptistes a Terrassa, clausurada el gener de 1940.

¹⁴⁰ Aquell mateix any, les autoritats franquistes els van confiscar tots els llibres, més de 110.000 exemplars, tot dient que no complien els requisits establerts per la censura.

en el territorio nacional, debiendo ser aplazadas hasta tanto se reciba de la superioridad orden que los autorice”. Wenceslao Gonzalez, antic catedràtic de filosofia de Salamanca, va ser governador civil de Barcelona entre juliol de 1939 i desembre de 1940. Durant el seu mandat fou afusellat el president Lluís Companys al castell de Montjuïc, i es calcula que la majoria de les execucions de republicans a la província de Barcelona, es calcula que un 85%, van ser fetes durant aquest període. Va fer treure el monument ciutadà al doctor Bartomeu Robert, ordenà la desaparició de qualsevol inscripció en català, prohibí l'ús del català en públic i supervisà la depuració laboral de funcionaris i treballadors no addictes al règim. Fervent simpatitzant del nazisme, organitzà una gran rebuda a Heinrich Himmler, cap de les SS i de la Gestapo, i l'acompanyà a la seva visita a l'abadia de Montserrat¹⁴¹.

La intolerància religiosa s'estenia a altres àmbits de la vida ciutadana: als mestres evangèlics se'ls va prohibir exercir el ministeri no solament en escoles públiques sinó també com a mestres particulars; alguns evangèlics va ser acusats de concubinat en negar-se'ls la validesa del seu matrimoni civil¹⁴²; i a l'exèrcit es produïen maltractes quan es descobria que els reclutes eren evangèlics. Eren expulsats si ocupaven un càrrec tècnic o en altres ocasions eren simplement detinguts¹⁴³.

A mitjan 1939, el Comitè Executiu de l'Hospital de les Colònies Estrangeres sol·licità que s'aclarís la seva situació en base a l'expressió “mentre durin les circumstàncies actuals”, segons figurava en l'acord original de 1936. Com que a Barcelona només quedaven com a membres de l'antic Patronat Antoni Estruch, J.M. Dolphin i Pere Giménez, tots tres es van reunir el 3 de juliol i es van autodenominar “Comitè General”. A continuació, van convidar a les congregacions evangèliques de la província de Barcelona a nomenar un delegat per a assessorament i consell. Així, dos dies més tard es van reunir els representants de sis esglésies evangèliques i van acordar sol·licitar als cònsols que seguisin exercint les mateixes funcions per a un període de tres anys a partir d'aquella acta, tots set representants van quedar incorporats com a membres del Patronat¹⁴⁴.

Un cop acceptada la proposta, que es va fer constar a partir d'aquell moment en totes les *Memòries* anuals de l'Entitat, els representants consulars van formar un nou Comitè

¹⁴¹ El desembre de 1940 va ser nomenat president del ‘Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas’ i poc després vicepresident del ‘Tribunal de Represión de la Masonería y del Comunismo’, un dels organismes encarregats de portar a terme la lluita ferotge durant el franquisme contra comunistes i maçons, aquests considerats pel propi Franco com a responsables dels mals del país des del segle XVIII.

¹⁴² Llätzer Urrutia, membre de les Assemblees de Germans i del Patronat de les Colònies Estrangeres entre 1951 i 1982, era un funcionari del jutjat de primera instància de Barcelona. Va ser detingut acusat de maçó i alliberat per la intervenció d'Ildefonso de la Maza, un jutge catòlic que estava al corrent de la seva filiació protestant. Urrutia seria conegut als jutjats barcelonins de la postguerra com el “bisbe dels protestants” per la seva valentia a l'hora de facilitar tràmits legals per a la celebració de matrimonis civils als protestants que ho desitjaven, ja que normalment la data de casament se'ls retardava durant mesos o inclús anys.

¹⁴³ Els joves evangèlics que feien el servei militar patien en el moment de celebrar-se la jura de bandera, ja que es feia una missa catòlica, considerada un acte miliari, en la qual els assistents havien d'agenollar-se davant del Corpus Christi, quan els evangèlics creien que aquest era un comportament idòlatra perquè no el consideraven el cos de Crist.

¹⁴⁴ Es tractava de Manuel Díaz (Metodista), Antoni Estruch (Església Espanyola Reformada), Pere Giménez (Metodista), Esteve Roca (Metodista), Pere Rubio (Assemblea de Germans), Juan Francisco Torollo (Església Espanyola Reformada) i Benjamin White (Assemblea de Germans),

Executiu constituït per Edwin E. Cretchley i Richard R. Webb (Gran Bretanya), Robert J. Breyfogle i Homer W. Eddy (Estats Units), Willy Hoffmann (Suïssa) i Joachim Kriegel (Alemanya). Tanmateix, cap d'aquestes persones figurava a l'anterior Comitè Executiu Honorari, i tampoc coincidien els seus noms amb el comunicat que va ser enviat al Govern Civil el 26 d'octubre següent, on s'informava que la Institució quedava regida per una Junta Administrativa composta per Edwin E. Cretchley (President), J. W. Dolphin (Vicepresident), Robert J. Breyfogle (Secretari), Charles H. Webb (Tresorer), i els assessors Antoni Estruch, George Lawrence, Richard Welsch, Nicholas J. Bengtson, Pere Giménez, Benjamin White, Pere Rubio, Esteve Roca, Juan Francisco Torollo i Manuel Díaz.

Aquesta llista era inexacta i incorrecta, perquè alguns dels seus membres ja no residien a Barcelona o havien estat designats directament pel Comitè Executiu Honorari sense ser convidats pel Patronat, com va ser el cas de Cretchley, Breyfogle i Webb, els quals van ocupar càrrecs de gran importància, i quedaven exclosos els membres designats pels cònsols de Suïssa i Alemanya. El 10 de febrer de 1940, els cònsols encara van enviar una altra comunicat al Govern Civil amb una nova llista de membres del Comitè Executiu, “constituït per persones molt coneguts a les colònies respectives i la personalitat de les quals avalem”: Edwin E. Cretchley (President), R.J. Breyfogle (Secretari), Joachim Kriegel (Tresorer) i Richard Jeffrey Webb, Homer W. Eddy i W. Hoffmann (Vocals)¹⁴⁵.

Aquest document contribuï a augmentar la confusió dels estaments oficials sobre qui ostentava la propietat legal. L'advocat Josep Cugat Figuerola, que de vegades havia assessorat al Patronat, explicà que aquella actuació consular responia a una disposició dictada per “l'Excel·lentíssim Governador Civil d'aquesta província” el 20 d'octubre de 1939, en què “totes les societats i associacions civils anteriors a l'alliberament de Barcelona que no estiguessin inscrites al Registre de Societats Mercantils, hauran de revalidar la seva situació davant d'aquest Govern, remetent a aquest efecte, per a la seva aprovació o desaprovació, un exemplar dels seus estatuts, llistes de directius i socis i menció concreta si el local social pertany en propietat a l'Associació que es tracti”.

A la *Memòria* de les Colònies Estrangeres de 1939 s'informava que per augmentar els ingressos es cobrarien 30 pessetes per dia als associats i 40 pels no associats; 100 pessetes per casos de naixements d'associats i 150 pessetes pels demés. La idea era assistir igualment als “indigents i infortunats ciutadans” de les diverses nacionalitats, “sempre dins de les possibilitats i en condicions que no limitin ni dificultin el servei i l'assistència als membres i cooperadors de les colònies”. Així, durant aquell any es van tractar de manera gratuïta vint-i-dos evangèlics espanyols i quatre més amb tarifa reduïda. En total, es van atendre a cent vint-i-quatre pacients, gairebé la meitat de l'any anterior, la majoria espanyols (71), britànics (19), alemanys (13) i suïssos (7).

El superàvit va ser de 28.505,67 pessetes malgrat les dificultats, perquè les pessetes que llavors circulaven a Barcelona van perdre el seu valor i entraren en circulació les nacionals des de febrer de 1939, de manera que una part dels estalvis de les Colònies Estrangeres van quedar bloquejats en ser “pesetas Rojas” i considerades perdudes.

Les subscripcions i donatius van ser de 27.245,80 pessetes, i entre els més importants

¹⁴⁵ Cretchley, Webb i Eddy treballaven a l'empresa Fuerzas y Riego del Ebro: el primer era el sub-Gerent de l'empresa, només per sota del President i Director Gerent; el segon era enginyer agregat, director del grup de centrals i tallers mecànics; i el tercer, el cap del departament comercial.

es trobaven l'empresa americana International Banking Corporation (1.000 pts.), les britàniques Anglo South-American Bank Limited (500 pts.), British Colony Canteen (1.405 pts.), Riegos y Fuerza del Ebro (1.100 pts.), Rodger D.J., Royal Bank of Canada (500 pts.), i el Consulat Suís (740 pts.). Va haver altres donatius importants fets per particulars, com els de Teófilo Lee (1.000 pts.), Edwin Honegger (500 pts.), Piet Mayer (500 pts.) o Edmund Bebié (450 pts.).

En aquest moment, les coses es varen torçar greument a Europa i al món en general. Per a Alemanya, el Tractat de Versalles havia posat punt i final a la Primera Guerra Mundial havia estat molt negatiu, s'havia desmembrat el país, desmobilitzat l'exèrcit i l'economia sotmesa a pagaments i servituds abusives. A més, tenien l'amenaça de la URSS, disposada a expandir per la força el seu ideari comunista. Aquest escenari amb una economia en ple declivi i una gran tensió social afavorí la creació de grups paramilitars d'on sorgiria el nazisme. A partir de l'anomenada "nit dels ganivets llargs" (30 de juny de 1934), en la qual Hitler eliminà els seus principals opositors polítics, va restaurar el servei militar generalitzat i activà el pangermanisme, que intentava reagrupar al si d'un mateix estat la població germànica de l'Europa central. Així, l'1 de setembre de 1939, Alemanya va envair Polònia i dos dies més tard, Gran Bretanya, França, Austràlia, Nova Zelanda, Àfrica del Sud i el Canadà van declarar la guerra a Alemanya. La Unió Soviètica, seguint un acord secret amb Alemanya, envaí Polònia per l'est, convertint les defenses poloneses en un caos insuperable que la van obligar a rendir-se el 6 d'octubre.

El 1940, Alemanya va envair Dinamarca, Noruega, Luxemburg, Bèlgica, Països Baixos i França, i a l'abril de l'any següent, forces alemanyes, hongareses i búlgares van envair l'antiga Iugoslàvia. Finalment, el 22 de juny de 1941 es va iniciar la invasió alemanya de Rússia, un atac que comptà amb un enorme exèrcit compost per tres milions i mig d'homes, tant soldats alemanys com altres unitats militars de l'Eix. La intenció era assegurar els estats bàltics i prendre Leningrado, l'actual San Petersburg.

El 1932, Japó havia envaït Manxúria i el 1940 ocupà la Indoxina francesa, amenaçant els interessos britànics i holandesos de la regió. Les crítiques internacionals pel cas de Manxúria van portar el Japó a retirar-se de la Societat de Nacions i llavors Gran Bretanya, Estats Units i altres nacions van imposar un embargament econòmic de metalls i petroli, congelació de béns i crèdit, i tancament del canal de Panamà amb l'amenaça d'asfixiar el país nipó.

Així, després de fallides negociacions diplomàtiques, el 7 de desembre de 1941 va ser atacada la base naval nord-americana de Pearl Harbour, a Hawaii. Els avions japonesos, tres-cents cinquanta-tres en total, amb caces de combat, bombarders i torpediners, van atacar en dues onades i van bombardejar portaavions, cuirassats, creuers, destructors i bases aèries i d'infanteria nord-americanes, amb el resultat de dos mil quatre-cents tres morts, entre ells seixanta-vuit civils. L'endemà, el president nord-americà Franklin D. Roosevelt, commocionat igual que tota la nació, es referí a l'atac japonès com "una data que viurà a la infàmia" i va signar la declaració de guerra. Tres dies després, l'11 de desembre, els Estats Units també van declarar la guerra a Alemanya.

Fins l'any 1942, el Patronat no va tenir cap intervenció sobre els assumptes de l'Hospital ni queda constància que s'hagués reunit en cap ocasió. El Comitè Executiu Honorari

havia nomenat l'any anterior Leonor Pérez com a Directora del Centre. Durant molts anys havia treballat com a infermera i després considerada com a “Matrona accidental”, la qual cosa va ser “de gran benedicció per a molts malalts ja que sempre va tenir interès per mantenir els drets i interessos que corresponien a les esglésies evangèliques de la ciutat”.

El 7 de març d'aquell any, Leonor Pérez va escriure una carta a Pere Giménez, aleshores Secretari del Patronat, on exposava que el conveni amb els Cònsols d'Alemanya, Estats Units, Gran Bretanya i Suïssa vencia el 3 de juliol següent, i ella sabia “que ni els Cònsols, ni els delegats executius honoraris tenen intenció d'emprendre cap gestió per a la pròrroga del conveni esmentat. Davant del temor que la nostra estimada Infermeria pugui caure en mans alienes, els dirigeixo la present com a evangèlica i com a Directora de la Infermeria, perquè si ho jutgen convenient es disposin a prorrogar l'arranjament mitjançant el qual el nostre Hospital pugui continuar sota la protecció dels Cònsols”. És comprensible que els Cònsols no tinguessin interès a continuar la tasca ja que les pèrdues econòmiques augmentaven.

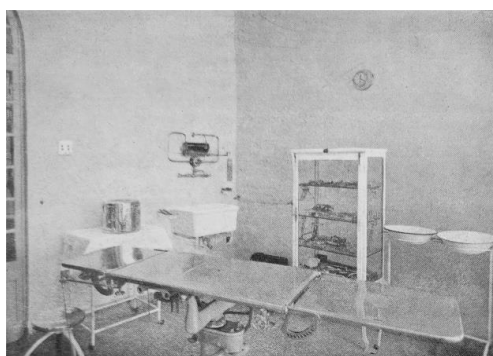
Els membres del Patronat van ser convocats a una reunió en la qual també va assistir Leonor Pérez, i vistes les expectatives polítiques del moment, es decidí de manera consensuada amb la Junta de Pastors i Representants de l'Església Evangèlica de Catalunya, que els cònsols consideressin prorrogades per temps il·limitat les seves funcions “fins que la nostra situació ens permeti fer-nos-en càrrec novament”.

En aquella mateixa reunió del Patronat va ser discutit el projecte de crear un grup de Protectors de l'Hospital, una idea que ja provenia d'una reunió molt anterior, del 20 d'abril de 1936, en la qual el doctor Henríquez havia indicat la conveniència de formar una associació mútua entre evangèlics, “una assegurança contra les despeses per quan estiguin malalts”¹⁴⁶. La idea prosperà en aquell moment i pastors de diverses denominacions (Presbiteriana, Església Reformada Episcopal, Assemblees de Germans i Baptistes), van aprovar la organització d'un “grup d'ajuda” amb dues categories: la familiar (fins a cinc persones), amb una quota de 3 pessetes; i la individual amb quota d'1 pesseta, que seria recaptada mensualment pel Pastor o pel representant de la seva església. La proposta va tenir èxit i en poques setmanes ja s'havien recollit 1.035,50 pessetes entre els membres de les congregacions, tot i que es reconeixia que no s'havia produït un augment sensible en les atencions a l'hospital.

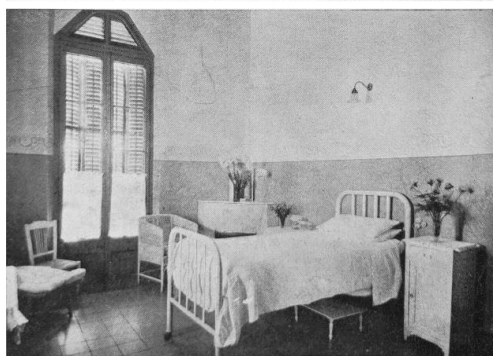
¹⁴⁶ En aquell moment, a part del doctor Monserrat i del doctor Henríquez, prestaven servei a l'Hospital el doctor Armengol (analista), el doctor Ribas (radiòleg), els doctors Costa i Bosch (otorinolaringòlegs), el doctor Cabré (dermatòleg), el doctor Vidal Freixenet (oftalmòleg), els doctors Wherli i Kovac (dentistes), i el doctor Balart (uròleg), alguns d'ells amb llarga experiència a l'Hospital.

Quadre amb el resum del moviment hospitalari entre 1940-1945

Any	Nombre d'Admissions	Ingressos / Despeses (Ptes.)	Excés despeses sobre ingressos any ¹⁴⁷ (Ptes.)	Nombre de subscriptors	Total Subscripcions (Ptes.)
1940	150	173.839,14	-21.983,22	126	25.464,00
1941	129	142.893,77	-24.715,00	173	33.701,72
1942	196	217.876,16	-21.898,74	193	38.631,65
1943	249	318.836,39	-58.389,49	190	46.676,00
1944	256	309.478,10	-44.578,40	191	45.685,00
1945	225	306.812,42	-51.815,52	208	50.012,00

Racó de la Sala d'operacions i una habitació de l'època. Il·lustració que apareix en totes les Memòries entre els anys 1943 i 1950.

En l'ambient de misèria generalitzada que es vivia a l'Espanya de la postguerra, on la fam i la brutícia estaven sovint presents, es va produir un important brot de tifus epidèmic o exantemàtic, transmès pel poll del cos de l'home, conegut popularment com "el piojo verde", tot i que el seu color és blanquinós. Entre l'abril de 1939 i l'octubre de 1944 van ser reportats a tota Espanya un total de 12.490 casos i 1.843 morts (una letalitat del 14,76%). Amb tota probabilitat, aquestes xifres caldria multiplicar-les al menys per tres, uns 5.500 morts en total, per tenir una idea més aproximada del que significà el brot, ja que el

govern franquista el va minimitzar per vergonya que Europa sabés l'estat de pobresa en la que vivia bona part de la població espanyola.

A Barcelona, el pitjor moment es va viure l'any 1942, quan oficialment van haver 894 casos i 195 morts, una altíssima taxa de letalitat del 21,81%. A les *Memòries* de les Colònies Estrangeres no es fa menció d'aquesta epidèmia, però és possible que s'hagués algun pacient amb aquesta malaltia.

A finals de gener del 1945, semblava que la Segona Guerra Mundial arribaria a la seva fi perquè les forces aliades avançaven cap a l'interior d'Alemanya. A finals de març va ser creuat el riu Rhin i les tropes es van dirigir a Hamburg, van passar el riu Elba i després Dinamarca i el mar Bàltic, on a mitjans d'abril es van trobar amb les tropes

¹⁴⁷ Els excessos de despeses es produïen per les dificultats de subministrament d'articles imprescindibles i de primera necessitat; per l'augment constant de preus; per les reparacions i millores dels edificis i les instal·lacions i la renovació i conservació de l'equip general. De tota manera, en els ingressos només es contemplaven els donatius, però no pas les subscripcions, que eren finalment les que feien viable la pervivència de l'Hospital, ja que en poques ocasions van ser inferiors al dèficit inicial (en vermell). Una altra font de subministrament eren les donacions en espècies, aliments i begudes que en bona part eren regals de Nadal

soviètiques que avançaven per l'est. Després del suïcidi de Hitler, Karl Dönitz es va fer càrrec del govern alemany, però el seu poder militar es desintegrà ràpidament i Berlín va ser lliurat a les tropes soviètiques el 2 de maig de 1945, el mateix dia que es van rendir les tropes alemanyes a Itàlia, dos dies després a Dinamarca i els Països Baixos, i el 7 de maig a França. Era el final de la guerra: els aliats occidentals van celebrar el dia de la victòria el 8 de maig i els russos l'endemà.

A l'altra banda de món, el 21 de juny de 1945 els nord-americans van iniciar els bombardejos contra Tòquio, però el Japó no semblava tenir intenció de rendir-se i l'alt comandament nord-americà va calcular que la invasió costaria centenars de milers de baixes, una xifra inacceptable. Per tant, el 6 d'agost de 1945 va ser llançada sobre Hiroshima la primera bomba atòmica, d'urani, que va causar la mort a 120.000 persones. El Japó no es va rendir i tres dies després es va llançar una segona bomba, aquesta de plutoni contra la ciutat de Nagasaki, on van morir 50.000 persones. Finalment, el 14 d'agost del 1945, el Japó va acceptar la rendició incondicional.

La Segona Guerra Mundial, en tots els seus fronts, ha estat fins el moment el conflicte armat més gran i sagnant de la història universal. En total es varen enfrontar els exèrcits de més de setanta països i significà la mort d'aproximadament el 2% de la població mundial de l'època, uns 62 milions de persones. D'acord amb l'escala de Foster, ideada pel geògraf canadenc Harold D. Foster, que mesura la magnitud dels desastres humans (Calamity Magnitude Scale), i és semblant a la de Richter per als terratrèmols, on s'inclou destrucció física i patiment emocional, la Segona Guerra Mundial va significar la catàstrofe més gran de la humanitat, amb 11,1 graus en aquesta escala. La segona catàstrofe hauria estat la pesta negra del segle XIV, amb 10,9 graus; i la tercera, la Primera Guerra Mundial, amb 10,5 graus.

Durant uns anys, els cultes protestants s'havien celebrat sense massa problemes en les cases particulars dels diferents membres evangèlics, sempre amb molta cura de no ser descoberts perquè podien ser considerades reunions il·legals i multats els assistents, sovint amb 50 pessetes, o inclús detinguts si eren reincidents, com va passar en nombroses ocasions. En un petit menjador es resava, es predicava i s'administrava el Sant Sopar (l'eucaristia); i en lloc de cantar es llegien els himnes per tal de no despertar recels entre els veïns. Altres mesures de precaució eren limitar les reunions a un màxim de dotze persones i arribar i anar-se'n de la casa de forma separada, per no concentrar-se a l'escala i evitar denúncies de veïns¹⁴⁸.

L'any 1944, quan els aliats estaven a punt de guanyar la Segona Guerra Mundial, trenta representants de les denominacions evangèliques van adreçar al general Franco una comunicació per denunciar la situació que vivien els protestants i demanar-li autorització per celebrar cultes privats i públics, la reobertura de les escoles i la impressió de llibres i butlletins, però no van rebre cap resposta.

Tanmateix, quan es produí efectivament la derrota d'Alemanya i Itàlia, les dues nacions que més suport havien donat al règim franquista, això comportà una certa relaxació en la repressió contra els dissidents religiosos espanyols. El 17 de juliol de 1945 va ser promulgat el "Fuero de los Españoles", a partir del qual s'obria un cert

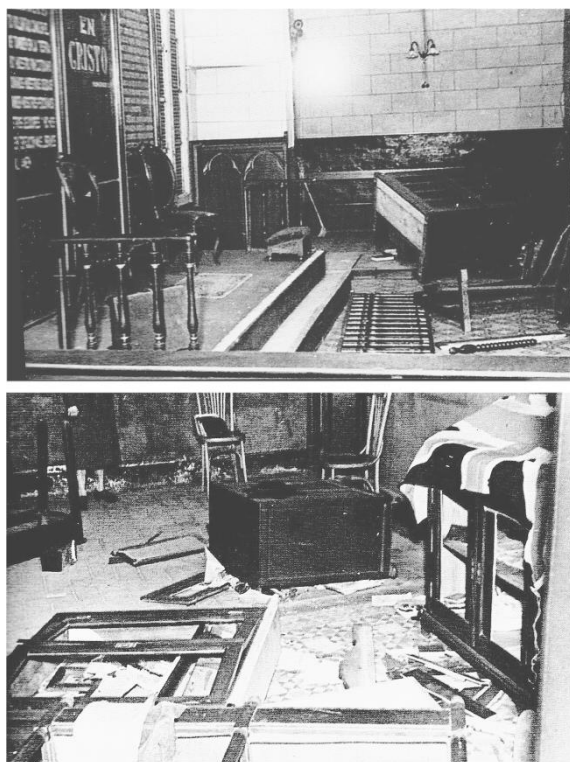
¹⁴⁸ L'any 1942 va morir el prevere Antoni Estruch i quan es va celebrar el seu funeral a Sabadell, molts dels pastors presents van ser sancionats pel governador civil. Ambrós Celma, per exemple, va ser castigat a bandejament a una localitat a tres-cents quilòmetres de distància de Barcelona.

període de tolerància a nivell oficial, tot i que havia estat redactat amb una ambigüitat notable i es mantenien totes les limitacions, a excepció de l'autorització per obrir les capelles de les esglésies evangèliques, encara que els permisos es donaven amb moltes dificultats. L'article sisè deia així: "La profesión y práctica de la Religión católica, que es la del Estado Español, gozará de la protección oficial. Nadie será molestado por su creencia religiosa ni en el ejercicio privado de su culto. No se permitirán otras ceremonias ni manifestaciones externas que las de la religión Católica".

Aquesta autorització no va estar gens ben acceptada per la jerarquia catòlica, i encara s'enfurismà més quan el 12 de desembre de 1946, la ONU condemnà el règim espanyol per no respectar la llibertat de paraula, de religió i d'assemblea, i sembla que això va ser el detonant que accionà les ires catòliques contra els protestants, perquè a l'any següent els evangèlics van patir greus atacs, malgrat unes declaracions fetes per Franco a un periodista nord-americà que van ser publicades al diari *La Vanguardia* a l'agost de 1947: "En España, las confesiones no católicas disfrutan de completa libertad y son protegidas por el artículo sexto del "Fuero de los Españoles", el cual respeta la libertad de conciencia. Las iglesias protestantes ahora existen en el mismo lugar que existieron bajo otros regímenes".

Tanmateix, certs sectors de l'Església Catòlica estaven inquiets per l'ascens dels protestants i no estaven d'acord amb els efectes de l'article del "Fuero de los Españoles". Així, a la tardor d'aquell any començà l'ofensiva contra el protestantisme, orquestrada a Barcelona per la Conferència Metropolitana capitanejada pels cardenals Enrique Pla y Deniel i Pedro Segura y Sáenz i recolzada pel bisbe de Barcelona, Gregorio Modrego. Els eclesiàstics van fer ús de pastorals, butlletins i arengues des del púlpit donant consignes a grups violents per entrar en acció contra els evangèlics. Ràpidament es van produir assalts de capelles evangèliques, crema de bibles i himnaris i també agressions físiques i intimidacions contra protestants, perquè segons havia pronunciament monsenyor Zacarías Vizcarra, consiliari nacional d'Acció Catòlica "son el enemigo a batir"; i segons altres sectors del catolicisme, "quienes destruyen la propiedad protestante no están obligados a restituirla, ya que creen que están haciendo una buena obra al servicio de la religión verdadera".

Per exemple, l'11 d'octubre de 1947 va ser atacada la capella metodista del carrer Ripoll, 22, de Barcelona: vint-i-cinc requetés uniformats van assaltar aquest temple després d'haver assistit a la processó en honor del Crist de Lepant, amb el resultat de la destrucció de la sala de culte i del mobiliari. Malgrat haver-se denunciat aquests fets i ser detingut el principal implicat en l'assalt, un comandant del 'Tercio de Requeté de Montserrat', d'inspiració carlina, la sanció va ser mínima ja que pel governador civil eren només "cosas de jóvenes". Aquests fets es van repetir en altres llocs de Catalunya, com a les capelles protestants de Granollers, Figueres o Puigcerdà, i en molts altres llocs de la geografia espanyola.

Destrosses de l'Església metodista del carrer Ripoll de 1947.

Ben aviat van arribar protestes contra la situació dels evangèlics espanyols: Canadà, Gran Bretanya, França, Holanda, Alemanya, els Estats Units i altres països van començar a expressar, principalment a través de la premsa, la seva desaprovació als atacs que rebien els protestants vulnerant els drets humans. L'acte més important i significatiu va ser el veto del president dels Estats Units Harry S. Truman, que era de religió baptista, a la inclusió d'Espanya en el Pla Marshall, el qual hauria de suposar un gran ajut econòmic per a Espanya.

Per afrontar aquestes crítiques, el govern espanyol publicà l'any 1949, a través de la seva oficina d'informació diplomàtica, un informe anomenat "La situación del protestantismo en España", un intent de justificar la postura del govern enfront dels protestants. L'informe assegurava que la seva situació era jurídicament normal i que la persecució d'evangèlics a Espanya per motius d'intolerància religiosa era un mite, afegint que parlar de persecució, amb tot el que aquesta paraula implicava d'oficial i sistemàtica, era una calúnnia: "Otra cosa sería hablar de las dificultades o resistencia que la conciencia católica opone a la propaganda de toda doctrina disidente".

De totes maneres, Espanya entrà a la comunitat internacional, bàsicament pel seu anticomunisme, que resultà determinant perquè els Estats Units atorgués un primer crèdit a la dictadura l'any 1950 i que al novembre del mateix any ingressés a la FAO i al mes següent ja reprengués relacions diplomàtiques amb els Estats Units.

El 1952, Truman pronuncià un nou discurs en el que després d'atacar el govern espanyol per la seva intolerància, establí un nou veto contra Espanya, en aquesta ocasió per la seva entrada a l'OTAN. Els motius d'aquesta exclusió es devien, segons l'ambaixador americà a Espanya, Stanton Griffis, "a les interminables demores del govern espanyol a concedir la llibertat religiosa". Davant d'aquestes circumstàncies, el govern franquista intentà un acostament al Vaticà per tal d'aconseguir una major tolerància religiosa, però aquest s'hi negà¹⁴⁹. El cardenal Segura escriví una pastoral en la qual no solament atacava als protestants, "España no puede de ninguna manera otorgar a los protestantes los mismos derechos que a los católicos", sinó que acusava al

¹⁴⁹ El govern franquista estava molt compromès amb les autoritats romanes ja que el 7 de juny de 1941 s'havien restablert els quatre primers articles del Concordat de 1851 en el que es recollien, entre altres coses, el retrobament incondicional de l'Estat amb l'Església i el suport als bisbes en els casos que aquests ho demanessin, "principalmente cuando deban oponerse a la malignidad de los hombres que intentan pervertir los ánimos de los fieles y corromper sus costumbres, o cuando deba impedirse la publicación, introducción o circulación de libros malignos y nocivos".

govern de desemparar la unitat catòlica: “Los católicos tienen miedo de que se hagan, bajo el pretexto de la política, concesiones gravemente perjudiciales a la religión”.

Vistes les expectatives polítiques i la inacció del Patronat en els temes relacionats amb l'Hospital, aviat es va entendre la conveniència que existissin dues entitats diferents, el propi Patronat i també un Grup de Protectors, aquest amb Junta Directiva, i totes dues es mantindrien estretament relacionades. Durant els anys posteriors no hi ha constància que el Patronat es reunís cap cop, però en canvi existeixen actes del Grup de Protectors, per les quals se sap que van abordar diversos assumptes que competien al mateix Patronat, com ara la impossibilitat d'admetre malalts per manca de llits. El juny de 1947, la Directora Leonor Pérez ja exposà que a partir d'aquell moment no seria possible tenir hospitalitzats a més de tres evangèlics, la qual cosa va ser considerada una ofensa per la comunitat evangèlica, que malgrat pagar poc i en alguns casos rebre tractament gratuït, eren els propietaris de la Institució.

El 3 de novembre d'aquell any, el Cònsol britànic H.A. Hobson va escriure una carta a Samuel Vila, que no era pas membre del Patronat sinó el President del Grup de Protectors. L'informava que, en relació amb les condicions econòmiques del moment, no seria possible continuar amb les responsabilitats de dirigir l'Hospital. S'havia registrat una disminució en el nombre de pacients i un augment creixent en el cost del menjar, dels sous i jornals i de les despeses relacionades amb el funcionament i administració de l'Hospital. Per tant, el Comitè Executiu i els Cònsols sol·licitaven als Pastors Evangèlics que es fessin càrrec de l'Hospital.

No hi ha constància que el Patronat es reunís tampoc per valorar aquell escrit, ja que la resposta enviada al Cònsol va ser signada pels membres del Grup de Protectors Samuel Vila, Joan González Massó (Secretari) i Llàtzer Urrutia (Tresorer): “Comprenem la situació econòmica que ens explica i haver arribat a la conclusió de no poder seguir administrant aquest Establiment. El nostre propòsit seria prendre immediatament la responsabilitat, però no ens trobem econòmicament preparats per a fer-ho. Per aquest motiu, li preguem que es serveixi sol·licitar a la Junta un breu termini de temps per tenir l'oportunitat de solucionar el problema plantejat”.

Afortunadament, el Cònsol britànic respongué que “la Junta Directiva es complaurà a seguir administrant els assumptes de l'Hospital fins a finals d'any, com a mínim”, però pensaven que calia nomenar dos membres més per formar part del Comitè Executiu en representació de les esglésies evangèliques i que tinguessin poders per acceptar responsabilitats de gestió durant el període d'interinitat. Josep Capó i Pere Giménez van ser les persones designades i ja van ser convocats pel Comitè Executiu a la reunió celebrada el 18 de desembre de 1947.

Tanmateix, la situació econòmica va anar millorant i el Comitè Executiu ja no va manifestar més desitjos de renúncia. L'any 1948 es va incorporar James Spoerry com a representat del consolat suís al Comitè Executiu, i tindria un gran protagonisme en els següents anys. Spoerry va néixer el 1907 a Ochsenburg (Àustria), fill d'una família d'origen suís amb el pare enginyer tèxtil i director de l'empresa escocesa de filatures J & P Coats Ltd., encarregat de muntar les fàbriques i sucursals al llarg de diferents ciutats europees. Per aquest motiu, Spoerry va viure a Glasgow i també a Sant Petersburg, encara que poc temps perquè la seva mare emmalaltí de febre tifoide i la família decidí tornar a Suïssa a restablir-se. A Neuchâtel va obtenir el diploma de l'Escola Superior de Comerç, va viure uns mesos a Itàlia i el 1926, amb dinou anys, i amb l'afany d'ampliar

el coneixement de llengües (va arribar a dominar francès, anglès, alemany, italià, castellà i també català), va arribar a Barcelona, on treballà a diferents empreses de maquinària tèxtil, principalment a La Seda de Barcelona.

El 1936, el seu pare i un soci van fundar les empreses Perfex Company¹⁵⁰ i Tubos Textiles y Cartonajes SA, en les quals també participaria Spoerry. Durant la Guerra Civil va romandre a Espanya i per la seva condició d'estranger d'un país neutral, va fer funcions de correu diplomàtic, viatjant a La Jonquera per cercar documentació i correspondència provinent de l'estranger per a les empreses espanyoles. El primer contacte que Spoerry va tenir amb l'Hospital de les Colònies Estrangeres es degué a la seva germana Leonie, infermera de professió, ja que ell es va encarregar de fer les gestions diplomàtiques perquè pogués ser contractada. Ella va estar col·laborant durant dos anys, entre 1941 i 1943, quan ho deixà per motius de salut i tornà a Suïssa.

L'any 1950, Spoerry va substituir Edwin E. Cretchley com a President del Comitè Executiu. Això succeí després de l'escàndol financer que suposà la desaparició de Riegos y Fuerza del Ebro, ja que l'activitat de Barcelona Traction i de les seves filials espanyoles es van veure sobtadament interrompudes amb la declaració de fallida decretada per un jutjat de Reus el dia 12 de febrer de 1948. Aquest fet de gran transcendència i repercussió internacional, donà lloc a una llarga disputa jurídica dirimida davant del Tribunal de La Haia fins el 5 de febrer de 1970, quan aquest donà la raó als arguments del govern espanyol i acceptà la legitimitat de la fallida.

En el seu moment, el dictamen de fallida implicà l'ocupació de tots els seus béns, accions i drets, llibres de comptabilitat, papers i documents de tota mena, així com de tot l'actiu de la societat subsidiària Riegos y Fuerza del Ebro. Aquell mateix dia de febrer, i el següent, van deixar l'empresa el president i el director-gerent i el subgerent Cretchley, el cap del departament de comptabilitat, l'adjunt al president i el director del departament legal. Malgrat tot, la producció no va ser interrompuda i es van seguir els plans per augmentar les instal·lacions ja en construcció, en una empresa on treballaven prop de 7.000 persones.

La defensa espanyola mostrà de manera convincent, ja que els jutges van fallar a favor seu, que Barcelona Traction era una empresa de constitució irregular, que s'havien realitzat exportacions clandestines de fons monetaris, així com actes en perjudici de l'economia espanyola i irregularitats comptables per eludir la seva legislació. El grup format per Barcelona Traction i les seves filials apareixien en la documentació com una societat interessada només a extreure beneficis de la seva activitat a Espanya, i amb les seves actuacions haurien aconseguit establir un monopoli estranger sobre un servei públic a l'estat espanyol.

A Barcelona Traction no hi havia hagut aportacions de capital estranger, sinó que havia estat pràcticament finançada per l'estalvi espanyol a partir del 1918, i que gràcies a maniobres comptables "enginyoses" l'empresa va fer passar una part important d'aquest capital com si fossin inversions. En realitat, s'havia produït una veritable desinversió continuada, evadint capitals per finançar altres empreses del grup. En el moment de la declaració de fallida no era una companyia pròspera, sana i solvent, ja que

¹⁵⁰ El 1953, aquesta societat es convertí en METSA-Materiales y Especialidades Textiles, S.A. L'empresa es dedicava principalment a la importació de maquinària tèxtil suïssa i alemanya, i deu anys més tard van traslladar la seu social al carrer Via Augusta de Barcelona, un edifici de tres plantes on tenien les oficines, magatzems i tallers i on van arribar a treballar fins a dues-centes cinquanta persones.

existia un enorme deute exterior acumulat des del seu mateix naixement, com mostrarien les reorganitzacions de 1915, 1918, 1921, 1924 i 1930. L'empresa portava més d'onze anys sense pagar als obligacionistes els deutes que havia contret en lliures esterlines, un deute que arribava a un valor de diversos milions de dòlars canadencs; i des de 1940 devia a l'Estat espanyol els impostos que li corresponien com a societat estrangera. Amb tot, i malgrat aquest final tan poc honorable, cal reconèixer que la tasca que va realitzar Riegos y Fuerza del Ebro durant els primers anys de la seva instal·lació a Espanya contribuï decisivament a desenvolupar l'equipament energètic de Catalunya, i seguí aportant fons com a subscriptor de les Colònies Estrangeres fins l'any 1950.

Durant el període de 1946 a 1950 no van haver gaire canvis a l'Hospital, que seguí mantenint vint-i-cinc llits, amb una ocupació mitja de més del 50%. La majoria d'habitacions eren independents i els pacients més habituals eren espanyols, més del 60% de mitjana. El doctor Malaret, després de molts anys de servei, deixà la feina i va ser substituït pel doctor Guillem Ribas Isern, també radiòleg. Es van contractar dues infermeres qualificades, l'anglesa Joan E.M. Youdale, llicenciada a l'hospital Middlesex de Londres, i una suïssa anomenada Balsiger, de l'Hospital de Riehen a Basilea. A l'octubre de 1949, Leonor Pérez deixà la direcció de l'Establiment i passà a ser la seva administradora, i el seu lloc l'ocupà Youdale, però només durant un any ja que va dimitir quan es va casar amb Richard J. Webb, un membre del Comitè Executiu. La nova Directora seria Herma Waldmann a partir de l'1 de gener de 1951, una alemanya que havia nascut a Espanya.

Entre els subscriptors que més diners aportaven hi havia empreses importants i algunes força conegudes, com les alemanyes La Química Comercial y Farmacéutica, Neufville, S.A., Productos Químicos Farmacéuticos, Siemens, Industrial Eléctrica S.A., Colegio Alberto Magno, Unicolor S.A.; les britàniques Bank of London & South America Ltd., Riegos y Fuerza del Ebro S.A.; les nord-americanes Ford Motor Iberica, Jennings, G.E., Metro Goldwyn Mayer, i les suïsses Bebié, E. S.A, Ciba S.A., Consulat General de Suïssa, École Suisse, Comercial Nestlé, Rodamientos a Bolas S.A., Tubos Textiles y Cartonaje S.A. o Vincke.

L'any 1947, a part de les subscripcions habituals, l'empresa Riegos y Fuerza del Ebro va fer un important donatiu de 10.000 pessetes, i aquell any també es van rebre 6.000 pessetes per part del Grup de Protectors, una quantitat que s'aniria repetint i incrementant en els anys següents. El 1948 es rebrien dos grans donatius: el primer, de 40.000 pessetes, aconseguit per les gestions fetes entre els seus amics i col·laboradors pel missioner baptista nord-americà John David Hughey, qui havia arribat a Barcelona aquell mateix any i va ser nomenat Secretari Honorari del Comitè.

D'altra banda, entre els coneguts de James Spoerry es van recaptar 22.520 pessetes. Cal tenir en compte que com a President de l'Església Reformada Evangèlica Suïssa, tenia molts contactes amb altres membres de la congregació a nivell mundial, als quals visitava de manera reiterada per recaptar aportacions tant econòmiques com material necessari per a l'Hospital.

Quadre amb el resum del moviment hospitalari entre 1940-1945

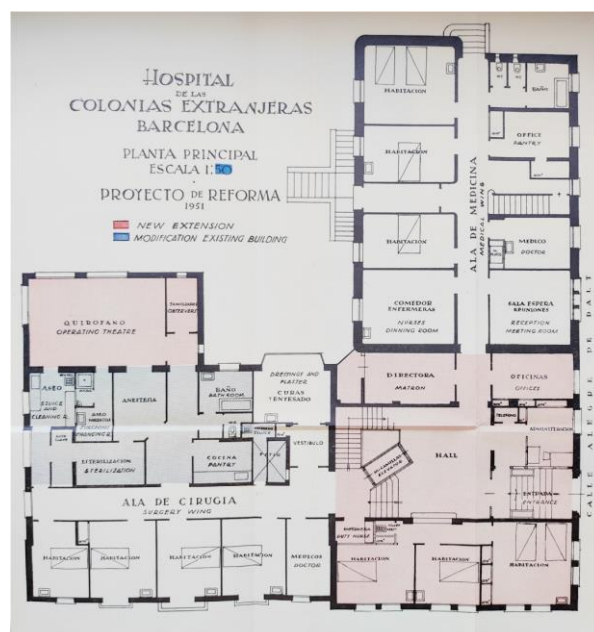
Any	Nombre d'Admissions	Ingressos / Despeses (Ptes.)	Excés de despeses sobre ingressos any (Ptes.)	Nombre de subscriptors	Total Subscripcions (Ptes.)
1946	226	314.681,48	-40.336,93	215	54.424,00
1947	193	360.853,80	-74.764,75	198	54.222,00
1948	194	283.776,38	-41.902,03	189	54.658,00
1949	207	405.370,47	-103.656,64 ¹⁵¹	199	56.972,65
1950	181	365.101,58	-87.734,93	204	58.990,00

El Comitè Executiu Honorari va seguir dirigint i administrant l'Establiment i començà a treballar en un pla de reforma i modernització de l'Hospital, segons s'havia encarregat a l'arquitecte mataroní Miquel Bruillet Monmany, conscients que l'obsolescència de les instal·lacions els perjudicava i necessitaven incrementar el nombre de llits. Tanmateix, no tenia capacitat de decisió sense autorització del Patronat, que fins aleshores no havia mostrat activitat. Per tant, aquest es reuní el 7 de maig de 1951 per triar els nous components i tractar sobre les reformes que es pensaven fer, eren de gran envergadura:

- Ampliar l'edifici actual de Cirurgia per permetre la construcció d'una sala d'operacions moderna, de dimensions adequades, juntament amb les dependències auxiliars d'anestèsia, esterilització, lavabo de cirurgians, equips, etc.
- Adquirir diversos aparells per a Cirurgia i ús general.
- Construcció d'un nou cos d'edifici de planta i dos pisos que, unint els dos edificis actuals, proveirà una entrada digna i adequada amb sala de recepció, setze llits addicionals i dependències accessòries.
- Instal·lació d'un ascensor-muntalliteres amb parada a tots els pisos¹⁵².
- Habilitar com a Sala de Cures i Enguixat la Sala d'Operacions actual, les dimensions de la qual són inadequades per a aquest ús.
- Reforma de diverses habitacions i locals existents per a serveis auxiliars millorant l'espai disponible.
- Instal·lació d'un nou safareig de roba a la planta baixa de l'edifici de Cirurgia.
- Augment dels serveis d'enllumenat, calefacció, timbres, etc.

¹⁵¹ Aquest fort increment en l'excés de despesa es va deure en la major part a la quantitat invertida en concepte de reparacions i millores en els serveis, renovació de material i de roba de casa i augment de la nòmina del personal, que passà de 79.220,15 pessetes el 1947 a 120.303,65 pessetes el 1948.

¹⁵² Aquesta va ser una millora important perquè fins el moment, quan el malalt operat havia de ser traslladat a l'habitació d'un pis diferent d'on es trobava el quiròfan per falta d'espai, era portat en una llitera i pujat per les infermeres a pols per les escales, ja que encara no existia la figura del lliterer.

Projecte de Reforma de 1951 amb totes les zones que quedarien afectades.

“Details del Nou Projecte”.

El cost de les obres estava previst que fos d'aproximadament 1.200.000 pessetes, sense comptar el mobiliari i l'equip de cirurgia, que suposaven se'n faria càrrec el propi Hospital. Els diners necessaris per a l'obra esperaven reunir-los de la manera següent: 450.000 pessetes entre les Colònies Estrangeres i “els amics espanyols de Barcelona i de l'estranger”; 250.000 pessetes en forma de subscripcions de títols de benefactor, amb un interès del 3% i reembossaments al cap de vint anys; i 400.000 pessetes mitjançant una ajuda especial del departament d'Ajuts a l'Església del Concili Mundial d'Esglésies de Ginebra. En aquell moment ja s'havien rebut 60.000 pessetes procedents de l'Església Presbiteriana dels Estats Units. El Patronat va aprovar la proposta del Comitè Executiu Honorari, va agrair la seva iniciativa i facultà James Spoerry per recaptar els fons necessaris en forma de donatius i per expedir els títols de benefactor. A finals de 1951 ja s'havien recollit més de 510.000 pessetes.

La primera fase va ser la d'ampliació de la part posterior de la primitiva torre i finalitzà el 1953, afectant la zona quirúrgica de l'interior de l'edifici i les sales de nadons i de parts, on es disposaria una nova sala de maternitat més ampla. El diari *La Vanguardia* publicà el 31 de gener d'aquell any que s'havia celebrat l'acte

d'inauguració, va ser entre els dies 16 i 18 de gener, d'un modern conjunt dotat de sala d'operacions, instal·lacions auxiliars, equip quirúrgic, raigs X i dependències, recentment instal·lat amb aparells rebuts dels Estats Units¹⁵³. En aquesta cerimònia van assistir els cònsols d'Estats Units, Gran Bretanya, França, Suïssa, Holanda, Bèlgica, Suècia, Noruega, el delegat de l'ambaixada alemanya a Madrid “i distingides personalitats” de les Colònies Estrangeres i de la medicina barcelonesa. Spoerry va fer un discurs sobre la història de la institució i els projectes de modernització. També van parlar el cònsol de Suïssa, el doctor August Ochsenbein en nom dels cònsols estrangers, els doctors Henríquez i Monserrat i el pastor Manuel Gutiérrez, membre del Patronat.

Inauguració del Quiròfan el 17 de gener de 1953, amb la presència del servei d'infermeres i del Comitè Executiu Honorífic, amb James Spoerry el centre, just darrera de les infermeres.

L'any 1954 es va jubilar Leonor Pérez després de vint-i-nou anys de servei a l'Establiment, i la seva feina administrativa va ser encarregada a Serafina Casellas, que portava molts anys treballant a l'Hospital. També es van produir algunes vacants entre les infermeres i es van cobrir amb nou personal: l'espanyola Ana Ruiz amb titulació, les ajudantes Ángeles Usón i Ángeles Bayona, i Ernestine Trenchard, una anglesa nascuda a Àvila, que parlava perfectament castellà i anglès i s'havia tret el títol al University College de Londres. Ella tindria un paper important a l'hora de lluitar per aconseguir millors condicions de treball, de manera que totes les infermeres tinguessin dues hores lliures per la tarda en dos torns per poder descansar a la seva habitació, o sortir al carrer demanant permís a la Directora¹⁵⁴.

La colònia francesa va ser adherida a l'obra de l'Hospital l'any 1953 i la Maison d'Assistance Française va fer una contribució inicial important. A canvi, la Junta del Comitè Executiu va ser ampliada amb dos delegats francesos i també un suec i un altre holandès, sobre la qual cosa no es va informar prèviament al Patronat i per tant no en va

¹⁵³ Es referia a la donació que s'havia produït l'any 1951 per part de la Presbyterian Church de Nova York, compost dels següents equips: bisturí elèctric “Blendtome”, làmpada amb llum asòmbrica “Castle” per a la sala d'operacions, equip d'anestèsia, aparell de raigs X de 5.000 miliampers “Maxicon”, aparell de raigs X portàtil de 20 miliampers “Profexray”, taula especial per a parts “Watson”, incubadora “Humidscrib”, electrocardiògraf “Cardioscribe Edin”, esterilitzador autoclau, cadira de rodes per traslladat de malalts, taula d'instruments inoxidable, aparell de diatèrmia, etc. Aquest material no es va poder col·locar a lloc fins que acabà la primera fase de la reforma.

¹⁵⁴ Ernestine era filla d'Ernest Trenchard (veure apèndix)..

poder donar la seva aprovació¹⁵⁵. En aquell moment, la Junta estava composta per quinze membres: dos de nacionalitat suïssa, dos nord-americans, dos alemanys, dos francesos, dos holandesos, un suec i dos britànics. Per part espanyola hi havia dos membres, Pere Giménez i Llàtzer Urrutia.

La segona fase de les obres va ser la més important, ja que es tractava de l'aixecament d'un nou edifici hospitalari, la façana del qual donava al carrer Alegre de Dalt. Uniria els dos blocs existents i tindria una planta baixa i dos pisos, on seria possible ubicar dotze noves habitacions més dependències sanitàries, un espaiós hall d'entrada i oficines. Aquest edifici es va construir entre 1954 i 1956 i la façana amb la seva galeria va ser una de les imatges emblemàtiques de l'Hospital, tot i que no era gens harmònica amb les construccions preexistents. La culminació del projecte va ser la remunta d'un altra pis a l'antic edifici que també donava al carrer Alegre de Dalt, que el 1908 tenia una planta, dues el 1925, i tres el 1956.

La *Memòria* de 1954 informava que “un bon amic de l'Hospital havia regalat al Comitè Executiu, com a record per aquest període de reformes, una baix relleu anomenat “El Bon Samarità”, esculpit en pedra calcària de Girona, obra de l'artista alemanya Eva Masach: “Aquest formós baix relleu col·locat a sobre de la nova porta d'entrada, serà a partir d'ara el símbol de la nostra Institució”, i va ser la imatge de portada de les següents *Memòries* fins l'any 1964.

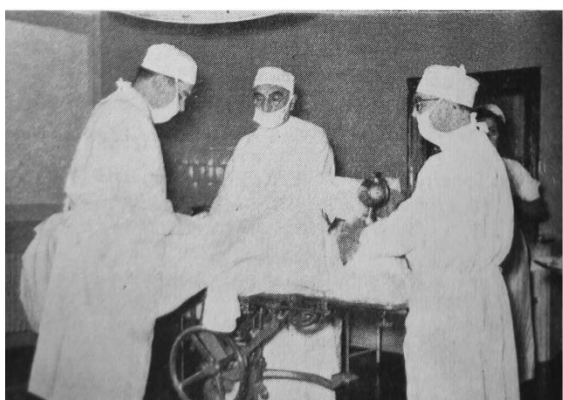
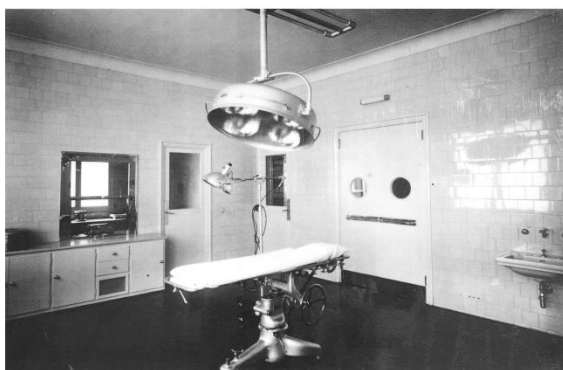
Spoerry va voler instaurar un equip de guàrdia per atendre els pacients durant la nit, però en un primer moment no es va posar d'acord amb el metges i estudiants que l'haurien de fer perquè les condicions econòmiques eren insuficients. Però a finals de 1954 es va arribar a una entesa i la nit de l'11 de gener de l'any següent, el doctor Armand Urrutia, en aquell moment estudiant de cinquè curs de medicina i amb experiència en pràctiques en una sala de cirurgia i una altra d'urgències, inicià les guàrdies nocturnes, de 22 hores de la nit a 8 hores del matí. Al principi van ser només dos mesos perquè es va haver de incorporar al servei militar, però en tornar disset mesos més tard ja ho va fer de manera continuada¹⁵⁶.

¹⁵⁵ El delegat holandès era el propi cònsol, Adrian Rademakers, director-gerent de l'empresa Berkel, fabricant de bàscules per pesar persones, una de les quals va romandre a l'hospital durant gairebé quaranta anys. Un dels delegats francesos va ser Paul Foret, propietari d'un important indústria química que fabricava “l'aigua oxigenada Foret”, que actualment segueix a la venda.

¹⁵⁶ En aquella època, van haver diversos estudiants de medicina, que procedents del servei d'urgències de l'Hospital Clínic, van fer guàrdies a l'Hospital de les Colònies Estrangeres i després tindrien una bona carrera professional. Aquests van ser els casos de Pascual Juan, cirurgia en cap de l'Hospital de Tremp, o de Ramon Espasa, cirurgia de l'Hospital Vall d'Hebron i més tard Conseller de Sanitat de la Generalitat en el primer govern de Josep Tarradellas. Gerard Urrutia, fill del doctor Armand Urrutia, també va ser més tard metge de guàrdia durant molts anys.

Obra acabada l'any 1956. Edifici nou a l'esquerra i a la dreta la porta que donava al carrer Alegre de Dalt. A baix, el baix relleu de El Bon Samarità.

D'esquerre a dreta i de dalt a baix, per fileres: Una de les habitacions noves i Gabinet de Raigs X. Sala d'operacions y Sala d'esterilització.
 "Moment solemne de recolliment abans de la primera intervenció a la Sala d'Operacions" i Sala de Parts. Primera intervenció en el nou quiròfan i Sala de Nounats.

El 14 de maig de 1955 tingué lloc al Reial Club de Polo de Barcelona, al barri de Les Corts, el Festival de les Colònies Estrangeres en favor de l'Hospital. Va ser patrocinat pels Cònsols d'Alemanya, Dinamarca, Estats Units, França, Gran Bretanya, Holanda, Noruega, Suècia i Suïssa, i beneït per Miguel Mateu, qui havia estat antic alcalde de Barcelona i en aquell moment ex conseller nacional de Falange Espanyola i Procurador a les Corts, i President de la patronal catalana Foment del Treball.

Es va realitzar un gran treball de difusió de l'esdeveniment, on tant espanyols com estrangers van unir esforços per obtenir els màxims beneficis per a l'Hospital, en el qual van assistir més de set mil persones. Una peça bàsica del festival va ser la presència de les quatre grans escoles de Barcelona: Liceu i Escoles Franceses, Col·legi Internacional, Col·legi Alemany i Escola Suïssa, en el que varen participar tant professors com alumnes. El Festival va tenir tant ressò que inclús el noticiari No-Do en va fer un reportatge en el seu número 646 A del 23 de maig de 1955.

Es varen muntar tota una sèrie de estands adornats amb representacions al·lusives als països representats, com la Place du Tertre de París; els carrers de Nuremberg; els gratacels de Nova York amb l'Estàtua de la Llibertat al davant; les cases, tulipes i formatges d'Holanda; la Torre del Big Ben i el Castell de Windsor de Londres, o els formosos pavellons de Suïssa i Escandinàvia. El Festival va començar amb la desfilada i salutació de les vint-i-cinc banderes de nacions estrangeres davant la tribuna d'Autoritats, portades per Boy Scouts alemanys i francesos. Després s'inicià tot el programa previst:

Primera part (a les 16 hores): Competicions esportives internacionals de polo, hoquei, tennis i hípica.

Segona Part (a les 17 hores): Carrousel de la Policia Municipal, Agrupació Polifònica de Metges i actuació a càrrec de diversos Col·legis, amb les interpretacions següents:

- *Alpaufzug* (pujada del bestiar als Alps) amb cors, balls i vestits típics, per l'Escola Suïssa¹⁵⁷.
- “Contes de Grim”, amb balls i cor, pel Col·legi Alemany Sant Albert Magne, l'antic col·legi alemany.
- “Un casament a França”, a càrrec del Liceu Francès-Col·legi Internacional i Escoles franceses, amb grups folklòrics regionals.
- Coral formada per més de tres-centes veus de les escoles de diverses nacionalitats, que van cantar una coral de Beethoven i la *Marinada*, del compositor Antoni Pérez Moya. L'acompanyament el va fer una banda-orquestra de trenta

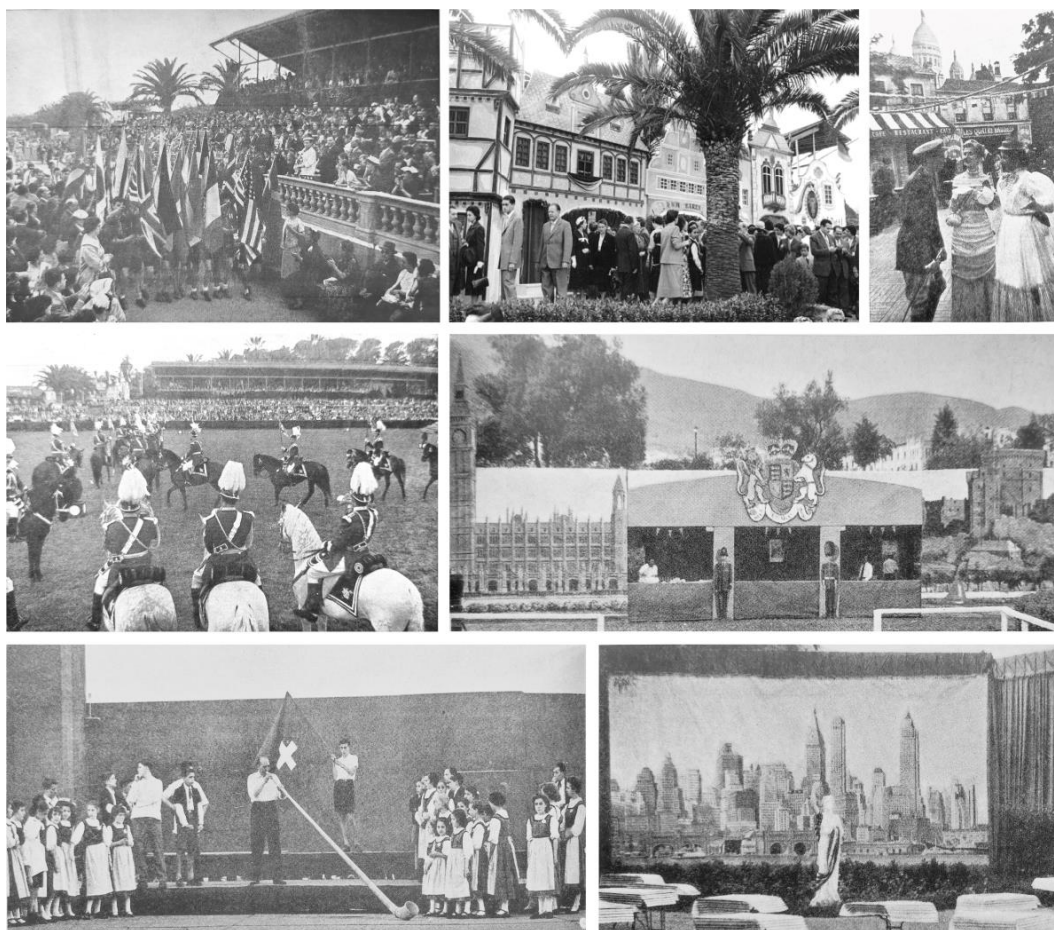
¹⁵⁷ Per fer aquesta representació el més fidel possible van actuar pastors suïssos i en el mateix dia es van portar i tornar set grans vaques d'aquest país en un avió de la companyia Swissair.

professors dirigida pels mestres D.L. Moreno, Boehme i R. Muller.

Tercera part: actuacions de la Cobla Sabadell, de l'Esbart Verdaguer i Quadre Flamenc, amb actuació de diversos artistes internacionals; i a partir de les 20 hores, ball en dues pistes amb les orquestres corresponents.

Els pavellons dels països participants tenien “un despatx de begudes típiques com Champagne, Kirsch, Ponx suec, Cervesa danesa, Bols holandès, Coca-Cola, etc., i típics i exquisits menjars”. També va haver el sorteig de la Tòmbola benèfica, que tingué lloc davant d'un Notari al propi recinte del Festival a partir de les 22 hores. Els premis principals van estar exposats a les vitrines de la Casa Majestic, al Passeig de Gràcia, 65, a partir del dia 6 de maig.

Els bitllets d'entrada van estar a la venda als consolats que patrocinaven el festival, a clubs de les diverses colònies estrangeres, escoles i també a l'oficina d'Air France. El preu de l'entrada va ser de 30 pessetes per adults i 10 pessetes per als nens.

Imatges del Festival de les Colònies Estrangeres.

Filera superior: Desfilada de les vint-i-cinc banderes de nacions estrangeres; estand alemany amb carrers típics de Nuremberg i la Place du Tertre de París.

Filera del mig: Carrusel de la Guàrdia Urbana de Barcelona muntada a cavall i siluetes de la Torre del Big Ben, l'estand anglès i el Castell de Windsor.

Filera inferior: Escena de la “Pujada als Alps” i vista de Nova York.

Quadre amb el resum del moviment hospitalari entre 1951-1955

Any	Nombre d'Admissions	Ingressos / Despeses (Ptes.)	Excés de despeses sobre ingressos any (Ptes.)	Nombre de subscriptors i donants	Total Subscripcions (Ptes.)
1951	249	476.806,79	-71.315,20	223	74.911,00
1952	255	533.771,64	-73.075,81	247	91.195,00
1953	283	638.043,96	-126.894,96	281	106.470,00
1954	343	740.105,05	-130.153,85	291	112.353,93
1955	385	411.977,75	-72.673,65	314	127.456,00

Els anys següents van ser de progrés i consolidació, amb un augment de les despeses però també de les donacions i subscripcions, que donaven sempre un saldo positiu a l'estat de comptes. Tingué també importància el fort augment en les admissions anuals de pacients, es tenien més llits disponibles, i en els serveis disponibles; per exemple, l'any 1955 van haver setanta-tres naixements i cent quaranta-nou cinc anys més tard. Va ser augmentada la quota als pacients, ja que els costos de sous i salaris s'incrementaven de manera exponencial.

Els ingressos pel Festival de les Colònies Estrangeres van ser quantiosos i van servir per continuar amb les reformes de l'Hospital. En total es varen recaptar 463.832,85 pessetes: líquid d'entrades i donatius (116.835,30 pts.), tòmbola benèfica (164.965 pts.) i líquid de subscriptors (182.032,55 pts.). Amb aquest guany es va crear un "fons d'ajut a les infermeres", per aquelles treballadores amb molta antiguitat i que ja no poguessin seguir treballant per qüestions d'edat o de salut, com per exemple la matrona Isabel Ussher, de nacionalitat anglesa, que es jubilà el 1959 després de molts anys de servei¹⁵⁸.

El doctor Ramon Monserrat i Lleonart, després de molts anys de servi, va trencar la relació amb l'Hospital de les Colònies Estrangeres per discrepàncies amb el Comitè Executiu i la Direcció de l'Hospital. Tanmateix, no deixà de mantenir la seva antiga relació amb els evangèlics i continuà atenent malalts en el seu consultori de la Clínica de l'Aliança o al seu propi domicili. El Comitè Executiu es reuní per nomenar Director de l'Hospital al doctor Caparrós tot i que diversos membres del Patronat van manifestar que "calia recolzar que aquest sigui un metge evangèlic"¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Ussher parlava perfectament el castellà, havia començat a treballar a l'Hospital abans de la Guerra Civil, però ara ja tenia seixanta-nou anys i estava massa gran per fer la feina encomanada, però de cap manera volia jubilar-se. El març de 1959, Spoerry i Webb, el vicepresident del Comitè, la van obligar a fer les maletes i marxar per la força en un taxi a casa de la seva germana, que vivia a Barcelona, i ja no la van veure més.

¹⁵⁹ El primer metge evangèlic espanyol va ser David Fabra, que es llicencià l'any 1950. Després vindrien Benjamín Vila (entre 1950-1952), Daniel Castells i Manuel Garrido (1952), Ernest Fabra (1953) i Pablo Estrada i Armand Urrutia (1957). L'any 1953, el doctor David Fabra, que ja treballava com a metge de capçalera de molts creients, proposà la creació de la Unió Mèdica Evangèlica, com ja funcionava a l'estranger i ben aviat es va establir l'Acta de Fundació i se li va donar llibertat per a fer gestions per fer-la a conèixer als diversos mitjans nacionals i internacionals amb el fi d'obtenir algun tipus d'influència sobre l'Hospital.

D'esquerra a dreta: Sulger, infermera suïssa de quiròfan, el doctor Caparrós, un pacient, i les infermeres Herma Waldmann i Ana Ruíz. De genolls, infermera de nom desconegut i al seu costat, Serafina Casellas. A la dreta, Isabel Usher, la històrica matrona de l'Hospital.

Es van adquirir nous aparells i instrumental de cirurgia alemanys en condicions econòmiques favorables: una taula d'operacions motoritzada Maket-Magnus, una taula d'extensions Maquet; diversos llits graduables per a recent operats, deu llitets per a nounats, un equip d'oxigen i carrets per transportar el menjar.

El projecte de reforma i modernització va continuar, ara a les habitacions antigues, omplir el forat que existia a l'edificació, a la cantonada que donava al servei, amb tres pisos i tres habitacions cadascun, amb bany i vestíbul i ampliació del solàrium. Després, ja només quedaria modernitzar el pavelló de servei i el primer pis de medicina, habilitar el menjador d'infermeres, que feia el servei de Sala de Junes, i ampliar la central telefònica i instal·lar un servei de telèfons interiors. El 8 d'octubre de 1959, a les 17 hores, tingué lloc un acte on es celebrà la finalització del projecte "Obres y Reformes", que fins aquell moment havia costat 6.200.000 pessetes. Tanmateix, encara no s'havien completat definitivament i es van haver d'afegir 400.000 pessetes més fins que l'any següent ja va estar tot acabat.

Spoerry va fer un discurs "agraïnt al Totpoderós que ha permès a un equip d'amics compostat per deu nacionalitats, realitzar aquesta empresa i aconseguir el seu feliç èxit". Aquell any era el vuitantè aniversari de la fundació de la Institució i el Comitè ho va voler celebrar amb el regal d'una placa de marbre commemorativa on constava l'agraïment a tots els donants i on s'afegia la bandera de totes les nacions participants. Va ser posada a la paret de l'escala d'entrada a l'Hospital i allà va romandre fins l'any 1973. A més, els membres del Comitè Executiu també van descobrir una placa de bronze amb el bust de James Spoerry, que quedaria col·locat a la paret del hall de l'Hospital també fins el 1973.

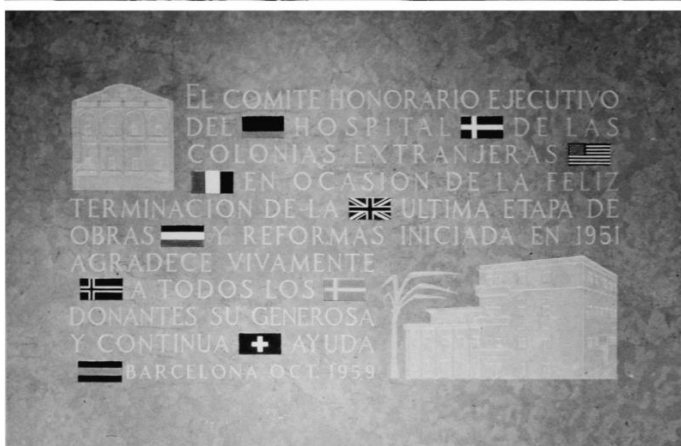

A dalt, Sala d'Operacions i Solàrium a la terrassa
A baix, Hall d'entrada i Sala de Junes o Menjador de les infermeres.

A dalt: Placa de bronze amb el bust de Spoerry. A baix: Placa de marbre amb les banderes de les nacions que donaven suport a les Colònies Estrangeres*.

* Al desembre de 1959 es va informar que tant el cost de la placa de bronze com la de marbre havien estat assumits pels membres del Comitè Executiu i cadascun d'ells va haver de pagar 900 pessetes per la primera i 832 per la segona. La part que corresponia a Pere Giménez i a Llätzer Urrutia, integrants del Comitè Honorari, va ser assumida per la tresoreria del Grup de Protectors.

Quadre amb el resum del moviment hospitalari entre 1956-1960

Any	Nombre d'Admissions	Ingressos / Despeses (Ptes.)	Excés de despeses sobre ingressos any (Ptes.)	Nombre de subscriptors i donants	Total Subscripcions (Ptes.)
1956	480	1.076.441,55	-103.450,40	329	137.026,30
1957	516	1.243.741,58	-70.321,68	355	152.584,50
1958	466 ¹⁶⁰	556.480,58	+77.216,20	352	163.288,50
1959	735	2.123.129,68	-64.676,63	370	185.047,70
1960	781 ¹⁶¹	2.694.043,00	-158.693,00	390	198.855,60

LA RECUPERACIÓ DE L'HOSPITAL PEL PATRONAT EVANGÈLIC¹⁶²

Després d'aquella reunió del Patronat de 5 de novembre de 1953 on s'havien d'aprovar les importants reformes, aquest tornà a mostrar-se inactiu i els assumptes a tractar van ser abordats igualment pel Grup de Protectors en reunions ordinàries mensuals. Però cinc anys després, a finals de 1958, el doctor David Fabra convidà a alguns pastors i metges al seu domicili per conversar sobre la possibilitat de recuperar les funcions i responsabilitats de l'Hospital.

Allà es van reunir els metges David Estrada, Daniel Castells i Armand Urrutia, i els pastors Pere Bonet, Enric Capó, Luis Home, José M. Martínez, Luis Ruiz Poveda i Samuel Rodrigo. La conclusió va ser que es tenia la sensació que “els evangèlics ja no compten per a res, i si bé se'ls até, es fa per caritat”. A més, durant les obres fetes no se'ls va donar cap explicació, “van ser interminables, fetes per uns simples aficionats a l'arquitectura, a l'estètica i al concepte de Clínica, que els ha fet cometre tant i tants errors i on s'han enterrat tants i tants diners”. Per tant, seria convenient fer consultes d'assessorament legal sobre la situació de la Institució abans de prendre cap decisió i que les places vacants del Patronat fossin cobertes per pastors joves i per metges.

El 17 de maig de 1960 va ser enviada una carta convocant una reunió als membres del darrer Patronat que encara vivien i es trobaven a la ciutat. En presència del President, Llàtzer Urrutia, i del Secretari Pere Giménez, més Manuel Gutiérrez, Enrique Haselden i James Spoerry, es van donar de baixa vuit persones, bé per mort o per traslladat, i es convidà a formar-ne part als pastors Pere Bonet, seria el nou president a partir de l'any següent i fins el 1998, Enric Capó, Fèlix Gimeno, José M. Martínez, Samuel Rodrigo, Salvador Sevilla i també als metges David Fabra i Armand Urrutia. Només dos mesos més tard ja va estar confeccionat el nou Reglament de la Infermeria Evangèlica, que proposava les mesures següents:

- Convidar els Cònsols a formar part del Patronat de la Infermeria Evangèlica en les

¹⁶⁰ Aquest any, l'informe de la *Memòria* va tenir només nou mesos, de gener a setembre, ja que es decidí tancar l'exercici econòmic a 30 de setembre enlloc de 31 de desembre, perquè així facilitava el tancament de comptes, la seva comprovació i la impressió a la *Memòria* anual.

¹⁶¹ Del total de pacients admesos, 484 eren espanyols; 117 nord-americans, 64 alemanys, 32 britànics, 24 suïssos, 13 francesos, 8 suecs, 7 holandesos, 7 italians i 25 d'altres nacionalitats.

¹⁶² Article tret gairebé íntegre del llibre de Pere Bonet, *Hospital Evangélico. Resumen Histórico Documental* (1997).

persones dels seus representants en igualtat de condicions i de drets que els altres membres del Patronat.

- Nomenar un Comitè Administratiu, les funcions del qual queden clarament expressades en el seu propi qualificatiu.
- Que en les seves funcions, el Comitè Administratiu tindrà àmplies facultats amb l'obligació d'informar periòdicament al Patronat.
- Evitar tota mena de friccions entre els representants de les diferents Colònies Estrangeres i els Representants Evangèlics, obrant de comú acord.

Aquest Reglament va ser presentat al President del Comitè Executiu, James Spoerry, però es va negar a signar-lo al·legant disconformitat absoluta i deixà d'assistir a altres reunions on havia de tractar-se el mateix tema. El maig de 1961, el doctor Fabra va redactar el “Projecte d'Estabilització”, que seria aprovat pels membres del Patronat:

A. Regular les relacions entre el Comitè Executiu Honorari de l'Hospital de les Colònies Estrangeres i el Patronat de la Infermeria Evangèlica de Barcelona.

1. Establir acord referent al temps d'administració de l'Hospital mitjançant terminis fixos renovables.
2. Establir acords referent a les obres.
3. A fi de donar compliment a la clàusula b) de l'Article 49 de les Bases de Fundació de la Infermeria Evangèlica de Barcelona, confeccionar inventari de béns i efectes existents a la Institució per figurar als arxius del Patronat de la Infermeria Evangèlica de Barcelona.
4. Comptar amb l'autorització expressa del Patronat per a la utilització de les dependències de l'Hospital de forma permanent per persones alienes a la Institució.
5. Informar al Patronat de la Infermeria Evangèlica sobre les condicions actuals de la Marina dels Estats Units en la utilització de les dependències i serveis de l'Hospital¹⁶³.
6. Disposar de l'aprovació del Patronat pel que es refereix al nomenament de personal directiu i subaltern de l'Hospital.

B. Augmentar el caràcter evangèlic de la Institució.

1. Establir un acord amb el Comitè Executiu Honorari de l'Hospital de les Colònies Estrangeres sobre l'admissió de joves evangèlics així com d'infermeres o per cursar estudis.
2. Nomenar un Comissió especial del Patronat de la Infermeria Evangèlica per regular l'assistència religiosa:
 - a) Al personal evangèlic de la Institució.
 - b) Als malalts evangèlics que rebin assistència mèdica en aquesta Institució mitjançant un torn rotatiu de pastors.
3. Regular els serveis religiosos amb visites dels joves de les esglésies de la ciutat, canviant mensualment de denominació.

¹⁶³ Al port de Barcelona hi havia una base de les forces armades nord-americanes, un vaixell de guerra on estaven empleats els mariners, però normalment els oficials vivien amb les seves famílies a la mateixa ciutat. Tots ells tenien reservades dues habitacions i consultori per poder ser visitats per un metge militar nord-americà, sovint en col·laboració amb els metges espanyols.

Sorprenentment, Spoerry es va mostrar interessat a arribar a algun tipus d'entesa, de manera que el Patronat decidí aparcar momentàniament aquelles propostes i buscar una fórmula d'acord amb el Comitè Executiu. El gener de 1962 es va enviar un nou escrit on es demanava ampliar el Patronat per donar cabuda als membres del Comitè Executiu “de bona manifestació evangèlica”; i que aquest nou Patronat nomenés un nou Comitè Executiu per administrar la Institució, presidit per Spoerry i on romanguessin una part dels seus col·laboradors. Aquest oferiment va tenir una pèssima recepció per part de Spoerry, però es va oferir a presentar una contraproposta en pocs dies. Passats tres mesos no s'havia rebut res i es tenia la sospita que les Colònies Estrangeres tenien intenció de constituir-se en Associació Benèfica. Així, un cop obtinguda personalitat jurídica i situar-se al mateix nivell del Patronat, ja discutiria un acord definitiu¹⁶⁴. Tanmateix, les setmanes passaven i només es rebien evasives que evidenciaven escassa voluntat per arribar a un acord.

El Patronat va entendre que en aquell escenari no havia més remei que assessorar-se legalment i es buscà el consell professional de l'advocat Restituto Briongos, qui va entendre que el Patronat era sobirà per decidir si el Comitè Executiu havia de continuar exercint les facultats conferides o havia de cessar-lo en les seves funcions:

Si s'optés per la continuació, caldria notificar-ho de manera que quedés constància i limitar-ho per un termini determinat. Si es decidís el contrari, s'hauria de requerir al Comitè Executiu i, en tot cas també als Cònsols, fixant un termini suficientment ampli per al seu cessament, i que rendissin comptes de la seva gestió.

El Comitè Executiu Honorari podrà al·legar, i ho farà sens dubte, que hi ha interessos econòmics i morals importants contrets a favor seu amb les obres realitzades, les orientacions que s'han donat al Centre Benèfic, els compromisos adquirits amb altres Entitats, etc., però tot això es pot resoldre i es resoldrà amb una rendició de comptes de tota la seva actuació.

El Patronat comunicà al Comitè Executiu que les seves funcions de direcció i administració de l'Hospital acabarien el 31 de desembre de 1963. Llavors sol·licità una entrevista als cònsols de Gran Bretanya, Estats Units, Alemanya i Suïssa. Els dos primers van respondre inhibint-se de l'assumpte ja que pensaven que la competència exclusiva requeia en l'Hospital de les Colònies Estrangeres; i els altres dos consolatats, simplement no van respondre.

A continuació, el Patronat comunicà al Govern Civil de la Província la decisió de cessar al Comitè Executiu i prendre possessió de l'administració del Centre hospitalari. Això provocà una irada queixa per part de Spoerry, però es va comprometre a informar al seu Comitè i respondre al Patronat amb propostes. El 18 de desembre tingué lloc una tensa reunió entre totes dues parts en la que els representants del Comitè Executiu van lliurar un extens document de tres pàgines redactat per Richard J. Webb, on es feia un repàs dels orígens de l'Hospital de les Colònies Estrangeres i les al·legacions que ja havia apuntat l'advocat Restituto Briongos.

Es deia que a principis de 1935, la situació de la Infermeria Evangèlica era molt crítica i s'havia registrat un dèficit de 20.000 pessetes, una xifra molt alta. En dirigir-se

¹⁶⁴ El 1962 ja van constituir una associació de caràcter benèfic particular i van aprovar-ne els seus estatuts.

a les Colònies Estrangeres per salvar la situació, els seus representants van acordar ocupar-se de sanejar les finances de l'Hospital a condició de tenir intervenció i control en la seva direcció. Un cop acabada la Guerra Civil, els pastors i representants de les esglésies evangèliques van demanar al Cònsols que continuessin a l'administració durant tres anys més perquè no tenien mitjans per fer-ho ells; i abans d'acabar aquest període ja es van fer gestions per tornar-lo a prorrogar. Tanmateix, els delegats consulars no van estar conformes a actuar en un pla provisional, ja que era palès que calia fer importants obres de reparació, ampliació i modernització, la qual cosa exigiria molts esforços i importants responsabilitats de persones i entitats alienes a l'obra de les Esglésies Evangèliques, que haurien d'aportar els fons necessaris. Per això, el 21 de març de 1942 es va acordar la prorrogació per temps il·limitat de les seves funcions:

L'Hospital estava antiquat, el quiròfan era petitíssim i mal equipat, l'aparell de Raigs X molt antic i de poca potència; faltava una sala de cures i una altra per a parts, la sala dels nadons era molt petita, les habitacions pobrament condicionades i moblades, etc., etc. Així, va resultar que els metges portaven a altres clíniques més ben dotades els seus pacients que podrien pagar preus normals, els ingressos dels quals feien falta per al sanejament de les finances de l'Hospital. Amb freqüència, només hi havia cinc o sis pacients, incloent-hi els de pagament reduït de les Esglésies Evangèliques.

Tot i les bones intencions dels delegats consulars i com a conseqüència de la situació anormal resultant de la guerra mundial, els seus esforços per sanejar les finances de l'Hospital no assolien l'èxit desitjat i, el 16 d'octubre de 1947, davant la perspectiva d'incórrer en dèficit, van dimitir del seu càrrec, la qual cosa va ser comunicada pels Cònsols al Comitè de les Esglésies.

En aquell moment, explicava Webb, es va presentar al seu despatx James Spoerry, a qui no coneixia, i li va parlar de la necessitat de salvar l'Hospital oferint-se per a tot allò que fos necessari i al seu abast. Ben aviat es va aconseguir un donatiu de 15.000 pessetes de l'Església Baptista dels Estats Units, i així la crisi es va aturar momentàniament, el Comitè acordà retirar la seva dimissió i Spoerry va ser elegit president i exposà un pla d'obres i reformes necessaris per salvar l'Hospital.

He de confessar que, juntament amb la majoria del Comitè, vaig tenir molts dubtes sobre les nostres possibilitats en aquest pla tan important, però davant l'alternativa de perdre l'Hospital, i amb fe en la tenacitat, entusiasme i gran capacitat de treball i organització de James Spoerry, vam decidir donar-li suport en el seu propòsit. Avui veiem el resultat, però els asseguro que ningú no pot imaginar el que ha costat en feina, compromisos, conferències, correspondència, viatges, estudis i despeses per part del senyor Spoerry, que sempre ha portat la major responsabilitat i va haver moments en què avançà pagaments amb els seus propis diners per evitar la paralització de les obres. Havent-lo secundat en allò que han permès les meves possibilitats, puc assegurar-los que podem donar gràcies a Déu per la seva encertada i desinteressada actuació, sense la qual no s'hauria començat una empresa de tant compromís.

Del que acabo d'explicar breument, Vostès s'hauran adonat que no només la fundació, sinó la vida i la salvació de l'Hospital ha estat obra majoritàriament d'estrangers interessats en donar suport a una obra benèfica, dels beneficis de la qual la major part ha correspost a malalts de les Esglésies Evangèliques. He sentit a dir que entre els membres d'aquestes esglésies hi ha la impressió que han perdut el seu

Hospital. La veritat, però, és justament la contrària, perquè gràcies a l'actuació del Comitè Honorari de l'Hospital de les Colònies Estrangeres, l'Hospital s'ha salvat.

Per acabar la seva exposició, Webb afegí que en els exercicis de 1959-1960 i 1960-1961 hi havia hagut una mitjana diària de set malalts evangèlics, el 26% del total, i pagaven unes 34 pessetes per dia. D'altra banda, a l'hora de repartir les despeses de l'Hospital, l'aportació d'ingressos d'origen evangèlic espanyol representava un 2,8 % del pagaments per part dels malalts i 1,8 % del donatius, en total el 4,6 %. La resta del cost, és a dir el 95,4 %, s'havia cobert amb donatius, subscripcions i pagaments d'estrangers.

A la mateix reunió es va lliurar una carta escrita per l'advocat contractat per Spoerry, on s'explicava que es tenia la sensació que els Representants de les Esglésies Evangèliques pretenien agrair els serveis prestats pel Comitè Executiu i apartar-lo com si aquesta col·laboració que s'havia produït durant un quart de segle, i les aportacions i millores realitzades haguessin estat una cosa sense importància que no mereixia atenció ni valoració:

Doncs bé, estimem que aquests punts de vista són totalment improcedents per les següents raons: perquè el Comitè Executiu ha vingut actuant, no pas com un òrgan aliè a la Infermeria Evangèlica, sinó precisament com la més genuïna representació de la Institució, que ha actuat des de 1936 com a successor i substitut de la Junta Administrativa anterior. No es tracta d'una cosa diferent del Patronat, sinó que és el propi Patronat.

El Comitè del Pastors i Representants de les Esglésies Evangèliques no té dret ni poder per actuar com ho fa i només podrà ser representat en el Comitè Executiu a través dels seus representants. Allà podrà fer observacions i si escau les reclamacions que siguin procedents pel que fa als serveis prestats als malalts membres de les esglésies que representen.

Es van mantenir més reunions entre el Patronat i el Comitè Executiu, però les posicions continuaven enfrontades i el to general de les converses era força desagradable. La ruptura semblava inevitable, tot i que en algun moment el Comitè Executiu va assegurar estar disposat a repensar la situació i arribar a un acord. Després de gairebé mig any de gestions estèrils, l'advocat que defensava els interessos del Patronat va recomanar que es cursés un requeriment notarial dirigit a James Spoerry, notificant que el 31 de desembre de 1963 el Comitè Executiu havia de cessar en les seves funcions administratives. Els quatre Cònsols també van ser informats d'aquesta mesura, però cap d'ells va respondre.

Pere Bonet explicava en el seu sobre llibre que, com a President del Patronat, va ser convidat juntament amb la seva dona Noemí Celma a sopar a casa de Spoerry, on també hi seria la seva esposa Anne Stangl. Però allò que un principi es desenvolupà en un ambient amable i distès, a l'hora del cafè Bonet es veié obligat a "rebutjar dignament la temptació d'una substanciosa i inequívoca proposició que, com a mínim, es podria qualificar de deshonest. Òbviament, el document amb la proposta va ser enèrgicament tornat aquell mateix instant amb evidents mostres d'enuig".

El 31 de desembre del 1963 havia de ser el darrer dia del Comitè Executiu a la Institució. Aquella nit, l'Hospital va estar custodiat per la Policia Nacional i l'endemà, els integrants de la Junta del Patronat, acompanyats per un notari, es van personar a l'Hospital, però com no hi era present cap membre del Comitè Executiu no es va poder

emplenar la diligència i el tràmit notarial va haver d'ajornar-se fins el 7 de gener. Aquell dia, Spoerry va al·legar als membres del Patronat que no els hi reconeixia ni la capacitat ni la representació amb què deien actuar en nom de l'Entitat Benèfica Infermeria Evangèlica, i a més estimava que les seves pretensions no estaven ajustades a dret.

Spoerry va enviar un escrit al Governador Civil de Barcelona explicant la seva versió dels fets i el Patronat va fer el mateix, i en un darrer intent d'acord abans que l'assumpte arribés a la via judicial, aquest va lliurar el 28 de maig de 1965 el document titulat "Projecte de Conveni de Fusió proposat al Comitè Executiu Honorari de l'Hospital de les Colònies Estrangeres", però tampoc va servir de res. Per tant, ara sí, el cas va ser presentat a un advocat especialista, el qual preparà un "Acte de conciliació" al Jutjat Municipal número 3 de Barcelona, on James Spoerry no hi va comparèixer.

Van passar les setmanes sense novetats, i semblava que les gestions de l'advocat contractat pel Patronat s'havien interromput de mala manera, ja que no responia a les trucades telefòniques i es va sospitar que potser hauria arribat a algun acord amb l'advocat de la part contrària per dilatar el cas. El Patronat li va perdre la confiança i en voler retirar-li tota la documentació i buscar un altre professional, aquest per fi va respondre, tot dient que lamentava el retard, però pensava que en ser l'advocat de la part contrària un bon amic i company d'estudis, el cas es podria resoldre amistosament, però no va ser el cas: "Per tant, comprenc la seva impaciència i la decisió del Patronat de confiar l'assumpte a un altre advocat".

Llavors, l'advocat Restituto Briongos, qui ja havia assessorat anteriorment al Patronat, es va fer càrrec del cas i tramità la demanda judicial, composta de set folis i presentada al Jutjat el mes de maig. Però abans que el jutge decidís quines serien les primeres providències, el Comitè Executiu va recórrer al Governador Civil perquè intervingués en el cas. El doctor Manuel Beltrán Flores, Inspector en cap de la Prefectura Provincial de Sanitat i dependent del Ministeri de Sanitat, es reuní amb el President del Patronat al setembre de 1967 i comprovà que la informació que li havia lliurat el Comitè Executiu diferia considerablement de les explicacions que li donà Pere Bonet, qui es comprometé a enviar-li un ampli informe documentat. Finalment, el doctor Beltrán es va oferir com a mediador i va ser acceptat per totes dues parts.

El 23 de novembre tingué lloc una reunió a la Prefectura Provincial de Sanitat. Pere Bonet simplement va resumir els fets i subratllà que els termes "temps il·limitat" o "temps indefinit" s'havien interpretat de manera interessada, i que el temps de mandat atorgat havia d'arribar al seu fi amb la proposta que el Comitè Executiu s'incorporés al Patronat amb els mateixos drets i obligacions que corresponien als que ja n'eren part.

Spoerry va fer una llarga exposició dels èxits aconseguits durant els anys de la seva administració, però sorprenentment va dir que la disposició a deixar l'administració quedava supeditada a una compensació de deu milions de pessetes. Aquesta proposta va ser rebutjada radicalment per Bonet i davant la insistència de Spoerry, el doctor Beltrán li advertí que si continuava amb aquella pretensió, l'acord seria inviable. En aquell moment que semblava de ruptura definitiva, Pere Bonet va fer una proposta a títol personal que constava de tres punts, però que en cas de ser acceptada hauria de ser ratificada pel propi Patronat:

1. Com que les Colònies Estrangeres tenen el propòsit de construir un hospital propi, segons ha manifestat el seu President, i mentre no en puguin fer ús, fixarem un termini

de cinc anys per a la construcció del seu hospital¹⁶⁵. A partir de la data de signatura del document notarial, el Comitè Executiu Honorari continuarà administrant l'actual Hospital de les Colònies Estrangeres - Fundació Infermeria Evangèlica de Barcelona.

2. Desestimar tota idea de compensació econòmica, ja que res no pot justificar-la. Tot el que s'ha invertit en les obres d'ampliació i reformes efectuades procedeixen d'aportacions de persones i entitats que les han lliurat amb ple coneixement de la seva destinació i amb l'autorització del Patronat perquè es gestionessin en nom seu.

3. Que al final dels cinc anys d'administració, la nova Entitat "Associació Benèfica de l'Hospital de les Colònies Estrangeres" que el Comitè Executiu pretén crear, deslligat de tota relació amb la Infermeria Evangèlica, es farà càrrec dels guanys o de les pèrdues que hi hagi com a resultat final de la seva administració.

En un principi, Spoerry acceptà la proposta, però l'hauria de consultar amb els organismes que representava per poder prendre una decisió final. Per la seva part, el Patronat redactà el document "Conveni de Separació", del qual es reproduïxen els punts més destacats:

- A partir de l'1 de febrer de 1968, la direcció i l'administració de la Institució quedarà a càrrec d'una Comissió Administrativa composta per tres membres del Patronat i tres membres del Comitè Executiu Honorari, un dels quals, James Spoerry, en serà el President.
- Les funcions de la Comissió Administrativa es perllongaran mentre el Comitè Executiu no s'instal·li a la nova seu projectada. En el moment del cessament, lliurarà a la Comissió Administrativa un estat de comptes i un inventari de béns de la Institució.
- Els subscriptors de l'Hospital i els membres de les esglésies evangèliques seran atesos en les mateixes condicions com ho han estat fins el present.
- Mentre duri la interinitat de la Comissió Administrativa, el Patronat podrà dur a terme les obres que consideri oportunes als terrenys de la seva propietat, però la Comissió Administrativa no podrà efectuar canvis ni reformes als edificis.
- La Comissió Administrativa quedarà obligada a respectar les Bases Fundacionals de la Institució i informarà trimestralment i anualment lliurant un detallat estat de comptes. En acabar les seves funcions, la Comissió Administrativa presentarà balanç de situació on pèrdues o guanys recauran enterament sobre el Comitè Executiu Honorari, de manera que cap de les dues parts es consideri deutora o creditora.

En la següent reunió, Spoerry insistí a rebre la compensació econòmica del deu milions

¹⁶⁵ Preveient que la situació no milloraria, Spoerry havia plantejat al Comitè i als cònsols generals la necessitat de buscar uns terrenys per establir un nou hospital i continuar amb la tasca iniciada. L'any 1968 van comprar un terreny d'uns 5.000 metres quadrats al carrer Manacor, 13-19, en el barri barceloní del Putxet. Poc temps després es van adonar que no tindrien prou espai per construir el seu ambiciós projecte hospitalari, amb un pressupost inicial de setanta milions de pessetes. A l'abril de 1970 van comprar altres terrenys que juntament amb els anteriors mesuraven 12.000 metres quadrats. En aquest espai estava previst construir un edifici de deu plantes i dos habitatges format per soterrani, semisoterrani, planta baixa i set pisos amb setanta llits i diversos consultoris, dues sales de parts i raigs X, servei de traumatologia, postoperatori i cures intensives, sales de recuperació i radioteràpia i també una residència per a gent gran, amb la previsió de finalitzar les obres el gener de 1973.

de pessetes, però la petició va ser rebutjada novament i aparcada per prosseguir amb l'estudi de la resta de la proposta. Després d'unes modificacions efectuades pel Patronat, el 18 de gener de 1968 es produí una nova reunió amb el doctor Beltrán, en la qual totes dues parts enfrontades van acceptar que la nova Comissió Administrativa provisional tingués una durada de cinc anys, estigués composta per dos membres de les Colònies Estrangeres i dos del Patronat, i amb James Spoerry com a President. No es concediria cap compensació econòmica i si durant aquell temps es produïssin beneficis o pèrdues, anirien a càrrec de l'Hospital de les Colònies Estrangeres.

Vuit dies més tard es va lliurar amb el número de protocol 143, l'Escriptura de Conveni entre el Patronat de la Infermeria Evangèlica i l'Hospital de les Colònies Estrangeres, representades “por el Señor Pedro Bonet Such i por el Señor Jaime Spoerry Henggeler respectivamente, y autorizada por el Señor Federico Trias de Bes i Giró, Notario del Ilustre Colegio de Barcelona”. Per tant, els pactes continguts en el Conveni es van fer efectius a partir de l'1 de febrer de 1968 i tindrien vigència fins l'1 de febrer de 1973.

Descuentos para los socios de la Asociación Benéfica «Hospital de las Colonias Extranjeras».

Para mayor información dirijase a uno de los miembros de la Junta Directiva o a la Secretaría,

Vía Augusta, 136, 1.º - Teléf. 217 34 38

URGENCIAS Y ASISTENCIA MEDICA

Calle Alegre de Dalt, 87-93. — Barcelona 12

Directora Sra. Emmy Sy.

Teléf. 213 20 12

Hágase socio de la Asociación Benéfica
HOSPITAL DE LAS COLONIAS EXTRANJERAS

Pida el formulario de suscripción llamando al número 217 34 38

EL HOSPITAL INTERNACIONAL

DE LA ASOCIACIÓN BENÉFICA

HOSPITAL DE LAS COLONIAS EXTRANJERAS • BARCELONA

SU PASADO: Desde 1936 ha asistido a millares de visitantes y residentes extranjeros y españoles en su clínica de la calle Alegre de Dalt. Su Comité realizó durante un período de 15 años importantes trabajos de modernización y adquisición de nuevos equipos.

SU PRESENTE: La Institución está constituida como Asociación Benéfica particular oficialmente reconocida y registrada bajo número 924. Se halla bajo el patrocinio de los Sres. Cónsules Generales de

Alemania,	Noruega,
Dinamarca,	Países Bajos,
Estados Unidos,	Suecia,
Francia,	Suiza,
Gran Bretaña,	

SU FUTURO: Como sea que el actual edificio no es de su propiedad, la Junta Directiva tiene proyectada la construcción de un moderno hospital con Residencia de Ancianos anexa. Para ello se ha adquirido ya en propiedad un magnífico solar en El Putxet, y la Secretaría (Teléf. 217 34 38), Vía Augusta, 136, 1.º informará gustosamente sobre este proyecto.

EL HOSPITAL ACTUAL Y SUS SERVICIOS

Calle Alegre de Dalt, 87-93. — Barcelona 12. — Teléfono 213 20 12

dispone actualmente de

32 habitaciones individuales — 2 salas de operaciones — Sala de partos con mesa Watson — Equipos Rayos X General Electric.

Hay enfermeras tituladas que hablan aparte del castellano, el alemán, el inglés o francés.

El HOSPITAL puede hacerse cargo de enfermos y accidentados; cuenta con servicios de medicina, cirugía, ginecología y toda clase de especialidades no infecciosas.

Admite a españoles o extranjeros, residentes o de paso.

Asistencia médica del Hospital o del médico que el paciente desee.

Para los casos ambulantes existe un servicio de consultorio.

Será indispensable concertar la visita por teléfono.

Targeta amb el nom “El Hospital Internacional” on s’explicaven els serveis de l’Hospital de les Colònies Estrangeres i l’anunci de la construcció d’un nou hospital perquè aquest no era de la seva propietat.

Durant els primers anys de la dècada de 1960 no va haver gaire novetats a l’Hospital, algunes reformes menors i noves incorporacions, com una bugaderia moderna, composta per dues rentadores, centrifugadora, màquina de planxa i caldera elèctrica, i la transformació de la calefacció i el canvi del grup compressor de la cambra frigorífica, que ja tenia trenta-cinc anys d’antiguitat.

El nombre d’admissions s’incrementava cada any, amb una majoria d’espanyols, gairebé una mitjana del 60% d’ingressats, seguits dels nord-americans amb un 11%, xifra que disminuï notablement l’any 1962 perquè es va tancar el consultori que la Marina de Guerra dels Estats Units havia instal·lat a l’Hospital pels seus familiars, ja

que la seva organització a Barcelona es va dissoldre. L'any 1963, per exemple, es van produir cent vuitanta-sis naixements i dos-cents quaranta-un l'any següent.

El doctor Henríquez, després d'una vida dedicada a l'Hospital, va marxar l'any 1961. Va haver força entrades i sortides d'infermeres: Herma Waldmann va marxar per problemes de salut el 1961, després d'haver estat durant deu anys la Directora d'infermeria; i el 1964 es jubilaria Serafina Casellas, que treballà durant vint-i-vuit anys a la Institució, els darrers set com a Directora administrativa. Casellas va ser substituïda per J. Körner i Waldmann per l'alemanya Käthe Wirth, que dos anys més tard, a partir de l'1 de desembre de 1963, donaria el relleu a la també alemanya Emma Sy, amb un caràcter més aviat esquerp i distant amb els metges evangèlics. Durant aquests anys van ser contractades diverses infermeres holandeses (Kamper i Nijhof), angleses (Sheila McEvoy, Elsbert Link, Margaret Cronin), suïsses (M. Pache), alemanyes (Jutta Singer, Isolde Junge, Annelise Wieler, D. Mende i M. Pfeiffer) i espanyoles (María Emerson, P.R. Artigues, M.D. Martínez, A. González, Mª D. Rosell i Mª D. Rusalleda).

Servei d'infermeres i auxiliars davant la porta del carrer Alegre de Dalt (1961) i durant una celebració de Nadal (1962).

Quadre amb el resum del moviment hospitalari entre 1961-1964

Any	Nombre d'Admissions	Ingressos / Despeses (Ptes.)	Excés de despeses sobre ingressos any (Ptes.)	Nombre de subscriptors i donants	Total Subscripcions (Ptes.)
1961	882	3.678.169	-275.365	408	305.652
1962	1.105	4.003.027	-207.966	422	373.294
1963	1.321	5.091.457	-486.231 ¹⁶⁶	417	341.524
1964	1.527	5.784.458	-280.982	403	317.383

¹⁶⁶ Aquest notable increment de les despeses es va deure en bona mesura a l'augment important de les cotitzacions i seguretat social de les noves infermeres contractades.

Segons publicà el diari *The New York Times* l'any 1955, la xifra de protestants a l'estat espanyol era de només 30.000 en funció dels cens que havia realitzat la dictadura amb informacions provinents dels governadors civils. Però malgrat la poca rellevància que podien tenir a nivell estatal, la població espanyola era d'uns vint-i-nou milions d'habitants, i totes les queixes fetes pels països democràtics, la repressió per motius religiosos seguí activa. El 17 de maig de 1958, la Ley de Principios del Movimiento Nacional declarava que “la Nación española considera como timbre de honor el acatamiento a la Ley de Dios, según la doctrina de la Santa Iglesia Católica, Apostólica y Romana, única verdadera y fe inseparable de la conciencia nacional, que inspirará su legislación”. La dictadura, per tant, no cedia davant dels protestants i es van intensificar les clausures de capelles, com la recentment inaugurada dels baptistes a Terrassa, perquè no disposava d'autorització governamental; o les de les Assemblees de Germans a l'Hospitalet de Llobregat i al carrer de la Riera Blanca de Barcelona.

Tanmateix, pocs anys després va haver un gir inesperat que beneficià notablement els interessos evangèlics: El 7 de desembre de 1965, el papa Pau VI promulgà la declaració *Dignitatis Humanae* en el Concili Vaticà II, la qual reconeixia que l'ésser humà tenia dret a la llibertat religiosa i disposava que hagués de ser un dret reconegut a l'ordenament jurídic dels estats, tot i que ratificava que l'única església vertadera era la catòlica. L'estat espanyol quedava obligat a revisar els privilegis que gaudia l'Església Catòlica perquè “después de la declaración del Vaticano II surgió la necesidad de modificar el artículo sexto del Fuero de los Españoles por imperativo del principio fundamental del Estado español de que queda hecho mérito”, i el 28 de juny de 1967 va ser promulgada la Llei 44/67 de llibertat religiosa, amb unes disposicions inimaginables uns pocs anys abans que ja quedaven ben reflectides en els primers quatre articles (la llei en tenia quaranta-un en total):

Artículo primero.- Uno: El Estado Español reconoce el derecho a la libertad religiosa fundado en la dignidad de la persona humana y asegura a ésta, con la protección necesaria, la inmunidad de toda coacción en el ejercicio legítimo de tal derecho.

Dos: La profesión y práctica privada y pública de cualquier religión será garantizada por el Estado sin otras limitaciones que las establecidas en el artículo segundo de esta Ley.

Tres: El ejercicio del derecho a la libertad religiosa, concebido según la doctrina católica, ha de ser compatible en todo caso con la confesionalidad del Estado español proclamada en sus Leyes Fundamentales.

Artículo segundo.- Uno: El derecho a la libertad religiosa no tendrá más limitaciones que las derivadas del acatamiento a las Leyes; del respeto a la Religión católica, que es la de la Nación española, y a las otras confesiones religiosas; a la moral, a la paz y a la convivencia públicas y a los legítimos derechos ajenos, como exigencias del orden público.

Dos. Se consideran actos especialmente lesivos de los derechos reconocidos en esta Ley aquellos que, de algún modo, supongan coacción física o moral, amenaza, dádiva o promesa, captación engañosa, perturbación de la intimidad personal o familiar y cualquier otra forma ilegítima de persuasión con el fin de ganar adeptos para una determinada creencia o confesión o desviarlos de otra.

Artículo tercero.- Las creencias religiosas no constituirán motivo de desigualdad de los españoles ante la Ley.

Artículo cuarto.- Uno: Todos los españoles con independencia de sus creencias religiosas, tienen derecho al ejercicio de cualquier trabajo o actividad, así como a desempeñar cargos o funciones públicas según su mérito y capacidad, sin otras excepciones que las establecidas en Leyes Fundamentales o normas concordadas.

Dos: La enseñanza de la religión habrá de ser impartida en todos los casos por quienes profesen la creencia de que se trate.

En els articles següents es descrivien tots els drets recuperats pels evangèlics, dels quals es fa un resum dels més sensibles, els que ja s'havien demanat feia trenta anys enrere: el dret a reunió en els llocs dedicats al culte, podent practicar-se lliurement el culte públic i el privat en els temples o llocs de culte autoritzats (article onze); el dret a establir llocs de culte de més centres necessaris per al servei i la formació religiosa, els quals podrien ser sol·licitats al Ministeri de Justícia (article vint-i-dos); la possibilitat de fixar cartells a l'exterior dels locals degudament autoritzats i publicar anuncis indicant els horaris i els locals dels seus cultes (article vint-i-quatre); el alumnes dels centres docents no estarien obligats a rebre ensenyança d'una religió que no professessin (article set); les publicacions confessionals no catòliques s'editarien conforme a la llei de premsa i impremta vigents, fent constar l'associació que les edita i la confessió que les difon (article nou); s'autoritzaria el matrimoni civil quan cap dels dos contraents professés la religió catòlica (article sis); a les Forces Armades ja no s'imposaria l'assistència als actes de culte a no ser que es tractés d'un acte de servei, i el mateix s'observaria en els centres penitenciaris (article cinc); les associacions confessionals no catòliques podrien sol·licitar l'adquisició i habilitació de cementiris propis i rebre sepultura conforme les seves conviccions religioses (article vuit).

La repressió va ser definitivament relaxada i es van donar permisos per a l'obertura de nous temples, atorgar llicències per a la creació d'escoles protestants i per a la distribució de literatura evangèlica, i els jutges ja no van ser tan estrictes en la celebració dels matrimonis civils. Tot i així, el papa Pau VI encara va haver d'advertir que no s'havia de témer la llibertat religiosa, de manera que l'estat espanyol no va tenir més remei que fer-li costat.

En el Conveni de Separació signat pel Patronat i el Comitè Executiu el 26 de gener de 1968, hi havia una clàusula que especificava que el Patronat es reservava el dret de fer obres als terrenys de la Institució, i això significava que podia disposar d'un considerable espai edificable, el jardí, que d'altra banda era força infrutilitzat. Així, la seva Junta Directiva intentà esbrinar quina podria ser l'edificació permesa i cercà assessorament tècnic sobre les possibilitats de construir en aquella part de la propietat.

Aquell mateix any, el Patronat va publicar un fulletó amb el que seria el nou nom de la Institució: Hospital Evangèlic - Fundació "Infermeria Evangèlica. En ell es feia un resum de la seva història, dels cinc anys de transició fins a recuperar completament la direcció i administració del Centre, i del futur que li esperava, on seria necessària una nova ampliació. Es deia que s'havien consultat arquitectes i s'havien fet els plans de l'hospital que estaria situat en la part del jardí ja existent: constaria de vuit plantes amb una superfície de 700 metres quadrats, amb els soterranis destinats a aparcaments,

cuines i serveis diversos; a la planta baixa, els consultoris i recepció, mentre que les set restants es destinarien a l'internament de pacients, amb una capacitat de 20-25 habitacions individuals per planta.

Els actuals edificis reformats es destinarien a quiròfans, radiologia, radioteràpia i altres serveis. En una primera etapa, però, es construirien aqueles dependències que poguessin contenir els serveis de necessitat més urgent, els consultoris amb les sales d'exploració i cures. En aquest fulletó es va incorporar la imatge de l'Hospital que es pretenia tenir quan totes les obres haguessin estat concloses, però la realitat va ser una altra força diferent.

Projecte inicial de 1968 del que hauria de ser l'Hospital Evangèlic.

A principis de 1969 van ser presentats a l'Ajuntament els plànols d'un nou edifici confeccionats per l'arquitecte Miquel Álvarez Trincado, i es concedí ràpidament el permís d'obres. Tanmateix, l'economia del Patronat era limitada i es van començar a demanar ajuts a les esglésies evangèliques en forma de donatius. La petició va ser molt ben rebuda i en poc temps ja s'havien recaptat dos milions de pessetes, amb les quals es podria donar inici a les obres, que s'estimava tindrien una duració d'un any i mig.

L'edifici antic, el construït el 1959 i el jardí, tot just abans de les obres.

A finals d'octubre de 1969 va tenir lloc el IV Congrés Evangèlic Espanyol en el Teatre Gran Price de Barcelona, que commemorava el Primer Centenari de l'Obra Evangèlica a Espanya, i això va ser aprofitat per celebrar l'acte de col·locació de la primera pedra, que tingué lloc l'1 de novembre a les 16 hores. Aquesta celebració despertà un enorme interès entre la població evangèlica: “Es tenia la certesa que l'acte tindria caràcter de memorable esdeveniment als anys de l'obra evangèlica de la ciutat, com així va ser”.

Aquella cerimònia va ser senzilla però molt significativa, presidida en ple pels membres del Patronat, amb representants de totes les esglésies evangèliques, el cor d'una d'elles, i també molts dels congressistes que havien participat en aquell Congrés. Alguns membres de les diferents Colònies Estrangeres també van participar, i James Spoerry va fer ús de la paraula. Pere Bonet ho explicava així:

Sota la invocació “Si el Senyor no edifica la casa, és inútil l'afany del constructor; Si el Senyor no guarda la ciutat, és inútil que vigilin els guardes” (Salm 127:1), la cerimònia va revestir caràcters de solemnitat extraordinària. Va ser molt emotiu el moment en què el President del Patronat introduí al forat on aniria la pedra, diversos escrits, diaris del dia i alguns objectes de l'actualitat; i llavors accionà la corriola que va fer baixar la pedra que es col·locava com a testimoniatge per a la posteritat. Sens dubte, el moment més sentit i solemne, el clímax de la cerimònia, va ser quan Llàtzer Urrutia, amb sentides paraules i enmig d'un impressionant i respectuós silenci, pronuncià l'Oració de Dedicació a Déu de l'obra que s'emprenia.

Acte de col·locació de la primera pedra al mig del jardí (1 de novembre de 1969).

Junta Directiva del Patronat, amb el Secretari Enric Capó donant lectura del seu escrit: d'esquerra a dreta, Samuel Rodrigo, Josep Mª Martínez, Llàtzer Urrutia, Dr. David Fabra, Dr. Armand Urrutia, Enric Capó, Pere Bonet i Pere Giménez.

En un principi estava prevista la construcció d'una planta dividida en un semisoterrani d'uns 450 metres quadrats, reservat per aparcament, i un entresòl de 350 metres quadrats, que a nivell d'accés esdevenia planta baixa. En aquest nivell es preveien instal·lar quatre despatxos de consulta amb sales d'exploració i cures, dues sales d'espera per malalts, una oficina administrativa i de recepció, dues sales d'urgències, despatx d'infermeres, laboratori, auditori per conferències, biblioteca per metges i interns i habitació

pel metge de guàrdia. El pressupost global aproximat d'aquesta primera etapa era d'uns cinc milions de pessetes i es pensava finançar amb l'ajut dels amics de la Institució i dels creients evangèlics de la regió.

L'any 1969 es van fer diverses activitats per promocionar el projecte de les obres i recaptar fons, com visites a moltes esglésies evangèliques, tres basars pro-Hospital organitzats per les infermeres de la Unió Mèdica Evangèlica Espanyola (U.M.E), que també van formar un cor dirigit per Débora Simón que tocava l'acordió, i van cantar en esglésies de Barcelona i Terrassa; inclús van gravar un petit disc amb cançons nadalenques. Els estudiants d'aquesta Unió Mèdica van elaborar un banderí de seda amb un esquema del projecte per a ser venut als creients. L'il·lustrador i dissenyador gràfic Ricard Giralt-Miracle va dissenyar uns segells particulars amb la venda dels quals també es varen recaptar fons per l'Hospital.

L'organització Evangelisme en Acció, fundada el 1967, patrocinà un festival de "Música i Cant" al Palau de la Música el 28 de juny, on es van recaptar 106.850 pessetes netes; la Fundació Bíblica Evangèlica i la Coral Al·lelulia de Sabadell van col·laborar també en aconseguir donacions per les obres de l'Hospital, així com les esglésies evangèliques de Barcelona i nombroses Institucions Estrangeres.

El 23 de maig de 1970 es va celebrar un altra acte públic per recaptar fons en el Teatre Gran Price, organitzat per Evangelisme en Acció, amb la participació d'un cor juvenil de les esglésies evangèliques dirigit pel missioner nord-americà James Fasold; i el 8 de juny, Joventut per Crist organitzà un concert en el Teatre Romea interpretat pel cor masculí d'estudiants nord-americans del Wheaton College de Wheaton (Illinois).

Quan les obres ja s'havien iniciat, el projecte es va ampliar ja que els ciments havien estat calculats per a un edifici de set pisos, i es decidí que finalment s'aixecarien dues

plantes més destinades a habitacions per malalts. El canvi de la façana, que fins aquell moment havia estat únicament una tanca, va ser complet i es va optar pel treball d'obra vista, amb un disseny molt diferent al plantejat el 1968.

Les obres d'edificació no van estar exemptes de dificultats, com va ser el desviament dels desguassos que creuaven el mateix lloc de la zona a excavar, per la qual cosa va haver de construir-se un nou clavegueram de cinquanta metres de longitud dins d'una rasa que, en alguns trams, era pura roca. Posteriorment, es va haver de desviar la connexió d'aigua amb un nou traçat de també cinquanta metres, i a més va ser necessari traslladar el transformador de la llum, de manera que va haver de fer-se una nova línia per al subministrament elèctric. A partir d'aquell moment, les obres van avançar a bon ritme i per acabar només va faltar la construcció d'un pas cobert "provisional" que comunicués el nou edifici amb els quiròfans que es trobaven a l'edifici "antic" i servís de protecció pel pas de les lliteres. A principis de setembre de 1971 es van donar les obres per finalitzades i el dia 11 es celebrà "l'Acte d'Inauguració i Dedicació al Senyor de l'edifici acabat".

Daniel Giralt-Miracle, fill de Ricard Giralt-Miracle, professor, crític i historiador de l'art, que durant uns anys va formar part del Patronat de l'Hospital Evangèlic, escrigué un article sobre l'arquitectura del nou edifici a la revista *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (1971):

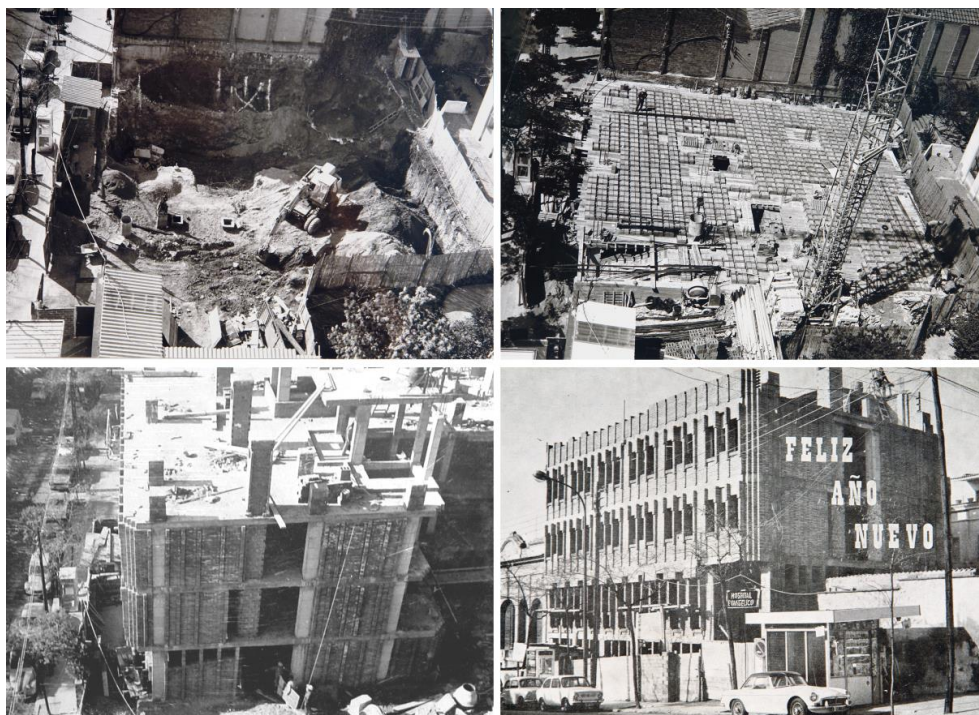
El mètode constructiu emprès, juntament amb les seves aportacions arquitectòniques, pretén abans de res desmitificar la idea asèptic-higiènica d'hospital associada al mur cortina, el blanc immaculat, el tub de níquel i els marbres.

La compacta muralla de maó, fent ús d'aquest en totes les seves possibilitats de col·locació, dóna com a resultat una obra d'arquitectura major, on les tipologies del maó són abundants i ben resoltes en un elaborat estudi del buit i el massís que adquireix tot el seu realç a les rematades i cornises de les finestres i en els retalls i jocs d'ombres. Tot això al servei d'un expressionisme evolucionat, però indubtable, amb un enorme, imponent respecte del passat, el pre i el post aaltà¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Es referia a Hugo Alvar Aalto, arquitecte i dissenyador finès que formà part de la segona generació de l'anomenat Moviment Modern.

De dalt a baix: Disc de la coral d'infermeres; Anunci del concert del Weaton College Male Chorus; Segells dissenyats per Ricard Giralte-Miracle; Col·laboració mensual de 100 pessetes i Banderi de seda pro Hospital Evangèlic.

Fases de la construcció del nou edifici (1970-1971).

L'Hospital Evangèlic de Barcelona amb l'obra finalitzada (1973).

El cost total de l'edifici amb els consultoris, el mobiliari, les instal·lacions i l'equip, va ser d'11.334.167,61 pessetes, i es va poder pagar amb les donacions recaptades entre els anys 1968 i 1972 a Barcelona (7.691.529,01 ptes.), resta d'Espanya (215.206,10 ptes.) i provinents de l'estranger (966.897,27 ptes.). La resta pendent, 2.460.823,13 ptes. es va cobrir a través de préstecs.

Com bé explicava el doctor Armand Urrutia en el seu llibre, el Patronat era molt conscient que calia un acte de fe intens pel que vindria en el futur. Efectivament, es recuperava l'Hospital, però aquest es sostenia econòmicament gràcies a les subvencions anuals fixes de moltes empreses estrangeres, i això ja no ho tindrien quan passés al seu

control. La resta d'ingressos s'obtenien majoritàriament de pacients estrangers o pacients espanyols de metges privats que estaven satisfets de poder treballar en un hospital estranger, però possiblement també marxar.

Es comptava amb la col·laboració de només cinc metges evangèlics, dos d'ells de medicina general, que no podrien aportar molts malalts hospitalitzats, i tanmateix es necessitava feina per poder mantenir l'equip sanitari i les despeses generals que els nous consultoris i oficina generarien.

S'havien aconseguit els fons suficients per completar la primera etapa de les obres, i abans de concloure-la es tancà un acord amb la Societat Samsa per atendre les urgències de les set o vuit Entitats d'assegurança lliure que tenien amb uns 100.000 assegurats, i es començaria a treballar amb ells el 1971. Això es va aconseguir gràcies a que l'advocat d'aquesta societat era amic del doctor Daniel Castells i li va proposar concertar la prestació d'un servei permanent d'urgències, ja que no ho podien fer legalment ells mateixos pel seu compte. Això significava que en posar en marxa el servei d'urgències, es cobraria una quantitat mensual fixa independent de la quantitat d'urgències que s'assistissin, incloses les intervencions quirúrgiques, que a més reportarien ingressos addicionals per hospitalització i ús dels quiròfans.

Els preus de les habitacions van ser pactats satisfactòriament amb els gestors de la Comissió Administrativa provisional de les Colònies Estrangeres, que encara administraven l'Hospital, i això va fer possible l'acord amb Samsa i començar a treballar quan acabessin les obres.

La inauguració del final d'aquesta primera etapa de les obres tingué lloc l'11 de setembre de 1971. La presència de convidats va ser nombrosa i la trobada s'inicià a la planta semisoterrani, amb entrada a nivell del carrer de les Camèlies. Després d'un breu discurs per part de Pere Bonet i d'una pregària, tothom sortí al carrer per tornar a entrar, ara per l'escalinata principal. Es va tallar la cinta amb els colors de la bandera catalana i els visitants van accedir al pavelló de consultoris i van recórrer totes les instal·lacions.

L'endemà va ser diumenge, però ja es va iniciar el servei d'urgències. Les primeres guàrdies les van fer els doctors Daniel Castells, Xavier Llobell, Miquel Andreu, Alonso, Manuel Tamayo i Armand Urrutia. Durant el primer any de funcionament d'aquest servei van ser ingressades dues-centes noranta persones i cent vint d'elles van haver de ser intervingudes al quiròfan.

Un problema estructural va ser que el nou pavelló de consultoris no estava comunicat amb l'edifici antic i el pas de pacients de banda a banda s'havia de fer a través del jardí, i como no era completament llis, dificultava la circulació de les lliteres. Segons el doctor Urrutia, "de nit amb la foscor, o en dies de pluja, aquest trasllat era molt pintoresc, ja que es cobria al pacient com es podia, amb un paraigua i una manta o un plàstic". Poc després van ser enllaçats els dos edificis amb un corredor que connectava els consultoris amb el passadís de la planta baixa de l'edifici antic, simplement modificant un bany que tancava aquest pas a l'Hospital i que continua sent utilitzat a dia d'avui.

Poc després d'acabada l'obra, James Sperry sol·licità una ampliació d'un any i mig per tornar l'administració i devolució de l'Hospital, ja que no havia estat possible acabar les obres del seu nou hospital¹⁶⁸. Es va acordar, finalment, que el traspàs es realitzaria

¹⁶⁸ Al març de 1971 va tenir lloc l'acte de col·locació de la primera pedra del que hauria de ser Hospital Internacional de l'Associació Benèfica. Tanmateix, res de tot allò prosperà perquè un veí d'aquell mateix carrer interposà un recurs a la construcció i es va suspendre la llicència d'obres. El recurs anà al Tribunal

en la data convinguda, però els membres de les Colònies Estrangeres podrien seguir a l'Hospital i es cedirien tres habitacions per atendre els seus pacients.

L'1 de febrer del 1973, en la data prevista, la Junta Directiva va prendre possessió de la Institució i immediatament va ser nomenat Enric Capó com a Director Administratiu i el doctor Armand Urrutia com a Director Mèdic, a qui es van atorgar els poders necessaris per al millor exercici de les seves funcions.

Contenciós Administratiu i l'any 1972 dictà sentència desfavorable i anul·là el permís d'obres per haver infringit la norma urbanística sobre usos sanitaris, sobre l'alçada de l'edificació i sobre la norma relativa a la màxima superfície edificable. Entre 1972 i 1986, el Comitè Executiu gestionà tots els tràmits amb l'Ajuntament de Barcelona per solucionar aquests problemes, però finalment va acceptar un acord econòmic i els terrenys van ser expropiats.

Un cop descartades les diferents opcions plantejades, el Comitè es va fixar en un establiment per dedicar-lo a l'atenció de la gent gran. A l'octubre de 1986 van comprar l'Hotel Elvira a Castelldefels, totalment equipat i renovat. Es tractava d'un edifici amb planta baixa i tres pisos envoltat de jardins i amb piscina, a pocs metres de la platja, que segueix actiu actualment. Spoerry va morir en aquesta residència l'any 1993 a l'edat de vuitanta-sis anys.

V. L'HOSPITAL EVANGÈLIC (1973-2000)

LA DEMOCRÀCIA

El traspàs de poders es va fer amb harmonia i es van signar els documents requerits amb plena satisfacció per les dues parts, Patronat i Colònies Estrangeres. Es va rebre informació sobre els assumptes domèstics que estaven en curs o quedaven pendents i es va detallar la situació dels pacients hospitalitzats en aquell moment¹⁶⁹. Tot i això, no tot va quedar perfectament organitzat i per exemple, quan es va fer la ronda d'inspecció, es va comprovar que la cuinera estava al seu lloc de treball esperant instruccions, perquè al rebost no hi havia res i tampoc s'havia encarregat el subministrament diari, no havia menjar per alimentar els malalts i el personal de la casa. Ràpidament es va encarregar tot el necessari, es va pagar amb diners del Patronat i aquell dia va haver àpat per tothom, encara que amb retard.

Totes les pòlisses d'assegurances havien estat cancel·lades i l'hospital quedava en risc en cas de sinistre, igual que el personal empleat o les persones hospitalitzades i visitants si hi havia un accident. El problema va quedar resolt aquell mateix matí gràcies a les gestions d'un creient que treballava en una companyia d'Assegurances. La nova direcció de l'Hospital va iniciar la seva tasca sense saldo a la caixa i amb un baix percentatge d'ocupació, de manera que la recepció de donacions semblaven la única possibilitat de mantenir obert l'Establiment.

Carnet de Protector de l'Hospital.

Els llocs de treball de tots els empleats van ser respectats, excepte els de la directora d'infermeria Emma Sy i el de la infermera de nit i comadrona Maria Sangles, que van deixar la feina i ben aviat es va comprendre la necessitat de contractar algú per ocupar el seu lloc. En el cas de Sy, el de més responsabilitat, aquesta persona va arribar el juliol de 1973. Es tractava de Maria Lluïsa Hidalgo Armans, amb una llarga experiència hospitalària i missionera, amb el propòsit de quedar-se a Barcelona per dedicar-se al servei cristià, i de fet ja havia treballat un temps quan l'Hospital estava sota el mandat de les Colònies Estrangeres.

Quan tenia només vuit anys va llegir el llibre *La Reina Blanca de Okoyong*¹⁷⁰, el qual

¹⁶⁹ Tanmateix, les Colònies Estrangeres no havien publicat les *Memòries* entre 1965 i 1971, probablement perquè ja preveïen la pèrdua de la Institució i no volien donar més informació.

¹⁷⁰ Es tractava del llibre escrit per William Pingle Livingstone, publicat en castellà l'any 1945, sobre la intrèpida missionera presbiteriana escocesa Mary Mitchell Slessor. L'any 1876 va ser assignada a Calabar (Nigèria), on vivien els Efik i ràpidament aprengué la seva llengua i es guanyà la confiança i acceptació

la influí decididament a convertir-se en missionera en terres llunyanes. Estudià batxillerat i després infermeria a l'Hospital Clínic. Més tard estudià a l'Institut Bíblic Betània de Roma, i posteriorment treballà durant cinc anys com a infermera al West Middlesex Hospital de Londres, on obtingué el diploma en gran cremats¹⁷¹. L'any 1963 marxà a treballar com infermera i missionera al Iemen, a l'hospital de Jabla, amb el recolzament de l'organització Foreign Mission Board, afiliada a la Southern Baptist Convention dels Estats Units, on s'hi estigué durant més de nou anys, en un país on només hi havia cinc cristians i estava prohibit predicar l'Evangelí.

La primera obra va ser suprimir les dues entrades existents i la construcció d'una nova entrada al jardí, amb passadís d'unió entre els dos cossos de l'edifici, ja que significava un estalvi en eliminar un dels vigilants i unificar la centraleta telefònica. Però com no hi havia fons suficients, aquesta feina va ser feta de manera solitària pel paleta de la casa, i no va ser conclosa fins el 1975.

Va ser necessari proveir-se de sang per fer transfusions, molt escassa en tota la ciutat i també a l'Hospital, de manera que es va organitzar un servei de donació desinteressada comptant amb la col·laboració de la Creu Roja que aportà els mitjans tècnics, i amb les esglésies evangèliques, entre els membres dels quals es va aconseguir confeccionar una llarga llista de donants.

Al juliol de 1975, gràcies als contactes que tenia el doctor Alfonso Fernández Sabaté, especialista en ortopèdia i traumatologia que treballava a l'Hospital Evangèlic des de feia anys, es va poder negociar i acordar una col·laboració amb la barcelonina Mútua Regional d'Accidents de Treball, fundada l'any 1907 i que en aquell moment gestionava unes 6.500 pòlisses. Aquesta mútua atenia als seus pacients en una senzilla clínica, però necessitava una gran superfície per la l'hospitalització dels seus pacients, gimnàs de recuperació funcional i un servei permanent d'urgències.

A l'acord amb aquesta Mútua Regional es va estipular que el servei de guàrdia seria reforçat amb un traumatòleg permanent del seu equip i s'hi afegirien tres estudiants de medicina com a ajudants, un d'ells amb coneixements de radiologia. A més, també van contractar l'ús permanent de vint llits que serien abonats tant si romanien lliures com ocupats. Per fer les obres necessàries, que tindrien lloc a l'edifici nou, la Mútua Regional oferia un préstec hipotecari de deu milions de pessetes a tornar en deu anys¹⁷².

Llavors s'inicià la segona etapa de les obres: acabar les plantes primera i segona dels consultoris de l'edifici nou, l'estructura del qual ja estava construïda. D'aquesta manera, es va ampliar la capacitat de quaranta a vuitanta llits, ja que només amb quaranta llits no era possible autosostenir-se. A part de l'ampliació de les habitacions va ser necessari renovar la cuina que encara funcionava amb carbó, una reforma que representà fer la

dels indígenes locals. A l'agost de 1888 es va establir al poblet d'Akpap, a la regió d'Okoyong, una zona on havien assassinat diversos missioners, però durant quinze anys va conviure amb aquells nadius vivint de manera senzilla en una casa tradicional. La seva feina es basava en la resolució de disputes, foment del comerç, establir canvis socials i introduir l'educació occidental, essent coneguda com a "Eka Kpukpro Owo" (Mare de Tots els Pobles). Al llarg dels anys va patir diverses crisis palúdiques que l'obligaven a tornar a Escòcia per restablir-se, fins que el gener de 1915 va patir un nou i sever atac i va morir.

¹⁷¹ La seva preparació teològica la va obtenir al Seminari Baptista de Ruschlikon-Zurich a Suïssa, on s'hi va estar durant un any.

¹⁷² Inicialment, aquests diners no només van servir per dur a terme les obres requerides per iniciar la col·laboració amb la Mútua Regional, sinó que també van ser usats per pagar la nòmina dels treballadors d'aquell, ja que la Institució no tenia liquiditat ni possibilitat d'afrontar-la.

instal·lació de gas a més d'adquirir una gran cuina industrial. La bugaderia, amb un equip totalment obsolet, també va ser renovada completament.

La cuina de l'Hospital a principis de la dècada de 1970.

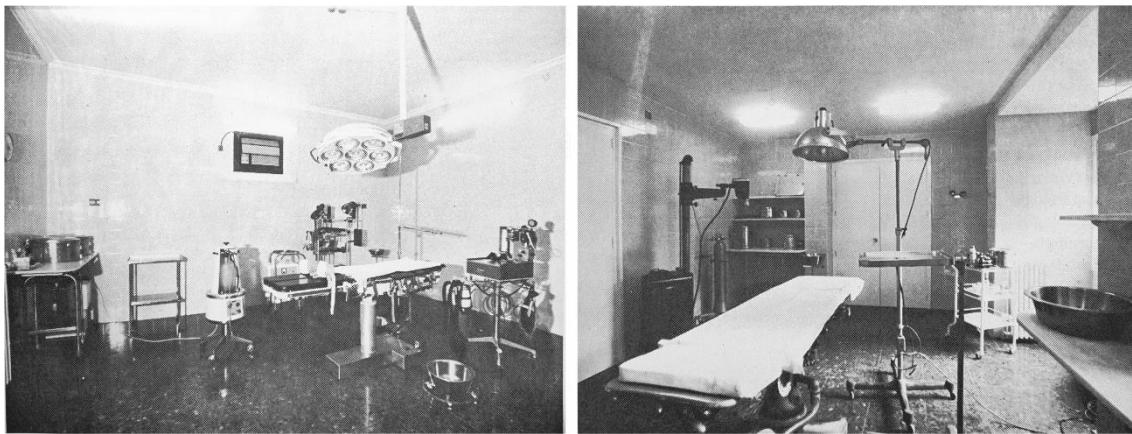
A dalt: Despatx d'atenció al pacient i Consultori.

A baix: Sala d'exploració i Habitació.

El Patronat encarregà un estudi tècnic sobre la possibilitat de continuar l'edificació en el recentment construït edifici, els ciments dels qual podia suportar l'elevació d'una casa de set pisos. El pressupost orientatiu pujava a onze milions de pessetes, un import inassumible en aquell moment, de manera que es van limitar a acabar les obres dels dos pisos per sobre dels consultoris.

El 1976 es va aconseguir un concert amb l'Institut Nacional de Previsió¹⁷³ per rebre i tractar malalts de la Seguretat Social en les especialitats de cirurgia i maternitat, perquè sempre hi havia retards en les intervencions quirúrgiques més elementals i es començaren a plantejar la necessitat d'establir concerts amb clíniques privades, encara que amb unes tarifes diàries més aviat reduïdes, incloses despeses de quiròfan i medicació. Tanmateix, això permetria reestructurar l'economia de la Institució i mirar el futur amb més confiança, de manera que ràpidament va ser adaptada una sala per implementar un nou quiròfan i una altra va ser condicionada amb una àmplia sala de guixos¹⁷⁴. També es va adquirir una gran quantitat d'instrumental mèdic:

Aparell per anestèsia; llum de quiròfan de peu i una altra de la marca Apollon, de set focus; taula d'operacions de cirurgia universal de la marca Maquet Velox (va suposar la inversió de més d'un milió de pessetes); RX minimax-cuba; espectrofotòmetre de xarxa de difracció BL Model Spectronic-70; centrífuga amb capçal de 6 tubs de 15 ml.; cubeta de metacrilat i termòstat d'immersió; agitador de tubs model Mixo-Tub; negatoscopi mural de tres i de quatre cossos per a l'observació de radiografies; aspirador Ordisi A-70; taula d'anestèsia mini "E"; joc de rotàmetres d'O₂ i N₂¹⁷⁵; vaporitzador Fluetane Mark II; absorbidor Mark III; respirador Mark II Bird.

Nou Quiròfan i nova Sala de guixos.

De forma gradual, es van anar pintant tots els departaments de la Institució, substituint equip i mobiliari i dotant algunes de les seves instal·lacions amb material modern i funcional:

Trenta-quatre llits articulats "Nou Model"; dos llits articulats model Versailles; quatre carros llitera crom. D.71; deu pòrtics "P-60"; trenta-sis tauletes de nit i quaranta-dues taules adaptables; condicionador d'aire "M.L."; carro per a habitacions Maxi; tres taules de massatge amb canonades i dues bicicletes BH amb comptakilòmetres. Es va

¹⁷³ L'Institut Nacional de Previsió va ser un organisme de protecció social creat l'any 1908 i desaparegut el 1978, quan es va reorganitzar la seva estructura. Va constituir la primera institució oficial encarregada de la Seguretat Social i de l'Assistència sanitària a Espanya.

¹⁷⁴ En un principi operava a l'Hospital Evangèlic un equipo de l'Hospital del Vall d'Hebron dirigit pel doctor Albert Sueiras i els seus col·laboradors els doctors Ramon Espasa, Broggi i Buera. Més tard es va afegir un equip de l'Hospital de Bellvitge encapçalat pel doctor Cèsar Cabré.

¹⁷⁵ Aparell de mesura dissenyat per a mesurar el cabal d'un fluid o un gas que circula per un conducte, i es feia servir per barrejar oxigen i òxid nítrics a l'hora de fer sedació, particularment en ginecologia.

canviar l'antiga cuina de carbó per una altra de gas ciutat moderna; el cremador de la calefacció per un altre automàtic, i a la caldera de carbó d'aigua calenta se li va adaptar un cremador de gas. Posteriorment, es va dotar la bugaderia amb una rentadora automàtica Golder-Girbau LF de 45 quilograms de capacitat i una gran assecadora rotativa de gas Golder-Girbau model SB-20.

La biblioteca, que estava situada al semisoterrani, va ser convertida en un consultori de cirurgia ortopèdica i sala de recuperació, la qual cosa comportà la desaparició momentània de la sala de reunions, ja que la capacitat de l'habitació que havia d'acollir la nova biblioteca era massa reduïda.

El cost d'aquestes reformes, reparacions i adquisicions va pujar a 13.460.784 pessetes repartides de la següent manera: centraleta de telèfons (115.708 ptes.); ampliació del nou edifici (7.009.3749 ptes.); instal·lació, equip i mobiliari (2.574.992 ptes.). Afortunadament, els donatius entre 1973 i 1976 van ser quantiosos, 6.725.692 ptes., i va servir per cobrir pràcticament la meitat de totes les despeses¹⁷⁶.

¹⁷⁶ Totes aquestes obres van ser definitivament acabades al setembre de 1976, i el dia 11 d'aquell mateix mes es va fer la inauguració de les noves instal·lacions, justament cinc anys després de la inauguració dels consultoris de la planta baixa de l'edifici nou.

A dalt: Antiga Sala de reunions i Nova Sala de Rehabilitació.
Mig: Edifici del carrer de les Camèlies amb el rètol d'Urgències i Entrada de recepció.
A baix: Quiròfan principal i Vestíbul del primer pis.

El Juliol de 1973 es van iniciar els cultes dominicals a les 9 del matí i es van prolongar durant un any, fins que van ser suspesos per l'inadequat espai de la capella i de l'horari, amb una manca d'assistència notable¹⁷⁷. La capella era de tan reduïdes dimensions que en moltes ocasions els assistents al culte havien de romandre de peu al pati que la circumdava. Per tant, es decidí enderrocar-la i al seu lloc, ocupant un espai més gran del pati interior, construir un auditori on se celebrarien cultes, conferències, sessions clíniques, reunions amb el personal, sessions del Patronat i sala de costura. El cost va ser de gairebé dos milions de pessetes i va ser inaugurat el novembre de 1978. Llavors es van reprendre els cultes dominicals per a pacients i acompanyants: se celebraven a les 11 del matí i eren dirigits per diverses esglésies de Barcelona que col·laboraven al servei mitjançant grups corals i predicadors, acompanyats per un òrgan electrònic que va ser comprat poc més tard.

Antiga capella i el nou auditori.

El manteniment de l'Evangeli ha estat una de les activitats sobre les quals el Patronat, i especialment la seva Junta Directiva, n'ha exercit el control per tal que l'Hospital pugui ser, a més d'un bon centre assistencial, un instrument útil per a la comunicació de l'Evangeli. El 1978 es va comprar una edició especial de 20.000 exemplars de l'Evangeli segons Joan impresa per la Societat Bíblica, i se'n deixava un exemplar a la tauleta de nit de totes les habitacions, acompanyat d'una targeta oferint un curs bíblic per correspondència. Aquests evangelis no es van esgotar fins l'any 2002.

També es destacava la feina feta a favor de la Institució pel grup de Senyores de diferents esglésies que col·laboraven en treballs de neteja, costura i secretaria, ajudant en l'enviament dels butlletins de l'Hospital i de la Muatualita Evangèlica. Es reunien tots els dijous; primer en la biblioteca, després en la Sala de Junes i finalment en el nou auditori. Els seus serveis es van allargar fins a l'any 2010.

L'any 1977 es va iniciar amb bones perspectives econòmiques: les estades hospitalàries havien augmentat fins a 20.239, la xifra més alta des de la fundació de

¹⁷⁷ Durant anys es varen celebrar les reunions d'oració, que tenien lloc el segon dilluns de mes a les 21 hores i poc després a les 21,30 hores.

l'Hospital, ja que l'any anterior havien estat només 12.300. El 35,84% pertanyien a l'Institut Nacional de Previsió; el 20,26% a la Mútua Regional d'Accidents; el 25,41% a les Mútues d'assegurança lliure; el 8,21% a pacients particulars i el 10,28% a membres del Grup de Protectors, la mútua evangèlica, un percentatge suportable per a l'economia de l'hospital. L'índex d'ocupació va ser del 80,27% i del 85,44% l'any següent, tenint en compte que la Mútua Regional sempre es reservava vint llits, estiguessin o no ocupats.

El procés de modernització va obligar a ampliar la plantilla de personal, que el desembre del 1977 era de seixanta-tres persones fixes. Afegint a aquesta xifra els col·laboradors habituals de l'hospital com metges i estudiants de medicina en període de pràctiques, s'arribava a unes cent persones; i més del 50% procedien de les esglésies evangèliques de Barcelona.

Els donatius i subscripcions locals van sobrepassar aquell any el milió i mig de pessetes, i també es van rebre sis milions més a través del Consell Ecumènic de les Esglésies, cosa que serví per liquidar el cost de les obres realitzades i construir un espaiós gimnàs per a ús de la Mútua Regional, i dues noves sales d'exploració per al servei d'urgències, que cada dia rebia una mitjana de vint-i-vuit pacients (10.144 al llarg de l'any). El compte d'ingressos i despeses va pujar aquell any a 68.406.605 ptes. La major proporció de despeses es repartia de la següent manera: Nòmina del personal (21.104.340 ptes., 30,85%); Assegurances Socials (7.565.428, 11,06%); Farmàcia (6.371.088 ptes., 9,31%); Alimentació (5.916.498 pts, 10,11%), Serveis (6.247.444 ptes., 9,13%) i Honoraris mèdics (4.150.302, 6,07%)¹⁷⁸.

Fotografies del personal de la Institució durant el període de 1973-1976.

Degut a l'augment considerable del volum de treball i la necessitat de coordinar els elements directius, el Patronat decidí que assumiria les funcions de direcció de l'Hospital i el 29 de novembre de 1978 aprovà un "Reglament Intern Funcional" que

¹⁷⁸ La resta de despeses es degué a instrumental, servei de raigs X, combustibles, neteja, bugaderia i parament de la llar; reparacions; impostos i arbitris; aigua, gas i electricitat; impremta i material d'oficina; telèfons, anàlisis, assegurança, amortitzacions i compte d'obres i reformes.

definia les funcions específiques que tindrien la Junta Directiva, la Direcció Mèdica i la Direcció Administrativa.

- A. Junta Directiva

La Junta Directiva és una representació del Patronat en acció de col·laboració amb els elements executius de la Institució per a més eficàcia de gestió, donant suport i aportant solucions en aquells casos que es requereixen decisions compromeses. Té a càrrec seu el control del desenvolupament dels objectius de la Institució en col·laboració amb els Directors de l'Hospital, així com el control en l'execució de les directrius assenyalades pel Patronat.

A.1. Composició: La Junta Directiva del Patronat de la Infermeria Evangèlica de Barcelona es compon dels membres del Patronat elegits per als càrrecs de President, Vicepresident, Secretari, Vicesecretari i Tresorer, els quals exerciran les funcions que corresponen als seus càrrecs, segons queda expressat als Articles 4t, 5è, 6è, 7è i 8è del Reglament del Patronat de la Infermeria Evangèlica de Barcelona. Cadascun d'aquests membres actuaran amb funcions que no seran necessàriament les que els corresponen com a membres del Patronat; és a dir, cadascun dels components, segons les seves competències, podrà assumir determinades funcions en els assumptes que es puguin plantejar. Els directors executius de l'Hospital no podran ser membres de la Junta Directiva.

A.2. Funcions: D'acord amb els articles 9è i 12è del Reglament del Patronat de la Infermeria Evangèlica de Barcelona, la Junta Directiva exerceix les funcions de "Gerència col·legiada" de la Institució i tindrà a càrrec seu, a més de la supervisió general:

- a) Nomenament dels càrrecs executius i aprovació del personal tant tècnic com administratiu; b) Analitzar la informació relativa a la marxa i el funcionament de l'Hospital rebuda del Director Mèdic; c) Analitzar la informació corresponent a l'administració de l'Hospital rebut del Director Administratiu; d) Observar i analitzar la informació rebuda del Departament d'Evangelisme; e) Considerar balanços mensuals de situació i assenyalat les directrius a seguir; f) Fixar pressupost anual a presentar al Patronat; g) Estudiar els pressupostos d'obres, reparacions, compra de materials, instrumental i altres, per informar degudament al Patronat; h) Demanar informació i dades necessàries a qui correspongui; i) Exercir control de rendibilitat; j) Ser dipositari dels documents oficials; k) Control de les nòmines; l) Estudiar noves inversions; m) Promocionar l'obtenció de fons.

A.3. Reunions: Pel que fa al nombre de reunions a celebrar per la Junta Directiva, s'acorda el nombre de dos mensuals, alternant la informació mèdica i administrativa. Almenys un cop al mes, quan es reuneixi la Junta Directiva, es convidarà al Director Mèdic i al Director Administratiu de l'Hospital indistintament, que assistiran com a membres "exofici", amb veu però sense vot.

- B. Direcció Mèdica

B.1. La Direcció Mèdica de la Institució estarà a càrrec del Director Mèdic nomenat pel Patronat a proposta de la Junta Directiva.

B.2. Organitzarà i dirigirà un grup d'assessors proposats pel mateix director mèdic i

nomenats per la Junta Directiva.

B.3. El Director Mèdic serà responsable directe davant de la Junta Directiva, a qui exposarà necessitats, millores de serveis i ampliació, així com projectes per al seu estudi i posterior decisió.

B.4. Vetllarà perquè es compleixin amb eficàcia els serveis de l'Hospital, amb el personal sanitari a les seves ordres i per l'ètica professional a l'establiment.

B.5. És responsable de la pràctica d'una bona medicina i de la qualitat d'atenció i d'eficàcia mèdica.

B.6. Planifica i organitza els serveis del personal sanitari de l'Hospital.

B.7. Vetllarà pel compliment de les disposicions dictades per l'Administració Sanitària de l'Estat.

B.8. El Director mèdic, en cas necessari, serà substituït temporalment per un cap de servei proposat pel mateix Director mèdic i nomenat per la Junta Directiva.

C- Direcció Administrativa

C.1. La Direcció Administrativa és encomanada a un Director Administratiu nomenat pel Patronat a proposta de la Junta Directiva.

C.2. Prepararà el pressupost "econòmic-financer" anual, desglossat per mesos, que presentarà a la Junta Directiva durant la primera quinzena del mes de gener, per supervisar i sotmetre el Patronat a la seva posterior aprovació.

C.3. Serà responsable directe de l'administració davant la Junta Directiva quant a l'organització administrativa i comptable de la Institució, a qui retrà comptes mensualment mitjançant balanços de situació, d'acord amb l'apartat anterior.

C.4. Tindrà cura de la contractació de personal per als serveis segons necessitats de la Direcció Mèdica, prèvia autorització de la Junta Directiva.

C.5. Serà responsable davant de la Direcció dels serveis generals de personal, manteniment i conservació del magatzem, contractació, registre i caixa.

C.6. Vetllarà per la conservació i el manteniment de l'edifici, les dependències i els terrenys de l'establiment.

C.7. Cuidarà els abastaments del Centre.

C.8. Tindrà al dia la informació legislativa que afecti l'establiment i el personal, així com comunicar les instruccions permanents i ordres generals en vigor.

C.9. El Director administratiu, en cas necessari serà substituït temporalment per una persona a proposta del mateix Director administratiu i aprovat per la Junta Directiva.

D. Poders de Firma i Disponibilitat de Metà·lic

D.1. Hi haurà tres signatures mancomunades: Tresorer, Director Mèdic i Director Administratiu, necessàries dues d'elles per disposar de fons bancaris.

D.2. Los poders de signatura seran atorgats pel Patronat.

D.3. En concepte de "fons de maniobra", es disposarà d'una quantitat a convenir conjuntament amb la Junta Directiva.

Aquell any 1978 es van dur a nombroses reformes: substitució del vell ascensor de l'edifici antic, que presentava contínues avaries i no arribava fins al tercer pis del pavelló on s'allotjaven les infermeres; canvi del sistema de calefacció central i instal·lació d'aparells de refrigeració; renovació dels terres de la planta de maternitat i

pintat de les habitacions i passadís de la secció; i compra d'un carro tèrmic per transportar els àpats als pacients.

El vell aparell de raigs X va ser totalment renovat excepte la seva estructura fonamental, amb un cost proper al milió de pessetes; i també va ser adquirit un aparell d'anestèsia i un miniautoclau¹⁷⁹. Es va crear un laboratori d'anàlisis clínics a la planta semisoterrani, encara que els primers anàlisis eren els més senzills: hemogrames fets manualment amb l'ajuda d'un senzill microscopi i unes càmeres amb quadrícules mil·limètriques, on es col·locava una gota de sang amb certa dilució i es comptava visualment el nombre d'hematies a cada requadre de la cambra i amb una fórmula matemàtica es calculava quants n'hi havia en un mil·límetre cúbic de sang. Amb el mateix microscopi es comptaven els leucòcits i les diferents classes i també es feien glucèmies i urèmies amb aparells simples.

La farmàcia que ja existia d'anys abans, va ser ampliada en allò que havia estat el despatx de l'administració de l'Hospital de Colònies Estrangeres, ja que no requeria un gran espai ja que no existia material d'un sol ús i per exemple, les xeringues, les agulles, les benes o les gasos eren reutilitzables mentre no es trenquessin o espatllessin. Aquesta farmàcia va ser gestionada durant anys per Lluís Playá, ajudant tècnic sanitari i pastor de l'Església Baptista de la Barceloneta, que també va treballar a l'administració de l'hospital i encarregat d'admissions de pacients fins al setembre del 1991.

El balanç d'ingressos d'aquell any va pujar a 88.682.350 pessetes i es produí un superàvit de 602.566 ptes. i de 1.375.912 ptes. l'any següent.

Aparell de Raigs X i Laboratori.

El dictador Francisco Franco morí al llit el dia 20 de novembre de 1975. Gairebé un any més tard, el 15 de desembre de 1976, es ratificà la Llei per a la Reforma Política que posava fi al règim franquista i obria el camí a unes Corts constituents, formades després de les eleccions generals del 15 de juny de 1977 per dues Cambres, el Congrés i el Senat. Es va elegir una Comissió Constituent del Congrés que designà una ponència integrada per set diputats pertanyents als partits polítics representats al Parlament, coneguts com a “pares de la Constitució”. Després de rebre 3.100 esmenes al text inicial, va ser redactat un segon projecte que va ser aprovat per les dues Cambres i ratificat en referèndum pels espanyols el dia 6 de desembre de 1978, amb un 88,54% de vots afirmatius i una participació del 67,11% de la població

¹⁷⁹ Un autoclau és un recipient metàl·lic de parts gruixudes amb tanca hermètica que permet treballar amb vapor d'aigua a altra pressió i temperatura, que serveix per esterilitzar instrumental mèdic o de laboratori.

amb dret a vot¹⁸⁰. L'article 16.1 d'aquesta Constitució feia referència a la llibertat religiosa:

1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley. 2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias. 3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones.

El 29 de setembre de 1977, el Govern presidit por Adolfo Suárez restablí la Generalitat de Catalunya de forma provisional i es reconegué a Josep Tarradellas, president de la Generalitat a l'exili des de 1954, la legitimitat del càrrec que ostentava, nomenant-lo president de la Generalitat pre-autonòmica el 17 d'octubre del mateix any. Sis dies després, el 23 d'octubre, des del balcó del Palau de la Generalitat cridà a la multitud concentrada a la plaça de Sant Jaume la famosa frase “Ciudadans de Catalunya, ja sóc aquí!”, que d'alguna manera posava punt final a la dictadura franquista i suposadament a tot el que implicava, per donar pas a la democràcia a Espanya.

Un cop aprovat l'Estatut d'Autonomia de 1979, el 3 d'abril d'aquell any es van celebrar a Catalunya les primeres eleccions autonòmiques. Nou dies després, Josep Tarradellas va rebre una delegació de pastors evangèlics al Palau de la Generalitat i els manifestà que “teniu en mi un amic que us ajudarà sempre”. Els protestants catalans van tornar al Palau de la Generalitat quaranta vuit anys després d'haver estat rebuts pel president Francesc Macià i recobraven la normalitat treta per la força de les armes¹⁸¹.

Aquell any mateix any es celebrà el primer Centenari de la Institució i es va fer una valoració del gran progrés realitzat: durant els primers anys d'existència, la llavors Infermeria Evangèlica atenia uns trenta casos anuals; l'any en què es va celebrar el cinquantenari (1929) disposava de trenta llits i van ser admesos 196 pacients (93 de medicina general; 53 de cirurgia i 44 de maternitat). Es va calcular que, des de la fundació, s'haurien atès a prop de 3.600 pacients. En canvi, el 1979 l'hospital disposava de 103 llits, i únicament aquell any van ser ingressats 2.775 pacients i atesos al servei d'urgències més de 12.000 persones¹⁸².

Amb motiu d'aquest Centenari, el 16 de novembre es va celebrar un acte especial d'acció de gràcies, el “Culte del Centeneri”, que tingué lloc a l'església baptista del carrer Verdi i on es va fer un resum històric de la Institució i on participà la colral Al·luia de Sabadell. D'altra banda, el 13 de desembre, la Junta directiva de l'Hospital

¹⁸⁰ La Constitució espanyola és la màxima llei escrita de l'ordenament jurídic i de l'Estat espanyol. S'hi regulen els deures i drets fonamentals dels ciutadans, la forma i estructura de l'Estat. La Constitució de 1978, la novena de l'Estat espanyol, va ser sancionada pel rei Joan Carles I el 27 de desembre del mateix any i segueix vigent a dia d'avui, més de quaranta-quatre anys després.

¹⁸¹ Segons el Servei Evangèlic d'Assistència Legal, la població no catòlica de l'Estat espanyol l'any 1976, exclosos els estrangers, era de 62.130 persones, entre les quals s'inclouen jueus, testimonis de Jehovà o mormons, i es calculava que la població evangèlica seria d'un 35.000 persones.

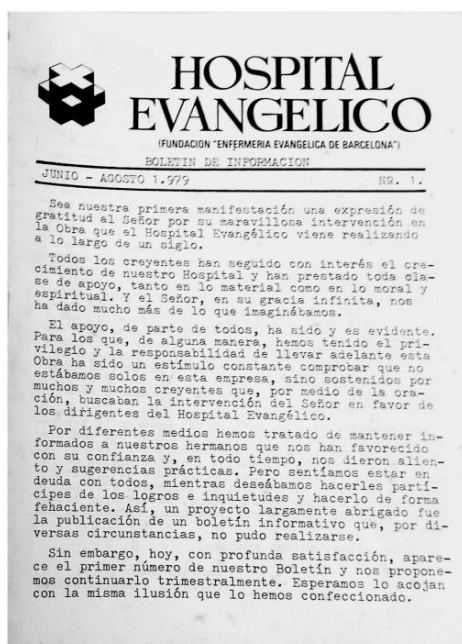
¹⁸² L'Hospital comptava amb quaranta habitacions individuals, vint-i-vuit habitacions dobles, una habitació triple i una habitació amb quatre llits. En total setanta habitacions i cent tres llits.

oferí un sopar de companyerisme a tot el personal que treballava a la Institució, al quan van assistir setanta-cinc comensals entre metges, infermeres i personal auxiliar.

Actes de Celebració del Primer Centenari de la creació de l'hospital Evangèlic.

Al juny d'aquell any es va iniciar la publicació d'un butlletí informatiu de l'hospital. Al principi, la freqüència va ser trimestral, però ja des de 1983 va ser semestral (primavera-estiu i tardor-hivern) però no sempre va aparèixer de manera regular¹⁸³. Es van fer extenses edicions dels primers números i es van repartir per totes les esglésies evangèliques, però a partir de 1980 l'edició ja va ser limitada i encara que gratuïta, només es lliurava a qui mostrés interès i ho hagués sol·licitat.

l'auditori: la primera va ser a càrrec del doctor Daniel Castells sobre "La Salut integral dels nostres fills", i la segona del doctor Pau Martínez Vila amb el tema "Malalties de la vida moderna".

¹⁸³ El darrer butlletí del segle XX va ser el nº 35, que corresponia a la tardor de l'any 1999.

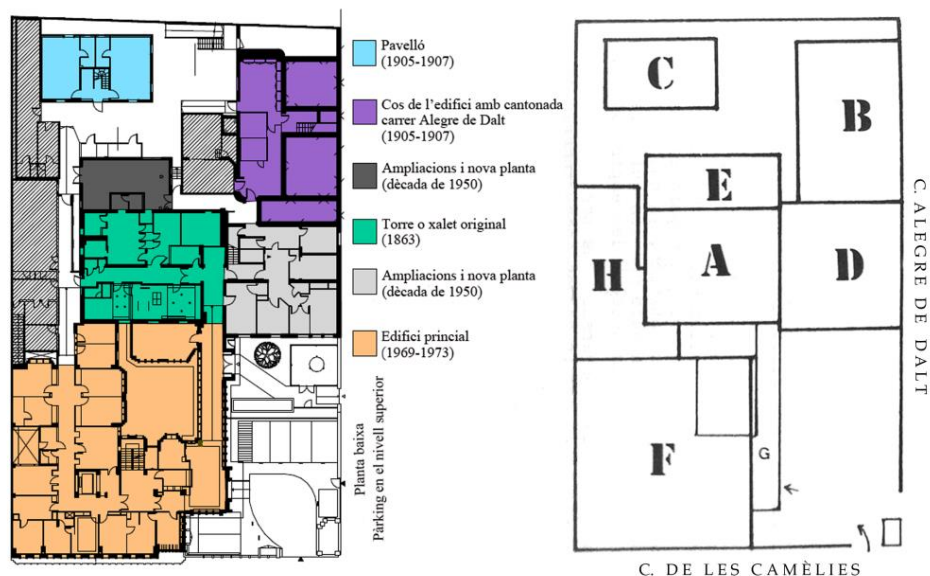
En aquest primer butlletí de juny de 1979, el doctor Armand Urrutia va escriure un interessant i aclaridor article titulat *Coneixem el nostre Hospital*, on feia un resum de totes les obres que s'havien portat a terme des dels seus inicis en el terreny de l'Hospital, “en forma de rectangle regular formant una de les cantonades entre els carrers de les Camèlies i Alegre de Dalt”:

En aquest solar existia un xalet que va ser reformat per a ser l'inici de la Infermeria Evangèlica (A en el dibuix). Actualment correspon al pavelló on es troben les habitacions C, D, E, 14, 15 i 16, raigs X, vestíbul de quiròfans, sales de part i terrassa solàrium. Al voltant de 1910 es construí un altre pavelló (B en el dibuix) amb semisoterrani i tres plantes, la façana de les quals, feta de maó i pedra, es pot veure a la part alta del carrer Alegre de Dalt. Actualment, conté les habitacions 1 a 7 i 20 a 27, i en el seu darrer pis, part de la recent ampliació. Entre 1921 i 1922 es va construir un petit pavelló per al personal de l'hospital en la part posterior del jardí i ara encara existeix com a magatzem. El 1924 es construí la Capella, que desaparegué el 1978 per deixar lloc al nou auditori (H).

Durant la dècada de 1950, mentre l'Hospital encara duia el nom de Colònies Estrangeres, es construí un nou pavelló quadrangular (D) que enllaçava els dos primers (A i B). En aquest pavelló de noves habitacions es va situar l'entrada i recepció fins l'any 1975. Al mateix temps, s'amplià el primer pavelló pel seu costat posterior (E) per al nou quiròfan, habitacions de maternitat i bugaderia en la planta baixa. En aquesta època l'hospital comptava amb quaranta llits.

L'1 de novembre de 1969 es col·locava la primera pedra del nou pavelló, que ja com a Hospital Evangèlic es construiria amb les seves quatre plantes (F). Les dues primeres van ser acabades al setembre de 1971 i inaugurades com a consultoris. A rel de la recuperació del control i administració de tot l'hospital, el 1973 es decidí construir una nova entrada (G) i la reestructuració dels antics pavellons que va permetre ampliar el nombre de llits a cinquanta.

El 1976 es van acabar les altres dues plantes del nou pavelló, aconseguint una ampliació de trenta llits. L'any següent es construí en aquest pavelló una altra planta com a sala de recuperació i fisioteràpia. El 1978 es va donar per acabada aquesta etapa d'obres construint el nou auditori i annexes on estava situada abans la Capella (H). La darrera ampliació que va permetre superar la xifra de cent llits va ser adaptant el pis alt dels pavellons B i C, antiga residència d'infermeres, però sense augmentar-ne el volum de l'edificació.

Dreta: Esquema de l'Hospital que apareix a l'article del doctor Armand Urrutia. Esquerra: el mateix esquema, a color, en el treball de Francesc Caballé (Valoració Històrica Patrimonial de l'Hospital Evangèlic, 2019).

La dècada de 1980 es va iniciar amb força interrogants, doncs malgrat que l'Hospital és una institució no lucrativa i sense necessitat de tenir beneficis, es van passar moments de gran compromís econòmic a causa dels retards amb què la Seguretat Social feia efectius els augments previstos per l'increment de l'índex de preus.

A la nova modalitat de catalogació d'hospitals, l'Hospital Evangèlic va ser classificat dins la categoria d'Hospital Quirúrgic, Grup IV i Nivell I-A, però no va satisfer la Institució per considerar-la per sota de les seves característiques. Aleshores es van posar recursos a l'Institut Nacional de la Salut, al Ministeri de Sanitat i a la Seguretat Social, fins aconseguir la reclassificació al Nivell II, la qual cosa implicava un augment gairebé del 10% en la tarifa diària que pagava l'Institut Nacional de la Salut per a pacients procedents de la Seguretat Social, que en aquell moment ja depassava el 50% d'ocupació de l'Hospital.

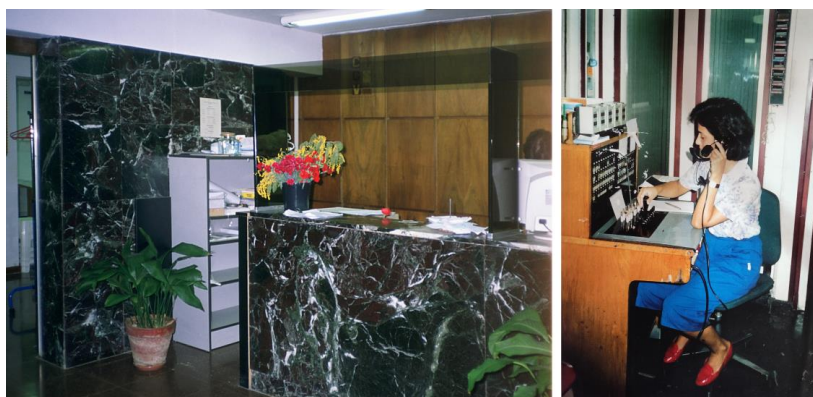
El 1980 van ser invertits prop de vuit milions de pessetes en la instal·lació d'una Unitat de Vigilància Intensiva (UVI) d'uns quaranta metres quadrats de superfície ubicada davant dels quiròfans. Aquesta gran sala va ser remoguda, pavimentada de nou i les seves parets revestides amb ceràmica; a més, es van instal·lar quatre llits de cures especials a part de la zona per a infermeria i tractament. La unitat disposava de dos respiradors i dos monitors cardíacs per a control electrocardiogràfic constant, amb els automatismes i les alarmes corresponents i la possibilitat d'efectuar un canal d'electroencefalograma. També es tenia un carro especial amb un altre monitor i un desfibril·lador per a parades cardíques que es va usar indistintament a la sala de vigilància intensiva i als quiròfans.

Sala d'Unitat de Vigilància Intensiva.

Un altre departament que va ser millorat aquest any va ser el servei de recepció, considerat molt important per a la imatge de l'Hospital. Es va canviar la disposició del taulell d'atenció al públic i es va fer més racional; es va contractar una persona més per al registre d'urgències i atenció al públic, de manera que van reduir els temps

d'espera i els pacients i els seus familiars ho van agrair.

Recepció de l'Hospital i Centraleta.

La Junta directiva del Patronat decidí tancar definitivament l'internat d'infermeres que encara es mantenia en un pis llogat de la Travessera de Dalt. Es tractava d'un costum del passat sense vigència i no tenia sentit continuar amb la despesa. En aquell moment, només hi havia dues infermeres, les encarregades del quiròfan, que van disposar d'habitació a l'edifici de l'hospital per la feina que desenvolupaven, perquè ocasionalment es requeria la seva presència en hores nocturnes.

L'any 1981 es va cobrar una quantitat important corresponent a l'exercici anterior per endarreriments de la Seguretat Social degut al canvi de categoria. El 62% de les estades ja corresponia a pacients tractats per compte d'Insalud, però seguia atenent de manera especial els membres del Grup de Protectors i els evangèlics en general¹⁸⁴.

Va ser reforçat el cos mèdic del servei d'urgències amb metges traumatòlegs per atendre millor els casos que provenien de la Mútua Regional d'Accidents de Treball. El local del laboratori va ser reformat per donar-li més amplitud i es va contractar personal especialitzat, la farmacèutica Anna Maria Macià i la biòloga Adelina Doménech. Les anàlisis de sang es feien al costat del laboratori, i durant anys l'encarregada de fer-los va ser la infermera Maria Gaspart. Es va adquirir nou equip per millorar les seves possibilitats de servei, com un analitzador per a sodi i potassi, una estufa per a cultius, un diluïdor automàtic i un comptador de cèl·lules "Ibercell" amb els accessoris corresponents.

¹⁸⁴ L'institut Nacional de la Salut o Insalud, va ser l'entitat pública encarregada de la provisió i gestió sanitària d'Espanya des de la seva creació el 1978, en substitució de l'antic Institut Nacional de Previsió. A Catalunya, les seves funcions van ser transferides l'any 1983 a l'Institut Català de la Salut (ICS).

Fotografies amb el nou equip adquirit per l'Hospital, més la moderna sala de quiròfan i l'antiga taula de quiròfan de l'any 1931, encara útil per a petites intervencions.

El 1981es va produir un superàvit de 7.386.847 pessetes. Les despeses van pujar a 180.904.617 pessetes i les partides més importants van ser Personal (93.156.657 ptes., 51,49%), Consultors mèdics (26.584.315 ptes., 14,70%), Farmàcia (21.246.322 ptes., 11,74%), Alimentació (13.081.89 ptes., 7,23%) i Treballs i serveis diversos (8.491.010 ptes., 4,69%).

El 21 de novembre d'aquell any s'havien transferit les matèries de Seguretat Social a la Comunitat Autònoma de Catalunya, de manera que s'havia d'acreditar novament les característiques de l'Hospital davant de la Generalitat, complint unes condicions mínimes d'estructura i funcionament de la Institució per a poder optar a concertar serveis amb la Seguretat Social, ara classificat en cinc grups d'hospitals enlloc dels vint-i-un anteriors. Això suposà l'obligació d'emplenar un qüestionari de cent cinquanta pàgines i atendre una inspecció nova, però el resultat va ser satisfactori perquè s'aconseguí un concert que incloïa hospitalització, urgències i ambulatori. Amb tot, el certificat era provisional ja que obligava, en el termini d'un any, complir les quotes de personal exigint, la reestructuració d'alguns serveis i fer certes reformes als edificis, malgrat que les tarifes abonades per la Seguretat Social seguien sent molt ajustades.

El 28 d'octubre de 1982 es van celebrar eleccions generals a Espanya, anticipades sis mesos per la impossibilitat del llavors president del govern Leopoldo Calvo-Sotelo,

d'aprovar la Llei de Pressupostos de l'Estat de 1983 i per la dificultat que els grups parlamentaris recolzessin al Parlament els Estatuts d'Autonomia que encara s'estaven tramitant. En aquests comicis, el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) va obtenir una amplíssima majoria absoluta, aconseguint 202 dels 350 escons al Congrés, 134 llocs al Senat i pràcticament la meitat del total de sufragis vàlids emesos.

El primer ministre de Sanitat del Govern de Felipe González va ser Ernest Lluch (1982-1986), i va tenir la difícil tasca d'apaivagar un sector en crisi amb grans discrepàncies entre els mateixos metges i una corrupció que s'estenia a funcionaris, mitjans de comunicació, empresaris i treballadors amb un alt grau d'absentisme, moltes vegades injustificat. La medicina hospitalària estava sobresaturada per les deficiències de l'assistència primària i la nova administració intentà potenciar la figura del metge de capçalera o de família, encara que amb una reducció progressiva de la jornada laboral fins arribar a les 40 hores setmanals, cosa que dificultava que es produís una bona atenció al pacient.

El 1983, la dependència de l'Hospital Evangèlic amb la Seguretat Social, quant a volum de treball, ja era de gairebé del 80%, encara que la seva aportació econòmica era menor i se seguia treballant amb els mateixos preus de 1981. Tanmateix, era obligatori fer front a les importants reformes exigides: van ser suprimides totes les habitacions de la planta baixa ja que no estava permès tenir una unitat d'infermeria repartida en dos pisos diferents, i s'hi va instal·lar la farmàcia i les habitacions per a infermeres de quiròfan que haguessin de donar servei nocturn¹⁸⁵.

Amb el notable increment de capacitat de l'Hospital i amb les novetats de material d'un sol ús i la manca de reutilització, es va fer necessari ampliar la capacitat d'emmagatzematge de la farmàcia, per la qual cosa va passar a la planta baixa usant diverses dependències. De tota manera, aquesta farmàcia no va ser reconeguda com a farmàcia hospitalària fins a l'any 2001 i només podia adquirir materials fungibles o no medicamentosos dels laboratoris fabricants, per tant a preus més avantatjosos. Els medicaments s'havien d'obtenir de les farmàcies públiques, especialment de la més propera a l'Hospital.

Lluís Playá va continuar treballant a la farmàcia, però va ser necessària la supervisió d'una persona titulada, d'Anna Maria Macià, fins que el 1989 deixà la feina per regentar una farmàcia a Barcelona. Va ser substituïda per Graziella Urrutia, filla del doctor Armand Urrutia, que hi va treballar fins a l'any 2000. El seu lloc va ser ocupat per Maria Rosa Vidal, que ja tenia experiència en haver treballat en un altre centre hospitalari.

¹⁸⁵ Amb aquest canvi es va aconseguir guanyar espai en el tercer pis i instal·lar tres noves habitacions dobles i convertir tres individuals en dobles.

Detall de la nova farmàcia de la planta baixa.

La petita zona de descans, o office, va ser separada del despatxos d'infermeria a totes les seccions i es va augmentar el nombre de banys i dutxes, dedicant-ne alguns d'ells a l'ús exclusiu del personal. Una altra millora important va ser la instal·lació fixa d'oxigen i buit en un 20% dels llits de cada unitat d'infermeria. L'edifici nou va ser reformat novament amb dues seccions d'infermeria més aviat petites. A la primera planta, on només hi havia onze habitacions, es va ubicar la sala de maternitat i es convertí una de les habitacions en nursery. En aquell moment, la planta va tenir capacitat per a setze llits a més dels bressols.

La Unitat de Vigilància Intensiva va ser suprimida perquè no era rendible i segons la Llei d'Accreditació tampoc era obligatòria. Va ser adquirit un desfibril·lador monitoritzat per al Servei d'Urgències i consultoris externs, un aparell d'ionogrames per a laboratori i equip instrumental divers. La plantilla va augmentar fins a noranta-cinc persones a temps complet, a la qual calia afegir alguns metges i anestesisistes que tenien modalitat de contracte per acte mèdic¹⁸⁶.

Per fer front a totes aquestes despeses, no va haver més remei que augmentar les tarifes als associats del Grup de Protectors, que de fet era un client més de l'Hospital, encara que amb condicions avantatjoses. Aquesta mesura va ser inevitable després del dèficit obtingut l'any anterior, però també es va comptava amb l'avantatge que molts dels associats pertanyien a la Seguretat Social i quan necessitaven els serveis hospitalaris carregaven les despeses al règim general i no pas a la seva pòlissa particular, que continuà mantenint unes tarifes baixes en comparació amb altres mútues sanitàries.

Els dos anys següents, 1984 i 1985, van ser els períodes més difícils de la Institució. El 1984 es van tenir greus problemes de liquiditat i l'any següent va suposar un important desfasament en els comptes econòmics, que coincidí amb la crisi sanitària que patia el país, bàsicament referida a la Seguretat Social i a la crisi econòmica iniciada el 1974, amb una taxa de desocupació molt alta.

L'any 1983 havien estat congelades les tarifes de l'Institut Català de la Salut, que pagava a seixanta i noranta dies després de presentada la factura, i l'Hospital Evangèlic va ser exclòs de la Xarxa d'Hospitals d'Utilització Pública, igual que molts altres

¹⁸⁶ A finals de 1983 es va jubilar Josep Bayraguet, l'administrador que per espai de gairebé trenta anys va oferir serveis competents a la Institució, un home molt meticulós, fidel i competent en la seva feina.

hospitals privats. A partir d'aquell moment, els malalts aguts serien atesos en hospitals d'alt nivell amb costos diaris molt elevats però amb hospitalitzacions breus. Per tant, la Institució es va veure obligada a retenir pagaments i ajornar deutes amb el personal de la casa, que significava el 70% del pressupost, però es van mantenir els llocs de treball, vuitanta-nou en aquell moment, amb l'única limitació de no suplir algunes baixes.

Una solució d'emergència davant d'aquesta situació va ser acceptar l'oferta de l'Institut Català de la Salut per transformar part de les instal·lacions de l'edifici antic en un hospital per a crònics de la Seguretat Social. Així, s'augmentava el percentatge d'ocupació i els ingressos, tot i que la direcció de l'Hospital va ser molt conscient que la seva funció principal havia continuar essent l'atenció dels malalts aguts. Per tant, es va deixar d'ingressar malalts de Barcelona i la feina dels quiròfans es reduí molt notablement, encara que durant uns mesos es va seguir operant malalts de la perifèria de Barcelona, como Hospitalet, Badalona, Cornellà o Granollers.

Els donatius durant el 1985 van ser importants, però tot i així, les pèrdues de l'exercici van pujar a 13.002.584 pessetes.

L'HOSPITAL EVANGÈLIC, FUNDACIÓ PRIVADA

Les entitats benèfiques depenien del Govern Civil, però el traspàs a les autonomies obligà la Institució a adaptar els estatuts a la normativa de la Generalitat segons la Llei de Fundacions Privades del 3 de març de 1982. Els primers tràmits es van iniciar el 1983, quan el Patronat va sol·licitar al Ministeri de Treball el traspàs de l'Hospital a la Generalitat de Catalunya, la qual cosa es concretà el 23 de gener de 1984. A partir de llavors es va exigir la redacció d'uns Estatuts que responguessin als requisits exigits, però que salvaguardessin els principis fundacionals. A setembre de 1985 van ser aprovats i la Institució va ser registrada al desembre del mateix anys amb el nom d'Infermeria Evangèlica, Fundació Privada¹⁸⁷: seguia essent una entitat no lucrativa i per tant amb privilegis fiscals, operant igualment sota el nom d'Hospital Evangèlic.

Les mutualitats estaven obligades per Llei a inscriure's en el Registre Mercantil i el 3 d'abril de 1986 va ser constituïda la Mutualitat Evangèlica de Previsió Social (MEPS) pel notari Antonio Frances y de Mateo, amb protocol nº 636, la qual substituïa a l'antic Grup de Protectors de l'Hospital que havia funcionat ininterrompudament des de 1942¹⁸⁸. El seu director seria Enric Capó, també director administratiu de l'Hospital.

D'altra banda, a la Mútua Regional d'Accidents de Treball va canviar la seva gerència i es variar la seva estratègia en els serveis per reduir costos. A l'octubre de 1986, complerts els deu anys de l'inici de col·laboració i tornat el préstec dels deu milions de pessetes, la Mútua decidí rescindir el contracte amb l'Hospital Evangèlic i acordà un de nou amb un altre centre mèdic: només pagaria els llits ocupats per a tractaments ortopèdics o quirúrgics i els seus pacients farien recuperació ambulatoria, sense generar les prolongades hospitalitzacions d'abans. Això comportà que quedessin lliure els deu llits d'hospitalització, la sala del recuperació funcional, el despatx mèdic i l'ús de

¹⁸⁷ Registre de Fundacions de la Generalitat de Catalunya, nº 194.

¹⁸⁸ A partir de la Llei 30/1994 de fundacions va estar obligada a tributar en el Règim General de l'Impost de Societats amb el tipus impositiu del 26%.

serveis generals. El treball d'urgències es reduí notablement i molts malalts eren desplaçats a una altra clínica propera.

La difícil situació econòmica va persistir durant dos anys més, per la qual cosa va ser obligatòria la reestructuració de la casa i prescindir de personal aprofitant jubilacions i cessaments voluntaris. En aquell moment, l'hospital comptava amb dues seccions clarament diferenciades, la Socio-Sanitària o de Crònics als edificis antics, amb vuitanta-cinc llits; i la Policlínica dedicada a malalts aguts provinents de les Mútues a l'edifici nou del carrer de les Camèlies, amb vint-i-quatre llits.

La majoria d'habitacions de la secció de Crònics eren individuals i dobles, encara que n'hi havia algunes amb tres i quatre llits. Per a aquesta secció hi havia un concert signat amb la Seguretat Social que abastava pràcticament l'ús de tots els llits i es tenia una llarga llista d'espera. No va ser fàcil adoptar la decisió de fer el treball ingrat que representava per al personal atendre els malalts crònics, la majoria ancians. Tot i això, es va fer de bon grau en considerar que aquests pacients constitueixen un dels col·lectius més marginats i pitjor atesos de la societat i és un servei humà que lligava molt bé amb el caràcter fundacional de la Institució.

La Policlínica estava dedicada enterament a l'atenció de pacients aguts i de maternitat, amb la nurseria a la primera planta. La majoria d'habitacions eren individuals i amb un llit per acompanyants. Els metges que operaven o passaven consultes no formaven part de la plantilla de l'hospital sinó que cobraven per acte mèdic. Els serveis de la Policlínica eren els següents:

- Centre permanent d'urgències amb personal treballant les vint-i-quatre hores del dia.
- Despatxos mèdics per a l'atenció de malalts de consulta externa amb les especialitats de medicina interna, cirurgia general, pediatria, ortopèdia i traumatologia, obstetrícia i ginecologia, urologia, otorinolaringologia, cirurgia plàstica, psiquiatria o anàlisis clíniques, en estreta col·laboració amb la Mutualitat Evangèlica de Previsió social.
- Dues plantes d'infermeria amb vint-i-quatre habitacions individuals dedicades a l'atenció de malalts medicoquirúrgics aguts de la Mutualitat Evangèlica, Particulars i Entitats d'assegurança lliure. Una de les plantes tenia nurseria per a nadons.
- Centre de recuperació funcional ampli, modern i ben equipat.
- Serveis centrals de radiologia, quiròfans i sales de part que, encara que ubicats a l'edifici antic, estaven estretament connectats a l'edifici nou i separats del pavelló de crònics.

Pel bon funcionament de la Policlínica es van realitzar obres de condicionament, com la remodelació de la planta que havia estat destinada a la Mutua Regional, on es van construir tres noves habitacions; es van insonoritzar totes les habitacions que donaven al carrer de les Camèlies, molt sorollós; es van instal·lar aires condicionats, es van pintar i decorar totes les habitacions i es va canviar el mobiliari. Va ser possible completar la instal·lació del gimnàs per recuperació funcional i a més es va adaptar una habitació de la Secció de Crònics amb el mateix servei.

Durant l'any 1987 es van rebre donatius per valor de 6.910.310 pessetes, però encara es va produir un dèficit de 3.398.094 pessetes. Les Esglésies que van participar en les donacions van ser l'Església Bona Nova, Església Hierbabuena,

Església Verdi, Església Rubí (EEC), Església Poble Nou, Església Sant Jeroni (Santa Coloma), Església de Badalona i Església Caldes de Montbui. A més, també van ser donants l'Església Presbiteriana dels Estats Units, la Grace Baptist Mission anglesa i la suïssa Pro Hispania.

A la Memòria conjunta dels anys 1988-1993 es relacionava la composició del personal del Centre, noranta-vuit persona en total:

I. Equip Directiu:

- Metges: Dr. Armand Urrutia Agraz i Dr. Samuel Fabra Mestre
- Administració: Enric Capó Puig
- Infermeria: María Lluïsa Hidalgo Armans

II. Equip de la Secció Socio-sanitària:

- Cap de Secció: Dr. Joan Solà Genovés
- Metges: Dr. Francisco López Espinosa
- Encarregada d'infermeria: Eulàlia Franco Paz
- Psicòloga: Mª Àngels Bovet Esteve
- Assistenta social: Alicia Osés Segarra

III. Resta de personal sanitari

- 1 Farmacèutica, 1 Biòloga, 12 Infermeres i 43 Auxiliars de Clínica

IV. Personal no sanitari

- 3 administratius, 2 empleats de recepció, 10 de neteja, 5 de bugaderia, 2 de planxa i costura, 9 de cuina i 1 de manteniment.

En aquell moment, la secció concertada amb l'Institut Català de la Salut, dirigida pel doctor Joan Solà i secundat pel doctor Francesc López, estava dividida en tres serveis: la primera planta, dedicada majoritàriament a cures pal·liatives; la segona, la més gran de l'hospital, era on s'ubicaven els pacients en període de convalescència i els que tenien més mobilitat; la tercera planta estava dedicada a psicogeriatria, ocupada en la salut mental i emocional de les persones d'edat avançada, molts d'ells amb demència senil (actualment trastorn neurocognitiu major), la més comuna d'elles la malaltia d'Alzheimer. En total hi havia setanta-cinc places per a malalts de llarga estada i deu places per a malalts tributaris de cures pal·liatives¹⁸⁹.

Gràcies a la qualitat dels seus serveis, l'Hospital va ser recolzat pel programa *Vida als Anys* de l'Institut Català de la Salut i se li concedí un ajut per millorar el servei¹⁹⁰. Així, va ser possible fer obres de reforma i renovació de tota la primera planta: cobrir la terrassa del segon pis i construir al seu lloc un espaiós menjador-sala d'estar; ampliar el

¹⁸⁹ En alguns casos, un cop adequada la dosi i el tractament per eliminar els molestos símptomes, especialment el dolor, els malalts podien tornar als seus domicilis per un temps. Altres tenien unes perspectives de vida tan breu que romanien fins al final a l'hospital. En aquest sentit, van ser habilitades algunes habitacions individuals, una mica més àmplies que les altres, perquè els familiars que ho desitgessin poguessin romandre tot el temps amb el seu ésser estimat fins que morís.

¹⁹⁰ En 1986, el Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya creà el programa *Vida Als Anys*, destinat a l'atenció de les persones grans malaltes, als malalts crònics i a les persones en situació terminal.

nombre d'habitacions; canviar les rajoles; baixar els sostres; renovar la instal·lació elèctrica; pintar tota la planta i canviar pràcticament tot el mobiliari.

Per la segona planta es van realitzar les mateixes reformes que a la primera de neteja, pintura i decoració, però va quedar pendent la renovació de la tercera planta per a l'any següent, ja que ja s'havien invertit més de cinquanta milions de pessetes i l'hospital es va quedar sense fons.

Amb el fi que el personal que s'ocupava de la secció Socio-sanitària de l'hospital estigués preparat degudament, es va organitzar el I Curs Bàsic d'Atenció al Malalt Crònic i Terminal, declarat d'interès sanitari per l'Institut d'Estudis de la Salut. Es tractava d'un curs dirigit pel doctor Joan Salà que es celebrà l'auditori de l'hospital entre el 16 i el 18 de gener de 1992, que comptà amb una àmplia participació de personal del mateix hospital i d'altres centres sociosanitaris.

D'acord amb la seva constitució i la pràctica durant tots els anys anteriors, i malgrat no tenir concert amb la Seguretat Social per atendre pacients aguts, l'Hospital seguia atenent aquests tipus de malalts a la Policlínica ubicada a l'edifici nou. La seva capacitat era de vint-i-quatre habitacions amb un total possible de trenta llits, on eren atesos únicament els malalts procedents de la Mutualitat Evangèlica de Previsió Social¹⁹¹, Mútues amb les que es tenia contracte i particulars.

La secció de maternitat seguia activa amb la seva corresponent nurseria, encara que en els últims anys la natalitat havia baixat molt notablement: El 1988 es van comptabilitzar dos-cents tretze parts, cent quaranta-set el 1991 i únicament setanta-un el 1993. Les especialitats de cirurgia i traumatologia eren les que aportaven major contingent de pacients a la Policlínica, mentre que els malalts de medicina general pertanyien majoritàriament a la Mutualitat Evangèlica i també s'atenia alguns accidentats de trànsit.

A finals de la dècada de 1980, més del 50% dels ingressos provenia de la secció de Crònics. La resta, a la Policlínica, es repartia en Mutualitat de Previsió Social (15%), Mútues d'accidents (13%), Particulars (12%) i Mútues d'assegurança lliure (6%). El capítol de despesa més important era el de personal, que juntament amb les despeses corresponents de Seguretat Social, significava un 54% del total, el qual quedava notablement incrementat si s'hi afegien els honoraris de professionals, assolint el 69%. Els temps de penúries econòmiques ja eren història i va haver anys en què es registrà superàvits importants. Els donatius també van augmentar i entre els anys 1988 i 1993 es van recaptar prop de vint-i-cinc milions de pessetes. L'estructura de l'Hospital a l'any 1993 era la següent:

I Secció Socio-Sanitària (88 llits)

- Primera planta:

Servei de cures pal·liatives: 6 habitacions individuals, 2 habitacions dobles.

Servei de llarga estada: 7 habitacions dobles.

- Segona Planta:

Servei de Convalescència: 5 habitacions dobles.

¹⁹¹ La Mutualitat Evangèlica de Previsió Social tenia al voltant de cinc mil associats i es cobrava una quota de 3.100 pessetes al mes.

Servei de llarga estada: 7 habitacions individuals, 8 habitacions dobles, 1 habitació amb 4 llits.

- Tercera planta:

Servei de psicogeriatria: 1 habitació individual, 11 habitacions dobles, 1 habitació amb 4 llits.

II. Policlínica (31 llits)

- Primera Planta:

8 habitacions individuals, 3 habitacions dobles, 1 nurseria amb 1 incubadora.

- Segona Planta:

9 habitacions individuals, 4 habitacions dobles.

III Serveis Centrals:

- Tres quiròfans, Servei d'esterilització, Servei de Raigs X, Servei d'Ecografies, Laboratori, Servei de Rehabilitació, Servei dipòsit de Farmàcia, Servei ininterromput d'Anestèsia, Servei d'Urgències.

- Vuit consultoris mèdics de cardiologia, cirurgia, dermatologia, digestologia, gine-tocologia, medicina general, neurologia, otorinolaringologia, pediatria, psicologia, psiquiatria, traumatologia, urologia.

Els ingressos de l'any 1990 al 1993 van passar dels 312.353.000 euros al 444.748.000 euros. D'aquests darrers, 431.410.000 euros corresponien als ingressos assistencials i la resta a donatius, lloguers, serveis professionals, activitats complementàries o ingressos accessoris, i es desglossaven seguint els següents percentatges: Institut Català de la Salut (52,66%), Mútua Evangèlica de Previsió Social o MEPS (15,21%), Particulars (12,41%), Mútues diverses (6,05%), Accidentats de tràfic (13,37%) i Diversos (0,29%).

Els resultats totals van ser positius els anys 1990 i 1992, amb un superàvit de 10.918.000 i 10.157.000 euros respectivament; i un dèficit pels anys 1991 i 1993 de 417.000 i 2.209.000 euros respectivament.

Dades diverses recollides a les memòries de l'Hospital entre els anys 1972 i 1993

	Any 1972	Any 1976	Any 1980	Any 1986	Any 1993	Any 1997
<i>Malalts ingressats</i>						
Cirurgia		1.046	1.360	387	1.191	
Medicina		693	945	460	135	
Maternitat		180	408	346	70	
Llarga duració				214 (any 1988)	172	
<i>Totals</i>		1.919	2.713	1.193	1.568	
<i>Estàncies produïdes</i>						
Cirurgia		6.988,5	16.515	2.988	4.731	
Medicina		4.353,5	9.609	31.612	1.801	
Maternitat		958,5	2.516	1.370	301	
Llarga duració				31.263 (any 1988)	30.889	
<i>Totals</i>		12.300,5	28.640	35.970	37.722	
<i>Actes quirúrgics</i>				1.029	1.854	
<i>Vistes al servei d'urgències</i>	2.925	8.796	13.469	4.002	2.549	
<i>Visites als consultoris</i>						
Medicina general i pediatria	3.343	3.268	5.389			
Cirurgia i traumatologia	1.601	1.359	2.293			
Ginetocologia	757	1.501	1.612			
Cirurgia ortopèdica	143	324				
<i>Totals</i>	5.844	6.452	9.294			
<i>Visites a especialistes (consultori particular)</i>						
Oftalmologia	431	692				
Otorrinolaringologia	484	872				
Dermatologia	155	156				
Digestologia	160	271				
Neurologia	29	44				
Odontologia		307				
Cardiologia		46				
Metabolisme basal	48	127				
Electroencefalografia		152				
Radioteràpia		3				
<i>Totals</i>	1.313	2.670				
<i>Serveis radiogràfics</i>	585	2.827	7.280	3.516	3.289	
<i>Anàlisis</i>	1.715	1.860	18.040	4.425	4.303	
<i>Ecografies</i>					657	

A dalt: Sala de parts i passadís amb les habitacions del Socio-sanitari.
A baix: Sala de rehabilitació per a la gent gran i un recó del solàrium.

L'any 1992 es van celebrar a Barcelona els Jocs Olímpics i el Comitè Internacional de l'Associació Mèdica Cristiana (International Christian Medical and Dental Association, ICMDA) va proposar dos anys abans que l'Hospital Evangèlic, en col·laboració amb la Unió Mèdica Evangèlica (U.M.E), organitzés una Conferència a nivell europeu, la següent a la que s'havia celebrat a Àustria el 1988. La recopilació d'informació per utilitzar a la Conferència i tota la correspondència va ser gestionada per un gran nombre de voluntaris, compost per treballadors de l'Hospital i evangèlics de diferents esglésies.

L'esdeveniment era important i comptaria amb molts visitants, també metges dels països de l'Est, sense mitjans econòmics, de manera que els costos d'assistència es preveïen alts i va haver una gran preocupació perquè no es produís un gran dèficit. No obstant això, molts creients es van prestar a col·laborar van allotjar a casa seva un bon nombre d'aquests metges, i fins i tot els van recollir i portar a l'aeroport. Per a la resta de conferencians i assistents estrangers, el Centre Borja de Sant Cugat, una comunitat jesuïta, proporcionà allotjament, dinar i sales per als seminaris a preus molt raonables. Finalment, aquell esdeveniment es tancà amb superàvit econòmic després de rebre uns dos-cents cinquanta metges i les seves esposes de tota Europa, dels quals uns quaranta eren espanyols.

Pel que feia al voluntariat, calia fer menció novament al grup de Senyores que reunia els dijous per fer feines de caràcter pràctic, i les persones que col·laboraven l'atenció espiritual als malalts, visitant-los, oferint companyia i ajudant-los a desplaçar-se a l'auditori els diumenges per assistir al culte. El 1993 es va decidir establir un voluntariat organitzat i reconegut per a una atenció més personalitzada als pacients internats a l'àrea socio-sanitària. La proposta va aparèixer al butlletí nº 23 la tardor de

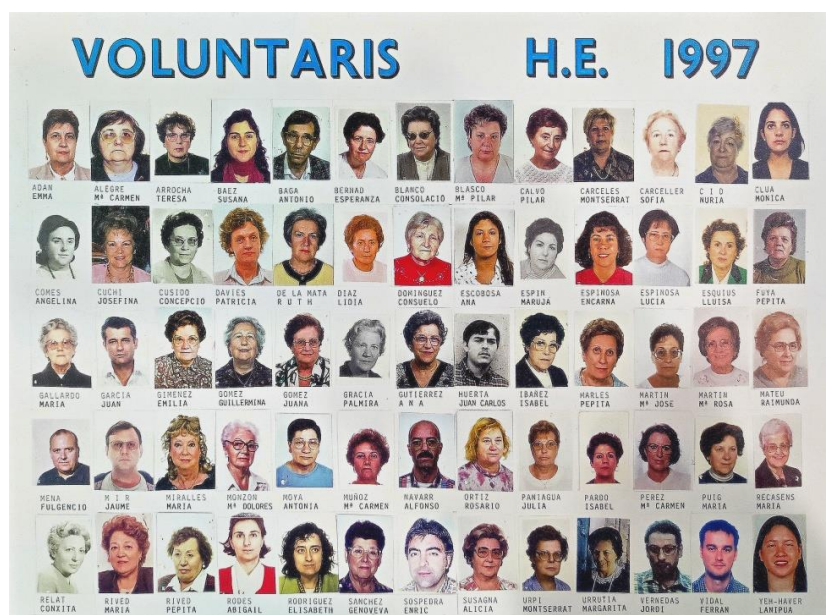
1993, i des del primer moment es van presentar un bon nombre de voluntaris per a ocupar-se de diferents tasques:

L'Hospital posa en marxa una Associació de Voluntaris que té com a objectiu posar a disposició de la Institució persones que estiguin disposades a fer un treball no remunerat, però sí seriós i compromès. Es tracta de col·laborar amb la Direcció de l'Hospital en la millora de la qualitat de vida dels pacients de llarga estada de la Secció Socio-Sanitària, amb la tasca complementària de la que realitza el personal remunerat del Centre, però en cap cas suplementària.

Què es demana als voluntaris: formar part de l'Associació de voluntaris si col·labora en el seu funcionament; dedicar unes hores fixes a la setmana o al mes que cal complir-les; sotmetre's a la disciplina del Centre i portar el distintiu que l'acrediti com a voluntari.

El tipus de treballs que els voluntaris realitzaran d'acord amb les seves possibilitats i formació, s'inclouen en els següents apartats:

- Treballs d'atenció personal als pacients: tallar ungles, pentinar, afaitar, ajudar a menjar, a vestir-se, etc.
- Treballs d'ajuda en la rehabilitació: ajudar-los a llevar-se, a caminar, passejar, fer exercici, etc.
- Treballs d'acompanyament: fer companyia, conversar, llegir-los alguns textos, entretenir-los, etc.
- Treballs d'animació col·lectiva: treballs manuals, jocs comuns, projeccions, festes, etc.
- Treballs auxiliars: cosir, plegar gases, petits treballs administratius, neteja, petites coses de manteniment, reparacions, etc.

L'Hospital Evangèlic no tenia possibilitats d'adquirir ni utilitzar tots els nous aparells i equips que apareixien al mercat per millorar les tècniques de diagnòstic. Tanmateix, els socis de la MEPS no en podien quedar al marge i per tenir al seu abast ecografies, ressonàncies magnètiques o TAC (Tomografia Axial Computeritzada) es tenien concerts amb els millors centres mèdics, com l'Institut Català de la Retina, l'Institut

Dexeus, Clínica Quirón, Diagnòsis Mèdica-Creu Blanca, Cetir (Centre Tècnic d'Isòtops Radioactius), Focresa (Laboratoris Fornells, Oló i Crespo, SA), Clínica Infantil Stauros, Centre de Diagnòstic Nuclear o Gidec (Gabinet de Cardiologia).

De tota manera, es seguí produint un degoteig de socis a la baixa, i el 1994 va passar de 4.890 a 4.784 membres, produint-se 340 altes i 446 baixes¹⁹². El preu per fer-se soci era molt ajustat, 3.200 pessetes mensuals, una de les més baixes del mercat, amb totes les necessitats sanitàries pràcticament cobertes¹⁹³, gran facilitat a l'hora de ser atesos per especialistes, accedir a una prova diagnòstic i pràcticament sense llista d'espera en cas d'intervenció quirúrgica¹⁹⁴. Però la crisi econòmica d'aquell moment no permetia despeses que es poguessin considerar supèrflues; i en realitat la baixa en el nombre de socis va ser una característica comuna a gairebé totes les mutualitats, que sumaven un total de 282.600 socis, però que respecte a 1993 havien baixat un 11,01%¹⁹⁵.

El compte d'explotació de l'Hospital havia estat afectat per la disminució del nombres de socis de la Mútua, però no va ser prou significativa per afectar els ingressos regulars, que es van incrementar un 2,3% (170.733.211 ptes.) i es va aconseguir un superàvit de 2.866.923 ptes.

En el butlletí de la tardor de 1997¹⁹⁶, el nou president del Patronat, Josep Monells, va voler remarcar que l'Hospital era una institució amb distintiu evangèlic i amb unes característiques pròpies pel que es referia a l'esperit i a la filosofia.

Sobre l'esperit, no ens referim aquí al sentit teològic sinó al tarannà, les característiques, la dolçor, la disponibilitat, el tracte, la diligència o el despreniment. Jo diria que és inspirat en dos principis eminentment cristians: primer, l'amor descrit a 1 Corintis 13:4.8: "El qui estima és pacient, és bondadós; el qui estima no té enveja, no és presumit ni orgullós, no és groller ni egoista, no s'irrita ni es venja; no s'alegra de la mentida, sinó que troba el goig en la veritat; tot ho excusa, tot ho creu, tot ho espera, tot ho suporta. L'amor no passarà mai". El segon és el servei, exemplificat en Lluç 10:25-37, el bon Samarità:

¹⁹² Es van haver de fer provisions per insolvències per import de 2.523.812 de pessetes, una quantitat força important deguda als impagats de les baixes manca de pagament.

¹⁹³ La pòlissa de la Mútua tenia diverses exclusions: tota mena de pròtesis, peces anatòmiques i ortopèdiques; mitjans de contrast necessaris en exploracions radiològiques; proves diagnòstiques o exploracions que es precisessin per a l'expedició de certificacions o informes mèdics; empastaments, pròtesis, ortodòncies i neteges de boca; cirurgia purament estètica; malalties i lesions anteriors a la contractació de la pòlissa; lesions per accidents de treball o de circulació; pràctica d'un esport com a professional i malalties professionals.

¹⁹⁴ El 1994 es van produir 193261 visites a especialistes i 11.335 proves diagnòstiques.

¹⁹⁵ L'idea de la Institució era arribar als 10.000 socis per tenir el futur de la Mutualitat i de l'Hospital assegurat, però mai s'aconseguí aquesta xifra i l'any 2012, la Mutualitat Evangèlica de Barcelona va ser absorbida per la Mútua de Granollers, que assegurava mantindria el nivell de servei als 3.000 socis que encara tenia la MEPS.

¹⁹⁶ Aquest mateix any va morir a l'Hospital Evangèlic Joan González i Pastor, amb seixanta anys. Era un pastor evangèlic integrat a les Assemblees de Germans i un dels historiadors més destacats del món protestant, el primer divulgador de la matèria amb la seva obra *El protestantisme a Catalunya* (1969) i *Un segle de protestantisme a Catalunya* (1970). També va ser autor de *Salvador Espriu, el poeta que estimava la Bíblia* (1989), col·laborador de la Gran Enciclopèdia Catalana, de l'edició facsímil de *Lo Nou testament* (1989). Escriví articles sobre Cristologia i Soteriologia i un comentari complet sobre Isaïes.

Un mestre de la Llei es va aixecar i, per posar a prova Jesús, li va fer aquesta pregunta: - Mestre, què haig de fer per a posseir la vida eterna? Jesús li digué: - Què hi ha escrit a la Llei? Què hi llegeixes? Ell va respondre: - Estima el Senyor, el teu Déu, amb tot el cor, amb tota l'ànima, amb totes les forces i amb tot el pensament, i estima els altres com a tu mateix.

Jesús li digué: - Has respòs bé: fes això i viuràs. Però ell, amb ganes de justificar-se, preguntà a Jesús: - I qui són els altres que haig d'estimar?

Jesús va contestar tot dient: - Un home baixava de Jerusalem a Jericó i va caure en mans d'uns bandolers, que el despullaren, l'apallissaren i se n'anaren deixant-lo mig mort. Casualment baixava per aquell camí un sacerdot i quan el veié, passà de llarg per l'altra banda. Igualment un levita arribà en aquell indret; veié l'home i passà de llarg per l'altra banda. Però un samarità que anava de viatge va arribar prop d'ell, el veié i se'n compadí. S'hi acostà, li amorosí les ferides amb oli i vi i les hi embenà; després, el pujà a la seva pròpia cavalcadura, el dugué a l'hostal i se'n va ocupar. L'endemà es va treure dos denaris i els va donar a l'hostaler dient-li: - Ocupa't d'ell i, quan jo torni a passar, et pagaré les despeses que facis de més.

Quin d'aquests tres et sembla que es va comportar com a proïsme de l'home que va caure en mans dels bandolers? Ell respongué: - El qui el va tractar amb amor. Llavors Jesús li digué: - Vés, i tu fes igual.

La filosofia: Jo m'arriscaria a parlar d'una filosofia pròpia que integra les característiques d'humanitat, sensible, respectuosa i lliure:

1. Humana en el sentit que hem de tenir cura de tot l'ésser humà, no solament del cos o de l'esperit sinó de tota la persona.
2. Sensibles no solament a les emocions sinó als detalls, la cura, estètica, decoració, neteja, simpatia amb les persones i les coses de l'Hospital.
3. Respectuosos amb el gustos, costums i sensibilitats dels interns. És cert que som una institució de confessionalitat evangèlica, però hem d'evitar pressionar els malalts que tinguin altres creences. La nostra filosofia no ens ho ha de permetre.
4. Respectar la llibertat de les persones. Déu serà el que ens jutjarà a tots.

L'1 de febrer de 1998 es van complir vint-i-cinc anys des que el poble evangèlic va prendre possessió de la direcció i administració del local, i amb aquest motiu el Patronat i la direcció de l'Hospital van organitzar una sèrie d'actes, iniciats el 31 de gener amb un acte públic adreçat a totes les esglésies evangèliques i amics de l'Hospital, i on es faria una col·lecta per tal de millorar l'aspecte extern de la Institució i fer-lo més atractiu¹⁹⁷. Es va fer un sopar commemoratiu i Pere Bonet, el que havia estat President del Patronat entre 1960 i 1996, presentà el seu llibre *Hospital Evangélico. Resumen Histórico Documental*, el primer que tractava exclusivament de la Institució segons apuntava en el pròleg, aportant una minuciosa relació documental basada en les Actes del Patronat i on explicava amb tota mena de detalls la complicada gestió de recuperació de l'Hospital a mans de les Colònies Estrangeres¹⁹⁸.

Des de fa algun temps, s'ha insistit en la conveniència de disposar d'un resum històric de la Institució en què es posessin clarament de manifest els seus començaments i el seu desenvolupament progressiu fins a la realitat present, ja que conforme passa el temps, els fets es perden en la llunyania de la memòria o en la narració circumstancial, i involuntàriament es deformen els detalls que convindria no fossin mai oblidats. Així doncs, en fer-nos ressò del desig repetidament manifestat, i sense cap pretensió d'oferir una "exhaustiva retrospectiva històrica" de l'Hospital Evangèlic, intentarem presentar a grans trets l'admirable trajectòria fermament seguida fins avui.

Tríptic amb els actes del vint-i-cinquè aniversari.

La segona obra que tracta sobre l'Hospital es deu al treball del doctor Armand Urrutia, *Vivencias de un médico y el Hospital Evangélico de Barcelona*, publicat l'any 2005, una mena d'autobiografia molt documentada sobre la seva experiència a l'Hospital i els canvis que aquest ha sofert al llarg de més de cinquanta anys, primer com a metge cirurgià i després com a director mèdic fins l'any de la seva jubilació el 1999¹⁹⁹.

¹⁹⁷ Es volia renovar la façana i l'interior de l'edifici de consultoris i hospitalització d'aguts al carrer de les Camèlies, un pressupost calculat en vuit milions de pessetes.

¹⁹⁸ Pere Bonet va escriure en el butlletí n° 31 (tardor de 1997), l'article titulat *Un tros de la nostra història, XXV Aniversari d'un fet*, on ja va explicar breument aquest mateix fet.

¹⁹⁹ El doctor Armand Urrutia va exercir l'activitat hospitalària durant quaranta-set anys, i des de 1955 a l'Hospital Evangèlic, on va ser el seu director mèdic durant vint-i-set anys.

En el seu llibre, el doctor Urrutia recordava tota una sèries de metges, estudiants de medicina i infermeres que van treballar a l'Hospital al llarg dels darrers anys, i es relacionen a continuació per ordre alfabètic: Damaris Abrodos, Luis Aguilar, Marta Aguilar, Josep Alayrach, Álex Alegría, Raquel Andreu, Antonio Barnadí, Miquel Biarnes, Ricard Blanch, Eva Bolaños, Xavier Bonfill, Lluç Bosque, Eva Buenacasa, Juan Cabrol, Emili Canalis, Josep Dalmau, Juan Manuel Díaz, Carles Dolz, Andreu Edo, Ana Espino, Marc Fabra, Samuel Fabra, Amparo Fernández, Francesc Fernández, Luis Fernández, Xavier Ferrer, Noemi Freixas, Dídac Frutos, Andrea García, Gemma García, Maribel García, Josué Garrigós, María Luisa Giménez, Xavier González, Carme Guilera, Jaume Guilera, Joaquín Hernández, Susana Illa, Octavi Laguna, Juan Liarte, Daniel Lorenz, Sara Mareé, Marta Mas, Roberto Memba, Robert Monsó, Lourdes Montón, Elena Moreno, Juan Morote, Carlos Moser, Carlos Paytubi, Xavier Pomés, Àngels Rabella, Rosa Maria Riera, Ana Abel Rosique, Francisco Sampietro, Manuel Serrano, Joan Solà, Juan Suriñach, Rere Tocabens, Jaume Torras, Jordi Torres, Gerard Urrutia, Ferran Vidal,

Com a infermeres, el doctor Urrutia citava a Ana Angurell, Socorro Gabarro, Carmen Garrigós, María Gaspart, María Dolores Martínez, Carmen Mundo, Mary Navas, Eva Pol, María Rosa Rodrigo, Agustina Sánchez de Soria.

El 1998, l'Hospital Evangèlic va guanyar un concurs per gestionar un Centre de Dia, propietat de l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials del Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya. Es tractava d'un servei dirigit a les persones grans que, sense estar ingressades, volen ser ateses durant el dia. Això va ser possible fer-ho mitjançant un Hospital de Dia concertat amb la Seguretat Social, però que estaria obert també a particulars. El Director d'aquest servei va ser el doctor Joan Solà: l'horari era de dilluns a divendres de les 10 del matí fins les 17 hores, amb un programa d'activitats, atenció sanitària, rehabilitació si calia, amb manteniment de les funcions cognitives i motores i servei de dinar, amb una capacitat per a vint-i-quatre persones i ubicat a la sala general del tercer pis, un cop reformat l'antic gimnàs.

Sala de reunions i menjador del Centre de dia.

En aquest final de dècada i de segle es varen produir canvis importants en la Direcció de l'Hospital Evangèlic: l'any 1996 es va jubilar Maria Lluïsa Hidalgo, la infermera en cap²⁰⁰, i el seu lloc l'ocupà Raquel Barnadi Bruch, amb experiència en diversos grups mèdics durant vint-i-cinc anys, amb el càrrec de Directora d'Infermeria i de Recursos Humans. El doctor Armand Urrutia es va jubilar l'any 1998 i la funció de Director Mèdic de l'Hospital i Gerent de la Institució va ser assumida pel doctor Samuel Fabra. Enric Capó es va jubilar l'any 2000 i les seves responsabilitats administratives van passar a Albert Blanco i Elisabet Salvadó seria la nova directora de la MEPS.

L'any 2000, l'Hospital disposava d'una capacitat total de 115 llits dividits en àrea socio-sanitària (87), policlínica (28) i hospital de dia (28 places). El personal estava constituït per més de cent persones, de les quals el 60% estava compost per infermeres i auxiliars titulades, el 24% per serveis generals com administració, recepció, cuina, compres, neteja o manteniment. La resta era l'equip facultatiu amb els metges i altres professionals com farmacèutica, psicòloga, fisioterapeuta y logopeda²⁰¹. L'any 1999, els ingressos de l'Hospital per tots els conceptes va ser de 537.001.207 pessetes, i de 551.929.851 pel 2000. El 1999 va haver un superàvit de 4.763.521 ptes. i el 2000 un dèficit de 2.315.912 ptes.

²⁰⁰ El 12 de novembre de 2016, l'Església Evangèlica Baptista "La Nativitat" de Terrassa li va organitzar un "senzill" acte de reconeixement, segons la seva expressa petició, pels nombrosos serveis prestats i es va inaugurar una exposició amb els seus records missioners al Iemen.

²⁰¹ El nombre mig de la plantilla durant l'exercici de l'any 2000, distribuïda per categories professionals, va ser de 112,09: Directius (3,00), Personal Sanitari (73,39), Administració (5,75), Serveis i Manteniment (29,95).

BIBLIOGRAFIA D'IMATGES DE PERSONATGES DESTACATS

Raquel Barnadi i Bruch

José Blanco White

Albert Blanco i Guinot

Pere Bonet i Such

George Borrow

Juan Bautista Cabrera

Josep Capó i Ferrer

Enric Capó i Puig

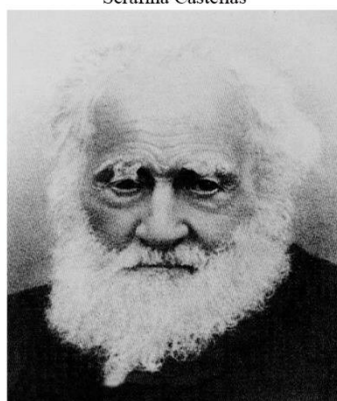
Serafina Castellas

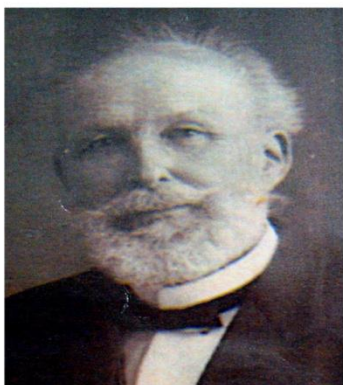
Jehan Cauvin

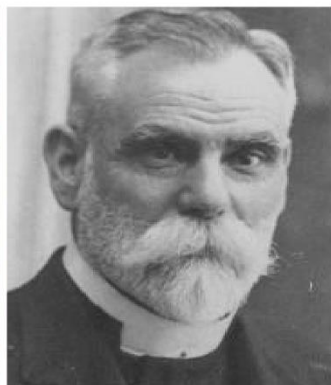
Ambrós Celma i Chertó

Robert Chapman

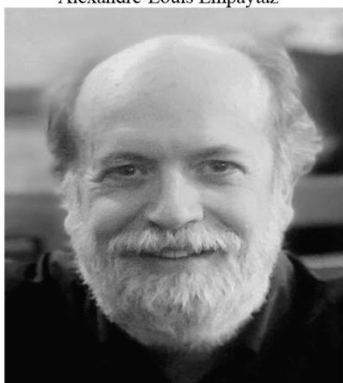
Alexandre-Louis Empaytaz

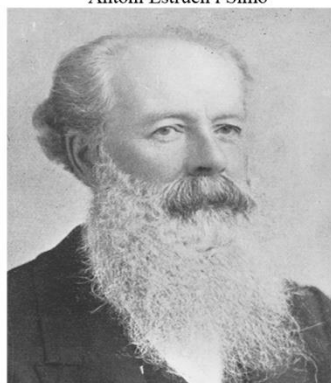
Antoni Estruch i Simó

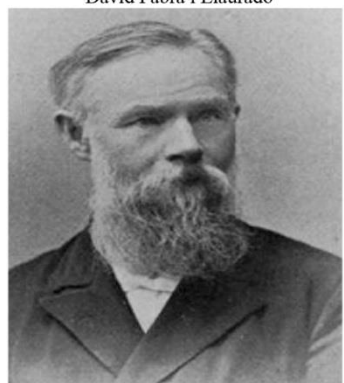
David Fabra i Llauredó

Samuel Fabra i Mestre

Albert Robert Fenn

Friedrich Fliedner

Hans Gamper

Josué Garrigós Pérez

Joan González i Pastor

Andrés Henríquez Cabré

Maria Lluïsa Hidalgo i Armans

Frederick Dixon Jones

George Lawrence Davis (caricatura)

George Lawrence Davis

George Lawrence Mytton

Emilia Lawrence

Anita Lawrence

Elisabeth Lawrence

Hester Lawrence

Dolors Lleonart i Casanovas

Eric Lund

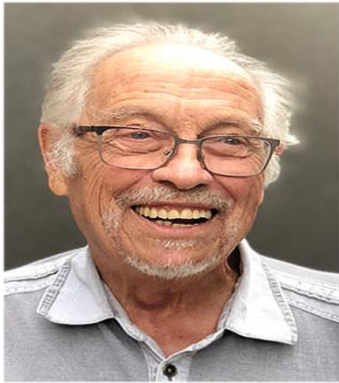
Martin Luter

Manuel Matamoros García

Francisco Mira Moya

Josép Monells i Mateu

Ramon Monserrat i Lucena

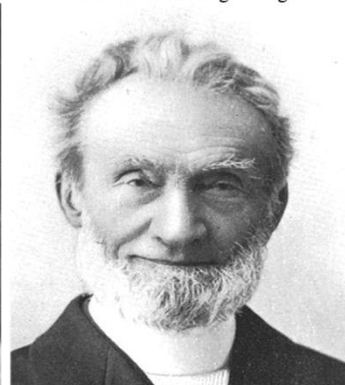
Ramon Montsalvatge i Nogué

Edwina Cynthia Mounbatten (Ashley)

Pamela Louisa Mounbatten

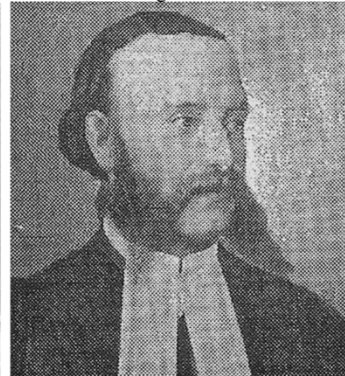
George Müller

Florence Nightingale

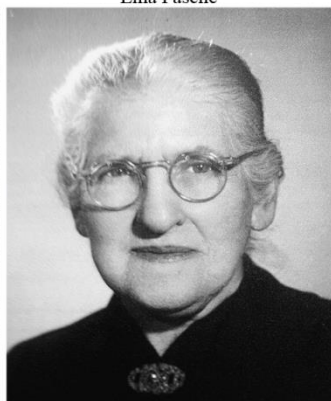
Lina Pasche

Francesc de Paula i Ruet

Henry Payne

Leonor Pérez

Casiodoro Reyna

Samuel Saunders

Robert Simpson

Joan Solà

James Sperry

Florence Taylor

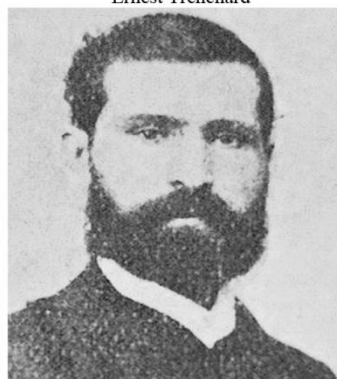
Ernest Trenchard

Armand Urrutia i Agraz

Llätzer Urrutia i Hernando

Antoni Vallespinosa i Català

Samuel Vila i Ventura

Herma Waldmann

Margaret Naomi Wilks

APÈNDIXS

LES NORANTA-CINC TESIS DE LUTER

Amore et studio elucidande veritatis: hec subscripta disputabuntur Wittenberge. Presidente R. P. Martino Luthero: Artium et S. Theologie Magistro: eiusdemq. ibidem lectori: D. dinario. Quare petit: vt qui non possunt verbis presentes nobiscum disceptare: agant id literis absentes. In noie dñi nostri ihesu xpi. Amē.

- 1 Dominus et magister nŕ Iesus xps dicendo. Penitentia agite. etc. omne vitam fidelium penitentiam esse voluit.
- 2 Quod verbū de penitentia sacramentali (id est confessio et satisfactio) que sacerdotum ministerio celebratur non potest intelligi.
- 3 Non tñ solum intendit interio: immo interio: nulla est nisi forte ope retur varias carnis mortificationes.
- 4 Manet itaq. pena donec manet o diu sui (id est penitentia vera intus) scz vsq. ad introitum regni celoz.
- 5 Papa nō vult nec pot. vllas penas remittere. pter eas: quas arbitrio vel suo vel canonum imposuit.
- 6 Papa nō pot. remittere vllā culpā nisi declarando et approbando remissionem a deo. Aut certe remittendo casus reueruatos sibi: quib. pteris culpa pŕius remaneret.
- 7 Nulli pŕius remittit deus culpā: quin simul cū subijciat: humilitatē in omnibus: sacerdoti suo vicario.
- 8 Canones penitētiales solū viuētibz sunt impositi. nihilq. mortuis fm eoz em debet imponi.
- 9 Inde bñ nobis facit spūctus in papa. excipiendo in suis decretis spūctū mortis et necessitatis.
- 10 Indocere et male facit sacerdotes: si qui mortuis pñas canonicas in purgatorio reŕuunt.
- 11 Sctiana illa de mutanda pena Canonica in penam purgatorii. vident certe doctores episcopos seminari.
- 12 Quid pene canonice nō possit: sed ante absolutionem imponebantur: tanq. tentamenta vere contritionis.
- 13 Mortui: p mortē omnia solunt. et legibus canonū mortui iam sunt habentes iure earum relaxationem.
- 14 Imperfecta sanctas seu charitas mortuis: necessario secū fert magnū timorem: tantoq. maiorem: quāto minor fuerit ipsa.
- 15 Iste timor et horro: satis est. se solo. vt alia taceat. facere penā purgatorii: cum sit. pŕius desperatio horro.
- 16 Si dñs infernus: purgatorii: celum differet: sicut desperatio: ppe desperatio. securitas differunt.
- 17 Accellatū videt aialb. in purgatorio: sicut minui horro. ita augeri charitatem.
- 18 Hec pbatū videt vllis: aut rōnibus aut scripturis. q. sint extra sctarum meriti seu agende charitatis.
- 19 Hec hoc pbatū esse videt: q. sint de sua bñtudinē certe et secure saltē oēs. licz nos certissimi sumus.
- 20 Igitur papa p remissionē plenariā oīm penaz. nō simpliciter oīm. intelligit: sed a seipso tantummodo impositaz.
- 21 Erant itaq. indulgentiā pŕedicatoris. si qui dicit per papē indulgentias: hōiem ab oīm pena solui et saluati.
- 22 Quam nullā remittit aialbus in purgatorio: quā in hac vita debuissent fm Canones solvere.
- 23 Si remissio vlla oīm oīm penaz. pot. alicui dari. certū est cā nō nisi pfectissimis. i. paucissimis dari.
- 24 Falli ob id necesse est: maiorē partē popl: per indifferētē illā et magnificam pene solute. pmissionem.
- 25 Qualē pŕatē hz papa in purgatorio gñaliter: talem hz quilibet Epŕi scopus et Curatus in sua dioceŕi et parochia pŕeŕat.
- 1 Quidne facit papa: q. nō pŕate claus. quā nullā hz. sed per modū suffragii dat aialbus remissionem.
- 2 Ibi oīm pŕeŕat. qui statim vt iactus nummus in cistam tinnit: euloare dicit animā.
- 3 Certū est. nūmo in cistā tinnente: augeri questū et auariciā posse. suffragium autē ecclesie in arbitrio dei soli est.
- 4 Quia scit. si oēs aie in purgatorio velint redimi. sicut de s. Scuerino et pŕeŕat. factū narratur.
- 5 Nullus est securus de veritate sue cōtritiōis. multominus de cōsecutione plenarie remissionis.
- 6 Quid rā? est de penitētia: rā? est de indulgentias redimēs. i. rarissim?
- 7 Dñabunt in eternū cū suis mŕis: qui p lras veniaz securos seŕe dunt de sua salute.
- 8 Laudens sunt nimis: qui dicit venias illas papē: donū esse illud dei inestimabile: quo reconciliat homo deo.
- 9 Satis em ille veniale: tantū respiciunt penas satisfactiois sacramentalis ab homie constitutas.
- 10 Non christiana pŕeŕat: qui docent. q. redemptiois anias vel cōsecutionalis: nō sit necessaria contritio.
- 11 Quilibet christianus vere cōpunctus: hz remissionē plenariā: a pena et culpa. etiam sine lris veniaz sibi dedit.
- 12 Quilibet verus christianus: sine viuis sine mortui: hz participationē oīm bonoz sibi et ecclesie. etiā sine lris veniaz a deo sibi datam.
- 13 Remissio tñ et participatio papē: nullo mō est pŕemēda. q. vt dicit est declaratio remissionis diuine.
- 14 Difficilissimū est: etiā doctissimis Theolog. simul extollere veniaz largitatem: et contritiōis veritatē coram populo.
- 15 Contritiōis veritas penas querit et amat. Veniaz autē largitas relaxat: et odisse facit saltem occasione.
- 16 Laute sunt venie aplice pŕedicande. ne populus false intelligat. eas pŕeferri ceteris bonis opibus charitatis.
- 17 Docendi sunt christiani. q. pape mens nō est: redemptionē veniaz vlla ex parte cōparandā esse: opibus misericordie.
- 18 Docendi sunt christiani. q. dñs paup. aut mutuos egeni: meli. fau. cūq. si venias redimeret.
- 19 Quia p opus charitatis crescit charitas: fit hō melior. sed p venias nō fit melior: sed tñ modo a pena liberio.
- 20 Docendi sunt christiani. q. qui videt egenū: et neglecto eo. dat p venijs nō indulgentias papē: sed indignationē dei sibi vendicat.
- 21 Docendi sunt christiani. q. nisi plussus abundant: necessaria tenent doz muli vte retinere: et nequa. ppter venias effundere.
- 22 Docet dñs christiani. q. redemptio vtiq. egerita magis optat in venijs dandis. pŕe deuotam orationem: q. pŕiptam pecuniam.

- 24 Docendi sunt christiani. q. venie papē sunt viles: si non in eas confidant. Sed nocentissimē timorem dei per eas amittant.
- 25 Docendi sunt christiani. q. si papa nosŕ exactiones venialium pŕedicatorum mallet Basiliā. s. pŕeŕi in cineres ire: q. edificari. cure carue et oŕibus suis oculum suaz.
- 1 Docendi sunt christiani. q. papa sicut debet ita velle. etiam vendita (si opus sit) Basiliā. s. pŕeŕi de suis pecunijs dare illis: a quozum plurimis quidā cōdonatores veniaz pecuniam eliciunt.
- 2 Vana est fiducia saluis p lras veniaz. etiā si cōmissarius: immo papa ipse suā aiam p lras impigneraret.
- 3 Hostes xpi et papē sunt ita qui ppter venias pŕedicandas verbū dei in alijs ecclesijs penitus sileŕe iubent.
- 4 Iniuria fit verbo dei: dū in eodez sermone: equale vel longius tēpus impenditur ventis q. illi.
- 5 Vnus papē necessario est. q. si venie (q. minimum est) vna cāpana: vni pompis: et ceremonijs celebrant. Euangelium (q. maximū est) centū campanis: centū pompis: centū ceremonijs pŕedicet.
- 6 Theŕsauri ecclesie vñ papa dat indulgentias: neq. satis notari sunt: neq. cogniti apud pplū christi.
- 7 Temporalis certe nō esse patet. q. nō tā facile eos pŕiudicet: tñ timō colligunt multi concionatores.
- 8 Hec sunt merita s. pŕeŕi et sctoz. q. bec sp. sine papa opent gŕam hōis interioris: et crucē mortē: infernumq. exterioris.
- 9 Theŕsuros ecclesie. Laurenti dicit esse: paupes ecclesie. s. locutus est vñ vocabuli suo tpe.
- 10 Sine temeritate dicim. claus ecclesie (merito s. pŕeŕi donatas) esse theŕsaurum istum.
- 11 Clau est. est. q. ad remissionē penaz. et casuū sola sufficit pŕas papē.
- 12 Theŕsauri ecclesie. est sacrosctm euangelium glorie et gratie dei.
- 13 Hic autē est merito odiosissimus. q. ex pimis facit nouissimos.
- 14 Theŕsauri autē indulgentiaz merito est gratissimus. q. ex nouissimis facit pimos.
- 15 Igitur theŕsauri Euangelici rhetia sunt: quibus olim pŕicabant viros diuitiarum.
- 16 Theŕsauri indulgentiaz rhetia sunt: quibus nūc pŕicant diuitias viroz.
- 17 Indulgētia: quas cōdonatores vociferant maxias gŕas. intelligunt vere tales quoad questum. pŕouocandum.
- 18 Sunt tamen re vera minime ad gŕam dei et crucis pietatē compate.
- 19 Tenent Epŕi et Curati veniaz aplicarū cōmissarios cū omni reuerentia admittere.
- 20 Sed magis tenent oŕibus oculis intendere: oŕibus aurib. aduertere: ne p cōmissionē papē sua illi forma pŕeŕent.
- 21 Quia veniaz aplicaz. vñt q. loquūt. fit ille anathema et maledict.
- 22 Qui vero contra libidinē alicentia verbōz cōdonatoris veniarū cum agit: ille benedictus.
- 23 Sicut papa iuste fulminat eos: qui in fraudem negotij veniarū quas cumq. arte machinantur.
- 24 Multo magis fulminare intendit eos: qui p veniarū pŕetextū in fraudem sctę charitatis et veritatis machinant.
- 25 Opinari venias papales tātas esse: vt solvere possint hōies. etiā si q. p impossibile dei genitricē violasset. Est infame.
- 1 Vitium contra. q. venie papales: nec minimū venialium pctoz. tollere possunt quo ad culpam.
- 2 De vñ. nec il. s. Petrus nō modo papē esse: maioris gŕas donare possz est blasphemia in sctm Petrum et papam.
- 3 Vitium contra. q. etiā iste et quilibet papa maioris hz. s. Euangelium: virtutes: gŕas curationū. etc. vt. l. 2. c. 11.
- 4 Dicere. Crucē armis papalibus insigniter erectā: cruci christi equinas lere: blasphemia est.
- 5 Rationē reddent Epŕi: Curati: et Theologi. Qui tales sermōes in populum licere sinunt.
- 6 Facit hec licetiosa veniaz pŕedicator. vt nec reuerentiā papē facile sit: etiā doctis viri redimere a calūnijs aut certe argut. qŕitib. laicor.
- 7 Hec. Cur papa nō euacuat purgatorij. ppter scŕitissimā charitatem et summā aiarū necessitatē: vt cām oīm iu sŕitissimā. Si infinitas aias redimit. ppter pecuniā sŕitissimā ad fructurā Basile: vt cāz leuissimā.
- 8 Hec. Cur pmanet exequie et amuerfaria defunctor: et nō reddit aut recipi pmitit bñficia p illis instituta. cū tā sit iniuria. pŕeŕept. ozare.
- 9 Hec. Quē illa noua pietas dei et papē. q. impio crismico. ppter pecuniā pcedit aiam piā et amicā dei redimere. Est tñ. ppter necessitatē ipsius met. pie et dilecte anie nō redimunt cā gratuita charitate.
- 10 Hec. Cur Canones pŕiales re ipsa et nō vñ: tā diu in semet abrogari et mortui: adhuc tñ pecunijs redimunt per pŕeŕiōnē indulgentiaz tanq. viuacissimi.
- 11 Hec. Cur papa cū opes hodie sunt opulētissimis crassis crassiores: nō de suis pecunijs mag. q. paupm fidelium sruat vñā tñmō Basiliā sancti Petri.
- 12 Item. Quid remittit aut participat papa iis: qui p pŕiōnē pŕeŕat ius habet donare remissionē et participationē.
- 13 Item. Quid addere ecclesie boni maioris. Si papa sicut semel facit: ita ceteris in oīe illibz fidelibz has remissionē et participationē tribuet.
- 14 Ex quo papa salutē querit aiaz: p venias mag. q. pecunias. Cur suspendit lras et venias iam olim pŕeŕat: cū sint eque effecaces.
- 15 Hec scrupulosissima laicor. argumēta: sola pŕate opŕeŕe: nec reddita ratione diluere. Est ecciam. q. papā hostib. ridendos exponere et infelices christianos facere.
- 16 Si ergo venie fm spūctū et mentē papē pŕedicat. facile illa omnia soluerent: immo nō essent.
- 17 Elaleat itaq. oēs illi. pŕeŕe q. dicit pŕo. s. pŕeŕi. par. par. et nō est par.
- 18 Iŕn agat oēs illi. pŕeŕe q. dicit pŕo. s. pŕeŕi. par. par. et non est cruce.
- 19 Epŕi docendi sunt christiani: vt caput suū qm per penas moites: in sermōz sequi studeant.
- 20 Si si magis p multas tribulationes intrare cōŕi: q. p securitatē pacis confidant.

AD. D. Xvij.

1577

1. Quan nostre Senyor i Mestre Jesucrist va dir: “Feu penitència”, va voler que tota la vida dels creients fos penitència.
2. Aquest terme no es pot entendre sense el sagrament de la penitència, administrat pel sacerdot; és a dir, la confessió i la satisfacció.
3. Tanmateix, això no significa que la penitència sigui només interior; i serà nul·la si no obra exteriorment les diverses mortificacions de la carn.
4. En conseqüència, subsisteix la pena mentre perdura l'odi a si mateix, que és la veritable penitència interna, i continua fins a l'entrada al Regne del cel.
5. El Papa no vol i no pot perdonar cap culpa, només aquella que ell mateix ha imposat, ja sigui pel seu propi arbitri o en conformitat amb els canons.
6. El Papa no pot perdonar cap culpa, sinó declarar i testimoniar que ha estat remesa per Déu, o remetent-la amb certesa en el casos que s'ha reservat. Si aquests fossin menystinguts, la culpa subsistirà íntegrament.
7. Déu no culpa a ningú sense humiliar-lo i sotmetent-lo en totes les coses al sacerdot, el seu vicari.
8. Els canons penitencials només s'apliquen als vius, i de cap manera es poden imposar als moribunds basant-se en els propis canons.
9. Per aquest motiu, el Papa actua segons l'Esperit Sant, i en els seus decrets sempre fa una excepció en cas de mort i de necessitat.
10. Els sacerdots que, en el cas dels moribunds els reserven penes canòniques al purgatori, actuen malament i de manera poc intel·ligent.
11. Aquesta transformació de les oracions canòniques en penes del Purgatori, sembla per cert haver estat sembrada mentre els bisbes dormien.
12. Antigament, les penes canòniques no s'imposaven després de l'absolució, sinó abans, com a prova de la veritable contrició.
13. Els moribunds són absolts de totes les seves culpes i es consideren morts per a les lleis canòniques, que ja no els afecten.
14. Una puresa o caritat imperfecte comporta necessàriament una gran por al moribund, la qual és més gran com més petit sigui l'amor mostrat en vida.
15. Aquesta por o terror que es sent és suficient, per no parlar d'altres coses, per a constituir la pena del purgatori, ja que el moribund es troba molt a prop de l'horror de la desesperació.
16. Sembla que l'Infern, el Purgatori i el Cel difereixen entre sí com la desesperació, la quasi-desesperació i la seguretat de la salvació.
17. Sembla necessari, per a les ànimes del Purgatori, que a mesura que disminueix l'horror, augmenta la caritat.
18. No sembla que puguem demostrar per la raó, o per les Escriptures, que les ànimes del Purgatori estiguin excloses de l'estat de mèrit o del creixement e la caritat.
19. No existeix la constància que totes les ànimes del Purgatori tinguin assegurada llur felicitat, encara que nosaltres mateixos en tinguem una completa seguretat.
20. Així doncs, quan el Papa parla de remissió plenària de totes les penes, significa únicament que perdona les que ell mateix va imposar..
21. En conseqüència, erren aquells predicadors d'indulgències que afirmen que les indulgències del Papa deslliuren de totes les penes i salven a l'home absolt.
22. De manera que el Papa no pot perdonar cap pena a les ànimes del purgatori, malgrat que aquests haguessin pagat en vida i en virtut dels canons..
23. Si a algú se li pot concedir el perdó de totes les penes, és segur que només es podrà atorgar als més perfectes; és a dir, a molt pocs.

24. És per aquesta raó que la majoria de la gent és necessàriament enganyada per aquesta indiscriminada i jactanciosa promès d'alliberació de les penes.
25. El mateix poder que el Papa té sobre el Purgatori, el pot tenir qualsevol bisbe o capellà en la seva diòcesi o parròquia.
26. El Papa procedeix molt bé quan atorga el perdó a les ànimes del Purgatori, però no pas en virtut del poder de les claus que no te, sinó per via de la intercessió.
27. Banal doctrina humana és la d'aquells que prediquen que tan aviat com la moneda es posa dins la caixa l'ànima surt volant fora del Purgatori.
28. És cert que quan les monedes cauen dins el cofre, la cobdícia i l'avarícia poden anar en augment, però la intercessió de l'Església depèn només de la voluntat de Déu.
29. Qui sap, de tota manera, si totes les ànimes del Purgatori desitgen ser redimides? Sobre això, hem de recordar els testimonis de Sant Severí i Sant Pasqual²⁰².
30. Ningú no està segur de la sinceritat del seu penediment, i molt menys que hagi obtingut el perdó complet.
31. També és molt estrany trobar un home que compra una veritable indulgència i que sigui veritablement penitent.
32. Seran eternament condemnats, juntament amb els seus mestres, els que creguin que la seva salvació s'obté a través de la carta d'indulgències.
33. Ens hem de preservar molt d'aquells que afirmen que les indulgències del Papa són un inestimable do diví, pel qual l'home és reconciliat amb Déu.
34. Perquè aquestes gràcies de les indulgències només es refereixen a les penes de la satisfacció sacramental, les quals han estat establertes pels homes.
35. Prediquen una doctrina anticristiana aquells que rescaten ànimes o *confessionalia*, quan asseguruen que no és necessària la contrició de les ànimes del Purgatori si s'obté un document de confessió.
36. Tot cristià veritablement penedit té dret a la remissió plena de pena i culpa, encara que no tingui carta d'indulgències.
37. Tot veritable cristià, ja estigui viu o mort, participa en totes les propietats de Crist i de l'Església, que li ha estat concedida per la gràcia de Déu, sense cartes d'indulgències.
38. No obstant això, no s'ha de menysprear de cap manera la gràcia que el Papa dispensa, perquè és, com ja he dit, una declaració del perdó diví.
39. És una cosa extraordinàriament difícil, fins i tot per als més hàbils teòlegs, enaltir al mateix temps davant la gent el poder de les indulgències i la veritat de la contrició.
40. La veritable contrició busca i estima les penes, però la profusió de les indulgències relaxa i fa que les penes siguin odioses; com a mínim, ho pot provocar.
41. Cal predicar amb cautela les indulgències apostòliques, de manera que el poble no cregui equivocadament que han de ser preferides a les bones obres de caritat.
42. Cal ensenyar als cristians que en la intenció del Papa, la compra d'indulgències no és comparable de cap manera a les obres de misericòrdia.
43. S'ha d'instruir als cristians que aquell que socorre al pobre o ajuda a l'indigent, realitza una obra major que no pas si comprés indulgències.
44. Perquè la caritat creix per obra de la mateixa caritat i l'home arriba a ser millor; en canvi, no ho és per les indulgències perquè en tot cas només l'allibera de la pena.

²⁰² Una llegenda diu que Sant Severí va anar al purgatori perquè una vegada va ser negligent a l'hora de resar el Breviari. Una altra llegenda explica que Sant Pasqual també hi va anar perquè un cop, cansat d'un viatge, "es descuidà una mica en prodigar la virtut".

44. S'ha d'ensenyar als cristians que, aquell que veu un indigent i li nega l'ajut per comprar indulgències, el que obté en veritat no són les indulgències papals sinó la indignació de Déu.
46. Es necessari ensenyar als cristians que, abans d'obtenir una riquesa supèrflua, llur obligació és retenir el necessari per a casa seva i de cap manera malgastar-ho en indulgències.
47. Cal instruir als cristians que la compra d'indulgències és lliure i no constitueix cap obligació.
48. S'ha d'ensenyar als cristians que, en atorgar indulgències, el Papa té més necessitat d'oracions fervents cap a la seva persona, que no pas diners en efectiu.
49. Cal ensenyar als cristians que les indulgències papals són bones si no confiem massa en elles; en canvi són fatals si per la seva causa es perd la por a Déu.
50. Cal dir als cristians que si el Papa conegués les exaccions dels predicadors d'indulgències, preferiria que la Basílica de Sant Pere fos reduïda a cendres abans de ser construïda amb la pell, la carn i els ossos de les seves ovelles.
51. S'ha d'ensenyar als cristians que el Papa estaria disposat, aquest és el seu deure, a tornar del seu propi peculí a tots aquells als quals certs predicadors d'indulgències els han pres els diners, encara que per aconseguir això calgués vendre la Basílica de Sant Pere.
52. No és realista confiar en la salvació per medi d'una indulgència, encara que el comissionat papal, o el propi Papa, posessin la seva ànima com a garantia.
53. Són enemics de Crist i del Papa els que, per a predicar indulgències, ordenen suspendre per complet la predicació de la paraula de Déu en altres esglésies.
54. S'ofèn la paraula de Déu quan en un sermó s'utilitza el mateix temps, o més, per predicar les indulgències que no pas per anunciar la Paraula.
55. Ha de ser la intenció del Papa que si les indulgències, que molt poc signifiquen, es prediquen amb una campana, una processó i una cerimònia, llavors l'Evangeli, que és el més important, caldrà predicar-lo amb cent campanes, cent processons i cent cerimònies.
56. Els tresors de l'Església, allà on el Papa distribueix les seves indulgències, no són ni prou esmentats ni tampoc coneguts entre el poble de Déu.
57. Que aquests tresors no són temporals resulta evident pel fet que molts dels pregoners d'indulgències no els malgasten ni els distribueixen, sinó que més aviat els acumulen.
58. Aquests no són els mèrits de Crist ni dels sants; perquè aquests sempre obren, sense la intervenció del Papa, la gràcia en l'home interior; i la creu, la mort i l'infern en l'home interior.
59. Sant Llorenç va dir que els tresors de l'Església eren els pobres, però parlava segons el significat del terme en la seva època.
60. No parlem exageradament si afirmem que les claus de l'església, donades pel mèrit de Crist, constitueixen aquest tresor.
61. És clar, doncs, que per a la remissió de les penes i dels casos reservats, el poder del Papa és insuficient.
62. El veritable tresor de l'Església és el sacrosant Evangeli de la glòria i de la gràcia de Déu.
63. Però aquest tresor és, amb raó, objecte d'odi, donat que fa que els primers siguin els darrers.
64. En canvi, el tresor de les indulgències és, amb raó, summament grat, perquè fa que els últims esdevinguin els primers.
65. Per això, els tresors de l'Evangeli són xarxes amb les quals en altres temps es pescava homes posseïdors de béns i riqueses.
66. En canvi, els tresors de les indulgències són ara xarxes amb les quals es pesquen les riqueses dels homes.
67. Respecte de les indulgències que els predicadors es vanten i n'exalten les gràcies màximes, ho són, efectivament, en tant que proporcionen guanys.

68. No obstant, aquestes són les gràcies més petites en comparació amb la gràcia de Déu i la pietat de la creu.
69. Els bisbes i capellans estan obligat a admetre amb tota reverència als comissaris de les indulgències apostòliques.
70. Però tenen el deure de vigilar atentament amb els ulls i les oïdes perquè aquests homes no prediquin llurs propis somnis en lloc de les ordres encomanades pel Papa.
71. Maleït sigui qui parla en contra de la veritat de les indulgències apostòliques.
72. Però beneït sigui qui es preocupa pels excessos i paraules imprudents dels predicadors d'indulgències.
73. Així com el Papa excomunica justament a aquells que només maquinen coses amb la intenció d'enganyar i efectuar les vendes, en perjudici de les indulgències.
74. Molt més es tracta de condemnar els que, sota el pretext de les indulgències, intriguen en perjudici de la caritat i de la veritat,
75. És un disbarat pensar que les indulgències papals són tan eficaces que puguin absoldre un home que hagués comés un pecat impossible, per exemple haver violat la mare de Déu.
76. Diem, pel contrari, que les indulgències papals no són capaces d'eliminar el més lleu dels pecats venials en quant a la culpa.
77. Afirmer que si Sant Pere fos avui Papa, no podria concedir majors gràcies, constitueix una blasfèmia contra Sant Pere i contra el Papa.
78. Sostenim, pel contrari, que l'actual Papa, com qualsevol altre, disposa de majors gràcies: l'Evangeli, les virtuts espirituals, els dons de la sanació, etc., segons restà escrit a la Primera Epístola als Corintis 12.
79. És blasfèmia afirmar que la creu de l'escut d'armes del Papa equival a la creu de Crist.
80. Hauran de retre comptes els bisbes, capellans i teòlegs si permeten que tals comentaris es pronuncïn davant del poble.
81. Aquesta arbitrària predicació d'indulgències fa que ni tan sols a les persones cultes els resulti senzill el respecte que es deu al Papa davant les calúmnies o, fins i tot, les preguntes indubtablement subtils dels laics.
82. És a dir: Per què el Papa no buida el Purgatori pel bé de la santíssima caritat i de l'extrema necessitat de les ànimes que són allà, la qual cosa seria la més justa de totes les raons, enlloc de redimir un nombre infinit d'ànimes pels molts miserables diners recaptats per a la construcció de la basílica, que és un motiu completament insignificant?
83. De la mateixa manera, perquè subsisteixen les misses i els aniversaris pels difunts i perquè el Papa no torna o permet retirar les donacions ofertes en benefici d'ells, atès que ja no és just pregar pels redimits ?
84. I de nou: Què és aquesta nova pietat de Déu i del Papa que per una consideració de diners permeten que un home malvat i seu enemic compri del Purgatori l'ànima pietosa d'un amic de Déu? I no en canvi, per la necessitat d'aquesta ànima pietosa i estimada, l'alliberen per amor pur i sense pagament?
85. De la mateixa manera: Per què els cànons penitencials en desús que des de fa temps han estat derogats i extingits com a tals, es satisfan avui en dia amb la concessió d'indulgències com si encara estiguessin vius i vigents?
86. I una altra vegada: Per què el Papa no edifica la Basílica de Sant Pere amb els seus propis diners, la fortuna del qual és avui més abundosa que la dels més opulents rics, en lloc de fer-ho amb els dels pobres creients?
87. Un cop més: Per què el Papa atorga la remissió a aquells a aquells que, per una perfecta contrició, ja han obtingut la remissió i la participació plena en la gràcia?

88. Encara més: Quina gran benedicció obtindria l'Església si el Papa, en lloc de fer-ho només un cop, concedís aquestes remissions cent vegades per dia a qualsevol dels creients?

89. Donat que el Papa, per mitjà de les seves indulgències, busca més la salvació de les ànimes en lloc dels diners, per què suspèn les cartes i indulgències ja anteriorment concedides si són igualment eficaces?

90. Reprimir aquests sagaços arguments dels laics només per la força, i no fer-ho mitjançant la raó, significa exposar l'Església i el Papa a la burla dels seus enemics i contribuir a la dissort dels cristians.

91. Per tant, si les indulgències es prediquessin segons l'esperit i la intenció del Papa, totes aquestes objeccions es resoldrien amb facilitat; o més aviat, no existirien.

92. Que marxin, doncs, tots aquells profetes que diuen al poble de Crist: "Pau, pau", perquè no hi ha pau!

93. Que prosperin tots aquells profetes que diuen al poble de Crist: "Creu, creu", perquè no hi ha creu!

94. És necessari exhortar els cristians perquè s'esforcin en seguir a Crist, el seu cap, a través de penes, morts i infern;

95. I confiar que entraran al cel a través de moltes tribulacions, abans que per una il·lusòria seguretat de pau.

Wittenberg, 31 d'octubre de 1517

APUNTS BIOGRÀFICS DE MISSIONERS I PASTORS RELLEVANTS APAREGUTS A
L'OBRA
(per ordre alfabètic de cognom)

Juan Bautista Cabrera Ivars, nascut l'any 1837 a Benissa (Alacant), professà en l'orde dels escolapis el 1853, amb els que va ser ordenat diaca i més tard prevere. Es dedicà durant cinc anys a investigacions filològiques i bíbliques, aprenent pel seu compte el grec, l'hebreu, l'anglès i l'italià. Imbuït d'idees anglicanes i impressionat per les dures sentències dictades per l'Audiència de Granada contra el grup de dissidents protestants andalusos, abandonà l'orde i es refugià l'any 1863 a Gibraltar, com exiliat voluntari, vivint de donar classes de matemàtiques i dibuix. Allà es casà i tingué una llarga descendència

Freqüentà les esglésies metodistes i anglicanes, traduï al castellà diverses obres religioses, especialment la monumental *Exposición Histórica y Doctrinal, de los Treinta y Nueve Artículos de la Iglesia Anglicana* del bisbe anglicà Edward Harold Browne, i també escriví nombrosos himnes per als oficis. Després de la Revolució de 1868 tornà a Espanya, es traslladà a Sevilla i a finals de desembre del mateix any inaugurà el primer local de culte de l'Església Reformada, la primera oberta a Espanya que no era catòlica-romana. L'any 1874 va marxar a Madrid a prosseguir la seva feina missionera, fundà el diari *La Luz* i el 1894 va ser consagrat bisbe, el primer de l'estat, una cerimònia en la que també van participar tres bisbes de l'Església d'Irlanda. Cabrera serví a l'Església Reformada Espanyola fins la seva mort a Madrid l'any 1916.

El membres de la família Capó²⁰³

A finals del segle XVIII, quan l'illa de Menorca estava en possessió dels anglesos, la religió metodista es va estendre per l'illa amb l'ajut de molts soldats que professaven aquesta religió, però no es va arribar a formar cap comunitat estable. Quan l'anglès William Thomas Brown arribà a Barcelona l'any 1869 contractat per la Wesleyan Missionary Society, el primer que va fer va ser fundar una escola per a nens, tot seguint la tradició metodista, i després la congregació de Barcelona-Centre al carrer Abaixadors, 10. Cinc anys després va ser enviat a Menorca i allà va tenir un deixeble predilecte, Joan Capó i Pons, que malgrat estar a càrrec de diverses congregacions a Maó i Es Castell a Menorca i Pollença a Mallorca, mai no va ser ordenat pastor metodista, però seria l'iniciador d'una fecunda nissaga que treballaria de manera intensa i destacada²⁰⁴.

Brown va ser substituït per John R. Griffin i aquest poc després per Robert Simpson, que ben aviat va haver de deixar l'obra per raons de salut, de manera que el Comitè Central de Londres va enviar el 1884 a *J. G. Wheatcroft Brown* i dos anys més tard a Franklyn G. Smith, qui seria el superintendent per Catalunya i Balears i estrenaria un nou local metodista al carrer Ripoll, 22, ben a prop de la Catedral de Barcelona. Smith parlava el castellà perfectament i va tenir un bon domini del català.

Josep Capó i Ferrer (1888-1953), el fill més gran de Joan Capó i Pons, es va fer càrrec de les escoles del barri del Clot de Barcelona l'any 1904, juntament amb la seva dona Antònia Serra.

²⁰³ Una bona part d'aquest article s'ha fet tot seguint les explicacions del llibre de Carme Capó i Fuster, *L'Obra metodista a Catalunya i les Balears* (1994).

²⁰⁴ Joan Capó i Pons també patiria atacs per ser evangèlic, i el 1878 un grup de fanàtics que tornaven d'una processó per Sant Josep, van destrossar l'església i casa seva va estar a punt de ser cremada.

Vuit anys més tard, el seu germà Joan Capó i Ferrer (1880-1967) també va venir a Barcelona des de Menorca i treballà de mestre a les mateixes escoles, fins que el 1915, el darrer any de treball del superintendent Smith, Joan Capó i la seva dona Magdalena Pascual, també mestra titulada, van començar a dirigir les escoles que havien estat fundades a Rubí, i ell com a pastor de la seva església fins l'any 1934.

Smith va ser substituït per James William Lord i vuit anys després, el 1924, per Samuel H. G. Saunders. Tots dos havien treballat durant uns anys a la Honduras Britànica (actual Belize) i parlaven el castellà de manera fluida²⁰⁵. Josep Capó havia estat l'ajudant de tots dos, i com l'objectiu de Saunders era aconseguir l'ordenació oficial dels seus pastors, el maig de 1928 va escriure a Londres recomanant-lo com a mestre i predicador, perquè "els seus sermons revelen constantment els fruits del seus estudis i el seu caràcter evangèlic. En totes les ocasions que he escoltat la seva prèdica he confirmat la meua convicció de la seva capacitat i del seu esperit per a la predicació"²⁰⁶. El 28 de novembre de 1928 va tenir lloc l'ordenació de Josep Capó, el primer pastor de l'església metodista catalano-balear ordenat des de Londres.

Quatre anys més tard, Saunders decidí ordenar a Joan Capó, al seu germà petit Samuel Capó (1894-1995), i al fill de Josep, Alfred Capó i Serra (1908-1942). Samuel havia estat rebut com a predicador l'any 1920 i va ser mestre i director d'escoles fins el 1926, quan va ser destinat a Menorca, establint-se a Es Castell. Alfred, fill únic de Josep Capó, va néixer al barri del Clot de Barcelona i estudià a la mateixa escola on els seus pares feien de mestres. Ben aviat va ser una ajuda valuosa per ells en els treballs administratius de l'escola, i quan acabà l'educació primària passà a l'Institut Oficial. Però com el batxillerat era car i els pares no tenien gaire ingressos, va haver de treballar com ajudant dels mestres de l'escola del Clot. Als vint-i-un anys va fer el servei militar obligatori i quan l'acabà l'any següent, i com li agradava el ministeri, va ingressar al Seminari Teològic de Madrid, amb les despeses pagades per Saunders. Acabà els estudis a finals de 1932, i va ser consagrat pastor a Barcelona el 5 de juliol de 1933 i designat per encarregar-se de l'església de Palma de Mallorca en substitució del pastor Joan Bibiloni.

Quan Saunders tornà a Anglaterra aquell mateix any, el pastor escollit per substituir-lo va ser Josep Capó, convertint-se així en el primer superintendent no anglès de l'obra metodista. Poc després s'inicià la Guerra Civil a Espanya i en un primer moment van ser clausurades totes les esglésies evangèliques i algunes d'elles van patir l'atac de diversos antireligiosos. En general, però, van ser uns fets aïllats perquè la majoria de temples protestants van ser respectats.

El juliol de 1936, l'Alfred Capó va assistir a la Convenció Mundial d'Escoles Dominicals que es feia a Oslo, però quan tornà ja havia esclatat la Guerra Civil. El febrer de 1937 va néixer la seva única filla Maria Rosa, i juntament amb la seva dona Esther Sancho i la sogra, van marxar a França, a Pau. Alfred es va quedar a Barcelona i va ser cridat a files, ja que cap home de menys de seixanta anys podia sortir de territori espanyol. Afortunadament, la comunitat evangèlica havia fet gestions perquè en cas de ser militaritzats, ho poguessin fer a Sanitat Militar i quedessin eximits de fer ús de les armes. Al desembre de 1938, Alfred va obtenir una

²⁰⁵ Tots tres superintendents metodistes van formar part del Patronat de la Infermeria Evangèlica: George Franklyn Smith va formar part de la Junta Administrativa Fundacional entre 1909 i 1921. James William Lord va ser assessor entre 1918 i 1929 i Samuel Saunders entre 1925 i 1933.

²⁰⁶ L'any 1924 es van iniciar les traduccions al català dels Evangelis que encara faltaven més el llibre dels Fets dels Apòstols, un encàrrec fet per la Societat Bíblica a Espanya en el la que varen participar Emili Mora, Ermengol Felip i el mateix Josep Capó. L'any 1926 ja va estar traduït l'Evangeli segons Mateu i dos anys més tard s'editaven conjuntament els Evangelis i els Fets en llibrets separats, però presentats en un únic estoig.

llicència per visitar la família a França, però la situació era cada cop pitjor i pocs dies abans de tornar, Barcelona va caure en poder dels franquistes. Estava clar que no podia tornar a Espanya perquè s'havia significat obertament a favor de la República en les seves conferències en cercles intel·lectuals i liberals de Palma, de manera que va ser buscat i el seu pis registrat. A mitjan 1939 va arribar a Pau un pastor que treballava a l'Amèrica del Sud i va aconseguir que l'Alfred Capó i la seva família poguessin anar a l'Uruguai a continuar l'obra metodista. El 10 de febrer de 1940 van arribar a Montevideo i ell va ser nomenat pastor de l'església de l'Aguada. Tanmateix, només dos anys més tard, i en només en cinc dies de malaltia, Alfred morí el 16 d'abril amb només trenta-tres anys²⁰⁷.

Inicialment, la repressió contra els protestants mallorquins va ser molt dura, amb membres de l'església de Palma, Capdepera i Porto Cristo detinguts, o afusellats com Gabriel Font i Riera (setembre de 1936) o Miquel Serra i Sancho (10 de març de 1937), per no haver seguit els ritus catòlics imposats a la via pública. Miquel Pascual, que havia substituït l'Alfred Capó durant la seva absència va ser sotmès a un consell de guerra i finalment alliberat. Ernest Capó i Pascual, un dels fills d'en Joan Capó, va passar dos anys a la presó Model de Barcelona per haver estat combatent en l'exèrcit republicà i morí el 1940 amb vint-i-un anys degut a una tuberculosi contreta en el centre penitenciari.

Acabada la guerra civil, bona part dels pastors protestants també van emprendre el camí de l'exili, com va ser el cas dels dos germans Josep i Joan Capó, en el seu cas a França²⁰⁸. Tots dos van mantenir els serveis pastorals a Nîmes entre els emigrats espanyols amb l'ajut de l'Església Reformada i l'església Metodista franceses, que van posar en marxa l'anomenada Missió Francesa de l'Alt Aragó, la qual donava suport als refugiats provinents d'Aragó i Catalunya. Joan Capó tornà a Barcelona a finals de 1942 i ja es reincorporà al pastorat de la Missió. L'any següent, juntament amb el seu fill Humbert Capó i Pascual (1925-1995), que també havia tornat de l'exili, es va establir a Palma de Mallorca per complir el ministeri en les esglésies de Palma, Capdepera i Porto Cristo²⁰⁹.

Josep Capó va tornar a Barcelona de l'exili l'any 1944, ocupant el seu càrrec de Superintendent de Catalunya i les Balears, i tres anys més tard es va fer càrrec de la comunitat de Rubí. L'11 d'octubre de 1947, el temple metodista del carrer Ripoll va ser assaltat per uns requetés que van fer malbé el mobiliari i la sala de culte. El dia 29 del mateix mes, la Guardia Civil avisà Josep Capó que "altres joventuts antagòniques als protestants tenen projectat concentrar-se a Rubí i d'aquesta concurrència poden sorgir incidents d'ordre públic". Per tant, Capó decidí suspendre un acte que havia de celebrar l'organització juvenil Esforç Cristià el mes següent i ho anuncià visiblement a la porta de l'església²¹⁰. Tanmateix, l'1 de novembre es va presentar a la seva casa de Rubí un grup "d'aquesta joventut antagònica", amb la intenció de

²⁰⁷ Abans de morir, l'Alfred ja havia traduït al català les Epístoles als Gálates i Efesis, i a Montevideo es va crear la Fundación Alfredo Capó que promou els estudis bíblics. L'any 1946 es va publicar a l'Uruguai el seu llibre *Páginas de una vida*, amb una introducció biogràfica escrita per la seva vídua Esther Sancho.

²⁰⁸ El germà petit, Samuel Capó, es va quedar a Menorca i no patí repressió severa, malgrat haver d'anar sovint a la comissaria de policia i donar explicacions sobre les seves activitats.

²⁰⁹ Joan Capó va tornar l'any 1951 a Rubí, on s'hi va estar durant quatre anys. Després tornà a Mallorca, on continuà cooperant al servei de les mateixes esglésies fins la seva mort el 1967.

²¹⁰ La Societat d'Esforç Cristià (Christian Edeavour als països de parla anglesa), és un moviment internacional de joves cristians no confessionals fundada l'any 1881 als Estats Units pel pastor congregacionista Francis E. Clark, amb la tasca de difondre el missatge cristià a partir del treball voluntari joves i adults, que es solen reunir setmanalment en grups reduïts.

penetrar al seu interior, però afortunadament la força pública actuà i es van practicar vuit detencions.

Josep Capó va ser rellevat del seu càrrec per una qüestió d'edat pel nou superintendent George Bell, que havia treballat durant vint anys a la missió de l'illa de Fernando Poo (actual Bioko). Ells va ser l'encarregat de comprar el 1951 el nou temple del carrer Tallers, 26, en el que havia estat una antiga fàbrica de maletes, "molt ben situat i només a tres minuts del centre de la ciutat". Josep Capó va ser pastor a Rubí fins l'any 1950 i morí a Es Castell tres anys més tard.

Humbert Capó i Pascual, fill de Joan Capó, va treballar en l'obra evangèlica de Mallorca entre 1951 i 1967, quan marxà a Madrid per ocupar el càrrec de secretari general de l'Església Evangèlica espanyola, membre de l'assemblea fundadora del Consell Mundial d'Esglésies i director d'una escola protestant. El seu fill Carles Capó i Inglada (1956) va ser pastor a Rubí durant disset anys, després a l'església del carrer Tallers i el 2011 va marxar a Suïssa amb la seva dona Nathalie Reverdin fins que es va jubilar.

Enric Capó i Puig (1930-2012), fill d'en Samuel Capó, estudià al Seminario Teológico Unido de Madrid i al Handsworth de Birmingham. Posteriorment, donà classes de grec i de Nou Testament al Centre Evangèlic d'Estudis Teològics i dirigí les revistes *Carta Circular* i *Cristianismo protestante*. Va exercir com a Pastor en diverses esglésies evangèliques de Barcelona i fou el fundador de l'Associació de Ministres de l'Evangeli a Catalunya i el primer President del Consell de les Esglésies Evangèliques de Catalunya. Va formar part del Patronat de l'Hospital Evangèlic entre 1961 i 2008, ocupant diversos càrrecs. Els seus oncles Joan i Josep també van ser membres del Patronat: el primer com a assessor entre 1934 i 1938 i el 1961; i el segon com a assessor entre 1925 i 1934, i President entre 1935 i 1938.

Fotografia de la "Carta Trimestral" de l'any 1933 amb els pastors que formaven part del circuit metodista catalano-balear. Asseguts, els Reverends Samuel H.G. Saunders i Josep Capó i Ferrer.

Drets, i d'esquerra a dreta, els Reverends Daniel Mir, Joan Capó i Ferrer, Alfred Capó i Serra, Benjamín Heras i Samuel Capó i Ferrer.

Ambrós Celma i Chertó va néixer a Barcelona el 1882 en una família molt senzilla. D'adolescent va treballar en una fàbrica de calçat i en fer els quinze anys sentí una vocació religiosa i començà a estudiar de forma autodidacta i a visitar les esglésies protestants de Barcelona. Es va casar l'any 1907 amb Teresa Ripoll, neboda del pastor baptista Gabriel Anglada, amb qui va tenir cinc fills. El 1912 va anar a França per ampliar els estudis teològics a

l'Església baptista de Nîmes, i en tornar un any més tard ja va ser nomenat responsable de totes les esglésies baptistes de Barcelona, Sabadell i Figueres. La majoria d'elles van créixer de manera exponencial en poc temps, com les de Badalona, Vilafranca del Penedès o Terrassa. Va participar en diversos congressos internacionals representant els interessos dels baptistes de la Unió Evangèlica Baptista Espanyola (UEBE), de la qual va ser secretari i president.

El 1938 va anar a París acompanyat per la seva dona i dues filles, encapçalant una expedició de nens que fugien de la guerra civil. Allà es va entrevistar amb el Secretari per a Europa de la Foreign Mission Board, una societat missionera baptista amb seu a Richmond (Virgínia, Estat Units), amb qui tractaria assumptes relacionats amb la precària situació que es vivia a Espanya. Durant dos anys va organitzar amb la col·laboració dels protestants francesos un servei d'ajut als evangèlics que vivien al sector republicà espanyol, enviant-los queviures i articles de primera necessitat. A partir de febrer de 1939 desenvolupà un servei de visites als camps de concentració de refugiats espanyols al sud de França, on gestionà la documentació necessària perquè els internats poguessin sortir lliures per viure i treballar a França.

El maig de 1940 tornà a Barcelona i reprenqué el seu treball com a pastor, de forma clandestina. El 1942 inspirà la creació del "Grup de Protectors de la Infermeria Evangèlica", que per un bon grapat d'anys faria el servei d'una mutualitat en favor dels malalts evangèlics sense recursos econòmics. Celma es sentí malalt, però no deixà de predicar i escriure, fins que va morir a Barcelona el 7 de gener de 1944.

Antoni Estruch i Simó va néixer a Monistrol de Montserrat l'any 1870. El seu pare va ser un dels primers convertits al protestantisme en aquesta localitat després d'haver sentit unes conferències religioses donades per Manuel Jiménez, que treballava per la Societat Bíblica i Estrangera. Amb la col·laboració d'Alexandre Empaytaz, es fundà a Monistrol una comunitat evangèlica i una escola, on Antoni Estruch seria el primera batejat i hi estudiaria fins prendre la decisió d'exercir de ministre religiós amb el bisbe de l'església reformada Juan Bautista Cabrera a Madrid. Allà es casaria amb Magdalena, la filla de Cabrera, amb qui tindria quatre fills. El 1895 va ser nomenat diaca, dos anys després prevere, i posteriorment pastor i mestre de la seva església de Monistrol.

El 1902 rebé l'encàrrec d'organitzar una comunitat reformada a Sabadell i l'any següent es fundà l'església agrupant diverses famílies procedents de Monistrol i recollint alguns fidels disgregats de l'església baptista que havia patit una forta divisió interna. A partir de 1905 organitzà una escola per nens que seria un referent en el món educatiu pels seus mètodes pedagògics moderns i liberals. Tres anys més tard, Elizabeth Lawrence li traspassà la seva escola de noies, anomenada Colegio Progresista.

Un cop iniciada la guerra civil va haver de tancar l'escola i l'any 1940 va ser denunciat i condemnat a desterrament, però el batlle de Sabadell va intercedir per ell i es pogué quedar a Sabadell. Va morir l'any 1954 amb els serveis religiosos restablerts, però amb les escoles definitivament tancades.

Friedrich Fliedner, conegut a Espanya amb el nom de Federico, va ser el primer missioner alemany d'aquest país, entre 1869 i 1901, any de la seva mort. Havia nascut a Düsseldorf l'any 1845 i era fill del pastor Theodor Fliedner, fundador de les famoses Diaconises de Kaiserwerth que van fixar els fonaments de la infermeria moderna. Va estudiar Teologia i es doctorà a Tübingen, participant com infermer en la guerra de Prússia contra Àustria.

Quan va arribar a Espanya es va establir a Madrid, on va aprendre l'idioma i estudià medicina a la Universidad Central. Començà el treball religiós a l'església de Jesús, al carrer

Calatrava, el pastor de la qual era Francisco de Paula Ruet, a qui va succeir el 1878. Dos anys més tard va comprar una casa en runes a El Escorial, on s'havia allotjat segles enrere el mateix rei Felip II, i instal·là un hospici per a orfes i una escola, la "Casa de la Paz".

Va participar molt activament en la formació de la Iglesia Cristiana Española (1872), que va ser l'origen de les actuals Iglesia Evangélica Española (IEE) i Iglesia Reformada Episcopal (IERE). El 1873 va fundar la 'Librería Nacional y Extranjera', una editorial amb un ampli fons d'obres literàries, llibres de text i publicacions periòdiques; i ell mateix també va escriure diverses biografies, com la del missioner i explorador David Livingstone o la de Martin Luter. Amb l'ajut de la seva dona Joanna Brown, d'origen escocès, varen crear un centre privat de batxillerat amb els seus propis fons, el magnífic col·legi 'El Porvenir', inaugurat el 31 d'octubre de 1897 i actiu avui en dia. Fliedner morí a Madrid el 25 d'abril de 1901 a causa de la febre tifoide.

Lorenzo Lucena Pedrosa va néixer l'any 1807 a Còrdova. Després d'estudiar filosofia i teologia, tingué contacte amb literatura protestant, es convertí l'any 1834 i hagué de fugir d'Espanya després d'haver estat excomunicat per l'Església catòlica. Lucena es va establir a Gibraltar amb la seva cosina, després seria la seva dona, ingressà en la comunitat episcopalista i serví com a pastor de la congregació de parla castellana entre 1836 i 1848. Llavors es traslladà a Liverpool i va ser nomenat missioner al servei dels espanyols que visitaven la ciutat, bàsicament mariners. Deu anys més tard, Lucena anà a Oxford, on treballà com a professor de llengua castellana i revisor de les traduccions, entre d'altres, del Nou Testament de Félix Amat de Palau i de la Bíblia de l'Ós de Casiodoro de Reyna, revisada per Cipriano de Valera. Va ser publicada l'any 1862 amb el títol conjunt de *Bíblia de Reina-Valera*, de la qual es varen vendre milers d'exemplars a Espanya i a Amèrica del Sud.

Eric Lund va néixer el 1852 a prop de San Diego, als Estats Units, fill d'uns grangers d'origen suec. Entre 1871 i 1872 assistí a l'escola missionera de Kristinhehamn (davant del llac Vänern, Suècia), estudià castellà i s'uní a l'Associació baptista sueca, seguint el seu ensenyament al Harley College de Londres. El 1877 viatjà a Espanya per iniciar-se en els treballs missioners, primer a Galícia i després a Figueres i Barcelona, a les ordres de l'American Baptist Mission Society. L'any 1889, i en menys de tres mesos, morí la seva dona Emilia Bourn i tres dels seus fills, però ell continuà amb l'obra missionera. Va fundar les revistes *El Evangelista* (1884), que traspassà a Henry Payne quan va caure malalt el 1890 i tornà per un temps a Suècia, i *El Eco de la Verdad* (1893), on apareixien articles escrits en castellà i en català.

Lund va conèixer a Barcelona a Braulio Manikan, un filipí de família rica que havia estudiat al seminari de Manila, però l'abandonà desenganyat en veure la corrupció de l'església. Llavors marxà a Espanya a estudiar enginyeria i seria batejat per la comunitat baptista l'any 1898. Manikan ensenyà Lund la llengua ilongo, que es parla principalment a la regió filipina de les Visayas Occidentals, i entre tots dos van començar a traduir la Bíblia en aquest idioma i també una sèrie de tractats. Quan la situació política a les Filipines va millorar, l'organització missionera a la qual pertanyia Lund, i ara també Manikan, va decidir enviar-los a Iloilo (illa de Panay) l'any 1900 per començar una obra pionera. Allà varen continuar amb les traduccions a llengües indígenes: la Bíblia completa al panaià, el Nou Testament al cebuà i els Fets dels Apòstols al samarà, que van ser utilitzats durant molt de temps.

A partir de 1912 va viure al Estats Units, primer a Los Angeles i més tard a San Diego, dedicant-se fonamentalment a l'escriptura. Aquell mateix any va ser condecorat amb el títol de

Doctor Honoris Causa en Teologia. El 1913 va fundar la *Revista Homiletica*, que servia d'ajut als nous predicadors i el 1932 va ser condecorat *Doctor Honoris Causa* en Filosofia. Lund va morir al Estats Units l'any 1933.

Manuel Matamoros García va néixer a Lepe (Huelva) l'any 1834 en una família benestant. El pare era militar i quan morí prematurament, ell seguí la carrera militar, però l'abandonà tres anys després en considerar que “el servei d'armes és diametralment oposat a les meves inclinacions i als meus principis”. Poc després va haver d'amarar-se per les seves idees progressistes i exiliar-se a Gibraltar, on tingué contacte amb el català Francesc de Paula Ruet. Un cop perdonat i de retorn a Espanya, es relacionà amb el cercle reformista de Sevilla i altres poblacions andaluses dirigides per Ruet des de Gibraltar, i entrà a formar part com agent de la Spanish Evangelical Society.

En la seva tasca propagandística de l'Evangeli visità Barcelona, on s'hi va estar una mica més d'un any. Allà va ser detingut l'any 1860 i empresonat de manera preventiva per fer apologia d'una religió diferent a la de l'Estat, un delictes contemplat amb severes penes segons el codi penal de 1848. Més tard va ser portat a Màlaga i després a Granada, on ell i altres companys protestants van ser condemnats a dures penes de presó.

Matamoros fou penat amb vuit anys de presidi i això suscità protestes en amplis ambients internacionals, escandalitzats per la intolerància religiosa a Espanya. Diversos caps d'Estat varen enviar missives a la reina Isabel II en favor dels inculpats, mentre Matamoros era visitat a la presó per personalitats rellevants. Finalment, l'any 1863, la reina commutà la pena de presidi per la de l'exili i Matamoros marxà a Gibraltar i després a Londres; més tard Baiona, Pau, Bordeus i París, els Països Baixos i Suïssa, on establí diversos col·legis per a joves protestants dels dos sexes. Va morir el 31 de juliol de 1866 degut a la tuberculosi contraïda a la presó, quan tenia només trenta-dos anys.

Ramon Montsalvatge i Nogué, un antic frare caputxí nascut a Olot (Girona) l'any 1815, tingué una vida força moguda com a colportor i predicador. Deixà el convent quan es produí la dispersió de les comunitats monàstiques el 1835²¹¹ i s'allistà a l'exèrcit carlí; després de diverses peripècies va ser arrestat per soldats francesos a la frontera i conduït a Grenoble i més tard a Besançon, on estudià teologia en el seminari catòlic. Va ser allà quan tingué dubtes sobre la interpretació de la Bíblia i abjurà de la religió catòlica. Llavors treballà com a colportor d'una societat evangèlica i començà a distribuir Bibles entre els carlins emigrats a Montpeller i Lió. Més tard va ser contractat per la Societat Evangèlica de Ginebra i el 1842 se'l troba a Madrid. Posteriorment estigué un temps a Ginebra, on projectà una missió a Mallorca que no reeixí, i poc després embarcà en direcció a Amèrica, primer Nova York, on va escriure la seva autobiografia, i després Algèria, on s'hi va estar dos anys. Retornà a Amèrica, a Texas, on la American and Foreign Bible Society el designà com a responsable de la difusió de l'Evangeli pels països de parla castellana, i viatjà per Veneçuela, Colòmbia, Panamà, Costa Rica i Jamaica, amb retorns intermitents a Nova York i Algèria. Montsalvatge es casà i tingué onze fills, es va fer maçó i finalment morí a Florida amb setanta-vuit anys.

²¹¹ Entre 1835 i 1844 es produí l'anomenada Desamortització de Mendizábal, impulsada pel ministre d'Hisenda Juan Álvarez de Mendizábal, un procés pel qual es varen emetre un conjunt de decrets d'expropiació i venda de terrenys i altres propietats que l'església catòlica havia acumulat durant segles en donacions i testaments i que fins llavors no es podien vendre, hipotecar o cedir. La finalitat prioritària de les desamortitzacions va ser aconseguir uns ingressos extraordinaris per amortitzar els títols de deute pública que expedia l'Estat per finançar-se.

George Müller va néixer l'any 1805 a Kroppenstädt, Prússia, amb el nom de Johann Georg Müller, fill d'un cobrador d'impostos. De jove, assegurava que havia estat "lladre, mentider, jugador i bevedor, amb un comportament dolent i un esperi impenitent". No tenia Bíblia i feia anys que no llegia cap escriptura ni anava a l'església; però quan ja tenia vint anys va assistir a una reunió de pregària que el va emocionar tant que començà una ràpida transformació en el seu comportament.

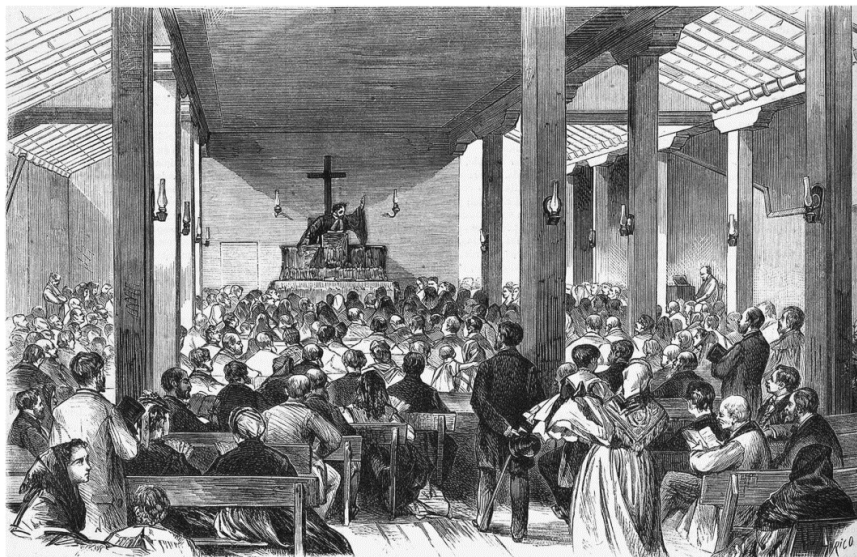
Va estudiar teologia a Halle amb l'esperança de convertir-se en missioner i començà a predicar per les esglésies properes. El 1829 li van oferir treballar per la conversió dels jueus a Anglaterra a través de la London Jew's Society, però no es va sentir còmode i va marxar a Exmouth, al comtat de Devon, on començà a predicar dins del moviment del Germans de Plymouth, ell en va ser un dels fundadors. Cinc anys més tard fundà la *Scriptural Knowledge Institution for Home and Abroad* (Institució de Coneixement de les Escripures per casa nostra i l'estranger), nascuda amb l'objectiu d'ajudar els nens orfes, crear escoles diürnes, dominicals i per adults, i proporcionar als missioners Bíblies i tractats cristians. A principis de 1835 ja havia creat dues escoles diürnes per a nois i tres per a noies, sense rebre cap suport governamental ni endeutar-se mai, i només acceptant regals no sol·licitats. L'any 1845, en ple creixement d'alumnes, decidí que seria necessari construir un edifici nou per acollir més nens, el qual va ser inaugurat el 1849 a Ashley Down, seria el famós orfenat de Bristol.

Quan ja tenia setanta-un anys, i després de morir la seva dona el 1870 i casar-se novament, Müller començà un llarg viatge missioner que durà disset anys: Europa, Egipte i Àsia Menor, Amèrica del Nord i Canadà, Austràlia, Índia, Ceilan, Xina i Japó, més de tres-cents vint-i-dos mil kilòmetres. Les seves habilitat lingüístiques li permetien predicar en anglès, francès i alemany, i els seus sermons varen ser traduïts als idiomes d'acollida quan no podia utilitzar les tres llengües que parlava. Müller va tornar a Anglaterra l'any 1892 i morí el 1898, amb noranta-tres anys.

Müller mai va buscar donacions concretes i confià en el Totpoderós per a totes les seves necessitats, demanant als qui li donaven suport que li diguessin nom i adreça per preparar un rebut. Tots els regals es varen registrar, ja fossin diners o una cullereta antiga. Els registres comptables es van mantenir escrupolosament i es posaven a disposició de qui volgués consultar-los. En el moment de la seva mort, es calcula que hauria rebut i desemborsat prop de 1.400.000 lliures (al voltant de 113 milions de lliures en el seu valor actual), Hauria tingut cura de 10.000 orfes, establert cent disset escoles que varen oferir educació cristiana a més de 120.000 alumnes, va distribuir unes 285.000 Bíblies (ell la llegia sencera quatre cops l'any), un milió i mig de Nous Testaments i 245.000 textos religiosos, traduïts a vint idiomes diferents. Llegit el seu testament, es va saber que tota la seva propietat pujava a unes 60 lliures més els mobles del seu apartament.

Francesc de Paula i Ruet, nascut a Barcelona l'any 1826, va estudiar dret, música i declamació. Trobant-se estudiant a Torí, escoltà al cèlebre predicador italià Luigi de Sanctis, el convencé en la fe reformada i es va adscriure a l'Església Valdense. Tornà a Espanya l'any 1854 com a agent evangelista a Barcelona, fins que va ser detingut, condemnat a desterrament perpetu i deportat a Gibraltar dos anys més tard. Allà, de Paula connectà amb presbiterians escocesos, els més afins a les seves creences valdenses, i va ser ordenat pastor l'any 1858. Finançat per la Spanish Evangelical Society d'Edimburg, va actuar com a coordinador i enllaç amb altres punts d'Espanya on el protestantisme tenia adeptes. Més tard marxà a Londres per captar els visitants espanyols que anaven a veure l'Exposició Universal de 1861, i després anà a

Alger a predicar en català perquè els colons espanyols qui hi vivien eren majoritàriament menorquins i valencians. Quan la reina Isabel II va ser enderrocada i es van suavitzar les lleis contra els protestants, de Paula es va instal·lar a Madrid, on fundà al carrer de la “Madera baja” la primera església presbiteriana d’Espanya.

Capella del carrer de la Madera baja de Madrid durant un ofici evangèlic.
La Ilustración de Madrid (12 d’agost de 1870).

Ernest Trenchard va néixer a Woodley (Buckinghamshire, Anglaterra) l’any 1902 en una família de camperols. Degut a un accident patit a la infància va haver de romandre al llit durant dos anys, dedicant-se a llegir i estudiar, tot i que quaranta anys més tard li hauria de ser amputada la cama esquerra. Convertit als deu anys, va ser batejat entre el quinze i els setze i estudià Ciències a la Universitat de Bristol. Allà conegué un missioner que treballava a Espanya i ell va voler seguir el seu camí amb un encàrrec de l’Assemblea de Germans. Va treballar a Màlaga, Arenas de San Pedro i Toledo, i quan s’inicià la Guerra Civil va tornar a Anglaterra amb la seva família.

L’any 1947 retornà a Madrid, es dedicà a l’àrea d’ensenyament bíblic i col·laborà amb les Assemblees de Germans, també a Barcelona, on seria assessor del Patronat de l’Hospital de les Colònies Estrangeres entre els anys 1951 i 1960. Trenchard va ser President de la Alianza Evangélica Española (1953-1968) i de la Unión Bíblica (1953-1969). Va ser membre de l’Associació Tyndale de Cambridge per a la Investigació Bíblica, editor de *Literatura Bíblica* i col·laborador en moltes revistes evangèliques, com *Edificación Cristiana*, *Pensamiento Cristiano* o *Certeza*. Considerat un erudit i un “teòleg carismàtic”, va exercir una poderosa influència especialment en el camp de l’exègesi i l’exposició bíblica.

Antoni Vallespinosa i Català, nascut a Valls (Tarragona) el 1832, va ingressar en el Seminari conciliar de Tarragona i estudià Farmàcia, Filosofia i Teologia. L’any 1861 va ser nomenat subdiaca, però la seva vocació sacerdotal ja va ser qualificada de dubtosa, sembla ser que motivada per la lectura de doctrines protestants obtingudes a través d’uns mariners anglesos. Això augmentà el seu escepticisme vers la infal·libilitat pontifícia i la devoció a les imatges.

Va abandonar el seminari després de contactar amb una congregació d'evangèlics barcelonins formada l'any 1856 per Francesc de Paula Ruet, llavors desterrat a Gibraltar. Vallespinosa anà també a Gibraltar i el març de 1862 embarcà en direcció a Liverpool per estudiar teologia i anglès al col·legi Saint Adams de Birkenhead. Més tard va viatjar a Londres i Dublín, on difondria l'Evangeli als visitants espanyols, preferentment mariners. Un cop ordenat diaca, tornà a Gibraltar l'any 1866 i s'encarregà d'una petita comunitat evangèlica durant dos anys. Llavors, després del triomf de la Revolució de 1868, decidí anar a Barcelona per tramitar l'entrada d'un carregament de literatura religiosa procedent de Gibraltar i fundar la primera església protestant a la ciutat. També va fundar escoles i el setmanari *El Eco Protestante*, que ja aparegué el 10 de juny de 1869.

Al gener de 1870 va morir el seu valedor Alexander Dallas, director de l'Irish Church Mission, i els ajuts i subvencions que rebia li van ser retirats, de manera que no va poder sostenir-se personalment ni tampoc l'obra que havia iniciat. El 16 de juliol de 1871 decidí tornar a Anglaterra, on romandria durant els següents setze anys ocupat en treballs administratius i literaris. L'any 1930 es va publicar les seves *Memorias de un protestante*, on explica diversos aspectes de la seva vida i tasca missionera.

Samuel Vila i Ventura va néixer el 28 de maig de 1902 a Rubí (Barcelona), fill de pares evangèlics. Va estudiar a l'escola evangèlica de la seva ciutat i més tard, a instàncies d'Ambròs Celma, estudià teologia Nimes amb el doctor Ruben Dubarry, que havia estat deixeble del conegut predicador Charles H. Spurgeon. El 1923, quan la Foreign Mission Board dels Estats Units va obrir un petit seminari a Barcelona, ell va entrar a treballar com a professor de ciències i llengua espanyola, i a seguir amb els estudis de teologia. Aquell mateix any començà a dirigir l'església baptista de Sant Cugat i nomenat director de la revista *El eco de la verdad*, la revista dels baptistes espanyols. L'any següent va fundar l'Església Evangèlica de Terrassa i el 1934 la de Manresa.

El 1938, durant la Guerra Civil, Vila es va exiliar a França, organitzà un servei d'assistència als refugiats espanyols republicans i fundà la revista *El Refugiado*. Després es traslladà a Anglaterra, on va organitzar un comitè de socors per ajudar els damnificats per causa de la guerra, i posteriorment als Estats Units, on assistí al Congrés Baptista Mundial celebrat a Atlanta (Geòrgia) com a representant de les esglésies baptistes espanyoles. També visità la Casa Blanca i s'entrevistà amb el Secretari d'Estat, Foster Dulles, sol·licitant la seva intervenció en favor de la llibertat religiosa a Espanya.

El 1939 tornà a Espanya i es reincorporà al pastorat de l'Església de Terrassa, organitzà cultes en domicilis particulars i ajudà altres esglésies també clausurades pel règim franquista, editant el conegut "Sermó per Correu" per poder tirar endavant el culte setmanal; també visitava els protestants empresonats i els ajudava econòmicament. Posà en marxa el Departamento de Publicaciones de la Misión Cristiana Española, gràcies al qual, i ajudat per dos impressors més, van ser impresos milers d'exemplars de llibres evangèlics en la clandestinitat.

El 1948 va ser elegit President de la Unión Bautista Española (UBB) i llavors es dedicà a lluitar en defensa de la llibertat religiosa a Espanya: es va enfrontar a governadors, va desprecintar locals de culte, treballà activament en l'alliberament d'empresonats protestants, i fins i tot mantingué una intensa correspondència amb el mateix Franco per reivindicar el dret a la llibertat religiosa. A partir de 1947 inicià una nova etapa de fundació de noves esglésies per Catalunya i la resta de l'estat, i moltes d'elles formarien part de la la Federación de Iglesias Evangélicas Independientes de España (FIEIDE), una associació de caràcter

interdenominacional que provocà una més tard l'escissió amb la UBB, de manera que dimití del càrrec de President que encara ostentava.

Vila va ser un prolífic autor que publicaria quaranta-cinc títols, el primer el 1924, *A las fuentes del cristianismo*, també diccionaris i enciclopèdies, com el *Diccionario Bíblico Ilustrado* (el llibre evangèlic en castellà més venut després de la Bíblia). Va traduir cent noranta-tres obres al castellà de l'anglès i del francès i l'any 1964 fundà l'Editorial CLIE (Comitè de Literatura para las Iglesias Evangélicas), una transformació de l'antic Departamento de Publicaciones. Va instal·lar a casa seva una impremta clandestina, però després Clie es convertiria en la major editorial evangèlica del món de parla hispana, a través de la Misión Evangélica Horeb a Espanya i del The Spanish Evangelical Literature Fellowship als Estats Units. Va ser investit *Doctor Honoris Causa* en Humanitats l'any el 1970 i elegit Acadèmic de la Llengua Espanyola als Estats Units el 1991. Samuel Vila va morir l'1 de març de 1992 a l'Hospital Evangèlic de Barcelona, del qual havia format part del seu Patronat com assessor entre els anys 1942 i 1988. El 2018, la ciutat de Terrassa va inaugurar una plaça amb el seu nom com a fill predilecte de la ciutat i com a homenatge per la seva enorme tasca cultural.

BREUS APUNTS SOBRE DENOMINACIONS PROTESTANTS VINCULADES HISTÒRICAMENT AMB L'HOSPITAL EVANGÈLIC

Al llarg de la seva història, la Infermeria Evangèlica, l'Hospital de les Colònies Estrangeres o finalment l'Hospital Evangèlic, han estat relacionats amb diverses congregacions protestants, que bé han format part del seu Patronat (Anglicans, Assemblees de Germans, Baptistes, Luterans, Metodistes i Reformats), o que han tingut una relació estreta per raons diverses, com seria el cas dels Presbiterians i dels Quàquers.

La majoria d'aquestes congregacions han estat i són no denominacionals, una posició que afirma l'autonomia de l'església local, de govern teocràtic, bíblic i congregacional, en comunió i cooperació mútua amb altres esglésies fidels, però contrària a l'esperit i pràctica sectària, que restringeix la comunió de la germandat cristiana evangèlica fonamental dins dels límits d'una organització o un nom i un cos de doctrines i pràctiques comunes. En tals casos, quan no prima l'aïllament, els vincles entre tals "denominacions" es caracteritzen per cooperar en diversos assumptes sense tractar les diferències que els separen.

A continuació es relacionen les congregacions històricament vinculades amb l'Hospital i unes breus notes perquè el lector no iniciat pugui entendre les seves característiques principals²¹².

ANGLICANS

L'anglicanisme és el desenvolupament històric del cristianisme a Anglaterra a partir del lrebuia l'autoritat del Papa iniciada pel rei Enric VIII d'Anglaterra. Entre el segle III i el segle XVI s'havia desenvolupat una Església en connexió amb Roma, però amb algunes característiques peculiars i la Reforma protestant permeté a l'Església d'Anglaterra tornar a la fidelitat cap a les Sagrades Escripures i a l'esperit de l'Església primitiva, conservant tots aquells elements de catolicitat que no s'oposaven a aquest esperit.

L'anglicanisme troba la seva font d'autoritat, en primer lloc, en la Bíblia perquè "la Sagrada Escripura conté totes les coses que són necessàries per a la Salvació i, per tant, no podem exigir que ningú no cregui o consideri com a necessari per a la seva Salvació res del que a la Bíblia no es pot llegir ni es pot provar". Després són importants els trenta-nou articles de la fe cristiana i el Book of Common Prayers (Llibre comú d'oració), els quals formen el resum bàsic de creences de l'Església d'Anglaterra, que podria entendre's com una combinació prudent entre la tradició catòlica i la protestant de Luter i Calví.

Entre els anglicans no existeix una veneració dels sants com a tal; ans al contrari, en la mesura que l'Església, com a Poble de Déu, és santa, tots els seus membres batejats ho són, no pels seu mèrits, sinó en virtut de la seva vocació. Als temples anglicans es troben diverses imatges de Crist, de la Verge i dels sants, però s'estableix una diferència clara entre emparar imatges en el culte i retre'ls culte.

²¹² La composició d'aquest article ha estat tret en part de l'obra *El Protestantisme en 100 paraules*, editat l'any 2006 pel Departament de Publicacions del Consell Evangèlic de Catalunya, on molt diversos autors tracten sobre temes fonamentals de l'àmbit protestant.

La Comunió Anglicana ha retingut el triple ministeri de diaques, preveres i bisbes, mantenint l'episcopat històric com un element de comunió amb l'Església de tots els temps. Una altra característica és la importància de la litúrgia, l'adoració pública a Déu no s'ha de deixar a la improvisació o a l'espontaneïtat que haurien d'estar reservades a l'adoració privada. Les esglésies de la Comunió Anglicana es governen per sínodes democràtics presidits per un bisbe i compostos per clergues i laics, en igual nombre, representant la totalitat de l'església.

Dins de l'Església anglicana es poden distingir dos classes d'anglicans pel que fa al seu grau d'apropament a les doctrines catòliques, reformades o liberals:

- High Church (Església alta), el cercle més conservador i proper a l'aristocràcia anglesa, preserven conceptes catòlics pel que fa al culte, com l'acceptació dels set sagraments catòlics, els de les imatges i un fort ecumenisme amb l'Església catòlica. A vegades se'ls denomina anglocatòlics.
- Low Church (Església baixa), el cercle més reformat i aferrat als trenta-nou articles i al Book of Common Prayer tradicional. No es relacionen amb els catòlics romans i posen l'èmfasi en el sentit protestant de l'anglicanisme, amb una tendència majoritàriament calvinista i molt lligat als preceptes reformats dels luterans.

Des del segle XVII i fins a l'actualitat, l'Església d'Anglaterra, portada per un esperit missioner, ha organitzat esglésies al voltant del món que formen la Comunió Anglicana, amb una presència aproximada de 85 milions de creients, dels quals a Anglaterra en pertanyen uns 26 milions. La presència de l'anglicanisme a la resta del món es deu a una gran emigració, a l'establiment de comunitats d'expatriats o al treball dels missioners, de manera que més de 37 milions pertanyen a països africans que havien estat colònies britàniques. Als Estats Units n'hi 1,6 milions.

ASSEMBLEES DE GERMANS

El segle XIX va ser testimoni a Anglaterra de l'aparició de moviments dissidents de l'Església i oficial i un d'ells va ser les Assemblees de Germans. En els seus inicis no pretenien formar un grup dissident sinó fomentar la comunió entre les diverses confessions cristianes, com a "reacció enfront d'una Església considerada distant i seca, freda i ortodoxa".

Aquest moviment no sorgí de la mà d'una personalitat en concret sinó com a manifestació d'una sentida necessitat de tornada a un origen en la Bíblia, però es poden considerar a tres personatges fonamentals: Anthony Graves, impulsor de les primeres reunions domiciliàries a Dublín per a l'estudi bíblic, la pregària i el Sant Sopar (eucaristia), la qual cosa el va dur a la ruptura amb l'Església Anglicana; John Nelson Darby, expert en les Escriptures, dotà el moviment d'eines adequades per a la seva interpretació per no admetia l'autonomia local²¹³; i George Müller, pioner en la fundació d'orfenats i destacat promotor de la tasca social.

Els primers Germans van trobar en l'estudi del Nou Testament, concretament en els Fets dels Apòstols, un ensenyament que no concordava amb les pràctiques de l'Església oficial, i per tant van començar a recuperar unes pràctiques més comunitàries i senzilles. Les activitats del culte són molt participatives i lliures i tenen com a centre el Sant Sopar, on es recorda el sacrifici de Jesús. Al principi podien participar tots els membres batejats sense distinció de sexe, però

²¹³ Darby es separà del moviment l'any 1848 i varen sorgir dues branques divergents: la dels germans tancats o exclusivistes, anomenats darbistes, que no admetien en la comunió cristians que no fossin membres del seu grup; i els germans oberts o Germans de Plymouth, que acceptaven cristians d'altres denominacions.

posteriorment, algunes congregacions arran d'una interpretació literalista i fora de context de certs textos de Pau, no permetien la participació audible de les dones al culte.

Els creients passen a formar part de l'església en batejar-se a l'edat adulta. El govern de les esglésies, independents les unes de les altres, s'estableix mitjançant un consell d'ancians triats en virtut del seu testimoni i maduresa espiritual, però amb una relació d'igualtat respecte els altres membre d'ela comunitat, ja que rebutgen la jerarquia. Són majoritàriament laics i s'ocupen de l'església local juntament amb missioners i obrers encomanats, i pel que fa a l'activitat social, van entendre que la proclamació de l'Evangelí havia d'estar lligada a la compassió pràctica tant en l'aspecte espiritual com en l'aspecte material. Les seves característiques principals serien les següents, sempre expressades en amor, en el servei cristià pràctic i en la proclamació de l'Evangelí:

- La sobirania i la gràcia de Déu el Pare, Déu el Fill i Déu l'Esperit Sant en la creació, la providència, la revelació, la redempció i el judici final.
- La divina inspiració de les Sagrades Escripures en els seus documents originals i, per tant, la seva total credibilitat i suprema autoritat en tot el relatiu a la fe i a la conducta.
- La pecaminositat universal i la culpabilitat de l'home caigut que comporta la ira de Déu i la condemna.
- El sacrifici vicari del Fill de Déu encarnat, únic fonament suficient de redempció de la culpabilitat i del poder del pecat, així com de les seves conseqüències eternes.
- La justificació del pecador solament per la gràcia de Déu, per mitjà de la fe en Crist crucificat i ressuscitat d'entre els morts.
- L'obra de Déu l'Esperit Sant que il·lumina, regenera, habita en el creient i el santifica.
- El sacerdocí de tots els creients que, en la unitat de l'Esperit Sant, constitueixen l'Església universal, el Cos del qual Crist n'és el Cap, compromesos pel manament del seu Senyor i la proclamació de l'Evangelí a tot el món.
- L'esperança del retorn visible de nostre Senyor Jesucrist en poder i glòria, la resurrecció d'entre els morts i la consumació del Regne de Déu.

Les primeres Assemblees es caracteritzaven per una intensa activitat evangelitzadora i missionera, i segons el cens publicat el 2020, es calcula que existeixen 40.000 esglésies i 2.700.000 membres a cent cinquanta-cinc països.

BAPTISTES

Els historiadors situen la primera església baptista l'any 1609 a Amsterdam, fundada pel pastor separatista anglès John Smyth, un congregacionalista exiliat²¹⁴. D'acord amb la seva lectura del Nou Testament, va rebutjar el baptisme dels nadons i va instituir el baptisme només pels adults creients, la immersió completa dins l'aigua que es realitza després d'una confessió pública de fe en Jesús com a Salvador. El 1640, una església congregacionalista de Southwark, a Londres, de confessió calvinista, adoptà aquesta forma de baptisme com a distintiu doctrinal i sorgí així la primera església baptista particular d'Anglaterra. Deu anys més tard, tots els

²¹⁴ El congregacionalisme era un moviment que sorgí de les esglésies protestants angleses, creat com una extensió del puritanisme, que creia en el dret i el deure de cada congregació a governar-se per sí mateixa, independentment de qualsevol autoritat.

baptistes anglesos, “generals” i “particulars, ja havien adoptat el baptisme d'adults per immersió i sorgiria l'associacionisme, tan característic dels baptistes²¹⁵.

Des d'Anglaterra, els baptistes, en les seves dues branques, s'estendran durant els segles XVIII i XIX per les colònies angleses d'Àsia i Amèrica del Nord, i pel continent europeu gràcies a la feina missionera d'alguns dels seus representants més il·lustres, com William Carey, Roger Williams, Adoniram Judson, Luter Rice, Johann Gerhardt Oncken o William I. Knapp, el fundador el 1870 de la primera església baptista espanyola a Madrid.

El 1638, Roger Williams va establir la primera congregació baptista a les colònies nord-americanes i en els segles XVIII i XIX, durant els anomenats Primer Gran Despertar (mitjan segle XVIII) i Segon Gran Despertar (principis del segle XIX fins la guerra de Secessió), quan els fidels es varen esforçar en renovar la pietat individual i la devoció religiosa i augmentà exponencialment el nombre de membres sobretot als Estats Units en el segon cas, inclús entre no creients. Hi ha dinous articles de fe del baptista, però els principis doctrinal bàsics sustentats per la majoria de les esglésies baptistes són els següents:

- La preeminència de Jesucrist, el principi vital ja d'ell depenen tots els altres. En conseqüència, és rebutjada qualsevol jerarquia a l'Església fora de Jesucrist. L'assemblea és governada per líders i serfs al servei de Jesucrist, guiats per la paraula i amb l'orientació de l'Esperit Sant.
- La Bíblia és l'única regla de fe i pràctica perquè tota la Bíblia és paraula de Déu i s'hi revela la seva voluntat respecte dels éssers humans, i és superior a les tradicions, a les experiències i a l'intel·lecte. A més, és l'única font d'autoritat i amb aquesta autoritat s'hauria d'acabar qualsevol discussió teològica.
- El Baptisme del creient és una ordre de Déu, que qualsevol deixeble ha d'obeir i que s'ha d'executar per immersió, perquè això simbolitza la mort a la vida vella i la resurrecció a la vida nova. L'ha d'administrar un ministre de l'Església local a persones adultes convertides i convençudes de la realitat de Déu i de la nova vida que Jesucrist ofereix.
- La llibertat de consciència o lliure arbitri defensa el dret que té cada ésser humà d'elegir per ell mateix. Parteix de la idea que aquest dret li ha estat concedit per Déu i, per tant, qualsevol que el violi s'està oposant al mateix Déu. La fe no es pot imposar.
- La congregació local té la màxima autoritat i el màxim poder de decisió, sense dependre de cap altra Església, grup d'Esglésies o persona. De manera que els seus membres tenen dret a la participació plena en la presa de decisions en assumptes eclesiàstics, sota la direcció de la preeminència de Jesús i segon el model del Nou Testament.
- Per als baptistes, la Cena del Senyor no és un sagrament salvífic, només hi han de participar creients en plena comunió amb Crist i la seva Església i no creuen en la transsubstanciació (la conversió de tota la substància del pa en la substància dels Cos de Jesucrist, i de tota la substància del vi en la substància de la seva sang), ni en la consubstanciació (que a l'eucaristia coexisteixen les substàncies del cos i la sang de Jesucrist amb les del pa i el vi), ni en la presència mística.
- Sobre el sacerdocí dels creients, Luter va reprendre aquest principi que afirma que tot creient té el dret i el privilegi inalienables de comunicar-se directament amb Déu, mitjançant Jesucrist, que perdona els pecats.

²¹⁵ Els baptistes “generals” consideraven que l'expiació de Crist s'estenia a totes les persones, mentre que els baptistes “particulars” creien que s'estenia només entre els elegits.

- L'organització de les esglésies baptistes és políticament democràtica o congregacional, a diferència del concepte episcopal. L'estat no ha d'interferir ni decidir en assumptes espirituals de l'Església, i cal obeir les lleis del govern mentre no entrin en contradicció amb la fe.
- L'evangelització del món correspon a tots els creients i és un dret i una responsabilitat de cadascun d'ells.

Segons el cens de l'Aliança Mundial Baptista publicat el 2020, és l'agrupació baptista més gran del món, aquesta reagruparia unes 169.000 esglésies en cent vint-i-sis països i comptaria al voltant de 51 milions de membres batejats, repartits de la següent manera pels països amb més adeptes: Els Estats Units amb la Convenció Baptista del Sud (14,5 milions) i la Convenció Baptista Nacional (8,5 milions)²¹⁶, Nigèria (8 milions), Índia (2,4 milions), Nigèria (8 milions), Tanzània (2,6 milions), República Democràtica del Congo (1,9 milions), Brasil (1,8 milions) o Myanmar (1,7 milions). A Europa serien una minoria, amb uns 113.000 creients a Ucraïna, 111.000 a Gran Bretanya i 80.000 a Alemanya.

Tanmateix, el nombre de cristians que s'identifiquen com a baptistes o pertanyents a esglésies de tipus baptista superaria els cent milions de creients en tot el món i molts d'ells formarien part de les anomenades Esglésies Baptistes independents, fundades a finals del segle XIX i principis del XX, preocupades per l'avanç del modernisme i el liberalisme en les denominacions cristianes, de manera que generalment tenen creences conservadores o fins i tot fonamentalistes en qüestions polítiques, socials o religioses, amb notables diferències en les creences i actituds envers els altres cristians, amb una posició doctrinal pel que fa a l'autonomia de l'Església i amb la negativa a unir-se a qualsevol estructura jeràrquica organitzada.

LUTERANS

El luteranisme va ser la primera expressió històrica de la Reforma protestant. Té els orígens en el moviment que encapçalà el frare agustinianà Martin Luter en l'espai geogràfic del Sacre Imperi Romà Germànic, i el seu objectiu era la reforma de l'Església, tot i que, donada la successió d'esdeveniments i l'enduriment de les posicions, va acabar conduint a un desenllaç diferent, la ruptura de la unitat de l'església Catòlica, tot i que sense la intervenció del propi Luter, ja que va morir l'any 1546 i no se'l pot considerar com a fundador de l'església luterana com institució.

L'Emperador Carles V va acceptar les propostes dels prínceps, nobles i ciutats de l'Imperi que s'havien adherit a les doctrines de Luter i en la Pau d'Augsburg de 1555 va reconèixer que cada príncep podria professar la religió que volgués, i amb ell tots els seus súbdits, segons el principi *cuius regio, eius religio*, que vindria a dir que segons sigui la religió del rei, així serà la religió del regne. Va haver nombroses disputes teològiques en el moviment luterà i tot acabà cristal·litzant en l'anomenada *Formula de Concòrdia* de 1577 signada per més de vuit mil líders. Això va permetre la unitat entre luterans alemanys i escandinaus, però al mateix temps marcà la ruptura definitiva amb els protestants de tradició calvinista i amb altres grups que no van acceptar la *Confessió d'Augsburg*, redactada per Philip Melancton el 1530 i que es considera la confessió de fe essencial del luteranisme.

Les idees bàsiques de la teologia luterana se sintetitzen en cinc fórmules llatines, conegudes com les *Cinc soles*:

²¹⁶ Aquestes xifres no són massa representatives ja que algunes esglésies dels Estats Units tenen una afiliació baptista nacional doble o triple, per la qual cosa una església i el seus membres poden ser recomptats diverses vegades.

- *Solus Christus* (només Crist), l'únic fonament de la fe és Jesús: "Perquè ningú no pot tenir cap altre fonament que el que està posat, el qual és Jesucrist" (1 Corintis 3:11); "Perquè hi ha un sol Déu i un sol mitjancer entre Déu i els homes, Jesucrist home" (1 Timoteu 2:5).
- *Sola gratia* (només la gràcia): Crist és l'únic que pot justificar-nos. Les obres, inclosos els ritus eclesials i qualsevol altre tipus d'esforç humà, no són la causa de la salvació de l'home: "És per la gràcia que heu estat salvats per mitjà de la fe. I això no ve de vosaltres: és un do de Déu. No és fruit de les obres, perquè ningú no pugui gloriar-se'n. Som obra seva: Déu ens ha creat en Jesucrist, i ens ha destinat a realitzar les bones obres que ell mateix havia preparat perquè visquéssim practicant-les. (Efesis 2, 8-10).
- *Sola Scriptura* (només l'Escriptura): l'única font de revelació i norma de vida són les Sagrades Escriptures de l'Antic i del Nou Testament.
- *Solo fide* (només la fe): la fe és l'única cosa que, mitjançant la gràcia de Déu, ens salva. Cap obra no pot salvar-nos, sinó només la fe. L'apòstol Pau va dir en l'Epístola als Romans 1, 16:147): "En l'evangeli es revela la justícia salvadora de Déu, en virtut de la fe i amb vista a la fe. Tal com diu l'Escriptura: Viurà el qui és just per la fe"²¹⁷.
- *Soli Deo Gloria* (glòria només a Déu): ensenya que la glòria és només per a Déu, perquè la salvació només es du a terme a través de la seva voluntat i acció; i no només el do de la redempció omnisuficient de Jesús de Natzaret a la creu, sinó també el do de la fe en aquesta redempció, creada al cor del creient per l'Esperit Sant.

La Federació Luterana Mundial estima que el total de membres de les seves esglésies supera els 74 milions, però seria una xifra enganyosa ja que no totes les esglésies luteranes pertanyen a aquesta organització i molts dels membres fusionats no s'identifiquen com a luterans. Els països amb més adeptes serien Alemanya (8,8 milions), Suècia (6,7 milions), Tanzània (5,6 milions), Etiòpia (5,6 milions), Estats Units (5,4 milions), Dinamarca (4,4 milions), Finlàndia (4,3 milions), Indonèsia (4,2 milions), Noruega (4 milions) i Madagascar (3 milions),

METODISTES

El metodisme o moviment wesleyà pot considerar-se com un dels més grans moviments de renovació de la història de l'Església. Té els seus orígens a Anglaterra durant el segle XVIII, quan un grup de cristians encapçalats per John Wesley, el seu germà Charles i George Whitefield cercaven la forma de renovar l'església d'Anglaterra a partir d'un estudi centrat en la Bíblia, un apropament *metòdic* a les Escriptures i la relació i impacte d'aquests amb la vida quotidiana del creient. El terme "metodista" fa sorgir com un sobrenom usat inicialment en to burlesc, que designava un petit grup d'estudiants d'Oxford que es va anar reunint entre 1729 i 1735 amb fins de creixement i edificació personal en la vida cristiana. Es reunien cada setmana, dejunaven regularment, evitaven tota mena d'entreteniment i luxe i visitaven amb freqüència a pobres, malalts i gent empresonada.

Davant del que percebien com una actitud apàtica de l'Església d'Anglaterra van començar a predicar, en el cas de Whitefield, ordenat ministre des de ben jove, sobre la necessitat que cada individu té d'arribar a una trobada personal amb Jesucrist. Tanmateix, això no agradava a les

²¹⁷ Aquesta frase va produir a Luter una profunda commoció interior i es convertí en el fonament del seu pensament i del protestantisme en general. Per a ell, la fe era molt més important que no pas l'acceptació intel·lectual de la fe revelada. Des d'aquesta perspectiva, qualsevol acció virtuosa no és vista com a causa de la justificació, sinó més aviat com un fruit.

esglésies, especialment la seva forma vehement de dirigir-se als fidels, de manera que van rebutjar la seva presència, tot i tenir una gran audiència.

Davant d'aquesta situació, Whitefield va prendre la decisió sorprenent en aquella època de predicar a l'aire lliure. La primera vegada va ser a Kingswood, una població minera propera a Bristol, un dels llocs més conflictius del país, i ho va fer davant una atenta multitud que el seguí meravellada, tenia unes grans dots comunicatives i habilitat i talent per l'actuació i el teatre. Poc després Whitefield marxà a les colònies nord-americanes i Wesley seguí l'obra amb el mateix tarannà, ell també tenia unes grans dots comunicatives, comptant amb l'ajut del seu germà Charles, un músic i compositor prolífic d'himnes, un dels més coneguts en la història del protestantisme²¹⁸. Malgrat ser acusats de fanàtics pels seus sermons entusiastes, un dels seus primers crítics deia que tenien una “tendència natural en el seu comportament per embogir la gent a través de la veu i les expressions horribles”, el cert és que el seu missatge de renovació va ser àmpliament escoltat i es va estendre per Anglaterra i va arribar a totes les colònies de l'imperi Britànic i més enllà.

Wesley va organitzar el metodisme seguint el patró cultural de l'època, una societat l'anglesa farcida de societats de tota mena. Ell va formar les societats metodistes, les organitzà en classes, grups de dotze persones aproximadament per facilitar la formació dels membres i la seva atenció pastoral per oferir-se solidàriament als més necessitats, en general la classe treballadors, grangers pobres i també esclaus. Davant la manca de pastors involucrats en el moviment, va mobilitzar predicadors laics que defensessin l'obra social i també el paper de la dona en l'església.

Tradicionalment, el metodisme ha compartit la teologia arminiana del lliure arbitri, que es fa possible a conseqüència de la gràcia preventiva de Déu, i rebutja d'aquesta manera la doctrina de la predestinació²¹⁹. Això l'ha distingit històricament de la tradició calvinista, tot i que actualment aquestes diferències no són tan clares. El metodisme comparteix la creença en la Trinitat, accepta la Bíblia com a testimoni de l'activitat de Déu en la creació, i anticipa la consumació del Regne de Déu, reconeixent els dos sagraments instaurats per Crist, el Baptisme i el Sopar del Senyor.

Per formar els laics, Wesley escrivia els sermons que van ser la base doctrinal de tot el moviment, i per respondre a les necessitats organitzatives donava conferències anuals que han estat la base per al posterior desenvolupament del metodisme, conjuntament amb el Llibre de la Disciplina, on s'establien els procediments que havien de seguir les societats metodistes.

La seva teologia posa l'èmfasi en el fet que la salvació és per a tot aquell que l'accepti, però sempre implica la missió cristiana col·lectiva i el servei al món. La santedat bíblica implica molt més que la pietat personal perquè l'amor de Déu sempre està unit amb l'amor al pròxim i cal tenir passió per la justícia i la renovació de la vida al món. La seva litúrgia és molt senzilla i es classifica, segons la tradició anglicana, com a pròpia de la Low Church, desenvolupant el seu calendari cristià d'acord amb el *Book of Common Prayers*. Un altre signe distintiu és l'ús dels

²¹⁸ Whitefield va ser molt conegut a les colònies americanes, clarament el principal dirigent del primer moviment evangèlic conegut com el “Primer Gran Despertar”. Alguns historiadors l'han arribat a significar com la “primera celebritat moderna” per l'admiració que sentien cap a ell les classes populars, ja que en les seves prediques, “milers van experimentar la conversió”.

²¹⁹ L'arminianisme és una doctrina teològica fundada pel teòleg holandès Jacobus Arminius a principis del segle XVII, contrària al dogma calvinista de la doble predestinació. Sustenta la salvació en la cooperació de l'home amb la gràcia divina a través de la fe, basada en la l'omnisciència de Déu, que té el coneixement previ de qui creurà o no creurà en ell, i de la voluntat de l'home, per assistència divina, que és feta lliure per creure o rebutjar Jesucrist.

Covenant Services (Serveis de Pacte), pel qual cada any es celebra una convocatòria a la renovació personal mitjançant un pacte amb Déu.

Aquestes característiques es mantenen actualment en les diferents esglésies metodistes, les quals es reuneixen en el Consell Mundial Metodista, que té la seu central a Lago Junaluska²²⁰ (Carolina del Nord, Estats Units), i representen una de les famílies denominacionals més importants del protestantisme, amb gairebé vuitanta milions de seguidors en més de cent vint països. La majoria d'ells es troben a l'Àfrica (25 milions), Amèrica del Nord amb Canadà, Mèxic i els Estats Units (24,5 milions) i diversos països asiàtics (16 milions). A Anglaterra n'hi uns 200.000 i a la resta d'Europa al voltant d'un milió.

PRESBITERIANIS

El presbiterianisme va tenir el seu origen a Ginebra, al principi de la Reforma, quan el teòleg francès Jehan Cauvin, conegut com Calví, posà en pràctica a mitjan segle XVI el govern exercit pel Consistori a partir de la seva obra les *Ordonnances ecclésiastiques* (1541), la qual definia els quatre ordres de funció ministerial o constitució de l'Església Reformada de Ginebra: els pastors per predicar i administrar els sagraments; els mestres o doctors per instruir els creients en la fe; els ancians per proporcionar disciplina i els diaques pe cuidar els pobres i necessitats. De fet, el mot grec *presbyteros* significa “vell.

El govern presbiterià es constitueix en una forma intermèdia entre el govern episcopal i el govern congregacionalista o democràtic representatiu, on el principi de representativitat és bàsic perquè a l'església totes les coses es facin decentment i amb ordre, evitant el possible desordre que sorgiria si tota la congregació pretengués governar i prendre decisions. Tanmateix, també es volen evitar possibles mals derivats d'un govern exercit autoritàriament per qualsevol bisbe que es cregui totpoderós.

El govern presbiterià té la seva estructura fonamental en el govern exercit per preveres o ancians i es busca la presència paritària de pastors o preveres docents i ancians o preveres governants, a fi de garantir que l'església no es converteixi en el feu de pastors o clergues d'una banda, ni en el domini exclusiu dels laics o membres per un altre. Per això es donen els següents directoris:

- Consistoris o consells d'esglésies locals constituïts per ancians governants, escollits per la congregació en ple i pels pastors. Ell són normalment els encarregats de moderar les reunions del consistori i s'encarreguen del govern i disciplina de l'església local.
- Presbiteris, on estan representades les esglésies locals i els pastors. Ells tenen la responsabilitat d'ordenar pastors, fundar o dissoldre esglésies i fixar les metes i objectius de l'obra de l'església en tot el presbiteri. Exerceixen la disciplina sobre els pastors i serveixen de tribunal d'apel·lacions per als consistoris.
- En els Sínodes i Assemblees generals de l'església nacional estan representats paritàriament els presbiteris nacionals, els quals estableixen les grans línies de l'obra de l'església en l'àmbit nacional i els objectius missioners. Constitueixen les instàncies que fixen criteris doctrinals i de política eclesiàstica, el tribunal superior en afers disciplinaris i tribunal d'apel·lacions per als presbiteris.

²²⁰ A la primavera de 2021, el Consell Metodista Mundial va vendre l'edifici de la seu i es traslladà a Winesville, una població propera.

Les esglésies presbiterianes es basen en els ensenyaments de la Bíblia i consideren Calví com un dels comentaristes del llibre sagrat més importants, destacant-ne l'obra *Institutio Christianæ religionis*. Entenen que la salvació només s'obté per la fe i no s'ha d'establir com a doctrina cap ensenyament que no estigui recollit de manera implícita o explícita a la Bíblia. Rebutgen la veneració de les imatges, els oracions pels difunts, la intercessió dels sants i l'autoritat del Papa. D'entre els seus preceptes cal subratllar la sobirania de Déu, l'elecció divina, els sacraments del Baptisme i del Sant Sopar, el concepte de pacte, la validesa permanent de la llei moral i la perfecta conciliació de la pietat i el conreu intel·lectual.

El teòleg escocès John Knox, sacerdot catòlic de la catedral de St Giles d'Edimburg, que havia estudiat amb Calví a Ginebra, portà el presbiterianisme a Escòcia i aconseguí imposar aquesta reforma de tipus calvinista quan l'agost de 1560, el Parlament d'Escòcia va adoptar la *confessio* escocesa com a credo del seu regne i nasqué l'anomenada Església d'Escòcia. Basat en l'obra de Calví, Knox escrigué el 1560 una gran part del *Presbyterian Book of Discipline* (Llibre de disciplina presbiteriana); avui en dia, cada església presbiteriana nacional té la seva pròpia constitució i el seu llibre de disciplina. Des de d'Escòcia es va difondre pels Estats Units a partir de 1644, també portat per immigrants irlandesos provinents de l'actual Irlanda del Nord.

Actualment s'ordena per igual a homes i dones per a les funcions de pastors o preveres docents, ancians o preveres governants i diaques, acoblant-se aquesta ordenació amb una varietat de ministeris. Es considera que si bé l'ordenació fonamental dels cristians és el baptisme, l'església també ordena per a funcions específiques en les tasques de la pròpia església. Existeixen esglésies presbiterianes esteses per tot el món, amb aproximadament setanta-cinc milions de membres. Els països amb major nombre de creients presbiterians són Corea del Sud (9 milions), Kenya (4 milions), Estats Units (3 milions), Mèxic (2,5 milions), Canadà (2,5 milions) i Brasil (1 milió).

SOCIETAT RELIGIOSA DELS AMICS O QUÀQUERS

La Societat Religiosa dels Amics, generalment coneguda com els quàquers, és una comunitat religiosa dissident fundada a Anglaterra a mitjans del segle XVII per l'anglès George Fox. Durant una manifestació el 1650, Fox va ser empresonat per blasfèmia religiosa i en el judici li va dir als magistrats que "tremolessin davant la paraula del Senyor", de manera que un d'ells, Gervase Bennet, li va respondre fent burleta que ell i els seus seguidors eren uns *quakers* (els que tremolen), nom que va ser àmpliament acceptat. En un primer moment es van estendre per Anglaterra però van patir oposició i persecució, essent molts d'ells empresonats i alguns executats per les seves creences, per exemple contra l'esclavatge, la reforma de les presons i la justícia social de les minories, els drets de les dones o dels homosexuals. Gràcies a les activitats del filòsof i empresari anglès William Penn, es van poder assentar amb seguretat als Estats Units, especialment a l'estat de Pennsilvània i a la ciutat de Filadèlfia, que ell mateix havia fundat, on es concentra la seva principal influència.

Els quàquers no tenen un credo oficial, han d'escoltar la veu de l'Esperit, "la llum interior", i ser guiats per Ell, perquè parla a cadascun dels seus membres. Poden arribar a tenir creences diverses, però la majoria manifesten la seva intenció de reviure les experiències del cristianisme primitiu i són considerats com una de les esglésies històricament pacifistes. Algunes de les seves característiques principals són les següents:

- Déu pot ser experimentat directament sense la mediació d'un pastor ni dels sacraments.
- Les seves reunions són místiques, però el misticisme ha de traduir-se en activisme.

- Crist és la Paraula (el Verb) de Déu, i no pas la Bíblia, que és una declaració de la font (Crist), però no pas la font mateixa. No obstant això, cap revelació de Crist pot contradir la Bíblia.
- Originalment no creien en cap sacrament, però totes les activitats humanes havien de ser sagrades. El matrimoni es realitzava com una reunió d'adoració, sense sacerdots.
- Han de posar-se vestimentes senzilles i simples.
- Prediquen igualtat espiritual, la qual cosa inclou la igualtat de l'home i de la dona, amb la mateixa autoritat per a parlar en les reunions d'adoració. De fet, alguns dels primers ministres quàquers van ser dones.
- L'honradesa és fonamental en totes les seves activitats i rebutgen prestar jurament a les Corts, perquè això implicaria acceptar que no diuen sempre la veritat.

Alguns quàquers van fundar bancs i institucions financeres, com Barclays, Lloyds i Friends Provident; fabricants com l'empresa de calçat C. & J. Clark i els tres grans fabricants de rebosteria britànics, Cadbury, Rowntee i Fry. L'any 1947, els quàquers representats pel British Friends Service Council i l'American Friends Service Committee van rebre el Premi Nobel de la Pau. Es troben repartits per tots els continents i, segons l'estadística de 2016, suposen al voltant de 377.000 membres adults. Els països amb més quantitat de quàquers són Kenya (146.000), els Estats Units (76.000), Burundi (35.000), Bolívia (23.000), Guatemala (19.000) i Gran Bretanya (16.000).

REFORMATS

Aquest terme designa a les esglésies i a la tradició teològica que es van originar el segle XVI amb Jehan Cauvin i altres reformadors com l'erudit humanista Huldrych Zwingli, fundador de les esglésies reformades suïsses, i el seu successor Hainrich Bullinger, que prengué el relleu quan Zwingli morí en la batalla de Keppel lluitant contra els cantons catòlics de Suïssa. El terme reformat es pot considerar com a sinònim de calvinista i es van estendre durant el mateix segle XVI per Suïssa, Escòcia, França i els Països Baixos²²¹.

Les esglésies reformades són esglésies confessionals²²² que han expressat la seva teologia en diverses confessions i catecismes, entre els quals destaquen la Confessió Escocesa (1560), el Catecisme d'Heidelberg (1563), la Segona Confessió Helvètica (1564) o la Confessió de Westminster (1646). Actualment, la fe reformada s'expressa en noves confessions i catecismes, ja que es considera que l'església ha de donar testimoni de la fe en Jesucrist com a Senyor i Salvador amb un llenguatge adequat al moment en què es viu, i es podria resumir en els següents conceptes:

- Sempre està subordinada a l'autoritat de la Bíblia com a Paraula de Déu escrita, que és la norma de tota tasca teològica.
- La teologia reformada és trinitària i cristocèntrica.

²²¹ El tema fonamental del calvinisme el representa la doctrina de la salvació, la qual emfatitza que l'home és incapaç d'afegir res per obtenir-la i que només Déu és l'iniciador de tota salvació en tots els períodes, des de la formació de la fe fins a la decisió de l'home que vol seguir Crist. Però no es tracta d'un esforç cooperatiu entre Déu i l'home sinó que depèn completament de Déu. En definitiva, que Déu ha predestinat els homes que han de rebre la salvació.

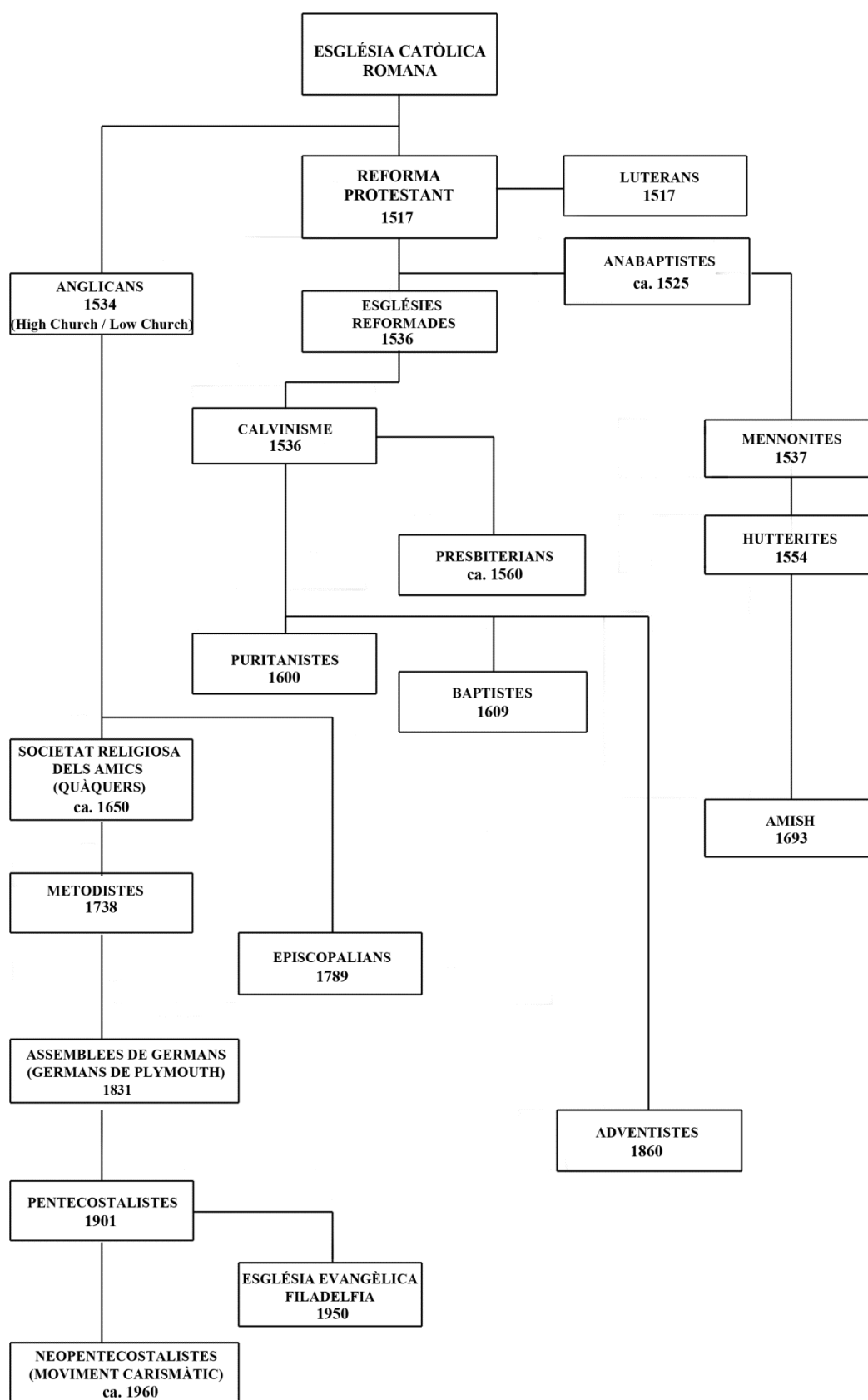
²²² Que té un document confessional elaborat per un conjunt de ministres i doctors de l'església en ple consens que recull tota la doctrina que aquesta església creu, ensenya i predica.

- Afirmar els principis bàsics de la Reforma protestant del segle XVI: “Només per la Gràcia, només per la fe, només per l'Escriptura, església reformada i sempre en continua reforma”.
- La teologia reformada no és una disciplina especulativa o merament teòrica sinó que sempre busca il·luminar l'experiència de fe a la llum de la revelació.
- La teologia és pràctica i la seva finalitat és glorificar Déu, salvar a l'ésser humà i transformar la societat.
- Emfatitza l'acció de Déu i la seva Gràcia. Considera que el principi calvinista fonamental no és la predestinació com a tal, sinó l'èmfasi sobre la prioritat de l'activitat de Déu, la qual impregna tota doctrina.
- La creació i la redempció no poden considerar-se com a termes oposats, però la prioritat pràctica recau sobre la redempció.
- Es nega a confondre o separar l'Evangeli i la llei, o la justificació i la santificació. La Salvació com a Gràcia de Déu inclou la justificació i la santificació.
- La teologia reformada mai ha quedat satisfeta amb una definició pietista de la fe cristiana. Afirmar que la història humana i tota la societat estan sota la sobirania i l'autoritat de Déu i busca crear la comunitat cristiana a la terra.
- És catòlica o universal perquè es construeix sobre els credos antics, i és protestant en la seva afirmació dels principis de la Reforma protestant.

Actualment i per regla general, el compromís amb l'ensenyament del calvinisme original continua reflectit en les seves declaracions doctrinals oficials, però moltes esglésies locals admeten una certa flexibilitat i tenen la particularitat de ser independents les unes de les altres, tant des d'un punt de vista doctrinal com organitzatiu, de manera que han assumit formes de govern eclesiàstic presbiterià o congregacionalista.

L'any 1973, les esglésies reformades i luteranes d'Europa van signar a Suïssa un document teològic, la Concòrdia de Leuenberg, gràcies al qual van posar fi a 450 anys de divisió eclesial en la que s'havien intercanviat condemnes i excomunicacions, i van decidir treballar a favor d'una Església unificada.

ESQUEMA RESUMIT DE LA PLURALITAT DEL PROTESTANTISME

RELACIÓ DELS MEMBRES DEL PATRONAT DES DE 1918 FINS A L'ACTUALITAT

Nom i Provenença	Temps de pertinença	Càrrec en el Patronat
AGRAZ, Enric Professor. Església del carrer Terol (Assemblea de Germans).	Entre 1935 i 1938	Assessor (1935-1938)
ALDEA PERONA, ANA Infermera. Cap de secció de Farmacologia Clínica de l'Hospital del Mar. International Church of Barcelona.	Entre 2021 i actualitat	Vocal (2021-actualitat)
ARENALES, Agustín Pastor. Església del carrer Aragó. (Metodista).	Entre 1926 i 1938	Assessor (1926-1938)
ATFIELD, J. B Empresari anglès. Director del County and Westminster Bank Ltd. de Barcelona.	Entre 1918 i 1920	Assessor (1918-1919)
BARROSO, Miguel (Església i denominació desconeguda).	Entre 1916 i 1920	Assessor (1916-1920)
BATES, J. H. G. Pastor (Església i denominació desconeguda).	Entre 1914 i data desconeguda	Assessor (1914 i data desconeguda)
BELL, George Missioner Metodista anglès.	Entre 1951 i 1960	Assessor (1951-1960)
BENGTON, Nicholas J. Missioner Baptista suec (Església de la Bona Nova (Baptista).	Entre 1925 i 1939	Assessor (1925-1939)
BEVIS, H. A. (Església i denominació desconeguda).	Entre 1925 i 1926	Assessor (1925-1926)
BLANCO VÁZQUEZ, Eunice Trebballadora Social. Cap de Treball Social Sanitari de l'Hospital Vall d'Hebron. Església Unida de Terrassa (Baptista)	Entre 2022 i actualitat	Vocal (2022-actualitat)
BONET SUCH, Pere Pastor. Església de la Bona Nova (Baptista).	Entre 1960 i 1998	Assessor (1960) President (1961-1998)
BOWERS, Wipi Superintendent de l'Obra Evangèlica del Nord d'Espanya.	Entre 1923 i 1926	Assessor (1923-1926)
BRAUNECK, Theodor. Pastor (Església i denominació desconeguda).	Entre 1918 i data desconeguda	Junta Administrativa Fundacional
BRUTSH, Mr. Pastor (Església i denominació desconeguda).	Entre 1935 i 1938	Assessor (1935-1938)
CAPÓ FERRER, Josep Pastor. Església del carrer Ripoll (Metodista).	Entre 1925 i 1938	Assessor (1925-1934) President (1935-1938)
CAPÓ FERRER, Joan Pastor a Palma de Mallorca i a Rubí (Metodista).	Entre 1934 i 1938, i 1960	Assessor (1934-1938; 1960)
CAPÓ PUIG, Enric Pastor. Església del carrer Tallers (Metodista).	Entre 1961 i 2008	Vicesecretari (1961-1963; 2000-2001) Secretari (1963-1977) Director Administratiu (1973-1996) Vocal (1996-1999; 2002-2008)
CARDONA, Lluís Pastor (Església i denominació	Entre 1918 i 1933	Assessor (1918; 1919-1924) Secretari (1925-1933)

desconeguda).		
CASTELLS SERRATO, Daniel Metge. Església del carrer Aragó (Metodista).	Entre 1969 i 1991	Vocal (1969-1971) Vicesecretari (1971-1977) Tresorer (1977-1981) Vicepresident (1981-1991)
CELMA i CHERTÓ, Ambrós Pastor. Església del carrer Riera de Sant Miquel (Baptista).	Entre 1917 i 1944	Assessor (1917-1919; 1921-1933) Secretari (1934-1938)
CIRERA, Esteve (Església i denominació desconeguda).	Entre 1920 i 1925	Assessor (1920-1925)
DIAZ, Manuel Pastor. Església del carrer Aragó. (Metodista).	Entre 1939 i 1950	Assessor (1939-1950)
DILMÉ CRUZ, Jordi Enginyer Industrial. Església del carrer Tallers (Metodista).	Entre 1976 i 2008	Vocal (1975-1977; 2005-2008) Secretari (1977-2001) Vicesecretari (2002-2004)
DIONIS GARCIA, Andreu Pastor. Llicenciat en Filosofia i Teologia i President de la Unió Evangèlica Baptista d'Espanya. Església Unida de Terrassa (Baptista).	Entre 2002 i actualitat	Vocal (2002-actualitat)
DOLPHIN, J. W. (Església i denominació desconeguda).	Entre 1934 i 1942	Assessor (1934-1935) Vicepresident (1936-1941)
EDO COTS, Andreu Metge. Cirurgia general i digestiva. Església Unida de Terrassa (Baptista).	2006	Vocal (2006)
ESCOBOSA GANGA, Antoni Pastor. Església del carrer Sant Eusebi (Baptista).	Entre 1992 i 2004	Vocal (1992-1997; 2000-2002) Vicesecretari (1998-1999)
ESTRUCH, Antoni Pastor de Sabadell (Església Anglicana – I.E.R.E).	Entre 1926 i 1950	Assessor (1926-1938) President (1939-1950)
FABRA LLAURADÓ, David Metge de capçalera. Església del carrer Tallers (Metodista).	Entre 1960 i 1989	Vocal (1961-1963; 1971-1989) Vicesecretari (1963-1971)
FABRA MESTRE, Samuel Metge cardiòleg. Església del carrer Tallers (Metodista).	Entre 1977 i 2008	Vocal (1977-1981; 1998-2008) Tresorer (1981-1983) Vicesecretari (1983-1998)
FERNANDEZ, Teodor Pastor. Església de Sants (Metodista).	Entre 1925 i 1933	Assessor (1925-1933)
FRANKLIN, Lynn W. Cònsol d'Estats Units a Barcelona.	Entre 1936 i 1938	Assessor (1936-1938)
FRUTOS VICENTE, Dídac. Metge de Medicina General i Família. Església del carrer Bunyola (Baptista).	Entre 1985 i 2021	Vocal (1985-2001; 2004-2008) Secretari (2002-2003) Vicepresident (2009-2021)
GARCÍA AMPURDANÉS, Daniel Diplomat en Relacions Laborals i Màster en Programació Neurolingüística. Església Evangèlica Unida del carrer de Santapau (Assemblea de Germans).	Entre 2020 i actualitat	Vocal (2020-actualitat)
GARCÍA ASENSIO, Francisco Javier Director d'Agape Europa. Església Unida de Terrassa (Baptista).	Entre 2009 i 2014	Vocal (2009-2014)
GARCÍA CASTRO, Rubén Empresari. Director General de Main Memory. Església Camí Vell de Granollers (Baptista)	Entre 2022 i actualitat	Vocal (2022-actualitat)

GARRIGÓS PÉREZ, Jesús Metge pediatria. Església Unida de Terrassa (Baptista).	Entre 2004 i 2021	Vocal (2004-2008) President (2009-2021)
GIMÉNEZ GIMÉNEZ, Pere Pastor. Església de Sants (Metodista).	Entre 1934 i 1974	Assessor (1934-1938) Secretari (1939-1960) Vocal (1961-1974)
GIMENO CAMARASA, Fèlix Empresari. Església del Passatge Gaiolà (Baptista).	Entre 1960 i 1991	Assessor (1960) Vocal (1961-1991)
GIORDANO URRUTIA, Santiago Pastor i Ancià. Església del carrer Terol (Assemblea de Germans).	Entre 1969 i 2008	Vocal (1969-2003) Secretari (2004-2008)
GIRALT-MIRACLE i RODRÍGUEZ, Daniel. Crític i Historiador de l'Art. Església del carrer Verdi (Baptista)	Entre 1996 i 2002	Vocal (1996-2002)
GONZÁLEZ DÍEZ, Lydia Treballadora Social. Responsable de la unitat de treball Social del Consorci Sanitari de Terrassa. Església Unida de Terrassa (Baptista).	Entre 2020 i actualitat	Vocal (2020-actualitat)
GRIMES, A.C.H. Pastor. Església Anglicana.	Entre 1932 i 1934	Assessor (1932-1934)
GRUNDLER, Herr (Església i denominació desconeguda).	Entre 1935 i 1938	Assessor (1935-1938)
GUALDA CASTILLO, Reyes Directora-Gerent de l'Hospital Evangèlic. Església del carrer Trèvol (Assemblea de Germans).	Entre 1998 i 2008	Vocal (1998-2000) Tresorera (2000-2008)
GUTIÉRREZ MARÍN, Manuel Pastor. Església Suïssa (Reformat).	Entre 1951 i 1969	Tresorer (1951-1960) Vocal (1961-1969)
HALLEN, Ellen Colònia Nord-Americana.	Entre 1936 i 1938	Assessor (1936-1938)
HASELDEN MONTES, Enrique Ancià. Església de l'Avinguda Mistral (Assemblea de Germans).	Entre 1951 i 1970	Assessor (1951-1970)
HOBBLE, Arthur Casson Enginyer anglès, Director tècnic de Riegos y Fuerza del Ebro.	Entre 1929 i 1935	Assessor (1930-1933) Tresorer (1934-1935)
JONES, Frederick D. Missioner (Assemblea de Germans).	Entre 1908 (potser abans) i 1925	Junta Administrativa Fundacional Secretari-Tresorer (1914) Director-Administrador (1916-1919) President-Director (1920-1924) Assessor (1925)
JONES, H. D. Pastor (Església i denominació desconeguda).	Entre 1935 i 1938	Assessor (1935-1938)
KARIG, Werner. Pastor. Església Alemanya (Luterà).	Entre 1951 i 1960	Assessor (1951-1960)
LAWRENCE MYTTON, George. Enginyer (Assemblea de Germans).	Entre 1918 i 1950	Assessor (1918-1920; 1922-1924; 1935-1941; 1951; 1960) President-Director (1925-1935)
LONG, Frau C. C. Colònia alemanya. Església Alemanya? (Luterà).	Entre 1933 i 1938	Assessor (1933-1938)
LONGÁS, Miquel. Ancià. Església del carrer Terol (Assemblea de Germans)	Entre 1914 i 1917	Assessor (1914-1917)

LÓPEZ POSTEGUILLO, Rosa María Infermera. Quiròfan d'Urgències de l'Hospital Arnau de Vilanova de València. Església Comunitat Cristiana de València (FIAPE).	Entre 2022 i actualitat	Vocal (2022-actualitat)
LORD, James William Missioner anglès (Metodista).	Entre 1918 i 1929	Assessor (1918-1929)
MARTÍNEZ CONESA, Antonio Pastor. Església de Passatge Gaiolà (Baptista).	Entre 1969 i 2004	Vocal (1969-1990; 1998-2002) Vicepresident (1991-1998)
MARTÍNEZ MARTÍNEZ, Josep María Pastor. Església del carrer Verdi (Baptista)	Entre 1960 i 1977	Assessor (1960) Tresorer (1961-1964) Vocal (1965-1977)
MARTÍNEZ VILA, Pau Metge psiquiatra i psicoterapeuta. Església del carrer Verdi (Baptista).	Entre 1992 i 2008	Vocal (1992-2008)
MEISSER, Benedikt (Benito). Metge alemany.	Entre 1922 i 1927	Assessor (1922-1927)
MEMBA IKUGA, Robert Metge. Cap clínic de la unitat de cirurgia hepato-bilio-pancreàtica de l'Hospital Universitari Joan XXIII de Tarragona. Església de Ciutat Nova 22@ (Baptista)..	Entre 2014 i actualitat	Vocal (2014-actualitat)
MIRA MOYA, Francisco Pastor. Llicenciat en psicologia, Editor i President del Centre d'Estudis Evangèlics. Església Evangèlica de Gràcia (Baptista).	Entre 2012 i actualitat	Vocal (2014-2021) President (2021-actualitat)
MONELLS MATEU, Josep Pastor. Església del carrer Alegre de Dalt (Baptista).	Entre 1992 i 2008	Vocal (1992-1995; 2004-2005) Tresorer (1996) President (1997-2002; 2006-2008)
MORA, Emili. Professor. Església del carrer Sant Agustí (Baptista).	Entre 1914 i 1922	Assessor (1914-1922)
MÜLLER, Julius. Comerciant alemany (Església Alemanya? (Luterà)).	Entre 1908 (potser abans) i 1917	Junta Administrativa Fundacional Assessor (1917)
MÜLLER, Theodor B. Pastor. Església Alemanya (Luterà).	Entre 1909 i data desconeguda	Junta Administrativa Fundacional
NAVARRO RICO, Lluís. Pastor. Església del carrer del Sol de Sabadell (Església Anglicana – I.E.R.E).	Entre 1951 i 1960	Assessor (1951-1960)
OLBRICHT, J. Pastor. Església Alemanya (Luterà).	Entre 1928 i 1938	Assessor (1928-1938)
OLMO ROMERO, Àngel Metge otorrinolaringòleg, especialista en Cirurgia cervicofacial. Assemblea de Germans.	Entre 2002 i 2008	Vocal (2002-2003; 2006-2008) Vicepresident (2004-2005)
PERNAS SIMÓN, Sonia Metge. Cap de la Unitat Càncer de Mama ICO Hospitalet. Església Unida de Terrassa (Baptista)	Entre 2022 i actualitat	Vocal (2022-actualitat)
RAMOS MAJADO, Jorge. Església del Passeig Maragall (Assemblea de Germans).	Entre 1976 i 1983	Vocal (1976; 1981-1983) Vicepresident (1977-1981)
RECK, F. Pastor. Església Alemanya (Luterà).	Entre 1960 i 1965	Assessor (1960) Vocal (1961-1965)
ROBINSON, Miss	1935 (sis mesos)	Assessor (1935)

Colònia d'Estats Units.		
ROCA, Esteve. Església del carrer Ripoll (Metodista).	Entre 1939 i 1951	Assessor (1939-1950)
ROCA, Fermí Església del Poble Sec (Assemblea de Germans).	Entre 1942 i 1950	Assessor (1942-1950)
RODRIGO MORA, Samuel Pastor. Església de la Bona Nova (Baptista).	Entre 1960 i 1996	Assessor (1960) Secretari (1961-1963) Vocal (1963-1983; 1985-1988) Tresorer (1983-1985; 1988-1996)
RODRÍGUEZ DOMÍNGUEZ, Manuel Pastor. Església Evangèlica de Vilanova i la Geltrú (Baptista).	Entre 2002 i 2008	Vocal (2002-2008)
ROMEU BARBANY, Anna Maria Educadora social i Màster en direcció de projectes i postgrau en transformació digital. Església de la Plaça Can Mímic de Granollers (Assemblea de Germans).	Entre 2021 i actualitat	Vocal (2021-actualitat)
RUBIO, Pere Ancià. Església del carrer Terol (Assemblea de Germans).	Entre 1939 i 1941	Assessor (1939-1941)
SANCHIS ESPLUGUES, Antoni Pastor. Església de la Bona Nova (Baptista).	Entre 1952 i 1960	Assessor (1952-1960)
SAUNDERS, Samuel H.G. Missioner anglès (Metodista).	Entre 1925 i 1933	Tresorer (1925-1933)
SECALL COLLADO, Lluís Església del Passeig Maragall (Assemblea de Germans).	Entre 1976 i 2008	Vocal (1976-1977; 1983-1985; 1988-1996; 1998-2008) Vicesecretari (1977-1983) Tresorer (1985-1988; 1997-1998)
SECALL RUIZ, Sara Química. Responsable d'inversions en Biotecnologia i Ciències de la Vida a Inveready Asset Management. Església Evangèlica de Gràcia (Baptista).	Entre 2009 i actualitat	Secretària i Tresorera (2009-2014) Vocal (2019-2020) Vice-presidenta (2021-actualitat)
SENA, Octavi Pastor. Església Evangèlica de Valldoreix (Baptista).	Entre 2002 i 2008	Vocal (2002-2008)
SEVILLA, Salvador Pastor, Església del carrer del Sol de Sabadell (Església Anglicana – I.E.R.E.).	Entre 1960 i 1970	Assessor (1960) Vocal (1961-1970)
SIEGFRIED, Conrad Director de Zurich Seguros. Església Suïssa (Reformat).	Entre 1928 i 1938	Assessor (1928-1938)
SMITH, George Franklin. Missioner anglès (Metodista).	Entre 1918 i 1921	Junta Administrativa Fundacional Assessor (1921)
SPOERRY, James Industrial suís. Església Suïssa (Reformat).	Entre 1951 i 1963	Assessor (1951-1960) Vocal (1963)
St. NOBLE, Miss George Colònia Britànica (Metodista).	Entre 1933 i 1935	Assessor (1933-1917)
THORNTON, Robert W, Pastor (Església i denominació desconeguda).	Entre 1918 i data desconeguda	Junta Administrativa Fundacional
TOROLLO, Juan Francisco Pastor (Església Anglicana – I.E.R.E.).	Entre 1939 i 1941	Assessor (1939-1941)
TRENCHARD, Ernest Pastor. Editor i President de la Alianza	Entre 1951 i 1960	Assessor (1951-1960)

Evangélica Española i de la Unión Bíblica. Església de l'Avinguda Mistral (Asamblea de Germans).		
TRIVIÑO GIMÉNEZ, Alfonso Director Executiu de l'Editorial CLIE. Església Unida de Terrassa (Baptista).	Entre 2019 i actualitat	Vocal (2019-actualitat)
URBEA I CASTELLS, Jordi Publicista i conferenciant. Vicepresident d'Ogilvy Spain. Eglésia Evangèlica La Bisbal (Asamblea de Germans).	Entre 2009 i actualitat	Vocal (2009-actualitat)
URRUTIA AGRAZ, Armand Ancià, Metge cirurgià. Església del carrer Terol (Asamblea de Germans).	Entre 1961 i actualitat	Vocal (1961-1965; 1996-1998; 2009-2014) Vicesecretari (1965-1977) Director Mèdic (1973-1996) Vicepresident (1998-2003; 2006-2008) President (2004-2005) President honorari (2015-actualitat)
URRUTIA CUCHI, Gerard Metge. Especialitzat en medicina preventiva i salut pública. Subdirector del Centre Cochrane Iberoamericà. Església del carrer Trèvol (Asamblea de Germans).	Entre 2002 i actualitat	Vocal (2002-2005; 2009-2014) Vicesecretari (2006-2008) Secretari i Tresorer (2015-actualitat)
URRUTIA HERNANDO, Llàtzer Ancià. Funcionari de l'Administració. Església del carrer Terol (Asamblea de Germans).	Entre 1951 i 1982	President (1951-1960) Vicepresident (1961-1964) Tresorer (1965-1977) Vocal (1977-1982)
VARGAS GÁLVEZ, Luis de Pastor. Església de San Pablo (Presbiteria).	Entre 1918 i 1925	Junta Administrativa Fundacional Assessor (1918-1919; 1922-1925) Secretari (1920-1921)
VENTURA JIMÉNEZ, David Director-Gerent de les Escoles Universitàries Gimbernat. Església del carrer Trèvol (Asamblea de Germans).	Entre 1985 i 1991	Vocal (1985-1991)
VILA VENTURA, Samuel Pastor. Fundador de l'Església Baptista de Terrassa i de l'Editorial CLIE. Església de Terrassa (Baptista).	Entre 1942 i 1988	Assessor (1942-1960) Vocal (1961-1988)
VILA VILA, Eliseu Economista, periodista i teòleg. Església Unida de Terrassa (Baptista).	Entre 1996 i 2008	Vocal (1998-2008)
WALDMAN, Mr. (Església i denominació desconeguda).	Entre 1927 i 1930	Assessor (1927-1930)
WEBB, Charles H. Enginyer anglès	Entre 1935 i 1939	Tresorer (1935-1939)
WELSCH, Richard. Alemany. Director del Banc Alemany Transatlàntic. Església Alemana? (Luterà).	Entre 1930 i 1939	Assessor (1930-1939)
WHITAKER, G. D. Pastor anglès de l'Església Anglicana.	Entre 1926 i 1932	Assessor (1926-1932)
WHITE, Benjamin Ancià. Església de l'Avinguda Paral·lel (Asamblea de Germans).	Entre 1939 i 1960	Assessor (1939-1960)

BIBLIOGRAFIA DE TEXT

Autor desconegut. Christmas at Barcelona. The Times (London, January 2, 1875).

Autor desconegut. El carrer Espartero de Caldes es rebatejarà com a George Lawrence Davis. Som Vallès. Diari del Vallès Oriental (Granollers, 12 de desembre de 2011).

<https://www.somvalles.cat/noticia/21290/el-carrer-espartero-de-caldes-es-rebatejara-com-a-george-lawrence-davis>

Autor desconegut. El combat de Caldes de Montbui. Cooltur (sense data).

<https://www.cooltur.org/wp-content/uploads/2015/06/carcaldeses.pdf>

Autor desconegut. Fallecimiento de Doña Isabel Lawrence. El Evangelista. Revista Evangélica Ilustrada, Mensual. Año XI. N° 459 (Barcelona, març de 1922).

Autors diversos. The Missionary Echo. A Record of Labour for the Lord in other Lands (Yapp and Hawkins (London, Second Year, 1874).

Autors diversos. Articles apareguts a la revista The Christian (London, 1875-1876).

The Gospel in Barcelona (Thursday, February. 25, 1875); Hospital and Schools in Barcelona (Thursday, August 5, 1875); The Hospital at Barcelona (Thursday, September 30, 1875); Notes from Spain (Thursday, November 11, 1875); The Gospel in Spain (Thursday, July 12, 1876); Mission work in Spain (Thursday, October 5, 1876).

Autors diversos. The Quaterly Record of the Trinitarian Bible Society (Londres, 1877).

Autors diversos. Mort i enterrament de George Lawrence. El Diluvio (Barcelona, 10 i 13 de gener de 1894).

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1372847

Autors diversos. El protestantisme en 100 paraules. Departament de Publicacions del Consell Evangèlic de Catalunya (Barcelona, 2006). <https://vdoc.pub/download/el-protestantisme-en-100-paraules-6sei86s9bv60>

Autors diversos. Residencia Colonias Extranjeras. 75 años de historia.

<https://rcefundacion.com/wp-content/uploads/2019/05/texte-llibre-castella-v.7-RCE.pdf>

Autors diversos. Nuestra historia. Cómo llegó el Evangelio a la ciudad de Madrid y al barrio de Chamberí. Iglesia Evangélica de Chamberí (IE) (Madrid, 2022). <https://iechamberi.org/nuestra-historia>

Balanzà, Albert. Gràcia recorda els 125 anys dels 'Cantichs' de Lawrence, l'himnari evangèlic en català. L'Independent de Gràcia, N° 859 (Barcelona, 23 de setembre de 2021).

<https://www.independent.cat/noticia/48934/gracia-record-cantichs-lawrence-himnari-evangelic-catala>

Bonet i Such, Pere.

- Hospital Evangélico. Resumen histórico documental. Fundación Evangélica de Barcelona (Barcelona, 1997). ISBN 978-84-7465-996-3.

- Història dels Baptistes a Catalunya. Edicions de la UEBC (Barcelona, 2001). ISBN 978-84-89194-29-7.

Borrow, George. La Biblia en España. Editorial Renacimiento (Sevilla, 2011). ISBN 978-84-8472-654-8.

Bosch i Datzira, Amàlia. El centre democràtic i progressista de Caldes de Montbui. Ateneu de Llibertat, Cultura i País. Rúbrica Editorial (El Prat de Llobregat, 2017).

Brethren Archive. Persons mentioned on this site. <https://www.brethrenarchive.org/people/>

Bustos, Juli. Óbito de George Lawrence. Protestante Digital (Madrid, 28 de enero de 2019).

https://protestantedigital.com/print/46330/Obito_de_George_Lawrence

Caballé i Esteve, Francesc. Valoració Històrica Patrimonial de l'Hospital Evangèlic (Camèlies, 13-17 / Alegre de Dalt, 87-93) (Barcelona, 2019).

Campistron, Joaquim.

Setmanari Montbui (Caldes de Montbui)

- Jorge Lawrence: l'entrega coratjosa (25 de novembre de 2011).

- La història es repeteix (5 de gener de 2012).

- Buscant confondre al personal (30 de març de 2012).

- Esquira versus Escola (19 d'abril de 2013).

- 1873: Lawrence a Caldes (10 d'octubre de 2013).

- Lawrence a la premsa de l'època, 1 i 2 (23 de desembre de 2013 i 17 de gener de 2014).
- Reconeixement en dia històric (6 de febrer de 2015).
- D'història a història (12 de desembre de 2015).
- Dos mestres, dos carrers, dos besnèts (19 de febrer de 2016).

Revista Edificación Cristiana (Madrid)

- Acatólico, corralillo de los criminales. N° 260, Pàg. 32-33 (Septiembre-Octubre 2013).
<https://edificacioncristiana.com/wp-content/uploads/2021/03/Revista-EC-No-260.pdf>
- Lawrence en la Prensa de la época (1). N° 263, Pàg. 37-38 (Marzo-Abril 2014).
<https://edificacioncristiana.com/wp-content/uploads/2021/03/Revista-EC-No-263.pdf>
- Lawrence en la Prensa de la época (2). N° 265. Pàg. 40-41 (Septiembre-Octubre 2014).
<https://edificacioncristiana.com/wp-content/uploads/2021/03/Revista-EC-No-265.pdf>
- Lawrence y el Ateneo Republicano de Montbui. N° 279. Pàg. 42-43 (Mayo-Agosto 2017).
<https://edificacioncristiana.com/wp-content/uploads/2021/03/Revista-EC-No-279.pdf>

Che, Cuaderno de Historia Evangélica, Revista del Fondo Histórico Evangélico (Sevilla)

- 1873: George Lawrence en Caldes de Montbui. N° 2.
- Óbito de George Lawrence. N° 4.
- George Lawrence. Misionero decidido e infatigable. N° 6 (2018).

Calderí. Publicació quinzenal independent (Caldes de Montbui). <http://www.calderi.cat/edicio-paper/>

- La memòria del just (8 de gener de 2019).
http://www.calderi.cat/wp-content/uploads/2019/01/39_Calderi_web.pdf
- Ruta Lawrence desitjada (1 d'octubre de 2019).
http://www.calderi.cat/wp-content/uploads/2019/09/55_Calderi_web.pdf
- Feina encomanada: Ruta Lawrence (5 de novembre de 2019).
http://www.calderi.cat/wp-content/uploads/2019/11/57_Calderi_web.pdf
- De Gal·les a Caldes, atrets pel llegat Lawrence (19 de novembre de 2019).
http://www.calderi.cat/wp-content/uploads/2019/11/58_Calderi_web.pdf
- Esculpint història silenciada (22 de desembre de 2020).
http://www.calderi.cat/wp-content/uploads/2020/12/77_Calderi_web.pdf

Capel, Horacio. Las Tres Chimeneas. Implantación industrial, cambio tecnológico y transformación de un espacio urbano barcelonés. Capítulo X: Los años cuarenta: produciendo en años de penurias. FECSA (Barcelona, 1994).
<https://www.ub.edu/geocrit/sv-162.pdf>

Capó, Alfred. Páginas de una vida. La Aurora (Buenos Aires, 1946). Reeditado por Ateneo teológico – Lupa protestante (Barcelona, 2009).
http://www.lupaprotestante.com/wp-content/uploads/2011/09/Paginas_de_una_Vida.pdf

Capó i Fuster, Carme. L'obra Metodista a Catalunya i les Balears. Església Evangèlica de Catalunya (Barcelona, 1994). ISBN 84-7465-766-9.

Carod-Rovira, Josep-Lluís.

- Història del protestantisme als Països Catalans. Edicions Tres i Quatre (València, 2016). ISBN 978-84-16789-02-3.
- El primer franquisme i la repressió del cristianisme protestant. Església i Franquisme. De la col·laboració amb el franquisme al seu combat. Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona, 2017). ISBN 978-84-8424-609-1. <https://docplayer.es/84557826-Estudis-sobre-conflictos-sociales.html>
- Memòria protestant 2020. Revista El temps, n° 1858 (20 de gener de 2020).
<https://www.eltemps.cat/article/9148/memoria-protestant-2020>

Castell, B. In Memoriam de J.C. Pundsack. El Cristiano, pàg. 584-585 (Madrid, 1917).

Castro, Adolfo. Historia de los protestantes españoles y su persecución por Felipe II. Imprenta, Librería y Litografía de la Revista Médica (Cádiz, 1851).
<http://www.bibliotecavirtualdeandalucia.es/catalogo/es/consulta/registro.do?id=7907>

Cortés, Àngel. Els protestants i la vila de Gràcia. Revista Carrer Gran (barri de Gràcia, Barcelona).

- I Segle XIX. N° 104 (2a. quinzena d'octubre de 1984).
- II Segle XIX. N° entre 105 i 109 (entre novembre i desembre de 1984).
- III Segle XIX. N° 110 (1a. quinzena de gener de 1984).
- I Segle XX. N° 117-118 (1a. quinzena d'abril de 1985).

- II Segle XX. N° 119 (2a. quinzena d'abril de 1985).

Cortés, Noemi. Himnos cristianos – Carles Rodríguez Vila. Biografías (2012).

- Isabel Lawrence (1861-1922). <http://www.himnescristians.com/bio/lawrence.html>

- Mateo Cosidó (ca. 1825-1870). <http://www.himnescristians.com/bio/cosido.html>

De León de la Vega, Manuel. Los cuáqueros y otras organizaciones protestantes. La ayuda humanitaria en la Guerra Civil Española de 1936 (2018).

<https://archive.org/details/LosCuaquerosYOtrasOrganizacionesEnLaAyudaHumanitariaDuranteLaGuerraCivilDe1936>

Echoes of Service (Manchester, 1872-1960).

https://luna.manchester.ac.uk/ll/thumbnailView.html?startUrl=%2F%2Fluna.manchester.ac.uk%2Ffluna%2Fservlet%2Fas%2Fsearch%3Fos%3D0%26q%3Dechoes%20of%20service%20AND%20what%3D%22Periodicals%22%26sort%3Dreference_number%2Cimage_sequence_number%26bs%3D100

Estruch, Joan / Joan Gómez i Segalà / Maria del Mar Griera / Agustí Iglesias. Les altres religions. Minories Religioses a Catalunya. Editorial Mediterrània (Barcelona, 2004). ISBN. 978-84-8334-600-6.

Evangelical Christendom, Christian Work, and the news of the Churches. Vol. XXXV William John Johnson (London, 1881). https://archive.org/stream/evangelicalchri04alligoog/evangelicalchri04alligoog_djvu.txt

Féreal, Victor de. Mystères de l'Inquisition et autres sociétés secrètes d'Espagne. P. Boizard, éditeur (Paris, 1845).

<https://archive.org/details/mystresdelinqu00subeuoft>

García, Bernardo J. / María Antonia Manzanque (comisarios). 1517-2017. Rescatando un tesoro protestante. Exposición conmemorativa del V centenario de la Reforma. Fundación Federico Flíedner. Flíedner Ediciones (Madrid, 2017). ISB 978-84-95834-92-8. <https://eprints.ucm.es/id/eprint/51038/1/Exposici%C3%B3nReforma.pdf>

Gelonch, Antoni. Luter: Buscant la veritat, va canvia la història. Viena (Barcelona, 2018).

ISBN 978-84-8330-407-5

Giralt-Miracle, Daniel. Hospital Evangélico de Barcelona, arquitecto Migue Álvarez Trincado. Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme. ISSN 1133-8857. N° 81 (Barcelona, 1971).

<https://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/111041/169215>

González i Pastor, Joan.

- El protestantisme a Catalunya. Editorial Bruguera (Barcelona, 1969). s/ISBN.

- Un segle de protestantisme a Catalunya. Edicions Evangèliques Europees, (Barcelona, 1970). s/ ISBN.

- L'Hospital Evangèlic de Barcelona. Presència Evangèlica, núm. 159-160 (Sabadell, març, 1996).

Goodman, George. Paths of Peace for Pilgrims Heavenward. Pickering and Inglis Ltd. (London, 1936).

<https://www.brethrenarchive.org/media/366522/pickering-hy-paths-of-peace-for-pilgrims-heavenward-vol-lix-1938.pdf>

Grass, Tim. La influencia de los misioneros británicos en las Asambleas de hermanos de España 1834-1990. Centro Evangélico de Formación Bíblica - CEFB (Madrid, 2011). ISBN 978-84-616-1527-1.

Griera, Maria del Mar / Anna Clot. El protestantisme a la ciutat de Barcelona. Retrat d'un col·lectiu heterogeni. ISOR – USB (Ajuntament de Barcelona, 2018).

https://www.researchgate.net/publication/333651184_El_protestantisme_a_la_ciutat_de_Barcelona_Retrat_d'un_collectiu_heterogeni

J. V. El carrer Espartero de Caldes es dirà George Lawrence. El 9 Nou (Granollers, divendres, 16 de desembre de 2011). https://www.actualidadevangelica.es/images/stories/2012/02_Febrero/aeV20120217-1.jpg

La Vanguardia. Notícia de la mort de George Lawrence (14 de gener de 1894).

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1894/01/14/pagina-3/33417950/pdf.html>

Lawrence, Bessie. The Aurora in Spain. Dawnings of Gospel Light in the past and present History of that Country (Barcelona, 1880).

<https://ia800909.us.archive.org/24/items/theaurorainspain00lawruoft/theaurorainspain00lawruoft.pdf>

Lawrence, Christina. Some very early Bremen Brethren. Brethren Historical Review Articles10: 1-9. Bahn. Brethren Archvists & Historians Network (Oakham, Leicestershire, 2014).

<http://www.brethrenhistory.org/qwicsitePro2/php/docsview.php?docid=3875>

Lawrence, Christina / Joaquim Campistrón. Don Jorge and the School for the Poor: George Lawrence (1830-1894). A brief biography of George Lawrence and his missionary work in Caldes, near Barcelona, including the school he maintained. Brethren Historical Review 12: 49-72 (Londres, 2016).

<http://brethrenhistory.org/qwicsitePro2/php/docsview.php?docid=3539>

Lawrence, George.

- El Evangelio en España. El comienzo de la predicación pública en España. Centro Evangélico de Formación Bíblica de Madrid – CEFB (Madrid, 2011). ISBN 978-84-920588-3-9.
- La Aurora de Gracia (Barcelona, del 28.II al 28.XI de 1874, números 1 al 40; 27.II.1874 número 53; 20.II.1875, número 5).
- Misión Evangélica en Barcelona y Gracia. La Aurora de Gracia. Año I, Núm. 5? (Barcelona, Sábado 20 de Febrero de 1875).
- Ensayo metódico de Lectura y Aritmética (Sexta Edición). Imprenta de la Calle de S. Juan, 35 (Barcelona, Gracia, 1875). <http://www.protestantes.net/public/libros/ensayo-metodico-de-lectura-y-aritmetica-george-lawrence.pdf>
- Letters from Spain. The Quarterly Record of the Trinitarian Bible Society (London, January, 1877).

Lawrence, Ronald. Douglas. The Green Trees Beyond. Henry Holt & Co. Ltd. (New York, 1994).

ISBN 978-0-8050-1279-2.

Le More, Pablo. 125 Años Asambleas Cristianas Hermanos de testimonio bíblico en España. Etapas pionera: 1. 1863-1898. Antecedentes e implantación. Edificación Cristiana. N° 130. (Noviembre-Diciembre 1988).

León de la Vega, Manuel de.

- Evangelización y “propaganda” protestantes. Albores de la segunda Reforma en España desde 1800 a 1868. Autoedición (La Felguera, Asturias, 2014).
<https://archive.org/details/6122017EvangelizacinYPropagandaEnElSigloXIXB>
- Las primeras congregaciones en la España del siglo XIX (Tomo I-II). Autoedición (La Felguera, Asturias, 2017). <https://docplayer.es/81401984-Las-primeras-congregaciones.html>
<https://docplayer.es/80103143-Por-manuel-de-leon-de-la-vega.html>

López Rodríguez, Manuel. La España protestante. Crónica de una minoría marginada. Sedmay Ediciones (Madrid, 1976). s/ISBN.

Marks, T. S. Mr. George Lawrence’s Bible work in Spain (carta). (London, March, 1879).

Martínez, Emilio. Recuerdos de antaño. Los mártires españoles de la reforma del siglo XVI y la Inquisición. Antorcha ediciones (Madrid, 1950). s/ ISBN.

Martínez, José M. La España evangélica ayer y hoy. Esbozo de una historia para una reflexión. Clie Publicaciones - Andamio (Terrassa, 1994). ISBN 84-7645-771-5.

Memòries de la Infermeria Evangèlica (1898, El Cristiano, N° 1.471, 23 de marzo de 1899, AGDHE) / 1908-1910, AGDHE) / 1911, El Cristiano, N° 2.199, 2 de mayo de 1912, ADRGL / 1914-1915, AGDHE / 1926-1935, AGDPB).

Memòries de les Colònies Estrangeres (1936-1964, AGDPB)

Memòries de l’Hospital Evangèlic (1972-1993, AGDHE, AGDE).

Menéndez y Pelayo, Marcelino. Historia de los Heterodoxos Españoles. Librería Católica de San José (Madrid, 1880-1882). <https://www.cervantesvirtual.com/obra/historia-de-los-heterodoxos-espanoles/>

Merle d’Aubigné, Jean-Henry. History of the Great Refomation. M. Laird Simons ((Philadelphia, 1870)
<https://archive.org/details/historyofgreat00merl>

Miguel de Martínez, Juan. El pueblo de los protestantes. Wanceulen (Sevilla, 2011). ISBN 978-84-98235-00-5.

My Wesleyan Methodists. Sharing stories, photos, memories and research.

https://www.mywesleyanmethodists.org.uk/content/category/people-2/a_to_z_of_ministers

Noel, Napoleon. The History of the Brethren (Vol. II). William F. Kapp (Denver, Colorado, 1936).

[https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b74599&view=1up&seq=41&size=175](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b74599&view=1up&seq=41&size=175)

Palos, Juan Luis. El protestantisme a Catalunya. L’Avenç. Revista catalana d’història, 58. ISSN: 0210-0150 (Barcelona, 1983).

https://www.academia.edu/1469343/El_protestantisme_a_Catalunya_LAven%C3%A7_Revista_catalana_dhist%C3%B2ria_58_pp_14_19_ISSN_0210_0150

Peña Díaz, Manuel. La Inquisición. Memoria de la infamia. Andalucía en la historia, Número 39. Centro de Estudios Andaluces (Sevilla, Enero 2013). ISSN 1695-1956.

<https://www.centrodeestudiosandaluces.es/publicaciones/descargar/670/documento/1353/AH39.pdf>

Pol, Francisco y Margarida Urrutia. De Ferlandina 47 a Teruel 22 (1869-1977). Iglesia Evangélica de la calle Teruel (Barcelona, 1977). Depósito legal B-48679-1977.

Portavella i Isidoro, Jesús. Els carrers de Barcelona: Gràcia. Ajuntament de Barcelona (Barcelona, 2013). ISBN 978-84-9850-480-4.

Rahola, Pilar. S.O.S Cristians. La persecució dels cristians en el món d'avui, una realitat silenciada. Columna (Barcelona, 2018), ISBN 978-84-664-2362-5.

Rodés i Català, Agustí.

- Joan Gamper: una vida entregada al F.C. Barcelona. Edicions Joica (Barcelona, 2001). ISBN 84-931884-5-X.

- Els fundadors del F.C. Barcelona. Edicions Joica (Barcelona, 2000). ISBN 978-84-931884-3-2.

Rodríguez Domingo, Ana. Memorias de la familia Fliedner. Más de 100 años al servicio del protestantismo en España. Gayata Ediciones (Rubí, 1997). ISBN 978-84-92150-37-3

Saladrigas, Robert. Las confesiones no católicas en España. Península (Barcelona, 1971). s/ISBN.

Sicilia Tárraga, Vicente. Historias del Ferrocarril Lorca / Baza / Águilas (Lina Pasche). Águilasnoticias.com.

<https://www.aguilasnoticias.com/28376/historias-del-ferrocarril-lorca-baza-guilas-xiii>

Sierra, Javier. Notas de la historia del Movimiento de los Hermanos en Cuba. Cuba 1871, “Cuando haya terminado aquí”. Asambleas de Hermanos en Cuba (219). https://www.preservados.com/?page_id=197

Serra i Sala, Rosa. Entre dos Focs. Gayata Ediciones (Rubí, 2009). ISBN 978-84-691-9545-1.

Solà Luceno, Daniel. Antoni Vallespinosa i la incidència del protestantisme a l'Alt Camp a les darreries del segle XIX. Quaderns de Vilaniu, nº 38, pàg. 37-65 (Valls, 2000). ISSN 0212-1921.

<https://raco.cat/index.php/QuadernsVilaniu/article/view/107949/136044>

Soriano, Jonatán. George Lawrence y sus ‘Càntichs Evangèlichs’: 125 años de la aparición del himnario en catalán. Protestante Digital (Madrid, 1 de Septiembre de 2021).

<https://protestantedigital.com/espana/63358/george-lawrence-y-sus-cantichs-evangelichs-125-anos-de-la-aparicion-del-himnario-en-catalan>

Urrutia, Armand. Vivencias de un médico y el Hospital Evangélico de Barcelona (Barcelona, 2005). s/ISBN.

Vázquez Osuna, Federico. Les esglésies evangèliques històriques de Barcelona (1876-1978). Consell Evangèlic de Catalunya / Ajuntament de Barcelona (Barcelona, 2011). ISBN 978-84-9850-297-8.

Velasco, Marta. Los otros mártires. Las religiones minoritarias en España desde la Segunda República hasta nuestros días. Foca (Tes Cantos, 2012). ISBN 9788-84-97697-57-4.

Vila, Samuel. Historia de la Inquisición y Reforma en España. Clie (Barcelona, 1977).

ISBN 84-7228-332-9.

<http://ucis.us/PDF/Historia%20de%20la%20inquisici%C3%B3n%20y%20la%20reforma%20en%20Espa%C3%B1a%20-%20Samuel%20Vila.pdf>

Vila, Juan Bautista. Un siglo de protestantismo en España (Águilas-Murcia, 1893-1979). Universidad de Murcia (Murcia, 1979).

<https://books.google.es/books?id=XYCRRZc->

[RokC&printsec=frontcover&hl=ca&source=gbbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.es/books?id=XYCRRZc-RokC&printsec=frontcover&hl=ca&source=gbbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)

Warren, William. Experiencias de un Médico-Misionero-Evangélico. El Cristiano, Nº 326-329-330 (Madrid, 24 de febrero, 17 y 24 de marzo de 1877).

BIBLIOGRAFIA D'IMATGES

Arxiu Documental Ruta George Lawrence (ADRGL)
Arxiu de les Antiques Esglésies Metodistes de Catalunya i Balears (AEMCB)
Arxiu Fotogràfic Samuel Vila (AFSV)
Arxiu Gràfic Documental de l'Hospital Evangèlic (AGDHE)
Arxiu Gràfic Documental de Pere Bonet (AGDPB)
Arxiu Gràfic Documental Evangèlic (AGDE)
Arxiu Històric de l'Església Protestant Barcelona-Centre (AHEPBC)
Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
Memòries de la Infermeria Evangèlica (MIE)
Memòries de les Colònies Estrangeres (MCE)
Memòries de l'Hospital Evangèlic (MHE)

CAPÍTOL I. INICIS DE LA REFORMA PROTESTANT A ESPANYA

Església del castell de Wittenberg.
https://en.wikipedia.org/wiki/All_Saints%27_Church,_Wittenberg#/media/File:Schlosskirche_Wittenberg.jpg

Luter clavant les seves noranta-cinc tesis.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/Ferdinand_Pauwels_-_Luther_hammers_his_95_theses_to_the_door.jpg

La sala de tortures. <https://archive.org/details/historyofgreatr00merl/page/910/mode/2up>

Acte de Fe a la Plaça Major de Madrid.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/19/Francisco_Ricci_-_Auto_de_Fe_%281683%29.jpeg

La Question.
<https://entredosamores.es/campo%20de%20criptana/text24.html>

La tortura del foc a la roda.
<https://www.thesun.co.uk/wp-content/uploads/2019/09/NINTCHDBPICT000000991496.jpg>

“No hubo remedio”.
<https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/no-hubo-remedio/179f4feb-16f5-4fe1-b13c-e067f9ce3ce2>

Acte de Fe a Sevilla. <https://archive.org/details/historyofgreatr00merl/page/924/mode/2up>

Acte de Fe a Valladolid, 1558. <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-78.858>

El colporteur. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Le_Porte_balle_Karl_Girardet_MP_97.jpg

Colporteur francès dels Hautes-Alpes. <http://freneydoisans.com/freneytique/petite-histoire-des-colporteurs-de-loisans2epartie/>

Der Hausierer. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/93/Der_Hausierer.jpg

CAPÍTOL II. GEORGE LAWRENCE, EL MISSIONER GAL·LÈS

Passeig de Gràcia (1879). <http://orgullosademicidad.blogspot.com/2013/11/paseo-de-gracia-1879-1907.html>

El carro de George Lawrence als voltants de 1870 (ADRGL).

Henry Payne i Thomas Berkeley en tasques missioneres (AGDE).

Els dos carruatges de George Lawrence (AGDHE).

Nens veient un espectacle de “llanterna màgica”. <https://www.lookandlearn.com/history-images/M205830/Children-watching-Magic-Lantern-Show-of-the-Christmas-Story>

La “llanterna màgica” (model Pettibone Mfg - Cincinnati, ca. 1890).
https://www.liveauctioneers.com/item/40216581_pettibone-new-improved-scipticon-cincinnati-ohio

“Dones cremant els registres”. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62232530/f1.image>

Campament als afores de Barcelona.

https://ca.wikipedia.org/wiki/Epid%C3%A8mia_de_febre_groga_de_Barcelona_de_1870#/media/Fitxer:1870-11-15_La_Ilustraci%C3%B3n_Espa%C3%B1ola_y_Americana_Espa%C3%B1a_Campamento_en_las_afueras_de_Barcelona_con_motivo_de_la_fiebre_amarilla.jpg

Sala del carrer Sant Gabriel (AGDE).

Ensayo metódico de Lectura y Aritmética (1876).

<http://www.protestantes.net/public/libros/ensayo-metodico-de-lectura-y-aritmetica-george-lawrence.pdf>

La Aurora de Gracia. Portada N° 1, 25 de febrero de 1874 (AGDHE).

La Estrella de Gracia. Portada, 1° de Enero de 1875 (ADRGL).

La Estrella de Gracia. El perro fiel, 1875 (AGDE).

La Estrella de Gracia. Animales de la Biblia III, 1875. (AGDE).

Imprenta de George Lawrence. The Quarterly Record of the Trinitarian Bible Society, 1877 (ADRGL).

Camperols en el camp. The Aurora in Spain (1880).

<https://archive.org/details/theaurorainspain00lawruoft/page/n75/mode/2up>

Partitura de l'himne Alcém, crisitana, la palma de victoria (ADRGL).

Detall de dos himnes d'Elizabeth Lawrence.

<https://protestantedigital.com/espana/63358/george-lawrence-y-sus-cantichs-evangelichs-125-anos-de-la-aparicion-del-himnario-en-catalan>

La Biblia ó las Sagradas Escrituras. Portada, 1882 (AGDE).

La Biblia ó las Sagradas Escrituras, 1875 (ADRGL).

La Biblia ó las Sagradas Escrituras, 1882 (AGDE).

Ensayo metódico de Lectura y Aritmética (portada, 1876).

<http://www.protestantes.net/public/libros/ensayo-metodico-de-lectura-y-aritmetica-george-lawrence.pdf>

Alexander Hislop. Las Dos Babilonias o el culto papal, 1878 (ADRGL).

El Nuevo Testamento de Nuestro Señor Jesucristo (1878). Gentilesa de Pilar Blasco.

Bessie Lawrence. The Aurora in Spain (portada, 1880).

<https://archive.org/details/theaurorainspain00lawruoft/page/n1/mode/2up>

Isabel Lawrence. Càntichs (portada, 1896).

<https://www.independent.cat/noticia/48934/gracia-record-cantichs-lawrence-himnari-evangelic-catala>

Isabel Lawrence. Càntichs. Primera pàgina, 1896 (AGDE).

Casa de Asilo. La Aurora de Gracia. Año I, núm. 52, sábado, 20 de febrero de 1875 (AGDHE).

Mapa de Gràcia amb la ubicació de les vivendes, escoles, hospitals, impremtes i llibreria de George Lawrence. Mapa compost per l'autor.

Necrològica de George Lawrence apareguda al diari *El diluvi* del 10 de gener de 1894 (ADRGL).

Membres de l'església de Caldes (1893??).

Escola dels pobres de Caldes de Montbui (ca. 1896). Arxiu familiar dels descendents de Remei Font (fotografia reproduïda per Josep Poch Montserrat).

Escola de Sabadell situada al carrer Sellarés (ca. 1904). Arxiu de l'Església Evangèlica Baptista de Sabadell.

Carrer George Lawrence. Fotografia de l'autor.

Làpida de George Lawrence amb Joaquim Campistron al costat. Fotografia de l'autor.

CAPÍTOL III. LA INFERMERIA EVANGÈLICA (1879-1936)

Masia de Ca l'Alegre de Dalt (mapa modificat) <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/catalunya/id/3154/>

Edifici inicial de la Infermeria Evangèlica. Revista *El Cristiano*, 23 de març de 1899 (AGDHE).

Porta d'entrada amb la reixa de 1864 (AGDHE).

Habitació de la Infermeria Evangèlica, ca. 1890 (AGDHE)..

Mostra del llibre de registres d'admissions de malalts de l'any 1901 (AGDHE).

Edifici principal de la Infermeria Evangèlica, 1908 (AGDHE).

Els dos edificis de la Infermeria Evangèlica, 1909 (ADRGL).

Servei d'infermeria, malalts i col·laboradors diversos (MIE, 1909).

Barcelona en flames.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d2/Semana_Tr%C3%A1gica_en_Barcelona.jpg

Cadàvers de religiosos exposats davant d'una església.
<https://institutviladomat.cat/portfoli/15bertafernandez/2016/07/02/setmana-tragica/>

Habitació amb malalta i infermera, 1912 (AGDHE).

Infermeres, col·laboradors i malalts, 1914 (ADRGL).

Inauguració del Pavelló de Cirurgia, 1924 (ADRGL).

Façana del Pavelló de cirurgia, ca. 1926 (AGDHE).

Quadre de metges de la Infermeria Evangèlica (MIE, 1931).

Col·lectiu d'infermeres amb George Lawrence (AGDHE).

Servei domèstic de la Infermeria Evangèlica (MIE, 1931).

Col·lectiu d'infermeres amb Margaret N. Wilks a la filera del mig (AGDHE).

¿Quiènn quisiera ser enfermera? (MIE, 1930).

El doctor Monserrat, la infermera directora Wilks i el doctor Henríquez, 1929 (ADRGL).

La capella de la Infermeria Evangèlica (AGDHE).

El menjador de les infermeres (MIE, 1931).

Disposiciones reglamentarias de la Enfermería Evangélica (AGDHE).

Dones del Gremi de Costura de Senyores (MIE, 1932).

Avantatges de la taula d'operacions del St. Bartholomew's Hospital (AGDHE).

Màquina de Raig X (MIE, 1931).

Màquina refrigeradora (MIE, 1931).

Taula d'operacions del St. Bartholomew's Hospital (MIE, 1931).

Sala pels nadons (MIE, 1931).

Habitació amb calefacció (MIE, 1931).

Vista de la Infermeria Evangèlica, ca. 1930 (AGDHE).

Carrer de les Camèlies, ca. 1930. Col·lecció Club Excursionista de Gràcia (AGDHE).

Entrada principal de la Infermeria Evangèlica (AGDHE).

Pavelló de medicina (AGDHE).

CAPÍTOL IV. HOSPITAL DE LES COLÒNIES ESTRANGERES (1936-1973)

Henry Payne a la seva arribada a Anglaterra (AGDHE)

L'hivern arriba! <https://www.quaker.org.uk/documents/spanish-civil-war-lib-guide.pdf>

Cues davant la porta, amb la bandera anglesa al capdavant (ANC).

Cues davant la porta de l'Hospital (ANC).

Cues de nens (ANC)-

Donació dels esmorzars a l'interior de l'Establiment-1 (ANC).

Donació dels esmorzars a l'interior de l'Establiment-2 (ANC).

Samuel Vila i la comunitat baptista de Terrassa agraint les donacions (AFSV)

Cuiners i servei (AGDHE).

Racó de la Sala d'operacions (MCE, 1943).

Habitació (MCE, 1943).

Destrosses de l'Església metodista del carrer Ripoll (AEMCB, 1947).

Projecte de Reforma de 1951 (MCE, 1951).

“Detalls del Nou Projecte” (MCE, 1951).

Inauguració del Quiròfan el 17 de gener de 1953 (AGDHE).

Edifici acabat l'any 1956 (AGDHE).

Porta que donava al carrer Alegre de Dalt (AGDHE).

Baix relleu de El Bon Samarità (MCE, 1954).

Habitació nova (MCE, 1957).

Gabinet de Raigs X (MCE, 1961).

Sala d'operacions (MCE, 1952).

Sala d'esterilització (MCE, 1964).

Moment solemne de recolliment abans de la primera operació (MCE, 1952).

Sala de Parts (MCE, 1953).

Primera intervenció en el nou quiròfan (MCE, 1952).

Sala de Nounats (MCE, 1964).

Cartell del noticiari No-Do del 23 de maig de 1955. Arxiu documental de Joaquim Pujol.

Desfilada de les vint-i-cinc banderes de nacions estrangeres (MCE, 1955).

Estand alemany amb carrers típics de Nuremberg (MCE, 1955).

Place du Tertre de París (MCE, 1955).

Carrusel de la Guàrdia Urbana de Barcelona muntada a cavall (MCE, 1955).

Siluetes de la Torre del Big Ben, l'estand i el Castell de Windsor (MCE, 1955).

“Pujada als Alps” (MCE, 1955).

Vista de Nova York (MCE, 1955).

Infermeres amb el doctor Caparrós (AGDHE)

Isabel Usher, històrica matrona de l'Hospital (AGDHE)

Sala d'operacions (MCE, 1959).

Solàrium (MCE, 1957).

Hall d'entrada (MCE, 1956).

Menjador d'infermeres i Sala de Junes (MCE, 1958).

Placa de bronze amb el bust de James Spoerry (AGDHE).

Placa de marbre commemorativa (MCE, 1959).

Targeta amb el nom “El Hospital Internacional” (ADRGL).

Servei d'infermeres davant la porta del carrer Alegre de Dalt (MCE, 1962).

Servei d'infermeres durant una celebració de Nadal (AGDHE, 1962).

Projecte inicial de 1968 del que hauria de ser l'Hospital Evangèlic (AGDHE).

L'edifici antic, el construït el 1959 i el jardí (AGDPB).

Acte de col·locació de la primera pedra (AGDPB).

Junta Directiva del Patronat en l'acte de col·locació de la primera pedra (AGDPB).

Disc del Cor d'infermeres (ADRGL).

Concert del Cor masculí d'estudiants del Wheaton College (AGDE).
 Segells dissenyats per Ricard Giralt-Miracle (AGDHE).
 Col·laboració mensual de 100 Ptes. (AGDE).
 Banderí de seda pro Hospital Evangèlic (AGDE).
 Fases de la construcció del nou edifici, 1970-1971 (AGDHE).
 L'Hospital Evangèlic de Barcelona amb l'obra finalitzada, 1973 (AGDHE).
 CAQPÍTOL V. L'HOSPITAL EVANGÈLIC (1973-2000)
 Carnet de Protector de l'Hospital (AGDHE).
 Cuina de l'Hospital (AGDHE).
 Despatx d'atenció al pacient (AGDHE).
 Consultori (AGDHE).
 Sala d'exploració (AGDHE).
 Habitació (AGDHE).
 Nou Quiròfan (AGDHE).
 Nova Sala de guixos (AGDHE).
 Antiga Sala de reunions (AGDHE).
 Nova Sala de Rehabilitació (AGDHE).
 Edifici del carrer de les Camèlies (AGDHE).
 Entrada de recepció (AGDHE).
 Quiròfan principal (AGDHE).
 Vestíbul del primer pis (AGDHE).
 Antiga capella (AGDHE).
 Nou auditori (AGDHE).
 Personal de la Institució entre 1973-1976 (AGDHE).
 Aparell de Raigs X (AGDHE).
 Laboratori (AGDHE).
 Celebració del Primer Centenari (AGDHE).
 Culte commemoratiu (AGDHE).
 Primer número del butlletí, juny de 1979 (AGDHE).
 Esquema de l'Hospital de Francesc Caballé (Valoració Històrica Patrimonial de l'Hospital Evangèlic, 2019).
 Esquema de l'Hospital del butlletí de juny de 1979 (AGDHE).
 Sala d'Unitat de Vigilància Intensiva (AGDHE).
 Recepció de l'Hospital (AGDHE).
 Centralita (AGDHE).
 Nou equip adquirit per l'Hospital (AGDHE).
 Antiga taula de quiròfan (AGDHE).
 Moderna Sala de quiròfan (AGDHE).
 Detall de la nova farmàcia (AGDHE).
 Sala de parts (AGDHE).
 Passadís amb les habitacions del Socio-sanitari (AGDHE).
 Sala de rehabilitació (AGDHE).
 Recó del solàrium (AGDHE).

Voluntaris de 1997 (AGDHE).

Tríptic amb els actes del vint-i-cinquè aniversari (AGDHE).

Pere Bonet. *Hospital Evangélico. Resumen Histórico Documental* (escaneig del llibre).

Armand Urrutia. *Vivencias de un médico y el Hospital Evangélico de Barcelona* (escaneig del llibre).

Sala de reunions i menjador del Centre de dia (AGDHE).

BIBLIOGRAFIA D'IMATGES DE PERSONATGES DESTACATS

1. Raquel Barnadí (AGDHE).

2. José María Blanco White.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6e/Joseph_Blanco_White_NPG.jpg

3. Albert Blanco (AGDHE).

4. Pere Bonet i Such. <http://portalcec.cat/cecdigital/aportacio-protestant/2011/03/04/cronica-grafica-acte-al-salo-de-cent/>

5. George Borrow.

https://es.wikipedia.org/wiki/George_Borrow#/media/Archivo:George_Borrow_by_Henry_Wyndham_Phillips.jpg

6. Juan Bautista Cabrera Ivars. <https://www.protestantes.net/podcast.asp?id=1559>

7. Enric Capó Puig. <https://eec.cat/blog/wp-content/uploads/2014/05/DSC08541-2.jpg>

8. Josep Capó Ferrer. <https://www.esglesiatallers.org/historia/>

9. Casellas, Josefina (AGDHE).

10. Jehan Cauvin.

[https://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin#/media/Fichier:MCC-31320_Portret_van_Johannes_Calvijn_\(1509-1564\)-uitsnede.jpg](https://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin#/media/Fichier:MCC-31320_Portret_van_Johannes_Calvijn_(1509-1564)-uitsnede.jpg)

11. Ambròs Celma.

[https://es.wikipedia.org/wiki/Ambr%C3%B2s_Celma_i_Chert%C3%B3#/media/Archivo:Ambr%C3%B2s_Celma_i_Chert%C3%B3_\(pastor\).tif](https://es.wikipedia.org/wiki/Ambr%C3%B2s_Celma_i_Chert%C3%B3#/media/Archivo:Ambr%C3%B2s_Celma_i_Chert%C3%B3_(pastor).tif)

12. Robert Chapman. <http://www.apostlesofloveministry.org/robert-chapman-house.html>

13. Alexandre-Louis Empaytaz (AGDHE).

14. Antoni Estruch. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Antoni_Estruch_Sim%C3%B3.png

15. David Fabra (AGDHE).

16. Samuel Fabra (fotografia remesa pel propi personatge).

17. Albert Robert Fenn. <https://www.brethrenarchive.org/people/albert-robert-fenn/>

18. Friedrich Fliedner. <https://secondhandsongs.com/artist/120667>

19. Hans Gamper. https://es.wikipedia.org/wiki/Joan_Gamper#/media/Archivo:Joan_Gamper_1910_year.jpg

20. Josué Garrigós. <https://presenciaevangelica.org/coronavirus-situacio-urgente-hospital-evangelico/>

21. Joan González (AGDPB).

22. Andrés Henríquez (AGDHE).

23. Maria Lluïsa Hidalgo (AGDHE).

24. Frederick Dixon Jones (AGDHE).

25. George Lawrence Davis (caricatura). Dibuix a llapis de Xalabarder, 2014 (ADRGL).

26. George Lawrence Davis. [https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b74599&view=1up&seq=41&size=175](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b74599&view=1up&seq=41&size=175)

27. George Lawrence Mytton. Arxiu Gràfic de Mamen Lawrence.

28. Amelia Lawrence. **Membres de l'església de Caldes (1893??).**

29. Anita Lawrence (AGDHE).

30. Elizabeth Lawrence. **Membres de l'església de Caldes (1893??).**

31. Hester Lawrence. Fotografia reproduïda per Josep Poch Monserrat.

32. Dolors Lleonat. <https://www.galeriametges.cat/galeria-fotografies.php?icod=GFF#PrettyPhoto/gallery/1/>
33. Eric Lund. (AHEPBC).
34. Martin Luter. https://es.wikipedia.org/wiki/Mart%C3%ADn_Lutero#/media/Archivo:Martin_Luther_by_Cranach-restoration.tif
35. Manuel Matamoros. <http://www.protestantes.net/dia.asp?id=487>
36. Francisco Mira. <https://www.nouhospitalevangelic.com/noticies/relleu-en-el-patronat-de-la-fundacio/>
37. Josep Monells Mateu. <https://agape.org/staff/josep-monells/>
38. Ramon Monserrat Lucena. <https://www.galeriametges.cat/galeria-fotografies.php?icod=GFF#PrettyPhoto/gallery/1/>
39. Ramon Montsalvatge. <https://www.eltemps.cat/article/9148/memoria-protestant-2020>
40. Edwina Cynthia Mounbatten (Ashley). https://en.wikipedia.org/wiki/Edwina_Mountbatten,_Countess_Mountbatten_of_Burma#/media/File:Lady_Louis_Mountbatten.jpg
41. Pamela Louisa Mounbatten. <https://www.independent.co.uk/life-style/royal-family/pamela-hicks-royal-family-bbc-b1825603.html>
42. George Müller. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e5/George_Muller.jpg
43. Florence Nightingale. <https://www.mujaresenlahistoria.com/2011/06/la-dama-de-la-lampara-florence.html>
44. Lina Pasche. <https://www.aguilasnoticias.com/28376/historias-del-ferrocarril-lorca-baza-guilas-xiii>
45. Francesc de Paula i Ruet. <https://docplayer.es/80955497-Por-manuel-de-leon-de-la-vega.html>
46. Henry Payne. Revista *Verdades* (ADRGL).
47. Leonor Pérez (AGDHE).
48. Casiodoro de Reyna. https://es.wikipedia.org/wiki/Casiodoro_de_Reina#/media/Archivo:Casiodoro_de_Reina.jpg
49. Samuel Saunders (AHEPBC).
50. Robert P. Simpson (AHEPBC).
51. Joan Solà ((AGDHE).
52. James Spoerry. <https://rcefundacion.com/wp-content/uploads/2019/05/texte-llibre-castella-v.7-RCE.pdf>
53. Florence Taylor. *El Mensajero Bautista*, nº 18.
54. Ernest Tranchard. <https://www.clie.es/autor/ernesto-trenchard>
55. Armand Urrutia (AGDHP).
56. Llàtzer Urrutia (AGDE).
57. Antoni Vallespinosa. <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/antoni-vallespinosa>
58. Samuel Vila. <https://www.clie.es/autor/samuel-vila-ventura>
59. Herma Waldmann (AGDHE)
60. Margaret Naomi Wilks (AGDHE).

APÈNDIXS

- Les noranta-cinc tesis de Luter

Les noranta-cinc tesis de Luter. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3a/Luther_95_Thesen.png

- Apunts biogràfics de missioners i pastors rellevants apareguts a l'obra

Els membres de la família Capó (AHEPBC).

Capella de culte presbiterià al carrer de la Madera baja de Madrid.

https://www.wikiwand.com/es/Protestantismo_en_Espa%C3%B1a#Media/Archivo:1870-08-12,_La_Ilustraci%C3%B3n_de_Madrid,_Capilla_protestante_del_culto_evang%C3%A9lico_en_Madrid,_Pradilla.jpg